

TILAVOVA SAYORA BEKMURATOVNA

BOSHLANG'ICH TA'LIM PEDAGOGIKASI

(60110500-“Boshlang'ich ta'lim” bakalavr
yo'nalishi talabalari uchun Darslik)

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA
UNIVERSITETI**

TILAVOVA SAYORA BEKMURATOVNA

**BOSHLANG'ICH TA'LIM
PEDAGOGIKASI**

60110500-Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalari uchun

DARSLIK

**ZEBO PRINT
Toshkent – 2025**

UO‘K 373.3;370

KBK 74.2

T-22

Tilavova S.B. Boshlang‘ich ta‘lim pedagogikasi. Darslik. – T.: “ZEBO PRINT”, 2025. 392 b.

Mazkur darslik yangi o‘quv fani “Boshlang‘ich ta‘lim pedagogikasi” bo‘yicha ilk bor tayyorlangan bo‘lib, unda ushbu fanning davlat ta‘lim standartlari hamda malaka talablari, shuningdek, uning asoslari milliy va xorijiy ta‘lim tajribalari asosida yoritib berilgan. Darslikda o‘qitishning kredit-modulli tizimi talablari hisobga olingan va u 60110500 – “Boshlang‘ich ta‘lim” yo‘nalishi talabalari uchun mo‘ljallangan.

Mas’ul muharrir

***Shukurullo Qo‘ldoshevich Mardonov - Pedagogika fanlari
doktori, professor.***

Taqrizchilar

***Jahborova Onaxon Mannapovna - Pedagogika fanlari bo‘yicha
falsafa doktori (PhD).***

***Umarov Baxrom Norboyevich - Pedagogika fanlari bo‘yicha
falsafa doktori (PhD).***

Darslik O‘zbekiston Respublikasi oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2025-yil 14-apreldagi 136 raqamli buyrug‘i bilan O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan litsenziya berilgan nashriyotlarda nashr etishga ruxsat berilgan.

ISBN 978-9910-581-64-9

©Tilavova S.B., 2025

©“Zebo print”, 2025

MUNDARIJA

KIRISH.....	5
GLOSSARIY.....	7

BOSHLANG'ICH TA'LIMNING PEDAGOGIK ASOSLARI

1-MODUL: PEDAGOGIKA FANIGA KIRISH

<i>1-mavzu:</i> "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi" mazmuni, maqsad va vazifalari.....	13
<i>2-mavzu:</i> Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi asoslari.....	29
<i>3-mavzu:</i> Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi tarixi.....	53

2-MODUL: TA'LIM JARAYONINING PEDAGOGIK ASOSLARI

<i>4-mavzu:</i> Boshlang'ich ta'limda pedagogik jarayon.....	72
<i>5-mavzu:</i> Boshlang'ich ta'lim pedagogikasida o'qitish omillari.....	102

3-MODUL: O'QITUVCHILIK KASBIGA TAYYORGARLIK

<i>6-mavzu:</i> Boshlang'ich sinf o'qituvchilariga qo'yiladigan malaka talablari.....	131
---	-----

4-MODUL: DIDAKTIKA VA O'QITISH SHAKLLARI

<i>7-mavzu:</i> Boshlang'ich ta'lim didaktikasi masalalari.....	146
<i>8-mavzu:</i> Boshlang'ich ta'lim turlari.....	163
<i>9-mavzu:</i> Dars – boshlang'ich ta'limning asosiy shakli sifatida.....	181
<i>10-mavzu:</i> Boshlang'ich ta'limda o'qitishning zamonaviy shakllari.....	195

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA TARBIYA JARAYONI

5-MODUL: TARBIYA NAZARIYASI VA AMALIYOTI

<i>11-mavzu:</i> Boshlang'ich ta'limda tarbiyaning amaliy masalalari.....	215
<i>12-mavzu:</i> Boshlang'ich ta'limda tarbiya pedagogik jarayon sifatida.....	231
<i>13-mavzu:</i> Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonini takomillashtirish yo'ndashuvlari.....	249

6-MODUL: MILLIY VA ZAMONAVIY TARBIYA

<i>14-mavzu:</i> Boshlang'ich ta'limda milliy tarbiya metodikasi.....	267
---	-----

<i>15-mavzu:</i>	Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonining zamonaviy tendensiyalari.....	285
<i>16-mavzu:</i>	Boshlang'ich ta'limda xorijiy tajribalardan foydalanish.....	301
7-MODUL: O'QITUVCHI KASBIGA TAYYORGARLIK VA AMALIYOT		
<i>17-mavzu:</i>	Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining xalqaro ta'lim dasturlari bo'yicha ko'nikmasini tarkib toptirish.....	313
<i>18-mavzu:</i>	Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining boshqaruv madaniyatini shakllantirish.....	332
8-MODUL: O'QUVCHILAR RIVOJI VA BAHOLASH		
<i>19-mavzu:</i>	Boshlang'ich sinf o'quvchilarining rivojlanishini ta'minlash metodikasi.....	352
<i>20-mavzu:</i>	Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi asoslarini o'zlashtirganlik darajasini baholash.....	372
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.....		388

KIRISH

XXI asrda ta'lim tizimining tubdan isloh qilinishi, pedagogik faoliyatga yangicha yondashuvlarning joriy etilishi boshlang'ich ta'lim pedagogikasining ilmiy-nazariy asoslarini chuqur o'rganishni taqozo etmoqda. ***“Ta’limga asoslangan isloh qilish - bu yangi avlodni yaratish - bu yangi avlodni yaratish - bu yangi avlodni yaratish - bu yangi avlodni rivojlantirish va yangi avlodni yaratish”***. Aynan boshlang'ich ta'lim bosqichi bolaning shaxs sifatida shakllanishi, mustaqil fikrlashi, axloqiy va intellektual qobiliyatlarining rivojlanishida poydevor vazifasini bajaradi. Shu boisdan ham pedagogik nazariya va amaliyotning bu sohadagi yutuqlari va muammolarini tizimli ravishda o'rganish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

“Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi” fani pedagogik faoliyatning nazariy va amaliy asoslarini, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi ta'lim-tarbiya jarayonining o'ziga xos xususiyatlarini yoritadi. Mazkur fan bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish, zamonaviy pedagogik yondashuvlardan samarali foydalanish, dars va tarbiya jarayonini samarali tashkil etish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Fan ikki asosiy yo'nalishda olib boriladi.

Boshlang'ich ta'limning pedagogik asoslari – bu yo'nalishda ta'lim nazariyasi, metodikasi, didaktika va o'qituvchilik faoliyatining fundamental tamoyillari o'rganiladi.

Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayoni – bu yo'nalishda esa tarbiyaning maqsadi, metodlari, milliy va xorijiy tajribalari, shuningdek, o'quvchilar rivoji va ularni baholash masalalari yoritiladi.

Fan quyidagi modullar asosida o'qitiladi.

Boshlang'ich ta'limning pedagogik asoslari

1-modul: Pedagogika faniga kirish – pedagogika fanining predmeti, vazifalari, taraqqiyot bosqichlari va boshlang'ich

¹ Shavkat Mirziyoyev. “Yangi O'zbekiston – maktab ostonasidan boshlanadi”. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti nutqidan, 2022 yil 30 avgust.

ta'limdagi ahamiyati tahlil qilinadi.

2-modul: Ta'lim jarayonining pedagogik asoslari – pedagogik jarayon, uning tarkibiy qismlari, o'qitish omillari o'rganiladi.

3-modul: O'qituvchilik kasbiga tayyorgarlik – boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy fazilatlar, malaka talablari va faoliyatiga doir masalalar yoritiladi.

4-modul: Didaktika va o'qitish shakllari – darsning tuzilishi, turlari va zamonaviy o'qitish texnologiyalari ko'rib chiqiladi.

Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayoni

5-modul: Tarbiya nazariyasi va amaliyoti – tarbiyaning mazmuni, metodlari va zamonaviy yondashuvlar asosida tahlil qilinadi.

6-modul: Milliy va zamonaviy tarbiya – milliy tarbiya metodikasi, xorijiy tajribalar va ularning qo'llanilishi o'rganiladi.

7-modul: O'qituvchi kasbiga tayyorgarlik va amaliyot – xalqaro dasturlar asosida o'qituvchining tayyorgarligi va boshqaruv madaniyati yoritiladi.

8-modul: O'quvchilar rivoji va baholash – o'quvchilarning psixofiziologik rivoji, uni tahlil qilish va baholash mezonlari ko'rib chiqiladi.

“Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi” fan orqali talabalar boshlang'ich ta'lim sohasida nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy ko'nikmalarga ega bo'lishadi. Natijada ular ilg'or tajribalar va innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida faoliyat yurita oladigan zamonaviy o'qituvchilarga aylanishadi.

GLOSSARIY

Aksiologiya – pedagogik ta’limda milliy, ma’naviy va moddiy g’oyalar, tushunchalar va fikrlarga asoslangan qadriyatlar majmuini bildiradi. *Pedagogik aksiologiya* ta’lim, o’qitish va tarbiyaning asos qadriyatlarini ifodalaydi hamda unda shaxsning savodxon bo’lishi, bilim olishi va tarbiyalanishi asosiy ob’ekt hisoblanadi.

Annotatsiya – pedagogik ta’limda bilim berish, o’qitish jarayoni va ularning samaradorligini ijobiy yoki salbiy baholashni anglatadi. Annotatsiyada opponent o’zining takliflarini bayon qiladi va muallif bu takliflarni qabul qilishi yoki qabul qilmaslik huquqiga ega.

Akmeologiya – pedagogik ta’limda ta’lim oluvchilarning sog’lig’i, sog’lom ta’lim muhiti va asosiy tarbiyaviy yo’nalishlarni o’rganuvchi soha. *Pedagogik akmeologiya* ta’lim beruvchi va ta’lim oluvchilarning jismoniy, ruhiy va estetik salomatlik shart-sharoitlarini o’rganadi. Akmeologik tadqiqotchilikda ta’lim sifati salomatlik indekslariga binoan baholandi va Shu sababli akmeologik yondashuvlar pedagogik bilimlarning yuqori darajasi hisoblanadi.

Boshlang’ich ta’lim – hozirgi zamon ta’lim jarayonida boshlang’ich ta’lim umumiy o’rta ta’limning dastlabki bosqichi hisoblanadi. Boshlang’ich ta’limda o’quvchilarning savodxonlik, bilim olish va tarbiyaviy ko’nikmalari shakllantiriladi. O’zbekiston boshlang’ich ta’limida o’quv fanlarining gumanitar, aniq va tabiiy turkumdagi asoslarining dastlabki tushunchalari bo’yicha saboq beriladi. 2017 yildan e’tiboran O’zbekiston boshlang’ich ta’limining savod o’rgatish funksiyasi maktabgacha ta’lim bosqichiga o’tkazildi. Buning natijasida O’zbekiston boshlang’ich ta’limi o’quv fanlari dverikatsiya qilinib, unga ko’ra, turdosh fanlar o’zaro yaqinlashtirildi va o’quv dasturlari umumlashtirildi. 2021 yil mart oyidan boshlab amalga kiritilgan Milliy o’quv dasturida boshlang’ich ta’limning asosiy vazifalari sifatida fanlar turkumlari bo’yicha boshlang’ich bilim berish, o’quvchilarning

ma'naviy-axloqiy ko'nikmalarini shakllantirish va ularning layoqat kompetensiyasini tarkib toptirish belgilandi. Shuningdek, 2020/2021 o'quv yilidan boshlab O'zbekiston boshlang'ich ta'limiga "Odobnoma" va "Vatan tuyg'usi" fanlari o'rniga yangi mazmundagi "Tarbiya" fani kiritildi. Bu hol O'zbekiston boshlang'ich ta'limi tarixi va tajribasida yangi xodisadir.

Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi – mazkur o'quv fani Umumiy pedagogika asosida shakllangan bo'lib, u XX asrda ilmiy-nazariy va amaliy-uslubiy jihatdan asoslangan. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasining tarkiblarini boshlang'ich ta'limda *bilim berish jarayoni, o'qitish didaktikasi va tarbiya nazariyasi* tashkil qiladi. Mazkur yo'nalishlar bo'yicha mustaqillik yillarida O'zbekistonda ilmiy-tadqiqot ishlari amalga oshirilad boshlandi. Shu jihatdan boshlang'ich ta'lim pedagogikasining ta'lim berish nazariyasini Umumiy pedagogikaning tamoyillari tashkil etadi, didaktikasini boshlang'ich ta'lim berishning o'qitish nazariyasi tashkil qiladi va uning tarbiya nazariyasini boshlang'ich ta'limda o'quvchi shaxsini ma'naviy, axloqiy, jismoniy hamda aqliy jihatdan dastlabki bosqichda tarbiyalash tashkil qiladi. Hozirgi kunda Boshlang'ich ta'lim pedagogikasining ilmiy-tadqiqotchilik metodologiyasi asoslari shakllantirilmoqda.

Boshlang'ich ta'limda integratsiya – bu boshlang'ich ta'lim o'quv fanlarining, o'quv jarayonining va tarbiya tadbirlarining boshqa ta'lim bosqichlari bilan uzviy aloqadorligini hamda bog'liqligini ifodalaydi. Hozirgi zamon boshlang'ich ta'limida integratsiya o'quv, ilmiy va ishlab chiqarish muassasalari bilan hamkorlikni ham ifodalamoqda. Ayni paytda, boshlang'ich ta'limda integratsiya jarayoninin boshlang'ich ta'limning sifat va samaradorligiga ta'sir etkazuvchi omillar majmui sifatida tuShunish lozim. Bugungi kunda mamlakatimizda boshlang'ich ta'limda integratsiya muammolari pedagogik, sosiologik va psixologik jihatdan tadqiqi etilmoqda. Shu sababli bu jarayon Boshlang'ich ta'lim pedagogikasining uzviy tarkiblaridan birini tashkil etadi.

Boshlang'ich ta'limda innovatsiya – bu tushuncha

boshlang'ich ta'lim jarayoniga olib kiriladigan yangi g'oyalar, usullar, tushunchalar, qoidalar va texnologiyalarni ifodalaydi. Boshlang'ich ta'limda innovatsiya deganda boshlang'ich ta'limning mazmuni va mohiyatini davr talablari asosida yangilab borishni tushunish lozim. Shu jihatdan yangi O'zbekiston sharoitida boshlang'ich ta'limga milliy pedagogik tajriba va xalqaro pedagogik an'analar asosida innovatsion yondashuvlar kiritish jarayoni kechmoqda. Boshlang'ich ta'limda innovatsiya jarayoni Boshlang'ich ta'lim pedagogikasining tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi.

Boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi – tegishli ma'lumotga ega, kasbiy tayyorgarligi bor va ahloqiy fazilatlarga ega mutaxassis shaxslar boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi sifatida e'tirof etiladi. Bunda boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi tegishli nazariy bilim, amaliy ko'nikma, uslubiy malaka va faoliyat kompetensiyasiga ega bo'lishi taqozo etiladi. Hozirgi zamon boshlang'ich ta'limida bir necha o'qituvchilar guruhi faoliyat yuritmoqda, biroq ularga nisbatan kasbiy hamda axloqiy talablar yagona tarzda qo'yiladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchisi – bilim olish, ko'nikma egallash va axloqiy fazilatlarini o'zlashtirishga yo'naltirilgan 7-11 yoshli shaxslar boshlang'ich sinf o'quvchisi hisoblanadi. Boshlang'ich sinf o'quvchisiga bilim olish, topshiriqlarni bajarish va qiziqishlarini namoyon qilish talabalari qo'yiladi. Ayni paytda, boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning huquqlari ustuvor hisoblanadi. Shu sababli boshlang'ich sinf o'quvchisining aqliy, jismoniy, ruhiy va estetik imkoniyatlari ta'lim jarayonida birlamchi tarzda hisobga olinadi. O'zbekiston sharoitida boshlang'ich sinf o'quvchisining xaq-huquqlarini to'liq himoya qilish boshlang'ich sinf o'qituvchilari zimmasiga yuklangan.

Boshlang'ich sinf rahbari - mazkur kasb egasi 7-11 yoshli o'quvchilar shaxsini ta'limiy, tarbiyaviy va amaliy jihatdan shakllantiruvchi, himoya qiluvchi hamda yo'naltiruvchi professional o'qituvchi hisoblanadi. O'zbekiston sharoitida o'qituvchilarning maqomini yuksaltirish yondashuvlariga binoan

boshlang'ich sinf rahbarlariga o'quvchilarning mutlaq yetakchisi funksiyasi yuklangan. Unga ko'ra, boshlang'ich sinf rahbarining fikri va xulosalari boshlang'ich sinf o'quvchilarining ota-onalari, o'qituvchilari va jamoatchilik vakillari tomonidan qat'iy qabul qilinadi. Maktab pedagogik Kengashi boshlang'ich sinf rahbarining tavsiyasiga binoan boshlang'ich sinf o'quvchisi to'g'risida xulosa chiqaradi.

Voleologiya – bu fan pedagogik yonda Shuvlar asosidagi gumanitar fanlardan biri bo'lib, unda ta'lim oluvchi va ta'lim beruvchilarning sog'lom turmush tarzi bilan ta'minlanganlik muammolarini o'rganadi. Mazkur fan vositasida ta'lim oluvchilarda, ayniqsa, boshlang'ich sinf o'quvchilarida sog'lom fikr, sog'lom g'oya va sog'lom fazilatlar shakllantirildi. Voleogiya fani mustaqillik yillarida O'zbekiston ta'lim tizimiga pedagogik fanlar turkumi sifatida kiritildi va hozirgi kunda mazkur fanning metodologik asoslari bo'yicha ilmiy tadqiqot ishlari olib borilmoqda.

Gepoteza – pedagogik ta'limda muayyan yangi fikrning tajriba-sinov natijalari asosida dalillanishi gipoteza deyiladi. Bu tushuncha ilmiy bashorat ma'nosida qo'llaniladi. Boshlang'ich ta'limda gepoteza o'quvchilarning bilim olish, ko'nikmalar o'zlashitish va tarbiyalanganlik darajalarini baholashda ishlatiladi, unda ilmiy farazlar asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarining rivojlanish darajasi baholanadi.

Dars – boshlang'ich ta'limni berishning asosiy shakli. Dars kirish, asosiy va yakuniy qismlarga bo'linadi. Hozirgi zamon boshlang'ich ta'limida darsning quyidagi turlari qo'llanilmoqda: yangi bilimlar berish darsi, ko'nimalarni mustahkamlash darsi, tarbiyaviy ishlarni amalga oshirish darsi, ilmiy dars, klaster dars, innovasion dars, binar dars. Mazkur dars turlarining asosiy maqsadi boshlang'ich sinf o'quvchilariga kutilgan darajada yangi bilimlarni berish, tezkor ravishda ularning ahloqiy fazilatlarini shakllantirish va layoqatlarini rivojlantirishdan iborat. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'zining individual dars berish uslubiga ega bo'lishi taqozo etiladi.

Insonparvarlik – boshlang‘ich ta‘limning asosiy tamoyillaridan biri. Bu tamoyilning asoslarini bolaparvarlik, bola huquqlarining ustuvorligi, mehribonlik va insoniylik tashkil etadi. O‘zbekiston boshlang‘ich ta‘limida insonparvarlik tamoyiliga amal qilinishi 2018 yilda YUNESKO tomonidan yuksak darajada baholangan. Bu baho boshlang‘ich ta‘lim tizimida insonparvarlik tamoyiliga amal qilinayotganligining halqaro e‘tirofidir.

Refleks – boshlang‘ich ta‘limda o‘quvchilarning tabiiy xatti-xarakatlari va munosabatlarini ifodalaydi. Boshlang‘ich ta‘limda o‘quvchilarning bilimga qiziqishi, yangilikka intilishi va o‘zini namoyon qilishi reflekslarini shakllantirish asosiy vazifalardan hisoblanadi. Bunga erishish o‘quvchilarning savodxonligini kuchaytirish imkonini beradi.

Stereotip – boshlang‘ich ta‘limda an‘anaviy va tajribalardan o‘tgan qadriyatlarga asoslanish jarayonini anglatadi. Misol uchun, har bir boshlang‘ich sinf o‘quvchisining bilimdon bo‘lishi stereotip hisoblanadi. Shu sababli pedagogik va metodologik adabiyotlarga ijobiy ma‘nodagi stereotiplarni qo‘llash tavsiya etilgan.

Emosiya – boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijobiy xarakterdagi his-tuyg‘ulari va hayajonlarini ifodalaydi. Ta‘lim jarayonida o‘quvchilarning emosional xususiyatlarini shakllantirishga e‘tibor beriladi va bundan maqsad o‘quvchilarning ongi, ruhiyati hamda qalbiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatishdir. Pedagogik psixologiya xulosalariga ko‘ra, emosional xususiyatlari rivojlangan o‘quvchilar bilim olishga juda qiziqishadi.

Husnixat – 7-11 yoshli o‘quvchilarning pedagogik, psixologik va estetik talablar asosida yozish, chizish va hisoblash ko‘nikmasini shakllantirishga yo‘naltirilgan o‘quv fani hamda o‘quvchilarning chiroyli yozishga o‘rgatish ko‘nikmasi. Boshlang‘ich ta‘limda husnixat asoslari eng muhim pedagogik tavsiyalar, individual tajribalar va lingvistik qoidalar asosida o‘qitiladi. Buning natijasida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining chiroyli yozish ko‘nikmasi shakllantiriladi. Pedagogik psixologiya tajribalariga ko‘ra, o‘quvchilarning yozuvchiga qarab, ularning

xarakterini aniqlash mumkin.

Konsepsiya – Boshlang'ich ta'lim pedagogikasida ta'lim va tarbiyaning asoslari, vositalari va texnologiyalarini ilmiy-pedagogik jihatdan asoslab berish majmui Konsepsiya deyiladi. Konsepsiyada boshlang'ich ta'limning maqsadi, vazifalari, amalga oshirish yo'llari, uslublari, texnologiyalari va strategik yo'nalishlari belgilanadi.

Kompetensiya - bu lotincha so'z bo'lib, amaliy layoqat ma'nosini anglatadi. "Umumiy o'rta ta'lim to'g'risida"gi Nizomga binoan kompetensiya- bu bilim, ko'nikma va malakaning hosilasi bo'lib, u o'zlashtirilganlarni amaliyotda qo'llay olish qobiliyatini anglatadi.

Bilim - eng to'g'ri, tajribadan o'tgan va ko'pchilik tomonidan e'tirof etilgan tushunchalar, g'oyalar hamda fikrlar majmui bilim deyiladi. Boshlang'ich ta'limda gumanitar, tabiiy va aniq fanlarning asoslari bo'yicha dastlabki bilimlar beriladi. Bilimni baholash o'quvchilarning aqliy rivojlanish mezonlari asosida amalga oshiriladi.

Ko'nikma - boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv-biluv tushunchasi bo'lib, unda boshlang'ich ta'lim davlat standartlariga muvofiq fanlar bo'yicha o'quvchilar bilimlar asosini o'zlashtirishi kerak. Ko'nikma boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning bilim olish, axloqiy fazilatlarini o'zlashtirish va xatti-xarakat asoslarini qabul qilish darajasini anglatadi. Boshlang'ich ta'limning asosiy vazifalaridan biri 7-11 yoshli o'quvchilarning bilish, tushunish, o'qish va o'zlashtirish ko'nikmalaridan iborat.

Malaka – muayyan bilimlar, axloqiy ko'nikmalar va xatti-xarakat qobiliyatlariga ega bo'lish malaka deyiladi. Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarni savodxonlik malakasi shakllantiriladi va o'quvchilar kelgusi ta'lim olish malakasi bilan qurollantiriladi. Boshlang'ich ta'limda malaka bilim, ko'nikma va kompetensiya tushunchalari qatorida asosiy masalalardan biri hisoblanadi.

1-MODUL: BOSHLANG'ICH TA'LIM PEDAGOGIKASINING ILMIY-ASOSIY TUSHUNCHALARI

1-MAVZU: BOSHLANG'ICH TA'LIM PEDAGOGIKASINING MAZMUNI, MAQSADI VA DOLZARB VAZIFALARI

Reja:

1. *Boshlang'ich ta'lim pedagogikasining mazmuni va milliy-ta'limiy mohiyati.*
2. *Fanning asosiy maqsadlari va tarbiyaviy yo'nalishlari.*
3. *Boshlang'ich ta'lim pedagogikasining boshqa fanlar bilan uzviy aloqasi.*

Tayanch tushunchalar

Boshlang'ich – bola ta'limining ilk poydevori bo'lib, uning shaxs sifatida shakllanishi, axloqiy qarashlari va milliy o'zligini anglash jarayoni shu bosqichda boshlanadi. Boshlang'ich ta'lim – bu qalbg'a urug' qadash davridir.

Ta'lim – inson qalbi va ongiga ma'rifat urug'ini sepish, uni nur bilan yoritishdir. Bu jarayon faqat bilim berish emas, balki tarbiyalash, ma'naviyatni shakllantirishdir. Ta'lim milliy qadriyatlar, ma'naviy meros va zamonaviy ilm yutuqlari asosida olib borilishi lozim.

Pedagogika – bu yurakdan yurakka yo'l topadigan san'atdir. Bu fan insonparvarlik, mehr-oqibat va donishmandlik tamoyillariga asoslanadi. Pedagogika – xalqimizning tarbiyaviy merosini zamonaviy talablarga muvofiq rivojlantiruvchi ilmiy-nazariy yo'nalishdir.

Tushuncha – bilim va tafakkur asosida shakllanadigan, inson idroki orqali anglanadigan ilmiy va amaliy ma'lumotlar majmuasidir. Har bir tushuncha o'z ichiga ma'naviy mazmun va milliy ruhi singgan talqinni oladi.

Zamonaviylik – ilg'or texnologiyalarni, yangi metodlarni va xalqaro tajribani milliy an'analar bilan uyg'unlashtirish demakdir

Zamonaviylik – ildizdan uzilmaslik, ammo zamonga ham hamnafas bo‘lishdir.

Bilim – bu faqatgina fakt va ma’lumotlar yig‘indisi emas, balki uni hayotga tatbiq etish, anglash va ulardan to‘g‘ri foydalanish qobiliyatidir. Bilim yurakka tushganida, u insonni yuksaklikka olib chiqadi.

Ko‘nikma – o‘rganilgan bilimlarning amaliy faoliyatda mustahkamlanishi natijasida shakllangan malaka poydevoridir. Ko‘nikma – mehnat, izlanish va qat’iyat mahsulidir.

Yondashuv – bu muammoni hal qilishda qo‘llaniladigan metodlar majmuasidir. Milliy pedagogikada yondashuvlar inson tabiatini anglash, mehr bilan yondashish va hayotiy ehtiyojlardan kelib chiqishga asoslanadi.

Malaka – ko‘nikmalarning mukammallikka yetgan bosqichi bo‘lib, u orqali o‘qituvchi va o‘quvchi o‘z faoliyatini mustaqil, aniq va samarali amalga oshiradi.

Idrok – tashqi va ichki olamni anglash, voqelikni chuqur va teran tushunish qobiliyatidir. Idrok orqali inson borliqni, o‘z o‘rnini va vazifasini his qiladi.

Tushunish – faqat eshitish yoki o‘rganish emas, balki anglash, yurakdan his etish va hayotga tatbiq etishdir. Tushunish – bu ilmning qalbdan joy olgan holatidir.

1. Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasining mazmuni va milliy-ta’limiy mohiyati

Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi – bu bolalik davrining o‘ziga xos jihatlarini, milliy tarbiya an‘analarini va zamonaviy ilmiy yondashuvlarni uyg‘unlashtirgan holda, yosh avlodni barkamol inson qilib voyaga yetkazishga xizmat qiladigan muhim sohadir. Bu fan, avvalo, o‘quvchining qalbini yoritish, tafakkurini charxlash va uni xalqparvar, vatanparvar, ma’naviy boy inson qilib tarbiyalash vazifasini bajaradi.

Bugungi kunda O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan tub islohotlar jarayonida ta’lim tizimi, xususan, boshlang‘ich ta’lim sohasi Uchinchi Renessans g‘oyalarining amaliy ifodasiga

aylanmoqda. Milliy taraqqiyot strategiyasida belgilangan ustuvor yoʻnalishlar asosida boshlangʻich taʼlim pedagogikasining mazmuni ham yangicha mazmunga ega boʻlib bormoqda. Xususan, boshlangʻich taʼlim oldiga quyidagi dolzarb vazifalar qoʻyilgan:

- boshlangʻich sinf oʻquvchilarining tahliliy fikrlash, kreativ yondashuv va muammoli vaziyatlarni mustaqil hal qilish koʻnikmalarini shakllantirish;

- taʼlim jarayoniga ilgʻor xorijiy tajriba va innovatsion metodikalarni milliy anʼanalar bilan uygʻunlashtirgan holda joriy etish;

- oʻquv-tarbiya samaradorligini oshirish, taʼlim sifatini kompleks baholash va monitoring qilish mexanizmlarini kuchaytirish.

Ushbu vazifalar zahirida boshlangʻich taʼlim pedagogikasi fanining nazariy va amaliy asoslarini yanada chuqurlashtirish, taʼlim oluvchilarning kasbiy tayyorgarligini yuqori bosqichga olib chiqish zarurati yotadi. Shunday ekan, oliy pedagogik taʼlim tizimida oʻqitilayotgan “Boshlangʻich taʼlim pedagogikasi” fani quyidagi maqsad va yoʻnalishlarda shakllantirilmoqda:

- Boshlangʻich taʼlimning nazariy asoslarini chuqur oʻrganish, jumladan, yosh xususiyatlariga mos taʼlim-tarbiya tamoyillarini oʻzlashtirish;

- Taʼlim jarayonini loyihalash, oʻquv dasturlarini ishlab chiqish, integrativ va kompetensiyaga asoslangan yondashuvlarni amaliyotga joriy etish;

- Tarbiya va ijtimoiy moslashuv masalalariga kompleks yondashish, oʻquvchilarning shaxsiy rivojlanishini kuzatish va baholash;

- Kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish, yaʼni boʻlajak boshlangʻich sinf oʻqituvchisida nazariy bilim, amaliy koʻnikma va pedagogik malakani uygʻun holda rivojlantirish.

Shuningdek, fanning mazmuni oʻzbek xalqining boy tarbiyaviy merosi, alloma pedagoglarning qarashlari, zamonaviy psixologik-pedagogik yondashuvlar, STEAM taʼlimi va raqamli

texnologiyalarni uyg'unlashtirishga qaratilgan. Bu esa bo'lajak pedagoglarni faqat o'quv jarayonining ijrochisi emas, balki uning tashabbuskori, yangilik kiritadigan mustaqil mutaxassis sifatida tayyorlashga xizmat qiladi.

Shu bois, "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi" fani nafaqat nazariy bilim manbai, balki kasbiy shakllanishning poydevori sifatida alohida o'rin tutadi. Fanni o'zlashtirish jarayonida talabalar o'zida pedagogik tafakkur, didaktik madaniyat, axloqiy mas'uliyat va metodik kreativlikni shakllantiradilar.

Boshlang'ich ta'limning mohiyati, tarbiya va o'qitish jarayonining mazmuni

O'zbekiston ta'lim tizimining muhim bo'g'ini bo'lgan boshlang'ich ta'lim – shaxs kamolotining ilk poydevorini tashkil etuvchi, intellektual, axloqiy va ijtimoiy jihatdan yuksak salohiyatli avlodni tarbiyalashga yo'naltirilgan muhim bosqichdir. Mazkur bosqichda qo'yiladigan pedagogik yondashuvlar, metodlar va maqsadlar yosh avlodning jismoniy, aqliy, ma'naviy va ijtimoiy jihatdan barkamol bo'lib yetishishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Boshlang'ich ta'lim tushunchasining mazmuni

Boshlang'ich ta'lim mazmunan keng qamrovli bo'lib, quyidagi asosiy tarkibiy jihatlarni o'z ichiga oladi:

1. 7–11 yoshdagi o'quvchilarga bilim berish – bu jarayon inson va jamiyatning umumbashariy hamda milliy qadriyatlariga asoslanadi. Boshlang'ich ta'limda beriladigan bilimlar bolaning tafakkuri, dunyoqarashi va ma'naviy qiyofasining shakllanishida asosiy omil hisoblanadi.

2. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitish va tarbiyalash jarayoni – bu jarayon kompleks yondashuvni talab etadi, ya'ni bilim berish, tarbiyalash va rivojlantirish bir-birini to'ldiruvchi holda olib boriladi.

3. Boshlang'ich ta'limning samaradorligini ta'minlash – ta'lim sifatini oshirish, pedagogik metodlar samaradorligini baholash va natijadorlikka yo'naltirilgan tahliliy faoliyatni o'z ichiga oladi.

4. Boshlang'ich ta'limni yaxlit tizim sifatida talqin etish – bu ta'lim bosqichi faqat dastlabki bilimlar majmuasi emas, balki bola shaxsini har tomonlama shakllantiruvchi pedagogik tizim sifatida qaraladi.

Boshlang'ich ta'limda tarbiya tushunchasining mazmuni

Tarbiya – bu yosh avlodni ma'naviy, axloqiy, estetik va ijtimoiy jihatdan shakllantirishga qaratilgan maqsadli faoliyatdir. Boshlang'ich ta'limdagi tarbiyaviy jarayon quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Insoniyatning tarbiyaviy tajribasini uzatish – tarixiy, madaniy, axloqiy qadriyatlarni bolalarga singdirish orqali ularni mustahkam ma'naviy asosda kamol toptirish.

2. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini milliy va umumbashariy madaniyat olamiga olib kirish – bu orqali o'quvchilarda estetik did, milliy g'urur va bag'rikenglik hissi shakllantiriladi.

3. O'quvchilar shaxsini rivojlantirish – bolaning individual qobiliyatlarini aniqlash, qo'llab-quvvatlash va ularni ijtimoiy faol shaxs sifatida shakllantirish.

4. Bolaning hayotga tayyorligini ta'minlash – hayotiy vaziyatlarni tahlil qilish, qaror qabul qilish, ijtimoiy muloqotga kirisha olish ko'nikmalarini rivojlantirish.

Boshlang'ich ta'limda o'qitish tushunchasining mazmuni

O'qitish – bu ta'lim oluvchiga tizimli bilim berish, faoliyat ko'nikmalarini shakllantirish va uning aqliy salohiyatini rivojlantirishga qaratilgan murakkab pedagogik jarayondir. Boshlang'ich sinflarda o'qitish quyidagi jihatlarini qamrab oladi:

1. Bilim, hayotiy tajriba va faoliyat ko'nikmalarini shakllantirish – bu bolaning kundalik hayotida foydali bo'ladigan bilim va malakalarni egallashga xizmat qiladi.

2. Bilim, ko'nikma va malakalarni tizimli rivojlantirish – o'quvchilarning mustaqil fikrlash, muammoni hal qilish va ijodiy yondasha olish qobiliyatlari shakllantiriladi.

3. Xotira, diqqat va tafakkurni rivojlantirish – bu psixik jarayonlar o'quv faoliyatining asosi bo'lib, ular orqali bola

bilimlarni ongli ravishda o'zlashtiradi.

4. Qiziqish, layoqat va qobiliyatlarni rivojlantirish – bu bola shaxsining individualligini hisobga olib, uni to'g'ri yo'naltirishga xizmat qiladi.

Ushbu uch muhim kategorik tushuncha “Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi” fani mazmunini tashkil etadi. Mazkur fan, pedagogik jihatdan, boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilim va ko'nikmalarini shakllantirishda asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi. O'qituvchi, 7-11 yoshdagi bolalarga dastlabki ta'lim va tarbiya berish jarayonida, ularga o'qish ko'nikmalarini rivojlantirish va bilimlarni mustahkamlashga yo'naltirilgan faoliyatlarni olib boradi.

Boshlang'ich ta'limning asosiy maqsadi – o'quvchilarning umumiy o'quv faoliyatlariga tayyorgarligini shakllantirishdir. Ushbu fan orqali, o'quvchilar o'zlarining intellektual va emotsional rivojlanishlarini amalga oshiradilar. Shuningdek, o'qituvchi yordamida ular quyidagi ko'nikmalarni egallashi lozim:

1. **O'qish** – boshlang'ich sinf o'quvchilari, aniq ma'lumotlarni va topshiriqlarni o'zlashtirishda o'qituvchining rahnamoligida sinfdoshlari bilan hamkorlikda yoki mustaqil ravishda faol ishtirok etishlari kerak. Bu jarayon bolalarning o'qish va tushunish ko'nikmalarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

2. **Kuzatish, qiyoslash va fikrlash ko'nikmalari** – o'quvchilar, turli vaziyatlar va hodisalar yuzasidan kuzatuvlar o'tkazib, o'z fikrlarini rivojlantirish, ularga nisbatan tahlil va qiyoslash qilishni o'rganishlari zarur. Bu, o'quvchilarning tanqidiy fikrlash va analiz qilish ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi.

3. **O'z fikri va qarashlarini ifodalash** – boshlang'ich ta'lim jarayonida, o'quvchilar o'z fikr va qarashlarini aniq, mantiqan izchil ravishda ifodalashni o'rganishlari kerak. Bu esa ularning kommunikativ kompetentsiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Bularning barchasi boshlang'ich ta'lim pedagogikasining mazmunini tashkil etib, o'quvchilarning intellektual, emosional va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan asosiy

yondoshuvlarni ifodalaydi.

Ushbu fanning yana zamonaviy ikki yoʻnalishi mavjud boʻlib, ular innovatsiya va integratsiyadan iboratdir. Innovatsiya – boshlangʻich taʼlim pedagogikasining eng muhim va zamonaviy yoʻnalishlaridan biridir. Bu yoʻnalish, fanning rivojlanishida yangiliklar, yangi gʻoyalar, yangi pedagogik yondoshuvlar va zamonaviy texnologiyalarni tatbiq etishning ahamiyatini taʼkidlaydi. Innovatsiya, oʻqitish jarayonini takomillashtirish, oʻquvchilarning taʼlim sifatini oshirish va zamonaviy talablar darajasiga yetkazish maqsadida yangi metod va usullarni joriy etishga yoʻnaltirilgan faoliyatni anglatadi.

Integratsiya esa boshlangʻich taʼlim pedagogikasining yana bir muhim yoʻnalishi boʻlib, u ilm-fan, pedagogika va ijtimoiy yutuqlarni oʻzaro bogʻlash va ular oʻrtasida samarali aloqalar oʻrnatishni nazarda tutadi. Integratsiya, oʻz ichiga bir nechta fanlar va sohalarni olgan holda, taʼlim jarayonini yanada samarali va muvozanatli qilishga xizmat qiladi. Bu jarayon pedagogik amaliyotda turli fanlar, metodologik yondoshuvlar va texnologiyalarni birlashtirishni talab qiladi, shuningdek, pedagogik jarayonda ilmiy va ijtimoiy innovatsiyalarni amalga oshirishga imkoniyat yaratadi.

Shu boisdan, "Boshlangʻich taʼlim pedagogikasi" fani nafaqat boshlangʻich taʼlimda amalga oshiriladigan taʼlim-tarbiya asoslarini, balki undagi innovatsiya va integratsiya jarayonlarini chuqur oʻrganadi. Bu fan oʻquvchilarga nafaqat oʻzlashtirilgan nazariy bilimlarni, balki amaliyotga tatbiq etish koʻnikmalarini ham beradi. Natijada, boʻlajak boshlangʻich taʼlim oʻqituvchilari mazkur fan boʻyicha kasbiy tayyorgarlikni oʻrganadilar va taʼlim tizimining zamonaviy talablariga javob bera olishadi.

2. Faning asosiy maqsadlari va tarbiyaviy yoʻnalishlari.

Boshlangʻich taʼlim pedagogikasining asosiy maqsadi – Oʻzbekistonning taraqqiyot strategiyasiga muvofiq holda, xalqimizning boy tarbiyaviy tajribasiga tayangan holda, oʻqituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish hamda maktab

yoshidagi bolalarni milliy qadriyatlar asosida tarbiyalashga yo'naltirilgan metod va yondashuvlarni shakllantirishdan iboratdir. Bu yo'lda o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki qalblar tarbiyachisi, nur sochuvchi ma'naviyat peshvosi sifatida namoyon bo'ladi.

"Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi" fanining maqsad va vazifalari ushbu faning o'ziga xos ahamiyatini, uning ta'lim jarayonidagi rolini va pedagogik tizimdagi o'rnini haqida to'liq tasavvur hosil qilishga yordam beradi. Mazkur fanning asosiy maqsadi, boshlang'ich ta'limni davlat ta'lim standartlari va davlat talablari asosida yuqori darajada tashkil etishdir. Bu maqsad, o'quvchilarga kasbiy bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalarni berish orqali amalga oshiriladi. O'qituvchilarni tayyorlash jarayonida, "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi" fani nafaqat nazariy bilimlar, balki amaliy ko'nikmalarni ham shakllantirishga qaratilgan.

Mazkur maqsadni amalga oshirish uchun "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi" fani quyidagi modul asosida bo'lingan vazifalarni o'rganadi va bo'lajak o'qituvchilarga ushbu vazifalarni o'rgatadi hamda amaliyotga tatbiq etishni ta'minlaydi:

1. Modul 1: Boshlang'ich ta'lim pedagogikasining nazariy masalalari – bu modulda boshlang'ich ta'limning nazariy asoslari, uning struktura va tarkibiy qismlari, pedagogik tamoyillar va ularning ta'lim jarayoniga ta'siri o'rganiladi.

2. Modul 2: Boshlang'ich ta'lim didaktikasi – didaktikaga oid asosiy tushunchalar, o'qitish usullari, o'quv jarayonining samarali tashkil etilishi va o'qitish metodologiyasiga oid masalalar bu modulda qamrab olinadi.

3. Modul 3: Boshlang'ich ta'limda tarbiya nazariyasi – tarbiya jarayonining nazariy asoslari, o'quvchilarning axloqiy, ijtimoiy va emosional rivojlanishi hamda tarbiya metodlari o'rganiladi.

4. Modul 4: Boshlang'ich ta'limda innovatsiya – boshlang'ich ta'limda zamonaviy innovatsion texnologiyalar va

pedagogik yondoshuvlarni tatbiq etish, yangi metodlar va pedagogik usullarni o'rganish hamda amaliyotga joriy etish masalalari ko'rib chiqiladi.

5. Modul 5: Boshlang'ich ta'limda integratsiya – fanlararo aloqalarni rivojlantirish, pedagogik integratsiya jarayonlarini amalga oshirish, ta'limda interdisipliner yondoshuvlar va integratsiya metodlarini o'rganish hamda amaliyotda qo'llash nazarda tutiladi.

Har bir modul, o'z ichiga ichki mavzular, topshiriqlar, mustaqil ta'lim shakllari va laboratoriya ishlarini o'zlashtirishni ta'minlaydi. Shu bilan birga, ushbu fanning asoslari keng qamrovli bo'lib, boshlang'ich ta'limning barcha aspektlarini o'rganishni o'z ichiga oladi. Mazkur fan, 5111700-“Boshlang'ich ta'lim” yo'nalishi bo'yicha bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlashda kasbiy va majburiy fanlardan hisoblanadi. Bu fan o'quvchilarga pedagogik jarayonni mukammal tashkil etish, ta'lim va tarbiya metodlarini chuqur o'rganish hamda amaliyotda samarali qo'llash imkonini beradi.

2019-2020 o'quv yilidan boshlab oliy pedagogik ta'lim jarayoniga kiritilgan ushbu yangi fan, o'zining dastlabki yillarida muayyan tajribalar va yutuqlarga erishdi. Fanning pedagogik tizimga integratsiyasi, o'quv jarayonida samarali tatbiq etilishi va uni ta'limning zamonaviy talablariga moslashtirishdagi muvaffaqiyatlar, uning ahamiyatini yanada oshirdi. Fan, o'zining maqsad va vazifalarini to'g'ri amalga oshirish orqali, o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini mustahkamlashga, ta'limning sifatini oshirishga hamda innovatsion yondoshuvlarni amaliyotga joriy etishga katta hissa qo'shdi.

Shu bilan birga, fanning samaradorligini baholashda amalga oshirilgan tajriba va yutuqlar o'zining ijobiy natijalari bilan namoyon bo'ldi. Ta'lim jarayonida ilgari surilgan yangi pedagogik yondoshuvlar va metodologiyalar, o'quvchilarda yuqori darajadagi kasbiy kompetentsiyalarni shakllantirishga yordam berdi. Fanning ishlab chiqilgan kurs dasturlari va modullari, o'qituvchilarning

pedagogik bilimlarini kengaytirishga, ularni zamonaviy o'quv metodlaridan samarali foydalanishga o'rgatishga xizmat qilmoqda.

Bundan tashqari, fanning muvaffaqiyatli tatbiqi, o'quvchilarning nafaqat nazariy, balki amaliy ko'nikmalarini ham rivojlantirishga imkon yaratdi. Bu o'z navbatida boshlang'ich ta'lim tizimining sifatini oshirishga, o'qituvchilarning pedagogik faolligini ta'minlashga va ta'lim jarayonining zamonaviy talablariga moslashtirilishiga xizmat qilmoqda. Fanning davom etayotgan rivojlanishi va takomillashuvi, pedagogik tizimda o'zgarishlar qilish, yangi metodologiyalarni ishlab chiqish va ularni amaliyotga joriy etish uchun keng imkoniyatlar yaratadi.

hisobot jadvalda 2019-2020 o'quv yilidan yuqori pedagogik ta'lim jarayoniga yordam yangi faning o'tgan yillardagi yutuqlari va tajribalari ko' natijalar:

Jadvalda ko' maqsad maqsad va ishlab chiqarishni amalga oshirish, fanning ta'lim jarayonidagi kuchini oshirib, ta'lim faoliyatini yangilanishiga va rivojlanishiga xizmat qilmoqda. O'quvchilarga ta'lim berishning zamonaviy usullarini joriy etish orqali, pedagogik tizimning sifatini oshirishda muhim qadamlar qo'yilgan.

Yo'nalish	2019-2020 yil tajribalari va yutuqlari	Olingan natijalar
Fanning pedagogik tizimga integratsiyasi	Yangi fan ta'lim jarayoniga muvaffaqiyatli kiritildi, o'qituvchilar uchun maxsus kurs dasturlari ishlab chiqildi.	Pedagogik tizimda i n n o v a t s i o n yondashuvlarning joriy etilishi, o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi mustahkamlandi.
O'quv jarayonida samarali tatbiq etilishi	Zamonaviy pedagogik metodologiyalar sinovdan o'tkazildi, amaliy mashg'ulotlar keng joriy qilindi.	O'quvchilarning nazariy va amaliy kompetentsiyalari rivojlandi, ta'lim sifati oshdi.

Zamonaviy talablar bilan moslashtirish	Fan dasturlari zamonaviy o'quv texnologiyalariga moslashtirildi, o'qituvchilar uchun treninglar tashkil qilindi.	O'qituvchilar zamonaviy metodlardan samarali foydalanishni o'rgandi, ta'lim jarayoni yangilandi.
Innovatsion yondoshuvlarning amaliyotga joriy etilishi	Yangi metodologiyalar maktabgacha va boshlang'ich ta'limda sinovdan o'tkazildi.	Pedagogik faollik oshdi, boshlang'ich ta'lim tizimining sifati yaxshilandi.
Davomli rivojlanish va takomillashuv	Fan uchun yangi modullar ishlab chiqildi, ilmiy-tadqiqot loyihalari boshlandi.	Pedagogik tizimda o'zgarishlar uchun keng imkoniyatlar yaratildi, yangi metodlar ishlab chiqildi.

3. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasining boshqa fanlar bilan uzviy aloqasi.

Mazkur fan pedagogika, psixologiya, didaktika, axloqshunoslik, ekologiya, san'at va madaniyat kabi ko'plab sohalar bilan uzviy bog'liq bo'lib, yosh avlodning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi. Bu bog'liqlik, ayniqsa, STEAM yondashuvi doirasida ta'limning integrallashgan shaklida o'z aksini topadi.

“Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi” fanining boshqa fanlar bilan uzviy aloqadorligi

“Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi” fani pedagogik ta'lim tizimida markaziy o'rin tutuvchi nazariy va amaliy yo'nalishlardan biri bo'lib, u ko'plab fanlar bilan metodologik va mazmuniy jihatdan chambarchas bog'liqdir. Ushbu fan, avvalo, “Umumiy pedagogika”, “Pedagogika nazariyasi va tarixi”, “Pedagogik mahorat”, “Pedagogik texnologiyalar”, “Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari” hamda “Ta'limda normativ-huquqiy hujjatlar” fanlari bilan uzviy integratsiyada bo'lib, ularning nazariy g'oyalari, konseptual asoslari va metodik yondoshuvlariga tayanadi.

Xususan, “Umumiy pedagogika” va “Pedagogika nazariyasi va tarixi” fanlari ta'lim va tarbiyaning umumiy qonuniyatlari, tamoyillari hamda tarixiy shakllanish jarayonini o'rganish orqali

boshlang'ich ta'lim pedagogikasining konseptual poydevorini belgilaydi. "Pedagogik mahorat" va "Pedagogik texnologiyalar" fanlari esa o'qituvchilik faoliyatining amaliy jihatlarini, zamonaviy dars o'tish metodlarini, interfaol yondoshuvlar va innovatsion texnologiyalarni qo'llashni o'rgatishda muhim manba vazifasini bajaradi.

Bundan tashqari, "Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari" fanining roli ham ahamiyatlidir. Ushbu fan orqali boshlang'ich sinf o'qituvchilari raqamli ta'lim muhitida ishlash, AKT vositalaridan didaktik maqsadlarda foydalanish ko'nikmalarini egallaydi. "Ta'limda normativ-huquqiy hujjatlar" fani esa boshlang'ich ta'lim sohasida amal qiluvchi me'yoriy-huquqiy asoslarni o'rgatib, pedagogik faoliyatning huquqiy savodxonlik bilan uyg'unlashuvini ta'minlaydi.

Shu bilan birga, "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi" fani psixologik va tabiiy-ilmiy yo'nalishdagi fanlar bilan ham chuqur aloqadorlikda bo'ladi. Jumladan, "Psixologiya", "Antropologiya" va "Fiziologiya" fanlari orqali o'quvchilarning psixofiziologik rivojlanish xususiyatlari, yosh davrlari bo'yicha individual farqlari, ta'limga tayyorlik darajasi va shaxsiy salohiyati hisobga olinadi. Bu fanlarning nazariy va amaliy yondoshuvlari, boshlang'ich ta'lim jarayonini yanada ilmiy asoslashda muhim o'rin tutadi.

Xulosa qilib aytganda, "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi" fani ko'p tarmoqli fanlararo aloqalar orqali takomillashib boradi va bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligida kompleks yondoshuvni shakllantirishda asosiy omillardan biri hisoblanadi.

"Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi" fanining boshqa fanlar bilan uzviy bog'liqligi va ilmiy asoslari

"Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi" fani zamonaviy pedagogik bilimlar tizimining ajralmas bo'lagi bo'lib, u bir qator nazariy va amaliy fanlar bilan o'zaro metodologik uyg'unlikda rivojlanadi. Mazkur fan ta'lim jarayonining kompleks yondoshuvini shakllantiruvchi ko'plab fanlar – xususan, "Umumiy pedagogika",

“Didaktika”, “Pedagogik texnologiyalar”, “Pedagogik mahorat”, “Psixologiya”, “Fiziologiya”, “Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari” va boshqa ijtimoiy-gumanitar yo‘nalishdagi fanlar bilan uzviy aloqadorlikda bo‘lgan holda o‘z mazmun-mohiyatini boyitib boradi.

Umuman olganda, “Boshlang‘ich ta‘lim pedagogikasi” fanining yuqorida ta‘kidlangan fanlar bilan uzviy bog‘liqligi quyidagi ilmiy-amaliy jihatlar orqali namoyon bo‘ladi:

- **Boshlang‘ich ta‘limning nazariy asoslari** – umumiy pedagogika, pedagogika nazariyasi va tarixi fanlarining asosiy tushunchalari, qonuniyatlari va metodologik yondoshuvlari boshlang‘ich ta‘lim mazmunini shakllantirishda tayanch vazifasini bajaradi;

- **Boshlang‘ich ta‘lim didaktikasi** – ta‘lim mazmuni, shakl va metodlarini tizimli o‘rgatishda didaktika fanining tamoyillari asosida ishlab chiqiladi, bu esa o‘quv jarayonining ilmiylik, samaradorlik va bosqichma-bosqichlik kabi mezonlariga moslashadi;

- **Boshlang‘ich ta‘limda tarbiyani amalga oshirish omillari** – pedagogik mahorat, tarbiya nazariyasi hamda psixologiya fanlari bilan bog‘liq holda shakllanadi; bunda shaxsiy yondashuv, yosh xususiyatlari va ijtimoiy muhitning o‘rni muhim ahamiyat kasb etadi;

- **Boshlang‘ich ta‘limga zamonaviy innovatsiyalarni joriy etish** – pedagogik texnologiyalar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari fanlari bilan integratsiyada amalga oshiriladi; bu esa ta‘limda raqamli vositalarni, ilg‘or o‘qitish metodlarini, STEAM yondoshuvlarini samarali qo‘llash imkonini beradi;

- **Boshlang‘ich ta‘limda integratsiya** – fanlararo aloqadorlik, kompleks yondashuv va turli fanlar o‘rtasida didaktik birikmalarni shakllantirish orqali ta‘lim sifatini oshirishga xizmat qiladi;

- **Boshlang‘ich ta‘limning psixologik xususiyatlari** – bolalar psixologiyasi, rivojlanish psixologiyasi va fiziologiya fanlari asosida aniqlanadi; bunda o‘quvchilarning yosh davriga xos

emotsional, intellektual, ijtimoiy va harakat faoliyatlari hisobga olinadi;

- **Boshlang'ich ta'limning samaradorlik indikatorlari** – o'quv natijalari, metodik yondashuvlarning amaliy ahamiyati, o'quvchi faoliyatining tahlili kabi mezonlar asosida aniqlanadi; bu esa pedagogik monitoring va baholash tizimlari bilan uzviy bog'liqlikda amalga oshiriladi.

Ushbu jihatlar, bir tomondan, boshlang'ich ta'limning ichki tarkibini belgilasa, ikkinchi tomondan, uning boshqa fanlar bilan metodik, nazariy va amaliy integratsiyasini ta'minlaydi. Shu tariqa, "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi" fani bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligida yetakchi o'rin tutib, ularni kompleks pedagogik bilimlar bilan qurollantirishga xizmat qiladi.

- **"Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi" fanining fanlararo aloqadorligi, ilmiy-metodik xususiyatlari va o'ziga xosligi**

"Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi" fani o'z mohiyatiga ko'ra kompleks va integrativ xarakterga ega bo'lib, u boshqa ko'plab pedagogik, psixologik va metodik fanlar bilan uzviy bog'liqlikda rivojlanadi. Mazkur fan o'ziga yaqin va turdosh fanlar bilan o'zaro aloqadorlikda bo'lib, ular orqali ta'lim-tarbiya jarayonini chuqurroq va ilmiy asoslangan tarzda tahlil etish imkonini beradi. Ayniqsa, fanlararo integratsiya asosida pedagogik nazariyalarni amaliyot bilan uyg'unlashtirish, ta'lim mazmunini chuqurlashtirish va o'quv jarayonini takomillashtirish imkoniyatlari kengayadi.

Shu bilan birga, "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi" fani o'zining mustaqil ilmiy yo'nalish sifatidagi o'rnini quyidagi jihatlar orqali namoyon etadi:

- o'ziga xos **ob'ekti** – boshlang'ich maktab davridagi o'quv-tarbiya jarayoni;

- aniq belgilangan **predmeti** – 7–11 yoshli bolalar bilan olib boriladigan pedagogik faoliyatning nazariy va amaliy asoslari;

- turli **ilmiy-tadqiqot metodlari** – kuzatish, tahlil, tajriba, so'rov, diagnostika va boshqalar;

- **pedagogik usullar tizimi** – o'quvchilarning rivojlanishiga

xizmat qiluvchi ta'limiy strategiyalar va texnologiyalar majmuasi.

Mazkur fan, aynan shu ilmiy-metodik komponentlari orqali pedagogik fanlar tizimida alohida mavqega ega bo'lib, boshlang'ich ta'limni samarali tashkil etishning nazariy asoslarini ishlab chiqadi, innovatsion g'oyalarni joriy etadi hamda bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini chuqurlashtiradi.

Shunday qilib, "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi" fani – pedagogika sohasi doirasida shakllangan, o'zining ob'ekti, predmeti, metodologiyasi va fanlararo aloqalari bilan ajralib turuvchi ilmiy-pedagogik yo'nalishdir. Mazkur fan doirasida shakllanuvchi asosiy tushunchalar, tamoyillar va yo'nalishlar ushbu yangi va dolzarb pedagogik sohaning nazariy hamda amaliy negizini tashkil etadi.

Mustaqil ta'lim uchun ilmiy asoslangan savollar

1. "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi" tushunchasining mazmuni nimani o'z ichiga oladi?

Ushbu tushuncha boshlang'ich ta'lim tizimidagi ta'lim-tarbiya jarayonlarining mazmuni, maqsadi, metodlari va tashkil etish shakllarini o'rganishga yo'naltirilgan pedagogik fan sifatida qaraladi. U 7–11 yoshli bolalarning psixologik-pedagogik xususiyatlarini hisobga olgan holda, ta'limni samarali tashkil etishning nazariy va amaliy asoslarini qamrab oladi.

2. "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi" fanining asosiy maqsad va vazifalari nimalardan iborat?

Mazkur fan boshlang'ich ta'lim jarayonini davlat ta'lim standartlari asosida samarali tashkil qilish, bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni egallashga yo'naltirilgan. Fan orqali nazariy bilimlar bilan birga, mustaqil fikrlash, innovatsion yondashuv va integratsion bilimlarni amaliyotga tatbiq qilish ko'nikmalari shakllantiriladi.

3. "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi" fanining boshqa fanlar bilan uzviy bog'liqligi qanday talqin qilinadi?

Bu fan "Umumiy pedagogika", "Pedagogik texnologiyalar", "Pedagogik mahorat" kabi mutaxassislik fanlari bilan bevosita

metodik hamda nazariy asosda bog‘liq bo‘lib, shuningdek, “Psixologiya”, “Antropologiya” va “Fiziologiya” kabi tabiiy-ilmiy fanlarning natijalari va yondashuvlariga tayangan holda integrativ yo‘nalishda rivojlanadi.

4. “Boshlang‘ich ta‘lim pedagogikasi” fanining tarkibiy qismlari nimalardan iborat?

Fan quyidagi asosiy modullarni o‘z ichiga oladi:

- Boshlang‘ich ta‘lim pedagogikasining nazariy asoslari
- Boshlang‘ich ta‘lim didaktikasi
- Tarbiya nazariyasi
- Innovatsion yondashuvlar
- Integratsion metodlar

Ushbu modullar orqali fanning mazmuni tizimli tarzda ochib beriladi.

Pedagogik amaliyotga doir topshiriqlar

1. “Boshlang‘ich ta‘lim pedagogikasi” tushunchasining mazmuni ta‘rifini o‘zlashtiring.

O‘quvchi boshlang‘ich ta‘lim pedagogikasining asosiy mohiyati, fanning ob‘ekti va predmeti, maqsadi va pedagogik jarayondagi roli haqida nazariy bilimlarni egallashi va mustaqil tarzda ifodalay olishi zarur.

2. “Boshlang‘ich ta‘lim pedagogikasi” fanining maqsad va vazifalari bo‘yicha konspekt tuzing.

Fan orqali o‘rgatiladigan bilim, ko‘nikma va kompetensiyalar, ularning amaliyotdagi aks etishi, o‘qituvchi sifatida talabanning egallashi lozim bo‘lgan jihatlarni tizimli tarzda konspektlashtirish.

3. “Boshlang‘ich ta‘lim pedagogikasi” fani bilan bog‘liq fanlar nomlarini aniqlang va ularni yozing.

Talaba quyidagi fanlar bilan bog‘liqlikni aniqlashi lozim:

- Umumiy pedagogika
- Pedagogik texnologiyalar
- Psixologiya
- Antropologiya
- Fiziologiya

- Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari
- Ta'limda normativ-huquqiy hujjatlar

2-MAVZU: BOSHLANG'ICH TA'LIM PEDAGOGIKASI ASOSLARI

Reja:

1. *Boshlang'ich ta'lim pedagogikasining nazariy poydevori*
2. *Boshlang'ich ta'lim pedagogikasida qo'llaniladigan metodlar*
3. *Boshlang'ich ta'lim pedagogikasining zamonaviy rivojlanish yo'nalishlari*

Tayanch tushunchalar:

Ta'lim – bu shaxsning bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirishga yo'naltirilgan ijtimoiy jarayon bo'lib, u shaxsni ma'naviy, intellektual va kasbiy jihatdan rivojlantirishning asosiy vositasi hisoblanadi. Ta'lim jarayoni ikki tomonlama – o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi faol interaktiv munosabatlar asosida amalga oshadi.

Boshlang'ich – bu ta'lim tizimining birinchi bosqichi bo'lib, unda bolalar dastlabki bilimlarni egallaydi, o'rganishga bo'lgan munosabat shakllanadi va ta'lim olish uchun zarur bo'lgan asosiy ko'nikmalar rivojlanadi. Shu bosqichda ta'limning keyingi pog'onalariga mustahkam poydevor yaratiladi.

Pedagogika – bu shaxs tarbiyasi, ta'limi va rivojlanishiga oid qonuniyatlarni o'rganuvchi fan bo'lib, u nazariy bilimlar bilan birga amaliy usullarni ham o'z ichiga oladi. Pedagogika boshlang'ich ta'lim sohasida bolalarning yosh xususiyatlariga mos ta'lim-tarbiya metodlarini ishlab chiqadi.

Metodologiya – ilmiy tadqiqotlar va amaliy faoliyatda qo'llaniladigan nazariy yondashuvlar majmui bo'lib, u pedagogik tadqiqotlarning yo'nalishini belgilaydi. Boshlang'ich ta'limda metodologiya ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish uchun muhim poydevor vazifasini bajaradi.

Metod – bu pedagogik faoliyatda qo'llaniladigan aniq usul

yoki yo'l bo'lib, u o'quvchilarga bilim berish, ko'nikmalarni shakllantirish va amaliyotga yo'naltirishda asosiy vosita hisoblanadi. O'qitish metodlari o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlariga mos tarzda tanlanadi.

Bilim – insonning atrof-muhit, ijtimoiy hodisalar va o'quv materiallari haqidagi umumlashtirilgan tasavvurlar tizimidir. Boshlang'ich ta'limda bilimlar bola tafakkurining shakllanishi, idrok, xotira va mulohaza qilish qobiliyatining rivojlanishiga asos bo'ladi.

O'rganish – bu shaxsning yangi bilim, ko'nikma va malakalarni egallashga qaratilgan faoliyatidir. Boshlang'ich sinf o'quvchilari o'rganish jarayonida atrof-muhitni kuzatadi, tahlil qiladi, tushunchalar hosil qiladi va amaliy faoliyat orqali o'zlashtiradi.

Kasb – bu insonning ijtimoiy mehnat bozorida tutgan o'rni va ixtisoslashgan faoliyat turi bo'lib, pedagogik faoliyat shuningdek, o'ta mas'uliyatli va jamiyatda e'tiborli kasblardan biri hisoblanadi. O'qituvchilik kasbi shaxsga ijtimoiy, madaniy va ma'naviy ta'sir ko'rsatadi.

O'qituvchi – bu o'quvchilarga bilim berish, ularni tarbiyalash, rivojlantirish va jamiyatga moslashtirish bo'yicha mas'ul bo'lgan mutaxassisdir. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi nafaqat ta'lim beruvchi, balki bolaning shaxs sifatida shakllanishida asosiy rol o'ynaydi.

Ko'nikma – bu takroriy faoliyat natijasida hosil bo'ladigan va avtomatlashtirilgan harakatlar majmuasidir. O'quvchilarda o'qish, yozish, hisoblash, muloqot qilish kabi boshlang'ich ko'nikmalarni shakllantirish boshlang'ich ta'lim pedagogikasining asosiy vazifalaridan biridir.

Malaka – bu shaxsning ma'lum bir faoliyatni puxta va mustaqil bajarish qobiliyatini bildiradi. Malaka bilim va ko'nikmalar asosida shakllanadi va o'qituvchining kasbiy yetuklik darajasini belgilaydi.

1. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasining nazariy

poydevori

Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi – bu 7–11 yoshdagi bolalarning ilk bosqichdagi o'quv-tarbiyaviy faoliyatini ilmiy asosda tashkil qilishga yo'naltirilgan mustaqil pedagogik yo'nalishdir. Ushbu fan orqali o'quvchilarning intellektual, axloqiy, ijtimoiy hamda psixologik jihatdan har tomonlama rivojlanishini ta'minlash maqsad qilinadi. Shuningdek, bu pedagogika turi o'quv jarayonining qonuniyatlari, didaktik tamoyillari va o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini shakllantirishga xizmat qiladi.

“Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiyasi” fani mustahkam metodologik poydevorga tayanadi. Mazkur metodologiya orqali fanning nazariy va amaliy yo'nalishlari asoslanadi, shuningdek, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligi sifatli tashkil etiladi.

“Metodologiya” atamasi lotin tilidan olingan bo'lib, keng ma'noda quyidagilarni anglatadi:

1. ilmiy tadqiqot va amaliy faoliyatda qo'llaniladigan usullar tizimi;
2. muayyan fan yoki sohaga xos bo'lgan bilish uslublari majmuasi;
3. ilmiy tafakkur rivoji va taraqqiyotiga xizmat qiluvchi nazariy qarashlar va yondashuvlar tizimi.

Boshlang'ich ta'lim pedagogikasida metodologik asos sifatida quyidagi muhim tarkibiy omillar alohida o'rin egallaydi:

• **Boshlang'ich ta'limga oid normativ-huquqiy hujjatlar** – davlat ta'lim standartlari, o'quv rejaları, dasturlar, me'yoriy-ijtimoiy talablarga asoslanadi. Bu hujjatlar boshlang'ich ta'lim jarayonini qonuniy asosda tashkil qilishni belgilaydi.

• **Boshlang'ich ta'lim nazariyasi va amaliyoti** – ta'limning mazmuni, maqsadi, tamoyillari, metodlari va shakllarini o'z ichiga olgan ilmiy-nazariy bilimlar tizimi. Bu jihatlar orqali boshlang'ich ta'limda samarali pedagogik faoliyat yuritish imkoniyati yaratiladi.

• **Sharq va G'arb pedagogik tajribalari** – zamonaviy va an'anaviy yondashuvlarni uyg'unlashtirgan holda, xalqaro tajriba

asosida ta'lim sifatini oshirish imkonini beradi. Jumladan, Ibn Sino, Al-Farobiy, Konfutsiy, Jan Jakes Russo, Y. A. Komenskiy, J. Dewey singari pedagog olimlarning g'oyalari muhim ahamiyatga ega.

• **Boshlang'ich ta'limga oid ilmiy tadqiqotlar** – amaliyotga yo'naltirilgan ilmiy izlanishlar natijasida ta'lim tizimining takomillashuviga xizmat qiladi. Bunday tadqiqotlar pedagogik innovatsiyalar va integratsiyalarning samaradorligini aniqlashga yordam beradi.

Mazkur fan doirasida ushbu metodologik asoslarni puxta egallash bo'lajak o'qituvchilar uchun zarur hisoblanadi. Chunki bu bilimlar boshlang'ich ta'lim tizimida yangicha fikrlaydigan, ilmiy yondasha oladigan va zamon talablari asosida pedagogik faoliyat olib boradigan malakali mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Shunday qilib, "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiyasi" fani nafaqat ta'lim jarayonining zamonaviy tamoyillariga asoslanadi, balki metodologik jihatdan mukammal asoslangan ilmiy-nazariy bilimlar tizimini ham taklif etadi.

Boshlang'ich ta'lim pedagogikasining metodologik asoslaridan biri sifatida normativ-huquqiy hujjatlar alohida o'rin tutadi. Ular O'zbekiston Respublikasida boshlang'ich ta'lim tizimini tashkiliy, huquqiy va mazmuniy jihatdan tartibga soluvchi asosiy manbalar hisoblanadi. Mazkur hujjatlar orqali boshlang'ich ta'lim sohasida yagonalik, izchillik va davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlari ta'minlanadi. Xususan, quyidagi normativ-huquqiy asoslar muhim metodologik ahamiyat kasb etadi:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi

Mamlakat Konstitutsiyasida har bir fuqaroga ta'lim olish, ilmiy va kasbiy faoliyat bilan shug'ullanish huquqi kafolatlangan (41- va 42-moddalar). Ushbu me'yoriy asos orqali boshlang'ich ta'limga oid davlat siyosati va jamiyat oldidagi mas'uliyat belgilab berilgan.

2. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun (2020 yil, 23 sentyabr)

Ushbu Qonun ta'lim tizimining umumiy tamoyillari, tarkibiy qismlari, ta'lim shakllari, ishtirokchilarning huquq va majburiyatlarini belgilaydi. Unda boshlang'ich ta'limning ijtimoiy ahamiyati, mazmuni va tashkil etish tartibi alohida ko'rsatilgan.

3. Yagona "Milliy o'quv dasturi"

Boshlang'ich ta'limda o'quv mazmunining izchilligi, integralligi va kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilishi ushbu dastur orqali ta'minlanadi. "Milliy o'quv dasturi" ta'limning bosqichma-bosqich rivojlanishiga xizmat qiladi.

4. Boshlang'ich ta'lim davlat ta'lim standartlari va talablar

Boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarga berilishi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma, malakalar va kompetensiyalar mazkur hujjatlarda aniq belgilab qo'yilgan. Standartlar pedagogik faoliyatning mazmuniy va metodik yo'nalishini aniqlab beradi.

5. Prezident Farmonlari, Qarorlari, Vazirlar Mahkamasi qarorlari va farmoyishlari

Mamlakatda ta'lim sohasini rivojlantirishga qaratilgan davlat siyosati ushbu normativ-huquqiy hujjatlar orqali amalga oshiriladi. Jumladan, "Yangi O'zbekiston – yangi ta'lim" tamoyiliga asoslangan qator tashabbuslar aynan boshlang'ich ta'lim tizimini isloh qilishga qaratilgan.

Boshlang'ich ta'lim nazariyasi va amaliyoti: O'zbekiston sharoitida rivojlanish yo'nalishlari

Boshlang'ich ta'lim pedagogikasining nazariyasi va amaliyoti, o'zining mazmuni va o'ziga xos jihatlari bilan, nafaqat ta'lim tizimini tashkil etishda, balki pedagogik jarayonning samaradorligini ta'minlashda ham muhim o'rin tutadi. O'zbekiston Respublikasida boshlang'ich ta'lim nazariyasi va amaliyoti quyidagi asosiy prinsiplar va omillarga asoslanadi:

1. Boshlang'ich ta'limda bilim berish, tarbiyalash va o'qitish asoslari

Boshlang'ich ta'limning eng muhim vazifalaridan biri – o'quvchilarga bilim berish, ularni ma'naviy, axloqiy va intellektual

jihatdan tarbiyalashdir. Ta'lim jarayonida bilim berishning metodik asoslari, tarbiya jarayonidagi o'qituvchining roli va uning pedagogik faoliyatining samaradorligini oshirishga qaratilgan tamoyillar alohida ahamiyatga ega. Mazkur jarayonlar o'zaro bog'liq bo'lib, bilim berish va tarbiyalash o'rtasida izchillikni ta'minlaydi.

2. Boshlang'ich ta'lim bo'yicha milliy tajriba

O'zbekiston boshlang'ich ta'lim sohasida mustahkam milliy tajribaga ega bo'lib, bu tajriba o'zining o'ziga xos pedagogik yondashuvlari, metodik va texnologik yechimlari bilan ajralib turadi. Milliy tajriba, o'z navbatida, xalq ta'limining tarixiy ildizlari, madaniy an'analari va o'ziga xos pedagogik qadriyatlaridan kelib chiqqan holda rivojlanmoqda. Bu tajriba, shuningdek, yosh avlodni jamiyatda faol va ma'naviy rivojlangan fuqarolar sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi.

3. Boshlang'ich ta'lim bo'yicha ilg'or mamlakatlarning an'analari

Boshlang'ich ta'lim tizimi rivojlanishining ilg'or mamlakatlarda mavjud an'analari, ta'limdagi innovatsiyalarni o'rganish, ularning ijobiy tajribalarini O'zbekiston ta'lim tizimiga moslashtirishga xizmat qiladi. Xususan, ilg'or davlatlarda o'quvchilarga bilim berish va tarbiya jarayonlarida qo'llaniladigan metodlar, pedagogik texnologiyalar, interaktiv o'qitish usullari va o'quv materiallari O'zbekiston ta'lim tizimiga tatbiq etilishi mumkin bo'lgan amaliy yondashuvlarni taqdim etadi.

4. Boshlang'ich ta'lim metodlari, vositalari va texnologiyalari

Boshlang'ich ta'limda pedagogik metodlar va vositalar o'quvchilarning bilim olish jarayonini samarali tashkil etishning asosiy elementlari hisoblanadi. O'qitish metodlari (masalan, tushuntirish, suhbat, amaliy mashg'ulotlar) va pedagogik texnologiyalar (masalan, multimedia vositalari, interaktiv doskalar, onlayn platformalar) o'quvchilarning individual xususiyatlariga mos ravishda qo'llaniladi. Zamonaviy texnologiyalarning ta'lim jarayoniga integratsiyasi, o'quvchilarning fikrlash va ijodiy salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Boshlang'ich ta'limga oid Sharq va G'arb pedagogik tajribalari: Ta'lim tizimlarining uyg'unligi

Sharq va G'arb pedagogik tajribalari o'zining tarixiy ildizlari, falsafiy va madaniy nuqtai nazaridan farq qilgan bo'lsa-da, boshlang'ich ta'limni tashkil etish va uning mazmunini shakllantirishda umumiy tamoyillarga ega. Har ikki pedagogik tizimning o'ziga xos xususiyatlari mavjud bo'lib, ularning asosiy yo'nalishlari o'quvchilarning intellektual, ma'naviy va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan. Sharq va G'arb pedagogik tajribalari quyidagi asosiy uyg'unliklarga asoslanadi:

1. 6-7 yoshli o'quvchilarga bepul boshlang'ich ta'lim berish

Sharq va G'arb mamlakatlarida boshlang'ich ta'lim tizimi, yosh bolalarga bepul ta'lim berishni o'z ichiga olgan. Bu ta'lim tizimi, yosh avlodni ta'lim va tarbiya olishda imkoniyatlar yaratishni nazarda tutadi. Sharqning ko'p mamlakatlarida ta'lim davlat tomonidan moliyalashtiriladi, bu orqali jamiyatning barcha qatlamlariga ta'lim olish imkoniyatini yaratadi. G'arbda ham bepul davlat ta'limi mavjud bo'lib, bu tizim keng jamoat ta'limini ta'minlashga xizmat qiladi.

2. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini bilim olamiga olib kirish

Har ikkala pedagogik an'anada boshlang'ich ta'limning asosiy vazifasi – o'quvchilarni bilim olamiga olib kirishdir. Sharq va G'arb pedagogikasida o'quvchilarni ilm-fan, madaniyat va jamiyat hayoti bilan tanishtirish, ularni o'z-o'zini anglashga va dunyoqarashini rivojlantirishga yo'naltirish muhim ahamiyatga ega. O'quvchilarning bilim olishga bo'lgan qiziqishlarini kuchaytirish, ularning intellektual salohiyatini rivojlantirishga e'tibor qaratiladi.

3. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini davr va jamiyat talablari asosida tarbiyalash

Pedagogik tizimlar orasida umumiy tamoyil shundan iboratki, boshlang'ich ta'lim nafaqat bilim berish, balki tarbiya jarayonini ham muhim ahamiyatga ega deb biladi. Sharq pedagogikasida bolalarni ma'naviy-axloqiy qadriyatlar asosida tarbiyalash, ularni jamiyatning umumbashariy va etnik an'analari bilan tanishtirishga

katta e'tibor berilgan. G'arb pedagogikasida esa, o'quvchilarni ijtimoiy hayotga integratsiya qilish va ularni jamiyatda o'z o'rnini topishga tayyorlashga katta ahamiyat beriladi.

4. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini keyingi ta'lim olishga tayyorlash

Sharq va G'arb pedagogik tizimlarida boshlang'ich ta'limning maqsadi, o'quvchilarni faqat o'quv jarayoniga jalb qilish emas, balki ularni kelajakdagi o'qish va kasb tanlashga tayyorlash hamdir. Bu jarayonda o'quvchilarni kasbiy, axloqiy va ma'naviy jihatdan o'rganishga yo'naltirish, ularni kelajakdagi ta'lim bosqichlariga tayyorlashda ta'limning davomiyligi va uzviyligini ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Ayni paytda, Sharq boshlang'ich ta'lim tajribasida quyidagi o'ziga xos xususiyatlar mavjud bo'lib, ular pedagogik jarayonni yanada chuqurlashtirishga xizmat qiladi:

1. Ustoz-shogird an'anasiga tayanish

Sharq pedagogikasida ustoz-shogird an'anasi alohida ahamiyatga ega bo'lib, bu an'ana o'quvchilarga ta'lim berishda nafaqat bilim, balki ma'naviy-axloqiy tarbiya hamda ruhiy qo'llab-quvvatlashni o'z ichiga oladi. Ustozning o'quvchiga ta'lim berishdan tashqari, unga hayotiy tajribalar va qadriyatlar asosida yo'l-yo'riq ko'rsatishi, shogirdning dunyoqarashi va axloqiy negizlarini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Ushbu an'anani davom ettirish, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi mustahkam aloqani yaratish va ma'naviy hamjihatlikni ta'minlashda katta rol o'ynaydi.

2. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini jamoaviy tarbiyalash

Sharq pedagogikasining yana bir muhim jihati shundaki, boshlang'ich ta'lim o'quvchilari jamoaviy tarzda tarbiyalanadi. Bu jarayon o'qituvchilar, murabbiylar, psixologlar, maktab jamoasi hamda ota-onalar ishtirokida amalga oshiriladi. Jamoaviy yondashuv, o'quvchilarga birgalikda ishlashni, ijtimoiy mas'uliyatni his qilishni va o'zaro hurmatni o'rganish imkonini beradi. Shuningdek, bu o'quvchilarning psixologik va emotsional

rivojlanishiga yordam beradi, ular o'rtasida do'stlik va hamjihatlikni mustahkamlaydi.

3. Boshlang'ich ta'lim o'quvchilarini Prezident va ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalarida o'qishga tayyorlash

Sharq pedagogik tizimi o'quvchilarni faqat umumiy ta'limga tayyorlab qolmay, balki ularni O'zbekiston sharoitida Prezident maktablari va ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalarida o'qishga tayyorlashni ham o'z zimmasiga oladi. Bu jarayon o'quvchilarning yuqori darajadagi ilmiy va akademik tayyorgarligini ta'minlash, shuningdek, ularning intellektual va kasbiy rivojlanishiga xizmat qiladi. Bu, shuningdek, o'quvchilarning kelajakdagi muvaffaqiyatlariga va jamiyatda o'z o'rnini topishlariga yordam beradi.

4. Boshlang'ich ta'lim o'quvchilarini oila va milliy qadriyatlar asosida voyaga yetkazish

Sharq pedagogikasida oila va milliy qadriyatlarning ta'lim jarayonidagi o'rni juda katta. O'quvchilarning tarbiyasi faqat maktabdagi ta'lim bilan cheklanib qolmay, balki oilaning ta'siri va milliy an'analarga hurmatni shakllantirish orqali ham amalga oshiriladi. Bu jarayon o'quvchilarga milliy merosni, urf-odatlarini va axloqiy qadriyatlarni chuqur anglashga yordam beradi. Shuningdek, oila va jamiyatning ta'limdagi roli o'quvchilarning kelajakdagi shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishiga mustahkam asos yaratadi.

G'arb boshlang'ich ta'lim tajribasida quyidagi o'ziga xos xususiyatlar mavjud bo'lib, ular bolalarning individual rivojlanishiga alohida e'tibor qaratadi:

1. Bolaga individual yondashish

G'arb pedagogikasida har bir bolaga uning o'ziga xos ehtiyojlari, qobiliyatlari va rivojlanish sur'atiga qarab individual yondashish tamoyili asosiy o'rinda turadi. O'qituvchilar har bir bolani alohida tushunishga, uning shaxsiy xususiyatlarini inobatga olishga va ta'lim jarayonini shaxsiylashtirishga harakat qilishadi. Bu, o'z navbatida, o'quvchining o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi

va o'quv jarayonida samaradorlikni ta'minlaydi.

2. Bolaning ijodiy layoqatlarini shakllantirish

G'arb boshlang'ich ta'lim tizimida bolalarning ijodiy layoqatlarini rivojlantirishga katta e'tibor qaratiladi. Ta'lim jarayonida kreativ fikrlash, yangi g'oyalar ishlab chiqish va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini oshirishga urg'u beriladi. Bu yondashuv bolalarni faqat bilim olishga emas, balki o'zlarining ijodiy va analitik tafakkurlarini shakllantirishga ham yo'naltiradi.

3. Bolani mustaqil fikrlash va faoliyatga o'rgatish

G'arb pedagogikasining yana bir muhim jihati bolalarni mustaqil fikrlashga va o'z faoliyatlarini rejalashtirishga o'rgatishdir. Bu yondashuv bolalarga o'z fikrlarini ifodalash, tanqidiy yondashuvni rivojlantirish va o'z qarorlarini qabul qilishda erkinlikni taqdim etadi. Natijada, o'quvchilar o'zining mustaqil o'qish va ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi, bu esa ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlari uchun mustahkam asos yaratadi.

4. Bolaning kasb-hunar negizlari bilan dastlabki bosqichda tanishtirish

G'arb ta'lim tizimida boshlang'ich ta'lim bosqichida bolalarni kasb-hunar faoliyatiga tayyorlashga alohida e'tibor beriladi. Bu jarayonda o'quvchilarga turli kasblar va ularning mohiyati haqida dastlabki tasavvurlar beriladi. Ular kasb-hunarlar haqida bilim olishadi, shuningdek, o'z qiziqishlari va qobiliyatlari asosida kelajakda qanday sohalarga yo'naltirilgan ta'lim olishlarini tushunib etadilar.

Bizning pedagogik yondashuvimizga ko'ra, oliy pedagogik ta'lim jarayonida bo'lajak o'qituvchilar boshlang'ich ta'limning Sharq va G'arb tajribalarini uyg'un ravishda o'zlashtirishlari zarur. Bu ikkala tizimning eng yaxshi jihatlarini integratsiyalash va moslashtirish, bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik ko'nikmalarini kengaytirish va rivojlantirish imkonini beradi. Sharq pedagogikasida an'anaviy qadriyatlar, ustoz-shogird munosabati va jamoaviy tarbiyani ta'kidlash bilan birga, G'arb pedagogikasi individual yondashuv, ijodiy fikrlash va mustaqillikni

shakllantirishga qaratilgan. Bu ikki yondashuvni uyg'unlashtirish orqali, bo'lajak o'qituvchilar o'zlarining pedagogik faoliyatlarini samarali va zamonaviy talablarga javob beradigan tarzda olib borishlari mumkin.

Boshlang'ich ta'limga oid ilmiy tadqiqotlar

O'zbekistonda boshlang'ich ta'lim sohasida ilmiy tadqiqotlar XX asrning boshlaridan boshlab faol ravishda amalga oshirilmoqda. Ushbu tadqiqotlar nafaqat o'zbek pedagogikasining rivojlanishiga, balki ta'lim tizimining zamonaviy ehtiyojlariga mos ravishda shakllanishiga muhim hissa qo'shgan. Abdurauf Fitrat, Munavvar Qori va Abdulla Avloniy kabi buyuk mutafakkirlarning ilmiy ishlanmalari, shuningdek, yuzlab o'zbek olimlarining ilmiy tadqiqotlari mamlakatimizning boshlang'ich ta'lim sohasini rivojlantirishda mustahkam ilmiy asos bo'lgan. Bu sohadagi ilmiy ishlanmalarda quyidagi muhim masalalar izchil ravishda o'rganilib kelinmoqda:

1. Boshlang'ich ta'limning asoslari, funksional vazifalari, metodlari va texnologiyalari

Boshlang'ich ta'limning asoslari va uning funksional vazifalari pedagogik tadqiqotlar doirasida alohida o'rganiladi. Tadqiqotlar, shuningdek, boshlang'ich ta'limda qo'llaniladigan metodlar va texnologiyalarni tahlil qilishga qaratilgan. Bu masalalar o'quv jarayonini samarali tashkil etish va sifatli ta'limni ta'minlash uchun zarur asoslarni yaratadi.

2. Boshlang'ich sinf o'qituvchisiga qo'yiladigan kasbiy talablar va ularning individual metodlari, texnologiyalarini ommalashtirish

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi kasbiy tayyorgarligi va ularning pedagogik faoliyatini samarali olib borishi uchun zarur bo'lgan individual metodlari va texnologiyalari tadqiqotlarda muhim o'rin tutadi. Bu yo'nalish bo'yicha amalga oshirilgan tadqiqotlar, o'qituvchining o'zini qanday rivojlantirish, shaxsiy uslublarini qanday ommalashtirish kerakligini ko'rsatib beradi.

3. Boshlang'ich ta'limga zamonaviy axborot texnologiyalarini

tadbiq etish

Axborot texnologiyalarining boshlang'ich ta'limga tatbiq etilishi so'nggi yillarda dolzarb mavzuga aylangan. Bu yo'nalishda olib borilgan ilmiy tadqiqotlar, ta'lim jarayoniga zamonaviy axborot texnologiyalarini qanday integratsiyalash va ularni ta'lim metodlari bilan uyg'unlashtirishni ko'rsatib beradi. Axborot texnologiyalari yordamida o'quvchilarni yangicha ta'lim shakllariga o'rgatish, ularning ta'limga bo'lgan qiziqishini oshirish imkonini beradi.

4. Boshlang'ich ta'lim samaradorligini monitoring qilish asoslari

Boshlang'ich ta'limning samaradorligini o'lchash va monitoring qilish usullari ham ilmiy tadqiqotlar mavzusi bo'lib xizmat qiladi. Bu yo'nalishdagi ilmiy ishlanmalarda, ta'lim samaradorligini baholash va o'quv jarayonidagi o'zgarishlarni monitoring qilishning ilmiy asoslari ishlab chiqilgan. Samarali monitoring tizimi yordamida ta'lim tizimi va metodologiyasini doimiy ravishda takomillashtirish imkoniyatlari yuzaga keladi.

Oliy pedagogik ta'lim jarayonida bo'lajak o'qituvchilar boshlang'ich ta'limga oid ilmiy tadqiqotlarning yuqorida ko'rsatilgan yo'nalishlarini o'zlashtirishlari tavsiya etiladi. Bu ilmiy yondashuvlar nafaqat o'qituvchining pedagogik faoliyatini rivojlantirishga yordam beradi, balki butun ta'lim tizimining samaradorligini oshirishga ham zamin yaratadi. Bo'lajak o'qituvchilar ushbu ilmiy ishlanmalarni o'z pedagogik faoliyatlarida amaliyotga joriy etish orqali ta'lim sifatini yanada yuqori darajaga ko'tarishlari mumkin.

2. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasida qo'llaniladigan metodlar

Boshlang'ich ta'lim pedagogikasida turli metodik yondashuvlar qo'llaniladi. Ular orasida an'anaviy ta'lim metodlari bilan bir qatorda, innovatsion va interaktiv uslublar ham alohida o'rin tutadi. Kuzatish, tahlil qilish, qiyosiy fikrlash, mustaqil izlanish, suhbat, mashq, ijodiy topshiriqlar, loyiha asosida ta'lim berish — bu metodlarning asosiy ko'rinishlaridandir. Shuningdek,

bolalarning yosh xususiyatlariga mos metodik yondashuvlar tanlanadi va ularga mos pedagogik vositalar tatbiq etiladi.

“Boshlang‘ich ta‘lim pedagogikasi” o‘zining samarali ta‘lim tizimini yaratishda turli metodlardan foydalanadi. Ushbu metodlar umumpedagogik asoslar va pedagogik yondoshuvlarni hisobga olgan holda quyidagi guruhlarga bo‘linadi:

1. O‘qitish metodlari

Bu metodlar o‘quvchilarga bilim va ko‘nikmalarni samarali va tizimli tarzda yetkazish maqsadida ishlatiladi. Ular o‘qituvchining faoliyatini o‘quvchilarga bilim, malaka va ko‘nikmalarni to‘liq o‘rgatishga yo‘naltiradi. Ushbu metodlarga quyidagilar kiradi:

- o‘O‘qitish: O‘quvchilarga bilimlarni yetkazish va yangi materiallarni tushuntirish.

- o‘O‘rgatish: O‘quvchilarga muayyan ko‘nikmalarni amaliyotda egallash uchun nazariy bilimlarni o‘rgatish.

- o‘Tushuntirish: O‘quv materialini sodda va tushunarli tarzda izohlash, o‘quvchilarning mavzu bo‘yicha tushunchalarini mustahkamlash.

- o‘Ko‘niktirish: O‘quvchilarda amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirish va ularni amalda qo‘llay olishni ta‘minlash.

- o‘Bilim berish: O‘quvchilarga yangi bilimlarni o‘rgatish, ularni ongli ravishda va tizimli tarzda qabul qilishlarini ta‘minlash.

- o‘Savodxon qilish: O‘quvchilarga yozma va og‘zaki savodxonlikni o‘rgatish, ularda matnlarni to‘g‘ri o‘qish va tushunish ko‘nikmalarini shakllantirish.

2. Tarbiya metodlari

Bu metodlar o‘quvchilarda axloqiy, ijtimoiy va madaniy qadriyatlarni shakllantirishga qaratilgan. O‘quvchilarga tarbiyaviy sifatlarni o‘rgatish uchun quyidagi metodlar ishlatiladi:

- o‘Shakllantirish: O‘quvchilarda ma‘naviy va axloqiy sifatlarni rivojlantirish.

- o‘Ko‘niktirish: Tarbiyaviy maqsadlar asosida o‘quvchilarga zarur ko‘nikmalarni o‘rgatish va mustahkamlash.

- o‘Moslashtirish: O‘quvchilarni jamiyatning turli qoidalari

va qonunlariga moslashtirish, ularda ijtimoiy mas'uliyat hissini shakllantirish.

- Yo'naltirish: O'quvchilarni ijobiy xulq-atvor va jamiyatga mos keluvchi faoliyatlarga yo'naltirish.

- Odatlantirish: O'quvchilarga ijtimoiy, axloqiy va madaniy odatlarni o'rgatish, ularda doimiy va to'g'ri xulq-atvorni shakllantirish.

3. Innovatsion metodlar

Innovatsion metodlar yangi pedagogik texnologiyalar va yondashuvlarni ta'lim jarayoniga tatbiq etishga qaratilgan. Bu metodlar o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantirish, yangi g'oyalar va texnologiyalarni o'rgatishga yordam beradi:

- Yangiliklarni o'rganib borish: Pedagogik amaliyotda yangiliklarni kuzatib borish va o'rganish.

- Yangiliklarni boshlang'ich ta'lim-tarbiya jarayoniga joriy etish: Yangi pedagogik g'oyalar va texnologiyalarni ta'lim jarayoniga kiritish.

- Ta'lim va tarbiya jarayoniga yangicha yondashish: O'quvchilarni o'qitish va tarbiyalashda innovatsion, zamonaviy uslublardan foydalanish.

- Boshlang'ich ta'lim va tarbiya jarayoni bo'yicha yangiliklar yaratish: O'quvchilarni yangi bilimlar va ko'nikmalar bilan ta'minlash uchun yangicha pedagogik metodlarni ishlab chiqish.

4. Integratsion metodlar

Integratsion metodlar ta'lim jarayonida turli fanlar va faoliyatlar o'rtasidagi bog'liqlikni ta'minlashga yo'naltirilgan. Bu metodlar o'quvchilarda o'rganilayotgan mavzularni bir-biriga bog'lashni va ularni kompleks tarzda tushunishni rivojlantirishga yordam beradi:

- Boshlang'ich ta'limda uzviy bog'liqlik: Fanlar o'rtasida uzviy bog'liqlik yaratish, o'quvchilarga keng qamrovli bilimlar berish.

- Boshlang'ich ta'limda hamkorlik: O'quvchilar va o'qituvchilar o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish, jamoaviy

faoliyatni tashkil etish.

- Boshlang'ich ta'limda teng manfaatdorlik: O'quvchilar va o'qituvchilar o'rtasida o'zaro manfaatdorlikni shakllantirish, o'quv jarayonini samarali tashkil etish.

- Boshlang'ich ta'limda samaradorlik: Ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish uchun integratsion yondashuvlarni qo'llash.

5. Ilmiy-tadqiqot metodlari

Ilmiy-tadqiqot metodlari o'quv jarayonini o'rganish va uning samaradorligini tahlil qilishga qaratilgan. Ushbu metodlar yordamida o'quvchilar o'rganish jarayonidagi o'zgarishlarni kuzatib boradilar va ilmiy xulosalar chiqaradilar:

- Tadqiq etish: O'quv jarayonining turli jihatlarini tadqiq etish, yangi bilimlar va usullarni ishlab chiqish.

- Tahlil qilish: Ta'lim jarayonining samaradorligini baholash va uni yaxshilash uchun tahlil qilish.

- Kuzatish: O'quvchilarning faoliyatlarini kuzatish, ularning rivojlanishini tahlil qilish.

- Monitoring: Ta'lim jarayonidagi o'zgarishlarni doimiy ravishda kuzatib borish.

- Nazorat: O'quvchilarni nazorat qilish va ularning faoliyatini baholash.

- Qiyoslash va tipologiya: Turli metodlarni qiyoslash, ularning samaradorligini o'rganish va tasniflash.

6. Baholash metodlari

Baholash metodlari o'quvchilarning ta'lim va tarbiya jarayonidagi natijalarini aniqlash uchun ishlatiladi. Bu metodlar orqali o'quvchilarning o'zlashtirish darajasi va tarbiyaviy holati baholanadi:

- O'zlashtirishni baholash: O'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini baholash.

- Tarbiyalanganlikni baholash: O'quvchilarning axloqiy va ijtimoiy tarbiyasini baholash.

- Savodxonlik darajasini baholash: O'quvchilarning

savodxonlik darajasini baholash.

○ Ta'limiy-tarbiyaviy muhitni baholash: O'quv muhitining ta'lim va tarbiyani qanday qo'llab-quvvatlayotganini baholash.

○ Rag'batlantirish: O'quvchilarning muvaffaqiyatlarini rag'batlantirish va rag'batlantirish metodlarini qo'llash.

Ushbu metodlar boshidan oxirigacha ta'lim va tarbiya jarayonining turli jihatlarini samarali tashkil etishga yordam beradi. O'qituvchilar va pedagoglar bu metodlarni o'z amaliyotlarida qo'llab, ta'limni yuqori sifatli va samarali tashkil etishlari mumkin.

Ushbu metodlar "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi" fani asosini tashkil etadi va shu bilan birga, mazkur fan o'zining metodologik va amaliy yondoshuvlariga ko'ra o'ziga xos xususiyatlarga ega hisoblanadi. Pedagogik jarayonda ta'limni samarali tashkil etish va o'quvchilarning kognitiv va emotsional rivojlanishini ta'minlash uchun bu metodlar o'qituvchilar tomonidan chuqur o'rganilishi va amaliyotda to'g'ri qo'llanilishi zarur.

Oliy pedagogik ta'lim jarayonida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari mazkur metodlarni nafaqat nazariy jihatdan, balki amaliy jihatdan ham o'zlashtirishlari lozim. Bu metodlarning samarali tatbiqi uchun talabalar o'z amaliy faoliyatlarini (masalan, malakaviy amaliyot va bitiruv malakaviy ishlari jarayonida) bajarish orqali ushbu metodlarni mustahkamlashlari kerak. Bu jarayon o'qituvchilarning pedagogik kompetensiyasini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Bo'lajak o'qituvchilar pedagogik jarayonning turli bosqichlarida metodlarni qo'llash orqali o'quvchilarning ta'lim olishdagi yutuqlarini, shuningdek, tarbiyaviy rivojlanishini samarali tarzda kuzatish va baholash ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

Shu sababli, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun mazkur metodlarni o'z amaliy faoliyatida to'g'ri va samarali qo'llashni o'rgatish, pedagogik amaliyotning har bir bosqichida ularga qo'shimcha bilim va ko'nikmalar berish orqali, ularning pedagogik yondoshuvlarini mukammallashtirish zarurati mavjud. Bu metodlar nafaqat pedagogik bilimlarni, balki o'qituvchining

shaxsiy pedagogik uslubini ham shakllantirishga yordam beradi.

3. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasining zamonaviy rivojlanish yo'nalishlari

Zamonaviy boshlang'ich ta'lim pedagogikasi yangi ilmiy-texnologik yutuqlarga tayanib, innovatsiya va integratsiya kabi yo'nalishlar asosida rivojlanmoqda. Bu esa ta'lim jarayoniga ilg'or axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini tatbiq etish, STEAM yondashuvi asosida fanlararo bog'liqlikni kuchaytirish, shuningdek, shaxsga yo'naltirilgan o'quv muhiti yaratishni taqozo qiladi. Ushbu tendensiyalar orqali o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijtimoiy moslashuvchanligi va ijodiy salohiyatini rivojlantirish imkoniyati kengayadi.

"Tendensiya" tushunchasi lotin tilidan olingan bo'lib, u an'ana, takomil va namuna kabi ma'nolarni anglatadi. Pedagogika va ta'lim sohasida bu atama o'zgarishlarning va yangilanishlarning tendensiyalarini ifodalaydi. Hozirgi zamon boshlang'ich ta'limi uchun bir nechta o'ziga xos va muhim tendensiyalarni belgilash mumkin, ularning har biri ta'lim sifatini oshirish va o'quvchilarning zamonaviy ehtiyojlariga mos ravishda rivojlantirishga qaratilgan. Quyidagi tendensiyalar boshlang'ich ta'limda amalga oshirilayotgan o'zgarishlarning asosini tashkil etadi:

1. Boshlang'ich ta'lim yangi va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish: Bugungi kunda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining tez rivojlanishi ta'lim sohasida inqilobiy o'zgarishlarga olib kelmoqda. Shu sababli boshlang'ich ta'limda yangi texnologiyalarni, shu jumladan raqamli o'quv materiallarini va interaktiv o'qitish vositalarini joriy etish muhim ahamiyatga ega. Bu o'quvchilarning o'quv jarayoniga bo'lgan qiziqishini oshirish, ular bilan interaktiv muloqot o'rnatish va bilimlarni mustahkamlashda samarali usul hisoblanadi.

2. Boshlang'ich ta'limning madaniy kontekstini kuchaytirish: Madaniyatlararo tushunish va xalqlarni bir-biriga yaqinlashtirish hozirgi ta'limda muhim ahamiyatga ega. Boshlang'ich ta'limda milliy va global madaniyatlarni birlashtirish orqali, o'quvchilarni

o‘zaro hurmat, tolerantlik va madaniy qadriyatlarni hurmat qilishga o‘rgatish kerak. Madaniy kontekstning kuchayishi o‘quvchilarga global ijtimoiy tizimda mustahkam o‘rin olish uchun zarur bo‘lgan ijtimoiy va madaniy ko‘nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi.

3. Boshlang‘ich ta‘limga oid xalqlarning ilg‘or tajribalarini tadbiq etish: Har bir millatning ta‘lim sohasidagi ilg‘or tajribalari, shu jumladan o‘ziga xos pedagogik metodlar va texnologiyalar mavjud. Shu asosda, boshlang‘ich ta‘lim jarayonida boshqa xalqlarning ilg‘or tajribalarini o‘rganish va amaliyotga tadbiq etish ta‘lim sifatini yanada yuqori darajaga ko‘tarish imkonini yaratadi. Bu o‘zgarishlar ta‘limning samaradorligini oshiradi va o‘quvchilarga yanada zamonaviy va jahon miqyosida raqobatbardosh bilimlarni taqdim etadi.

Ushbu tendensiyalar hozirgi boshlang‘ich ta‘limni zamonaviylashtirishga va unga yangi yondoshuvlarni kiritishga qaratilgan asosiy yo‘nalishlar hisoblanadi. Ular, shuningdek, ta‘lim tizimidagi innovatsiyalarni kuchaytirish va o‘quvchilarni har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiladi.

jadvalda hozirgi zamon talablariga‘ich ta‘limining o‘ziga xos tendensiyalari to‘liq sifatli ko‘ rasmlar:

Raqami tendentsi- yalari	Ismlar tendentsiyasi	Ta‘rif
1	Yangi va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish	Boshlang‘ich ta‘limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini, raqamli o‘quv materiallarini va interaktiv o‘quv jarayonini joriy etish orqali ta‘minlash jarayonini zamonaviylashtirish. Bu tendensiya o‘quvchilarga bo‘lgan maqola yangiliklar.net saytiga kiritilgan.
2	Madaniy kontekstni yaratish	O‘ga global va milliy madaniyatlarni birlashtirish, madaniyatlararo tartibga solishni talab va xalqlarni bir-b

3	Xalqlarning ilg'or tajribalarini tadbqiq etish	Boshlang'ich ta'limda boshqa xalqlarning ilg'or pedagogik metodlarini va tajribalarini o'rganish va ularning milliy ta'lim tizimiga moslashtirib, amaliyotga tadbqiq etish. Bu tendensiya orqali o'quvchilarni zamonaviy
---	---	--

Boshlang'ich ta'limda yangi va zamonaviy texnologiyalarni joriyetish jarayonida kompyuter va Internet tarmog'i imkoniyatlaridan samarali foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda texnologik ta'lim asoslari tobora kuchayib bormoqda, shuningdek, boshlang'ich ta'lim tizimida texnologik rivojlanish o'quvchilarga faqat bilim berish bilan cheklanmasdan, ularning insoniy, jismoniy va estetik tuyg'ularini to'g'ri shakllantirish zarurligini ham ta'kidlamokda. Texnokratik tarzda shakllantirilgan ta'lim, faqat texnologiyalarga tayanib, o'quvchilarning ijtimoiy va axloqiy qadr-qimmatlarini, shuningdek, ularning ichki dunyosini yetarli darajada rivojlantirmasligi mumkin. Shuning uchun boshlang'ich ta'limda texnologiyalarni o'quv jarayoniga joriy etishda nafaqat raqamli vositalardan, balki o'quvchilarning axloqiy va madaniy qadr-qimmatlari asosida ta'lim berish talab qilinadi.

Boshlang'ich ta'limda madaniy kontekstni kuchaytirish jarayonida, ayniqsa, 7-11 yoshli o'quvchilarga xalqning milliy va oilaviy qadriyatlarini asosida bilim berish, ularning axloqiy va faoliyat ko'nikmalarini umuminsoniy qadriyatlar asosida shakllantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Masalan, O'zbekistonda xalq an'analari, insonparvarlik, vatanparvarlik, oilaparvarlik kabi milliy qadriyatlar, shuningdek, bag'rikenglik, demokratiklik, birodarlik kabi umuminsoniy qadriyatlar ta'limda integratsiyalashgan holda namoyon bo'ladi. Shunday qilib, boshlang'ich ta'limda milliy qadriyatlar va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligini ta'minlash, o'quvchilarga faqat ilm-fan bilimlarini emas, balki ijtimoiy, axloqiy va ma'naviy bilimlarni ham berishni taqozo etadi. Bu jarayon, yosh avlodni shakllantirishda integral yondashuvni va ko'p qirrali rivojlanishni ta'minlaydi.

Hozirgi globallashuv va integratsiya jarayonlari sharoitida

dunyo miqyosida boshlang'ich ta'lim sohasida turli xalqlarning ilg'or tajribalarini o'zlashtirish va amaliyotga tatbiq etish dolzarb pedagogik tendensiyalardan biri hisoblanadi. Ushbu tendensiyaga muvofiq, har bir mamlakatning boshlang'ich ta'lim sohasidagi ilg'or yutuqlari boshqa davlatlar tomonidan sinchiklab o'rganilmoqda va o'z milliy ta'lim tizimiga moslashtirilgan shaklda joriy qilinmoqda. Bu holat xalqaro tajriba almashinuvining samaradorligini oshirish, ta'lim sifatini yangi bosqichga olib chiqish, shuningdek, global ta'lim makonida raqobatbardosh kadrlar tayyorlash imkonini beradi.

Misol uchun, Rossiya Federatsiyasida boshlang'ich ta'limda xalqparvarlik g'oyalari ustuvor o'rin tutadi. Bu yerda maktab ta'limi o'quvchining ijtimoiy faolligini, jamoatchilikka foydali bo'lish mas'uliyatini va insonparvarlik tamoyillarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, Finlandiya Qirolligida boshlang'ich ta'limda xususiy ta'lim va o'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan yondashuv keng qo'llaniladi. Bu yondashuvda har bir bolaning individual qobiliyati, o'quv motivatsiyasi va psixologik holati inobatga olinadi. O'zbekiston Respublikasida esa boshlang'ich ta'lim tizimi dunyoviylik, umuminsoniy qadriyatlar va milliy an'analar uyg'unligi asosida shakllantirilmoqda. O'zbek ta'lim tizimida ma'naviy-ma'rifiy tarbiya, vatanparvarlik, insoniylik va ijtimoiy mas'uliyat singari jihatlar alohida e'tiborga loyiq.

Shu jihatdan olib qaralganda, boshlang'ich ta'lim pedagogikasi mazmuni zamonaviy metodologik asoslar, milliy qadriyatlar va xalqaro tajribalar integratsiyasiga tayanadi. Bunday yondashuv pedagogik jarayonni yanada boyitib, o'quvchilarning har tomonlama barkamol bo'lib shakllanishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Shunday qilib, boshlang'ich ta'lim pedagogikasining mazmuni o'ziga xos nazariy-metodologik asoslar, ilg'or pedagogik tajribalar, zamonaviy ta'lim texnologiyalari hamda milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligiga tayanadi. Mazkur pedagogika sohasi nafaqat o'quvchilarning dastlabki bilim va

ko'nikmalarini shakllantirish, balki ularning shaxs sifatida har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladigan muhim bosqichdir. Shu bois, oliy pedagogik ta'lim jarayonida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari mazkur fan doirasida shakllangan nazariy bilimlarni puxta egallashi, amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishi va ilg'or metodlarni amaliyotga tatbiq etish malakasini shakllantirishi zarur. Bu esa boshlang'ich ta'lim tizimining samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. **Mustaqil ta'lim uchun savollar:**

1. Metodologiya deganda nimani tushunasiz?

Metodologiya – bu ta'lim va tarbiya jarayonlarini tashkil etish va amalga oshirishda qo'llaniladigan nazariy va amaliy yondashuvlarning tizimli jig'indisi. U ta'lim maqsadlariga erishish uchun ilmiy asoslangan usullarni tanlash, tahlil qilish va tatbiq etishning konseptual asoslarini o'z ichiga oladi. Metodologiya ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi va uning asosida o'qitishning innovatsion strategiyalari ishlab chiqiladi.

2. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi metodologiyasi asoslari deganda nimani tushunasiz?

Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi metodologiyasi asoslari – bu yosh o'quvchilarning kognitiv, emotsional va ijtimoiy rivojlanish xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishga yo'naltirilgan nazariy va amaliy prinsiplar to'plami. Bu asoslar bolalarning individual va yoshga xos xususiyatlariga mos ravishda bilim va ko'nikmalarni shakllantirish, mustaqil fikrlash va o'quv motivatsiyasini oshirishga xizmat qiladi. Ular pedagogik jarayonning maqsadlari, mazmuni va metodlarini belgilashda muhim rol o'ynaydi.

3. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasining asosiy metodlari nimalardan iborat?

Boshlang'ich ta'lim pedagogikasining asosiy metodlari o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash va ularning bilim olish jarayonini samarali qilishga qaratilgan. Bu metodlar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Interaktiv metodlar : muammoli o'qitish, guruhlararo muhokama, loyiha asosidagi ta'lim;

- Faol o'qitish metodlari : o'yin asosidagi ta'lim, amaliy mashg'ulotlar, keys-metod;

- Individuallashtirilgan yondashuvlar : differensial o'qitish, o'quvchilarning individual xususiyatlariga mos ta'lim strategiyalari;

- Texnologik metodlar : raqamli ta'lim vositalari, interaktiv doska va multimedia resurslaridan foydalanish.

Ushbu metodlar o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan qiziqishini oshirish va ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

4. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasining zamonaviy tendensiyalarini nimalar tashkil qiladi?

Boshlang'ich ta'lim pedagogikasining zamonaviy tendensiyalari ta'lim tizimining global va mahalliy ehtiyojlariga mos ravishda shakllanadi. Ular quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Raqamli transformatsiya : ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalari, masalan, onlayn platformalar va virtual o'quv muhitlaridan foydalanish;

- Inklyuziv ta'lim : turli ehtiyoj va qobiliyatga ega o'quvchilarning ta'lim jarayoniga teng jalb qilinishi;

- Kometensiyaga asoslangan ta'lim : o'quvchilarda XXI asr ko'nikmalari (tanqidiy fikrlash, muammoni hal qilish, ijodkorlik)ni shakllantirish;

- Individuallashtirilgan ta'lim : o'quvchilarning shaxsiy ehtiyojlari va qiziqishlariga mos ta'lim traektoriyalarini yaratish;

- Ekologik va ijtimoiy mas'uliyat : o'quvchilarda barqaror rivojlanish va ijtimoiy faollik qadriyatlarini shakllantirish.

Ushbu tendensiyalar ta'limning sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Topshiriqlar: pedagogik amaliyot

1. Siz o'zgalar uchun fidoyilik ko'rsata olasizmi?

Fidoyilik – bu o'z manfaatlarini qurbon qilib, boshqalarning farovonligi uchun xizmat qilish qobiliyatidir. Pedagogik

amaliyotda fidoyilik o'quvchilarning ta'lim va tarbiya ehtiyojlarini ustun qo'yish, ularning rivojlanishiga ko'maklashish va ularning muammolarini hal qilishda faol ishtirok etish orqali namoyon bo'ladi. Men o'zgalarga yordam berishda fidoyilik ko'rsatishga tayyorman, ayniqsa, ta'lim jarayonida o'quvchilarning mustaqil rivojlanishiga xizmat qiladigan holatlarda.

2. O'zingizning his-tuyg'ularingizni ustun qo'yasizmi?

Pedagogik faoliyatda shaxsiy his-tuyg'ularni nazorat qilish va professional mas'uliyatni ustun qo'yish muhimdir. O'zimning his-tuyg'ularimni ta'lim jarayonining umumiy maqsadlariga bo'ysunishiga yo'naltiraman, chunki o'qituvchilik o'quvchilarning manfaatlarini birinchi o'ringa qo'yishni talab qiladi. Shu bilan birga, emotsional barqarorlik va o'z-o'zini boshqarish pedagogik samaradorlikni oshirishda muhim omildir.

3. Vaqtning qadriga yetasizmi?

Vaqt ta'lim jarayonida muhim resurs hisoblanadi. Pedagogik amaliyotda vaqtni samarali boshqarish o'quv jarayonining sifati va o'quvchilarning mustaqil faoliyatini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Men vaqtning qadriga yetishga intilaman, chunki u ta'lim maqsadlariga erishishda va o'quvchilarning motivatsiyasini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

4. O'zgalarga bog'lanib qolasizmi?

Pedagogik faoliyatda o'zgalalar bilan munosabatlar muhim bo'lsa-da, professional mustaqillik va o'z-o'zini boshqarish qobiliyati asosiy ahamiyatga ega. O'quvchilar va hamkasblar bilan munosabatlarda emotsional bog'lanishning o'rniga, o'zaro hurmat va professional hamkorlikka asoslangan munosabatlarni shakllantirishga intilaman.

5. Pedagoglik qanday kasb?

Pedagoglik – bu yuqori darajadagi intellektual, emotsional va ijtimoiy mas'uliyatni talab qiluvchi kasb bo'lib, u o'quvchilarning bilim, ko'nikma va qadriyatlarini shakllantirishga xizmat qiladi. Bu kasb o'qituvchidan chuqur bilim, pedagogik malaka, mustaqil fikrlash va o'quvchilar bilan samarali muloqot qilish qobiliyatini

talab qiladi. Pedagoglik nafaqat bilim uzatish, balki shaxsning ijtimoiy va ma'naviy rivojlanishiga yordam berishni ham o'z ichiga oladi.

6. Siz o'zingizni haqiqatgo'y hisoblaysizmi?

Haqiqatgo'ylik – pedagogik faoliyatda muhim axloqiy qadriyat bo'lib, o'quvchilar va hamkasblar bilan ochiq va shaffof munosabatlarni ta'minlaydi. Men o'zimni haqiqatgo'y deb hisoblayman, chunki bu o'qituvchilik kasbining professional etikasi va o'quvchilar bilan ishonchli munosabatlar o'rnatishda muhim omildir.

7. O'rtog'ingizga yordam berasizmi?

O'rtoqlarga yordam berish – bu pedagogik jarayonda o'zaro hamkorlik va kollaborativ muhit yaratishning muhim tarkibiy qismidir. Men o'rtoqlarimga, xususan, ta'lim jarayonida qiyinchilikka duch kelganda, professional va ma'naviy jihatdan yordam berishga tayyorman.

8. Birga ta'lim oluvchilarni raqobatchilaringiz deb hisoblaysizmi?

Ta'lim jarayonida raqobat o'rniga hamkorlik va o'zaro yordam asosiy ahamiyatga ega. Men birga ta'lim oluvchilarni raqobatchilar emas, balki umumiy maqsadlarga erishishda sherik deb hisoblayman, chunki ta'limda kollaborativ muhit o'quv jarayonining samaradorligini oshiradi.

9. Go'zallikni tez anglaysizmi?

Go'zallikni anglash – bu estetik va ma'naviy qadriyatlarni idrok etish qobiliyati bo'lib, ta'limda o'quvchilarning ijodiy va emotsional rivojlanishiga xizmat qiladi. Men go'zallikni, xususan, ta'lim jarayonida ijodiy loyihalar va san'at orqali tez anglab, uni o'quv jarayoniga integratsiya qilishga intilaman.

10. San'atni xush ko'rasizmi?

San'atta'limda o'quvchilarning estetik va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Men san'atni xush ko'raman va uni ta'lim jarayonida o'quvchilarning ijodiy fikrlashi va emotsional intellektini oshirish uchun faol qo'llayman.

3-MAVZU: “BOSHLANG‘ICH TA‘LIM PEDAGOGIKASI” TARAQQIYOT TARIXI

Reja:

1. *O‘zbekistonda boshlang‘ich ta‘lim pedagogikasining shakllanish va rivojlanish bosqichlari*
2. *Jahon xalqlari tajribasida boshlang‘ich ta‘lim pedagogikasi taraqqiyoti*
3. *“Boshlang‘ich ta‘lim pedagogikasi” tarixini o‘rganishning ilmiy-nazariy va amaliy ahamiyati*

Pedagogika — bu insonni har tomonlama rivojlantirish, tarbiyalash va o‘qitishning ilmiy-nazariy hamda amaliy asoslarini o‘rganadigan mustaqil fan sohasidir. U jamiyat taraqqiyotining barcha bosqichlarida yetuk shaxsni shakllantirish vositasi bo‘lib xizmat qilgan. Ayniqsa, milliy qadriyatlarimizga asoslangan holda rivojlangan pedagogik qarashlar xalqimizning asrlar davomida to‘plagan tajribasini o‘zida mujassam etgan.

Boshlang‘ich ta‘lim bosqichi pedagogik jarayonning poydevori sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Bolaning shaxs sifatida shakllanishi, tafakkur va ijtimoiy moslashuvi aynan shu bosqichda amalga oshadi. Shu boisdan, boshlang‘ich ta‘lim jarayonini chuqur ilmiy asosda tashkil etish har bir jamiyatning ustuvor vazifasidir.

Ta‘lim — bu shunchaki bilim berish emas, balki insonni hayotga, mehnatga, jamiyatga tayyorlash vositasidir. Boshlang‘ich ta‘limda bu jarayon bolaning individual xususiyatlari, psixologik holati, ijtimoiy muhit va madaniy an‘analari bilan uzviy bog‘langan holda olib boriladi. Shu nuqtayi nazardan, ta‘limning mazmuni va metodikasi xalq pedagogikasi yutuqlari bilan boyitilishi zarur.

Tarix bizga boshlang‘ich ta‘limning ildizlari, an‘anaviy o‘qitish shakllari va ulkan ustozlar tajribasi haqida muhim saboqlar beradi. O‘zbek xalqining maktabxonlik, ustoz-shogird maktabi, mahalla o‘qituvchiligi kabi tarixiy tajribalari pedagogik merosimizda alohida o‘rin tutadi.

Yondashuv masalasida esa, zamonaviy pedagogika

nazariyalarini milliy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirish muhim ahamiyatga ega. Shaxsga yo'naltirilgan, faoliyatga asoslangan, integrallashgan yondashuvlar orqali o'quvchilarning faolligi va ijodkorligi rivojlantiriladi.

Bosqichlar tamoyiliga asoslangan holda o'quv-tarbiya jarayoni izchil va bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. Har bir bosqich bola rivojining muayyan darajasini aks ettiradi va unga mos metodik yondashuvlarni talab etadi.

Ishlanmalar deganda ilmiy-nazariy konsepsiyalar, metodik tavsiyalar, dars ishlanmalari va amaliy vositalar tushuniladi. Milliy pedagogikamizda bu borada ishlab chiqilgan ilg'or tajribalar zamonaviy ta'lim tizimi uchun boy manba bo'lib xizmat qilmoqda.

Fikrlar, ya'ni pedagog olimlarning ilmiy-nazariy qarashlari, muallimlarning tajribalari va xalq og'zaki ijodidagi tarbiyaviy g'oyalar ta'lim sifatining yuksalishida muhim omildir. Bu fikrlar asosida ta'lim jarayoni samarali tashkil etiladi.

Bilim — o'quvchi shaxsining intellektual asosini tashkil etadi. Boshlang'ich ta'limda bilim berish jarayoni bolaning qiziqishlari, tafakkur darajasi va milliy qadriyatlar bilan uyg'un holda yo'lga qo'yiladi.

Ko'nikma — bu amaliy faoliyat orqali shakllanadigan, takroriy mashqlar bilan mustahkamlanadigan odat va harakatlardir. O'quvchining mustaqil fikrlashi, o'rganilgan bilimlarni hayotga tadbiq eta olish qobiliyati aynan ko'nikma orqali yuzaga chiqadi.

Malaka — bu chuqurlashtirilgan ko'nikmalarning barqaror tizimidir. Boshlang'ich sinf o'quvchisida o'qish, yozish, hisoblash, axloqiy va ijtimoiy faoliyatga oid malakalarni shakllantirish pedagogik mahoratning yuksak darajasini talab qiladi.

1. O'zbekistonda boshlang'ich ta'lim pedagogikasining shakllanish va rivojlanish bosqichlari

O'zbekistonda boshlang'ich ta'lim pedagogikasi tarixi: milliy an'analar va taraqqiyot bosqichlari

O'zbekiston hududida boshlang'ich ta'lim pedagogikasi qadim-qadimdan xalqning ijtimoiy-madaniy hayotida muhim o'rin

egallab kelgan. Ushbu soha pedagogika fanining ajralmas bo'lagi sifatida asrlar davomida takomillashib, milliy qadriyatlar, urf-odatlar, diniy-axloqiy qarashlar va zamonaviy yondashuvlar bilan uyg'unlashgan holda rivojlangan.

O'zbekiston pedagogikasi tarixini tahlil qilganda, boshlang'ich ta'lim pedagogikasining shakllanishi va rivojlanish bosqichlarini quyidagicha tasniflash mumkin:

Eng qadimgi davr (miloddan avvalgi va milodiy VII asrgacha);

O'rta asrlar davri (IX – XIX asrlar);

Yangi davr (XX – XXI asrlar).

1. Eng qadimgi davr (VII asrgacha)

Ushbu bosqichda boshlang'ich ta'limning ilk ko'rinishlari oila bag'rida va diniy-ma'naviy markazlar — ibodatxonalar huzuridagi bilimxonalarda amalga oshirilgan. Ta'lim jarayonining asosiy manbalari xalq og'zaki ijodi, qadimiy yodgorliklar, jumladan, "Avesto" kitobi va arxeologik topilmalarda o'z ifodasini topgan.

Bu davrda o'quvchilarga o'qish va yozish ko'nikmalari bilan birga, amaliy hayotga zarur bo'lgan hunar va kasb egalik malakalari ham o'rgatilgan. Ta'lim, avvalo, axloqiy tarbiya, jamoaviy hayotda munosib ishtirok eta olish, mehnatga hurmat va halollik tamoyillariga tayangan.

Boshlang'ich ta'limning qadimiy davrdagi shakllari o'zbek xalqining axloqiy-pedagogik qarashlari, ijtimoiy tajribasi, tarixiy tafakkuri bilan chambarchas bog'liq bo'lgan. Oila boshlig'i — ota yoki bobolar tarbiyasi, onalar sabog'i, mahalla muhitidagi tarbiyaviy suhbatlar bolalarning ilk bilim manbai hisoblangan.

Ushbu davrda shakllangan ilmga intilish, ustozga hurmat, axloqiy komillik singari qadriyatlar, keyinchalik butun pedagogik merosimizning poydevorini tashkil etgan.

O'rta asrlar davrida boshlangan boshlang'ich ta'lim pedagogikasining taraqqiyoti va manbalari

O'zbek xalqining tarixi, madaniyati va ma'naviy hayoti bilan uzviy bog'liq holda rivojlangan boshlang'ich ta'lim pedagogikasi o'rta asrlarda yanada tizimli va mukammal shaklga

ega bo'ldi. Ushbu davrda pedagogik tafakkurni rivojlantirgan, o'z zamonasining yirik allomalari, mutafakkirlari, shoira va adiblari tomonidan yaratilgan asarlar o'quv-tarbiya jarayonining boy nazariy va amaliy manbalariga aylandi.

Bu bosqichda ta'lim jarayonining asosiy yo'nalishlari va metodologiyasi chuqur tahlil qilinib, ilmiy-pedagogik yondashuvlar asosida bayon etilgan. Jumladan:

Imom Buxoriyning "Al-adab al-mufrad" asarida odob-axloq tarbiyasining boshlang'ich bosqichlari, bolalarning ijtimoiy muhitda to'g'ri shakllanishiga doir ko'rsatmalar keltirilgan;

Hakim Termiziyning "Ma'rifat" asarida ilmlarning inson ruhiy-ma'naviy taraqqiyotidagi o'rni, ta'limning komillikka olib boruvchi vosita ekani haqida fikrlar bayon qilingan;

Ahmad Yassaviyning "Hikmatlar" to'plami orqali axloqiy-pedagogik g'oyalar ommaga tushunarli tilda targ'ib qilingan, unda sabr, halollik, kamtarlik, ustozga sadoqat kabi fazilatlar tarbiyaviy mezon sifatida ko'rsatilgan;

Alisher Navoiyning "Mahbub-ul qulub" asarida bolalarga ta'lim berish, ustoz-shogird munosabatlari va tarbiya jarayonidagi insoniylik g'oyalari ifodalangan;

Xojanazar Huvaydoning "Rohati dil" hamda Shermuhammad Munisning "Savodi ta'lim" asarlari esa bevosita ta'lim metodikasi, o'quv dasturlari va o'quvchining ruhiy-ma'naviy dunyosini boyitishga qaratilgan ko'rsatmalarni o'z ichiga olgan.

Mazkur davrda o'quvchilarning ta'lim olishi ijtimoiy va jinsiy farqlarga qarab tashkil etilgan. O'g'il bolalar asosan masjidlar huzuridagi maktablarda o'qishgan bo'lsa, qiz bolalarga ta'lim berish Otinoyilar tomonidan tashkil etilgan maxsus maktablarda amalga oshirilgan. Bu holat xalqimizda har ikki jins uchun ham ta'lim olish zarurati qadimdan mavjud bo'lganini ko'rsatadi.

Ta'limning mazmuni diniy, axloqiy va badiiy-ma'naviy bilimlar bilan uyg'unlashtirilgan bo'lib, islom dini asoslari, Qur'on suralari, hadislar bilan birga, nutqni rivojlantirish, fikrlash doirasini kengaytirish, estetik tarbiya berish kabi maqsadlarda yirik

shoirlarning she'rlari yodlashtirilgan. Shu jihatdan, o'quvchilarni adabiy va ma'naviy boyliklar bilan tanishtirish orqali ularning tafakkuri, ifoda madaniyati, xotirasi va estetik didi shakllantirilgan.

Alisher Navoiy o'zining asarlarida 6 yoshida Farididdin Attorning "Mantiq-ut-tayr" ("Qushlar tili") asarini yod olganini qayd etadi. Bu fakt o'rta asrlarda boshlang'ich ta'lim darajasining yuksakligini, yosh avlodga yuksak badiiy tafakkurni singdirishga bo'lgan e'tibor kuchli bo'lganini yaqqol ko'rsatadi.

Xulosa qilganda, o'rta asrlar davridagi boshlang'ich ta'lim pedagogikasi ilm-fan, din, axloq va badiiyat asosida boyitilgan bo'lib, u milliy pedagogika tarixida chuqur ildiz otgan, bugungi zamonaviy ta'limning shakllanishida mustahkam asos bo'lib xizmat qilmoqda.

Yangi davrda boshlang'ich ta'lim pedagogikasining taraqqiyoti: ilmiy yondashuv va milliy qadriyatlar asosida rivojlanish

XX–XXI asrlar davomida O'zbekistonda boshlang'ich ta'lim pedagogikasi jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va madaniy taraqqiyoti bilan chambarchas bog'liq holda tub islohotlar bosqichiga kirdi. Bu davrda boshlang'ich ta'lim jarayonining ilmiy-pedagogik qonuniyatlar asosida tashkil etilishi, o'qitish metodikasi, o'quv dasturlarining yangilanishi va ta'lim mazmunining xalqaro standartlarga moslashtirilishi jarayoni boshlangan.

Yangi davrda dunyoviylik tamoyili asosiy yo'nalish sifatida e'tirof etildi. Bu esa ta'lim tizimini diniy yo'nalishdan mustaqil, ilmiy asoslangan va zamonaviy rivojlanish talablariga mos shakllantirishni nazarda tutdi. Natijada, ta'limning har bir bosqichi, xususan, boshlang'ich ta'limda ham fan, texnika, metodika va psixologiya sohalaridagi yutuqlarga tayanilgan holda kompleks yondashuvlar shakllandi.

Mazkur davrning asosiy manbalari sifatida boshlang'ich ta'lim muammolariga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlar, pedagogik monografiyalar, o'quv-metodik qo'llanmalar va davlat tomonidan tasdiqlangan darsliklar xizmat qiladi. Ayniqsa, O'zbekistonda

faoliyat yuritgan ilg'or pedagog olimlar tomonidan yaratilgan ilmiy-nazariy ishlanmalar ta'lim sifatining oshishiga xizmat qilgan.

O'tgan asrning 30-yillariga kelib, O'zbekistonda umumiy boshlang'ich ta'limni majburiy qilish yo'lga qo'yildi va natijada, deyarli barcha maktab yoshidagi bolalar ta'lim bilan qamrab olindi. Bu esa savodsizlikka barham berish, xalqning madaniy va intellektual salohiyatini yuksaltirish yo'lida muhim bosqich bo'ldi.

Shu davrda milliy qadriyatlar, ona tilida ta'lim olish, xalq pedagogikasi elementlarini zamonaviy o'quv dasturlariga integratsiyalash kabi tamoyillar ham e'tibordan chetda qolmadi. Ustoz-shogird an'analari, ota-onaning ta'lim jarayonidagi o'rni, mahalla bilan hamkorlik kabi omillar ham boshlang'ich ta'limning samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynadi.

XXI asrga kelib, O'zbekistonda boshlang'ich ta'lim sohasida axborot-kommunikatsion texnologiyalar, innovatsion ta'lim metodlari, STEAM yondashuvi, inklyuziv ta'lim elementlari joriy etilishi orqali ta'lim tizimi zamon bilan hamnafas rivojlanmoqda. Mustaqillik yillarida milliy ta'lim konsepsiyasiga asoslangan "Ta'lim to'g'risida"gi qonun, Milliy o'quv dasturlari, va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar orqali boshlang'ich ta'lim pedagogikasi mustahkam huquqiy va metodik asosga ega bo'ldi.

Yangi davrda shakllangan boshlang'ich ta'lim pedagogikasi o'zbek xalqining boy ma'naviy merosi, ilg'or jahon tajribasi va zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida rivojlanmoqda. Bu jarayonda ilmiylik, milliylik va innovatsionlik tamoyillarining uyg'unlashuvi ta'lim sifatining yangi bosqichga ko'tarilishiga xizmat qilmoqda.

O'zbekistonda boshlang'ich ta'lim pedagogikasi tarixida shakllangan ilg'or tajribalar

O'zbekiston xalqining asriy pedagogik an'analari va mustaqillikdan so'ng boshlangan chuqur islohotlar jarayonida boshlang'ich ta'lim pedagogikasi mustahkam nazariy asos, amaliy samaradorlik va milliy g'oyalar uyg'unligi asosida rivojlanib bordi. Bu rivojlanish jarayonida mamlakatimiz o'ziga xos, amaliy

ahamiyatga ega bo'lgan bir qator ilg'or pedagogik tajribalarni to'pladi. Jumladan, quyidagi yo'nalishlar alohida e'tiborga loyiqdir:

Ta'lim jarayonida o'qitishning eng oson va maqbul metodlariga egalik – boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlari, psixologik holati va idrok darajasi inobatga olingan holda, oson, tushunarli, qiziqarli usullarda ta'lim berish tajribasi shakllantirildi. Bu esa ta'lim samaradorligini oshirdi, o'quvchilarni dars jarayoniga faol jalb etdi.

Har bir bolaning savodxon bo'lishiga erishish – savodxonlikni erta bosqichda shakllantirishga oid milliy model ishlab chiqildi. Ushbu model o'quvchilarda yozish, o'qish, tushunish, ifodalash ko'nikmalarini kompleks rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, ta'limning keyingi bosqichlari uchun mustahkam poydevor yaratdi.

O'quvchilarda bilim olishga bo'lgan qiziqishni shakllantirish – dars jarayonini ijodiy tashkil etish, o'yinli metodlardan foydalanish, milliy qadriyatlar asosida tarbiya berish orqali har bir bolaning ichki motivatsiyasi kuchaytirildi. Shuningdek, milliy ertaklar, maqollar, xalq og'zaki ijodiyoti elementlari asosida o'quvchilarda milliy o'zlik va ijobiy dunyoqarash shakllantirildi.

Ta'lim texnologiyalarining zamonaviy shakllarini joriy qilish – o'zbek boshlang'ich ta'lim tizimida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, interfaol metodlar, STEAM yondashuvi, robototexnika va raqamli ta'lim platformalari bosqichma-bosqich joriy qilinmoqda. Bu esa o'quvchilarda zamonaviy kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qilmoqda.

Professional boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlash tizimi – o'qituvchilarni tayyorlashda pedagogik bilim, metodik mahorat, shaxsiy fazilatlar va axloqiy tarbiyani uyg'unlashtirgan kadrlar tayyorlash modeli yaratilgan. Bugungi kunda pedagogik oliy ta'lim muassasalarida zamonaviy o'quv dasturlari asosida boshlang'ich sinf o'qituvchilari tayyorlanmoqda.

Ushbu tajribaning xalqaro miqyosdagi ahamiyati YUNESKO tomonidan ham tan olingan. Xususan, 1998 yilda YUNESKO tomonidan zamonaviy O'zbekiston boshlang'ich ta'limi eng

ilg'or va samarali ta'lim tizimlaridan biri sifatida e'tirof etilgan. Bu e'tirof, o'z navbatida, yurtimizda amalga oshirilayotgan islohotlarning yuksak samaradorligini hamda xalqaro miqyosda raqobatbardoshligini ko'rsatadi.

Bugungi globallashuv davrida, mazkur tajribalarni nafaqat ichki ta'lim amaliyotida, balki xalqaro maydonda ham targ'ib qilish, boshqa mamlakatlar ta'lim tizimlari bilan tajriba almashuvini yo'lga qo'yish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. O'zbekistonning boy tarixiy-ma'naviy merosi, milliy pedagogik qadriyatlari va zamonaviy ta'lim yutuqlari uyg'unligida shakllangan bu tizim kelajakda yanada keng e'tirof etilishi shubhasizdir.

2. Jahon xalqlari tajribasida boshlang'ich ta'lim pedagogikasi taraqqiyoti

Hozirgi zamon jahon tajribasida boshlang'ich ta'lim pedagogikasi: umumiylik va o'ziga xosliklar

Hozirgi davrda jahon miqyosida boshlang'ich ta'lim tizimlari o'zaro ma'lum darajada uyg'unlashib, umumiy tamoyillar asosida shakllanmoqda. Sharq va G'arb mamlakatlarida amalga oshirilayotgan boshlang'ich ta'limning asosiy maqsadi har bir bolaning to'laqonli intellektual, ma'naviy va jismoniy rivojlanishini ta'minlashga yo'naltirilgan bo'lib, bu borada bir qator umumiyliklar kuzatiladi.

Boshlang'ich ta'limdagi umumiy yondashuvlar:

Har bir bolaning savodxon bo'lishini ta'minlash – barcha ta'lim tizimlarining ustuvor vazifasi sifatida savodxonlik darajasini yuksaltirish, o'qish, yozish va fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Keyingi ta'lim bosqichlariga tayyorlash – boshlang'ich ta'lim jarayoni o'quvchilarning ijtimoiylashuvini ta'minlash, muloqotga kirishish, mehnat va fan sohalariga dastlabki qiziqishni shakllantirish bilan uzviy bog'liq bo'lib, bu bosqich o'quvchining shaxs sifatida shakllanishida muhim rol o'ynaydi.

Ta'lim jarayonini ilmiy asosda tashkil etish – zamonaviy pedagogika va psixologiya yutuqlari asosida ta'lim metodlari,

o'quv materiallari, baholash tizimlari ilmiylik prinsiplari asosida takomillashmoqda.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilarini maxsus tayyorlash – xalqaro miqyosda pedagog kadrlar tayyorlash tizimi yanada takomillashtirilmoqda. O'qituvchilar nafaqat bilim, balki ijtimoiy-emotsional ko'nikmalarga, psixologik tayyorgarlikka ega bo'lishi talab etilmoqda.

Sharq va G'arb ta'lim tizimlaridagi farqlanishlar:

Jahon xalqlarining boshlang'ich ta'lim tajribasida madaniy, tarixiy va ijtimoiy omillarga tayanilgan holda ayrim farqlar ham mavjud bo'lib, ular quyidagicha namoyon bo'ladi:

O'quv fanlarini tanlashda jamiyat ehtiyojlaridan kelib chiqish – ayrim davlatlarda o'quv dasturlari mehnat bozori va iqtisodiy rivojlanish ehtiyojlariga qarab shakllantirilmoqda. Bu yondashuv ta'limni amaliy hayotga yaqinlashtirishga xizmat qiladi.

Sharq mamlakatlarida boshlang'ich ta'lim yoshining nisbatan erta boshlanishi (8 yoshgacha) – Sharqona tafakkurda bolaning ilk yillarida tarbiya va ma'naviy rivojlanishga asosiy urg'u beriladi. Ayni jihat, bosqichma-bosqich bilim berish an'anasi bilan uyg'unlashadi.

G'arb davlatlarida o'qituvchilarning individual yondashuvi ustuvorligi – shaxsga yo'naltirilgan ta'lim tamoyili asosida har bir bola o'z imkoniyati, iqtidori va ehtiyojidan kelib chiqib o'qitiladi. Bu esa inkluziv ta'limni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Boshlang'ich ta'limdagi muammolarni standartlashtirilgan tarzda hal qilish – G'arb davlatlarida milliy va xalqaro baholash tizimlari (PISA, PIRLS) orqali ta'lim sifatiga baho berish amaliyoti yo'lga qo'yilgan. Bu tizim orqali muammolar aniq statistik va tahliliy asosda hal etiladi.

Jahon xalqlarining boshlang'ich ta'lim pedagogikasidagi muhim yutuqlar va tajribalar

Boshlang'ich ta'lim — har bir millatning kelajagini shakllantiruvchi, jamiyatning ma'naviy va ilmiy rivojlanishini ta'minlaydigan asosiy bosqichdir. Jahon xalqlarining boshlang'ich

ta'lim pedagogikasi tarixida bir qancha muhim bosqichlar, o'ziga xos usullar va yondashuvlar mavjud bo'lib, ular xalqimizning kelajak avlodini tarbiyalashda keng foydalanish mumkin. Quyida boshlang'ich ta'lim tarixidagi muhim jihatlarni ko'rib chiqamiz:

Boshlang'ich ta'limni tashkil etishda jahon xalqlari tajribalari

Ibodatxonalar huzurida boshlang'ich maktablar tashkil etish – Diniy va ma'naviy qadriyatlarni asos sifatida olib, ko'plab xalqlarda ibodatxonalar va masjidlar huzurida boshlang'ich ta'lim muassasalari faoliyat yuritgan. O'zbekistonda ham, qadim zamonlardan boshlab, masjidlar va madrasalar boshlang'ich ta'limni taqdim etgan. Bu davrda diniy ta'lim va dunyoviy bilimlarni uyg'unlashtirish muhim ahamiyatga ega bo'lgan.

Xususiy boshlang'ich maktablarni rivojlantirish – Evropa va Sharq mamlakatlarida o'quvchilarning ehtiyojlariga ko'ra xususiy maktablar tashkil etilgan. Masalan, Xitoyda o'qitish, asosan, xususiy maktablar orqali amalga oshirilgan. O'zbekiston tajribasida ham shaxsiy va davlat maktablari integratsiyasi muhim o'rin tutadi, chunki o'quvchilarga turli xil imkoniyatlar yaratish ta'limni samarali qilishda muhim ahamiyatga ega.

Boshlang'ich ta'limni homiylik asosida amalga oshirish – Ayrim davlatlarda, xususan, Osiyo mamlakatlarida, boshlang'ich ta'limning moliyaviy qo'llab-quvvatlanishi hamda homiylik yordamida rivojlanishi an'ana bo'lgan. Bunday yondashuvning o'ziga xosligi shundaki, ta'lim tizimi davlat va jamiyat tomonidan qo'llab-quvvatlanadi va uning ijtimoiy ahamiyati kuchayadi.

Imkon qadar har bir bolani boshlang'ich ta'lim bilan qamrab olish – Yurtimizda, shuningdek, dunyo bo'ylab boshlang'ich ta'limning hamma uchun teng imkoniyatlar asosida tashkil etilishi har doim ustuvor vazifa bo'lgan. Rossiyaning Qirollik maktablari, Amakilik maktablari va Usta savodxonlik maktablari kabi tizimlar yordamida barcha maktab yoshidagi bolalar boshlang'ich ta'lim bilan qamrab olingan.

Evropa va Sharq mamlakatlarida boshlang'ich ta'limning xususiyatlari

Evropa mamlakatlarida Germaniya boshlang'ich ta'lim tizimining boy pedagogik tajribalari bilan ajralib turadi. Germaniya boshlang'ich ta'limida ta'lim jarayoni faqat ilmiy yondashuv bilan cheklanib qolmay, balki bolalar ongida kiborlik, hurmat, va jamiyatga xizmat qilish kabi ma'naviy qadriyatlar singdiriladi. Bu jarayonda o'quvchilar faqat bilim olishni emas, balki shaxs sifatida shakllanishni ham amalga oshiradilar.

Evropaning boshqa mamlakatlarida ham boshlang'ich ta'lim tizimi turli pedagogik yo'nalishlarga ega bo'lib, bu tizimning umumiy maqsadi bolalarda axloqiy fazilatlarini, ijodiy tafakkurni va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishdan iboratdir.

Milliy tajriba va zamonaviy pedagogik yondashuvlar

O'zbekiston tajribasida, o'tmishdagi an'analarga asoslanib, boshlang'ich ta'lim tizimining milliy xususiyatlarini hisobga olish zarurati bor. Bizning maqsadimiz, avvalo, xalqimizning tarixiy merosidan, madaniy qadriyatlaridan **hamda** islomiy pedagogik an'analardan ilhom olish orqali bugungi zamon talablariga mos ta'lim tizimini yaratishdir.

Boshlang'ich ta'limda ham, nafaqat ilmiy bilimlarni, balki milliy va umumbashariy qadriyatlarni ham o'z ichiga olgan kompleks ta'lim jarayonini amalga oshirish muhimdir. Bu esa jamiyatimizda ijtimoiy, axloqiy va ma'naviy barqarorlikni ta'minlaydi.

Fransiya boshlang'ich ta'lim pedagogikasi va uning jahon ta'lim tizimidagi o'rni

Fransiya boshlang'ich ta'lim pedagogikasida o'quvchilarning tarbiyasi nafaqat ilmiy bilimlarga, balki janoblik va xonimlik kabi ijtimoiy-ma'naviy qadriyatlar asosida ham amalga oshiriladi. Bu yondashuv, o'z navbatida, fransuz xalqini Yevropaning eng madaniyatli va axloqli jamiyatlaridan biriga aylantirgan. Bu pedagogik yondashuvning asosi, farzandlarni faqat ilm-fan sohasida emas, balki jamiyatda hurmat va o'zini tutish qoidalariga ham o'rgatishdan iboratdir.

Fransiya pedagogikasida ta'lim jarayoni jamiyatdagi ijtimoiy

qadriyatlarni o'zlashtirishga qaratilgan bo'lib, bu o'quvchilarda nafaqat bilim, balki shaxs sifatida shakllanishni ta'minlaydi. Shuningdek, bu yondashuvdan foydalangan holda, o'quvchilarga yuksak axloqiy va madaniy me'yorlar o'rgatiladi, bu esa ularga nafaqat o'qishda, balki hayotda ham muvaffaqiyat qozonish imkoniyatini yaratadi. Fransiyaning bu yondashuvi, o'zining jamiyatdagi ijtimoiy barqarorlikni saqlashdagi ahamiyati bilan boshqa mamlakatlarga ham ta'sir ko'rsatgan.

Boshlang'ich ta'limdagi global tajribalar va ularning dolzarbligi

Jahon xalqlarining boshlang'ich ta'limidagi tajribalar bugungi kunda global miqyosda e'tirof etilmoqda. Bu tajribalarga asoslanib, bir nechta xalqaro pedagogik qadriyatlar shakllandi, ular quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Boshlang'ich ta'limga katta moliyaviy mablag' ajratish – Ko'plab davlatlar boshlang'ich ta'lim tizimining sifatini oshirish va uning barcha qatlamlarini qamrab olish uchun yil sayin ko'proq mablag' ajratmoqdalar. Bu o'z navbatida, ta'lim tizimining yangilanishiga, o'qituvchilarni malakasini oshirishga va ta'lim materiallarining sifatini yaxshilashga olib keladi.

Zamonaviy texnologiyalarni tatbiq etish – Hozirgi kunda boshlang'ich ta'limda texnologiyalarning roli beqiyos. Kompyuterlar, internet va multimedia vositalarining ta'lim jarayoniga kiritilishi orqali o'quvchilar yanada interfaol va samarali o'rganish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Boshlang'ich ta'limning davlat nazorati ostida bo'lishi – Ko'plab davlatlarda boshlang'ich ta'lim tizimi davlat tomonidan qat'iy nazorat qilinadi. Bu nafaqat ta'lim sifatini oshirishga, balki barcha fuqarolarga teng ta'lim olish imkoniyatini yaratishga xizmat qiladi. O'zbekistonning boshlang'ich ta'lim tizimi ham shu prinsiplarga asoslanadi va uni rivojlantirish bo'yicha doimiy chora-tadbirlar amalga oshiriladi.

Dunyoviy ta'lim – Bugungi kunda boshlang'ich ta'limda dunyoviylik tamoyili ustuvorlik qilmoqda. Diniy yoki madaniy

farqlarga qaramay, barcha bolalarga umumiy bilimlar berilishi, ularni jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishga tayyorlash muhim ahamiyat kasb etadi. Bu tamoyil, ayniqsa, ijtimoiy hamjihatlikni mustahkamlashda o'ta zarur.

Afrika mamlakatlarida boshlang'ich ta'limning ahamiyati va muammolari

Afsuski, Afrika qit'asida qashshoqlik tufayli bolalar boshlang'ich ta'lim olishdan mahrum bo'lmoqda. Bu, o'z navbatida, jamiyatning ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. YUNESKOning 2000 yilda boshlangan tashabbusi bilan bu muammo jahon e'tiboriga olib chiqildi. YUNESKOga ko'ra, har bir mamlakat, ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlar, Afrika bolalariga boshlang'ich ta'lim olish imkoniyatini yaratish uchun moliyaviy yordam ajratishi kerak.

Bu tashabbus o'zining samaradorligini ko'rsatdi, chunki so'nggi 20 yil ichida Afrika mamlakatlarida boshlang'ich ta'lim bilan qamrab olish darajasi 20 foizga oshdi. Bu o'zgarish, albatta, butun dunyo jamoatchiligining ushbu masalaga bo'lgan jiddiy yondashuvi va hamkorligining natijasidir. O'zbekiston ham bu global tashabbusda faol qatnashib, o'zining ko'magi bilan Afrika mamlakatlariga ta'lim olish imkoniyatlarini yaratishda o'z hissasini qo'shishi zarur.

Fransiya boshlang'ich ta'limi pedagogikasida ko'zga tashlanadigan madaniy qadriyatlar, shuningdek, dunyo bo'ylab ta'lim tizimidagi yangi yondashuvlar va innovatsiyalar, hozirgi kunda ta'limni takomillashtirishga qaratilgan global sa'y-harakatlarning bir qismi sifatida xizmat qilmoqda. Afrika mamlakatlarida boshlang'ich ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirish borasida amalga oshirilgan yirik tashabbuslar, shuningdek, dunyo miqyosidagi hamkorlik, global ta'lim tizimining samarali rivojlanishini ta'minlashga xizmat qilmoqda.

O'zbekistonning bu jarayonda o'z hissasini qo'shish, o'zining pedagogik tajribalari va yondashuvlarini ishlab chiqish orqali ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga erishishi mumkin. Bu esa, o'z

navbatida, mamlakatimizda va butun dunyoda ta'limning sifatini yanada oshirishga yordam beradi.

3. “Boshlang‘ich ta‘lim pedagogikasi” tarixini o‘rganishning ilmiy-nazariy va amaliy ahamiyati

"Boshlang‘ich ta‘lim pedagogikasi" tarixini o‘rganishning ahamiyati va uning milliy o‘ziga xosligi

“Boshlang‘ich ta‘lim pedagogikasi” tarixini o‘rganish nafaqat ilmiy, balki ijtimoiy-psixologik jihatlardan ham katta ahamiyatga ega. Bu tarixiy o‘rganish jarayoni, nafaqat boshlang‘ich ta‘limning rivojlanish bosqichlarini, balki milliy madaniyat, an‘analar va pedagogik qadriyatlarni ham o‘zida aks ettiradi. Boshlang‘ich ta‘lim tarixini o‘rganish, o‘z navbatida, quyidagi asosiy jihatlardan iborat bo‘ladi:

1. Boshlang‘ich ta‘limga oid tarixiy tajribalarni o‘rganish:

Boshlang‘ich ta‘lim pedagogikasining rivojlanish tarixini o‘rganish, nafaqat o‘quv jarayonining bugungi kunda qanday tashkil etilganini, balki o‘tgan davrlarda qanday shakllanganligini ham tushunishga yordam beradi. Bu jarayon, ayniqsa, quyidagi jihatlariga alohida e‘tibor qaratishni talab etadi:

Boshlang‘ich ta‘limni tashkil etish: O‘zbekistonning milliy ta‘lim tizimi tarixida boshlang‘ich ta‘limni tashkil etish va rivojlantirishga qaratilgan pedagogik yondashuvlar, muhim ilmiy va amaliy tajribalarga ega. O‘zbek xalqining an‘analariga mos ravishda, ta‘lim muassasalari, o‘qituvchilar va o‘quvchilar o‘rtasidagi aloqalar shakllangan.

Boshlang‘ich ta‘limga o‘quvchilar tanlash: Boshlang‘ich ta‘limda o‘quvchilarni tanlash jarayoni ham har bir davrda o‘zgarib borgan. Bu jarayonning tarixiy o‘zgarishlari o‘zbek xalqining ta‘limga bo‘lgan munosabati va pedagogik ehtiyojlariga mos ravishda shakllangan.

Boshlang‘ich ta‘limning o‘quv fanlarini shakllantirish: O‘quv fanlarining shakllanishi, avvalo, jamiyatning ijtimoiy ehtiyojlari va milliy maqsadlariga mos kelgan holda amalga oshirilgan. O‘zbek pedagogikasida an‘anaviy fanlar bilan birga milliy va madaniy

qadriyatlarini aks ettiruvchi o'quv dasturlari yaratilgan.

Boshlang'ich ta'limni tashkil etish muhiti va omillari: Boshlang'ich ta'limning samarali tashkil etilishi uchun pedagogik muhitning to'g'ri yaratilishi, material-texnik bazaning rivojlanishi, o'qituvchilarni tayyorlash tizimi va jamiyatning ta'limga bo'lgan e'tibori muhim ahamiyatga ega.

2. Boshlang'ich ta'limning nazariy tajribalarini o'zlashtirish:

Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi nafaqat amaliy tajribaga, balki ilmiy-nazariy asoslarga ham ega bo'lishi zarur. Bu asoslarga:

Boshlang'ich ta'lim asoslari: Boshlang'ich ta'limni tashkil etishning nazariy asoslari, o'quvchilarga ta'lim berishning umumiy prinsiplari va pedagogik maqsadlari ustida ishlash pedagogik jarayonni samarali boshqarishga imkon beradi.

Boshlang'ich ta'lim metodologiyasi: Pedagogik metodologiya va yondashuvlar, boshlang'ich ta'limda foydalaniladigan ilmiy yondoshuvlar va metodik usullarni rivojlantirishga qaratilgan ilmiy-tadqiqot faoliyatini tashkil etadi.

Boshlang'ich ta'lim metodlari: Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarga bilim berish usullari va metodlari o'quvchilarning ehtiyojlari va imkoniyatlariga qarab shakllanadi. Bu metodlar o'quvchilarning individual xususiyatlariga asoslangan holda tanlanadi.

Boshlang'ich ta'lim texnologiyalari: Texnologiyalarni o'quv jarayoniga integratsiya qilish orqali ta'lim samaradorligini oshirish, o'quvchilarning o'rganish faoliyatini yangilash va o'quv materiallarini yanada qiziqarli va samarali tarzda taqdim etish mumkin.

3. Boshlang'ich ta'limning didaktik asoslarini o'rganish:

Didaktika — bu o'qitish san'ati bo'lib, boshlang'ich ta'limda uning o'rni juda muhimdir. Boshlang'ich ta'limda didaktik asoslar quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi:

Boshlang'ich ta'limda o'qitish shakllari: Boshlang'ich ta'limda o'quv jarayonini tashkil etishda sinfda o'qitish, guruhli

va individual ishlash kabi turli shakllar qo'llaniladi. Har bir shakl o'quvchilarning psixologik va yosh xususiyatlariga mos kelishi kerak.

Boshlang'ich ta'limda o'qitish metodlari: O'quvchilarning faolligini oshirish va o'qitish samaradorligini yuksaltirish uchun innovatsion metodlar qo'llaniladi. Bu metodlar, ayniqsa, interfaol o'qitish, loyiha asosida o'qitish, va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o'z ichiga oladi.

Boshlang'ich ta'limda o'qitish tajribalari: Boshlang'ich ta'limda o'qitish tajribalari tizimli tarzda to'plangan bo'lib, bu tajribalar pedagogik amaliyotda muhim o'rin tutadi. O'zbekistonning xalq pedagogikasi va o'qitish tajribalari aynan shu jihatlarga e'tibor qaratadi.

Boshlang'ich ta'limda mashg'ulotlar shakllari: Mashg'ulotlar shakllari o'quvchilarning o'qishdagi muvaffaqiyatini oshirishga qaratilgan. Bu shakllar, masalan, seminarlar, amaliy mashg'ulotlar, erkin suhbatlar kabi turli xil bo'lishi mumkin.

4. Boshlang'ich ta'limda tarbiya tajribalarini o'zlashtirish:

Boshlang'ich ta'lim nafaqat bilim berish, balki tarbiyaviy jihatlarni ham o'z ichiga oladi. Bu jarayonda e'tibor qaratiladigan asosiy jihatlar quyidagilardan iborat:

O'quvchilarni axloqiy shakllantirish: O'quvchilarga axloqiy qadriyatlarni o'rgatish, ular uchun halol, to'g'ri va adolatli bo'lishni ta'minlash, jamiyatda o'z o'rnini topish uchun zarur bo'lgan axloqiy me'yorlarni shakllantirish.

O'quvchilarni ijtimoiy yo'naltirish: O'quvchilarga ijtimoiy hayotda muvaffaqiyatli bo'lish uchun zarur bo'lgan ijtimoiy ko'nikmalarni o'rgatish, mas'uliyatli va o'zgalarga yordam berishga tayyor shaxs sifatida tarbiyalash.

O'quvchilarni rag'batlantirish: O'quvchilarning o'qishga bo'lgan qiziqishini oshirish va ularni yaxshi natijalarga erishishga undash.

O'quvchilarning rivojlanganlik darajasini monitoring qilib borish: O'quvchilarning o'qishdagi yutuqlarini va rivojlanish

darajasini doimiy ravishda kuzatish va tahlil qilish orqali ta'lim jarayonini yaxshilash.

E'tibor berilsa, "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi" tarixini o'rganishning ahamiyati nafaqat nazariy, balki metodik jihatdan ham katta ahamiyatga ega. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasining tarixini o'rganish, o'quvchilarning ilmiy fikrlashini shakllantirish, ularda tarixiy va madaniy qadriyatlarni singdirish, shuningdek, ularni pedagogik metodlar bilan tanishtirishda o'ziga xos muhim omil hisoblanadi. Bu jarayon bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining pedagogik tafakkurini rivojlantiradi va ularning amaliy faoliyatiga chuqur ta'sir ko'rsatadi.

O'zbek pedagogikasining o'tmishi, milliy ta'lim tariximizning boy merosi, xalqimizning pedagogik an'analarni o'rganish orqali, bo'lajak o'qituvchilar o'zlarining pedagogik mahoratini oshiradi va bu ularga zamonaviy ta'lim jarayonini muvaffaqiyatli tashkil etishda yordam beradi. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi tarixi o'zining tarixiy va madaniy boyliklaridan ilhomlanib, o'quvchilarni nafaqat bilim, balki yuksak axloqiy qadriyatlar asosida tarbiyalashga imkon yaratadi.

Shunday qilib, boshlang'ich ta'lim pedagogikasi tarixi, o'quv jarayonini ilmiy asosda tashkil etishda muhim metodologik poydevor bo'lib xizmat qiladi. Uni o'rganish nafaqat pedagogik metodlarni o'zlashtirish, balki milliy qadriyatlarni saqlash va rivojlantirish uchun ham zarurdir. Pedagogik merosni chuqur o'zlashtirish, o'qituvchilarni jamiyatdagi o'zgarishlarga moslashtirish, ularning bilimini, metodik kompetensiyalarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Jihatlar	Tavsif
Nazariy - ahamiyati usuli	Boshlang'ich ta'lim pedagogikasining tarixini o'rganish o'quvchilarining ilmiy fikrlashini rivojlantiradi, pedagogik metodlarni o'zlashtirishga yordam beradi.

O'quvchilarning pedagogik tafakkuri	Pedagogik tarixni o'rganish, o'qituvchilarni metodik malakali bo'lishiga inikon, amaliy foyda yaxshilaydi.
Milliy raqamlar	Ta'lim jarayonini milliy qadriyatlar tashkil etish, xalqimizning pedagogik an'alarini saqlash va rivojlantirish.
Ta'limni ilmiy asosda tashkil etish	Boshlang'ich ta'lim pedagogika tarixini o'rganish, ta'lim jarayonini ilmiy asosda tashkil etishda muhim metodologik asos yaratish.
O'qituvchilar malakasini oshirish	O'qituvchilarni pedagogik metodlarni o'zlashtirish orqali pedagogik mahoratini oshirish va ta'limni samarali tashkil qilishga yordam beradi.

Mustaqil ta'lim uchun savollar:

1. O'zbekistonda boshlang'ich ta'lim pedagogikasi tarixi haqida nimalarni bilasiz?

O'zbekistonda boshlang'ich ta'lim pedagogikasining tarixi o'ta boy va ko'p asrlik an'analarga ega. Boshlang'ich ta'limning rivojlanish jarayoni turli davrlar va madaniyatlar bilan bog'liq bo'lib, eng qadimgi davrlarida xalq og'zaki ijodi, "Avesto" asari, va arxeologik topilmalar asosida shakllangan. O'rta asrlarda, shuningdek, ilm-fan va diniy bilimlar bilan bog'liq manbalar (Imom Buxoriy, Alisher Navoiy kabi mashhur shaxslarning asarlari) boshlang'ich ta'limni tashkil etishda muhim rol o'ynagan. Yangi davrda esa boshlang'ich ta'lim ilmiy pedagogik qonuniyatlarga asoslanib, xalqaro standartlar bilan uyg'unlashgan.

2. Jahon xalqlari boshlang'ich ta'lim pedagogikasi tarixi qanday xususiyatlarga ega?

Jahon xalqlari boshlang'ich ta'lim pedagogikasi tarixida umumiy xususiyatlar sifatida:

- har bir bolani savodxon qilish;
- keyingi ta'limga tayyorlash;
- ta'limni ilmiy asosda tashkil etish;

maxsus mutaxassis o'qituvchilarni tayyorlash kabi jihatlar mavjud. Biroq, mamlakatlar o'rtasida farqlar ham mavjud bo'lib, ular o'quv fanlarining jamiyat ehtiyojiga qarab tanlanishi,

o'qituvchilarning individual yondashuvi va boshlang'ich ta'lim muammolarini standartlashtirishda farq qiladi.

3. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi tarixini o'rganishning ahamiyati nimalardan iborat?

Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi tarixini o'rganishning ahamiyati quyidagilardan iborat:

O'qituvchilarda pedagogik fikrlashni shakllantirish va ilmiy metodlarni o'zlashtirish;

Milliy qadriyatlar va pedagogik an'analarni saqlash va rivojlantirish;

Pedagogik metodlarni takomillashtirish va ta'limni zamonaviy talablar asosida tashkil etish;

O'qituvchilarni zamonaviy ta'lim jarayoniga moslashtirish va ularga metodik kompetensiyalarni oshirish.

4. O'zbekiston boshlang'ich ta'lim pedagogikasi tarixiga oid qanday muhim ma'lumotlarni bilasiz?

O'zbekiston boshlang'ich ta'lim pedagogikasi tarixida quyidagi muhim ma'lumotlar mavjud:

Boshlang'ich ta'limning rivojlanishi o'zbek xalqining qadimiy tarixi va madaniyati bilan chambarchas bog'liqdir.

O'rta asrlarda islomiy ta'lim va diniy bilimlar boshlang'ich ta'limning asosiy yo'nalishlaridan biri bo'lgan.

XX asrning 30-yillarida O'zbekistonda barcha maktab yoshidagi bolalar boshlang'ich ta'lim bilan qamrab olindi.

1998 yilda YUNESKO tomonidan O'zbekiston boshlang'ich ta'limi dunyodagi eng ilg'or va samarali ta'lim turlaridan biri sifatida tan olingan.

Topshiriqlar: pedagogik amaliyot

Topshiriqlar: Pedagogik amaliyot

Demokritning boshlang'ich ta'limga oid qarashlari:

Demokrit (e.a. 480-307 y) — qadimiy yunon faylasufi, boshlang'ich ta'limga oid o'zining muhim qarashlari bilan tanilgan. Uning fikricha, har bir bola tabiiy layoqat bilan tug'iladi, va boshlang'ich ta'limning asosiy vazifasi bolaning tug'ma layoqatini

oʻstirishdan iboratdir. Bu jarayon bolaning aqliy rivojlanishini taʼminlash, tafakkurini shakllantirish va aqliy mashqlarni amalga oshirishni oʻz ichiga oladi.

Demokritning boshlangʻich taʼlimga oid uchta asosiy fikri:

Yaxshi fikrlash — Bola oʻz fikrlarini toʻgʻri va aniq ifodalashni, mantiqiy oʻylashni oʻrganishi kerak.

Yaxshi soʻzlashish — Bola oʻz fikrlarini etkazishda samarali soʻzlashish, muloqot qilish va nutqni rivojlantirishga eʼtibor qaratilishi lozim.

Yaxshi faoliyatda boʻlish — Bola faoliyatda qatnashish, ijtimoiy masʼuliyatni his qilish va oʻzini jamiyatga foydali tarzda olib borishni oʻrganishi kerak.

Demokritning yana bir muhim fikri shuki: “Birorta yaxshi doʻsti boʻlmagan odam munosib yashay olmaydi”. Bu qarash uning ijtimoiy hayot va axloqiy tarbiya haqidagi nuqtai nazarini aks ettiradi.

Topshiriq: Demokritning boshlangʻich taʼlimga oid mazkur qarashlarini konspekt daftaringizga yozib oling va oʻzingizning pedagogik yondashuvingizga qanday taʼsir qilishini tahlil qiling.

4-MAVZU: BOSHLANGʻICH TAʼLIMDAGI PEDAGOGIK JARAYON

Reja:

1. *Boshlangʻich taʼlimni rejalashtirish va tarbiya jarayonining oʻziga xosligi*
2. *Boshlangʻich taʼlimda yuzaga kelayotgan zamonaviy tendensiyalar*
3. *Boshlangʻich taʼlimda pedagogik muammolar va ularni hal etish yoʻllari*

Tayanch texnologiyalar:

Taʼlim – Bu jarayon oʻquvchilarga bilim va koʻnikmalarni oʻrgatish, ularni hayotga tayyorlashni maqsad qilgan ijtimoiy faoliyat tizimi boʻlib, har bir millatning madaniyati, anʼanalariga

asoslanadi.

Boshlang'ich ta'lim – Bu ta'limning ilk bosqichi bo'lib, bolalar uchun bilim va tarbiya berishda muhim ahamiyatga ega. Boshlang'ich ta'lim jarayoni, milliy pedagogika tizimida katta o'rin tutadi va yosh avlodni tarbiyalashda asosiy asosni tashkil etadi.

Tajriba – O'qituvchilarning o'z faoliyatidagi muvaffaqiyatlar va xatolardan o'rganishi, o'quvchilarning bilim olish jarayonida yuzaga kelgan vaziyatlarga asoslangan bilimlarni shakllantirish.

Tarbiya – Bu o'quvchilarda axloqiy va ijtimoiy qadriyatlarni shakllantirish, ularning to'g'ri dunyoqarash va fuqarolik mas'uliyatini oshirishga qaratilgan pedagogik jarayon.

Pedagogika – Ta'lim tizimining nazariy va amaliy jihatlarini o'rganadigan ilmiy soha. Pedagogikaning milliy xususiyatlari har bir xalqning tarbiyaviy, ma'rifiy an'analarini hisobga olgan holda shakllanadi.

Konfliktologiya – O'quvchilarning o'rtasida yuzaga keladigan ijtimoiy va pedagogik nizolarni o'rganish va bartaraf etish yo'llarini ishlab chiqish. Konfliktologiya ta'lim jarayonida muhim o'rin tutadi, chunki u ta'limning samaradorligini oshirishda yordam beradi.

Bilim – O'quvchilarga o'qitish jarayonida o'rgatiladigan faktlar, tushunchalar, nazariyalar va ularning amaliyotdagi qo'llanilishi. Bilim o'quvchining o'zligini anglashida va jamiyatda o'z o'rnini topishda muhim rol o'ynaydi.

Ko'nikma – O'quvchilarga amaliy harakatlar, faoliyatlar va jarayonlarni bajarishda o'zlashtiriladigan qobiliyatlar va malakalar. Ko'nikmalar o'quvchilarning hayotda muvaffaqiyatli bo'lishi uchun zarurdir.

Malaka – Bilim va ko'nikmalarni amalda qo'llashga qaratilgan yuksak darajadagi qobiliyat va tajriba. Malaka o'quvchining ta'lim jarayonida o'zlashtirgan bilimlarini hayotda to'g'ri qo'llay olish qobiliyatidir.

Dastur – Ta'lim tizimida o'quvchilarga bilim va ko'nikmalarni berish uchun ishlab chiqilgan o'quv rejalari va metodik yondashuvlar

to'plami. Dastur milliy pedagogik tamoyillar asosida tuziladi, o'quvchilarning ehtiyojlari va jamiyat talablariga mos keladi.

1. Boshlang'ich ta'limni rejalashtirish va tarbiya jarayonining o'ziga xosligi

O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunining 9-moddasida belgilanishicha, umumiy o'rta ta'lim tizimining boshlang'ich bosqichiga – birinchi sinfiga, bolalar ular yetti yoshga to'ladigan kalendar yilida qabul qilinadi. Mazkur holat yurtimizda yosh avlodning jismoniy va ruhiy rivojlanish bosqichlarini, shuningdek, milliy urf-odatlar asosidagi tarbiya jarayonini inobatga olgan holda amalga oshirilishini anglatadi.

Boshlang'ich ta'lim mazmuni esa o'quvchilarda savodxonlikni shakllantirish, ularni umumiy o'rta ta'limning keyingi bosqichlariga tayyorlash, milliy qadriyatlarga sodiq va zamonaviy dunyoqarashga ega shaxs sifatida voyaga yetkazishga qaratilgan. Bu bosqichda ta'lim oluvchilarda zaruriy bilimlar, amaliy malakalar va ijtimoiy foydali ko'nikmalarni shakllantirish asosiy vazifa etib belgilanadi.

Shu tariqa, O'zbekistonning ta'lim siyosati, xususan boshlang'ich ta'lim sohasidagi huquqiy asoslari, nafaqat zamonaviy ilmiy-metodik yondashuvlarga, balki xalqimizning boy tarbiyaviy an'analari va umumbashariy qadriyatlarga tayangan holda tashkil etilgan. Bu esa, yosh avlodni intellektual, ma'naviy va jismoniy jihatdan barkamol qilib tarbiyalashda muhim omil sanaladi.

Boshlang'ich ta'limni tashkil etishda huquqiy asoslarning ahamiyati va milliy yondashuv

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida belgilangan huquqiy asoslar, ayniqsa, boshlang'ich ta'limni tashkil etish jarayonida e'tiborga olinishi lozim bo'lgan muhim yo'nalishlarni aniqlab beradi. Mazkur asoslar nafaqat ta'limning mazmunini belgilaydi, balki yosh avlodni milliy qadriyatlarga sodiq, intellektual barkamol, jismonan sog'lom shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, quyidagi masalalarga alohida e'tibor qaratilishi lozim:

1. Savodxonlik

Boshlang'ich ta'lim bosqichidagi asosiy vazifalardan biri o'quvchilarda savodxonlik asoslarini shakllantirishdan iboratdir. Bu jarayon 7–11 yosh oralig'idagi bolalarda bilim olishga bo'lgan tabiiy intilishni rivojlantirish hamda ularni jamiyatga moslashtirishni o'z ichiga oladi. Ayniqsa, bu davrda bola ruhiyatiga chuqur kirib bora oladigan, mehribon va bilimdon boshlang'ich sinf o'qituvchisining roli beqiyosdir. O'qituvchi o'quvchilarning tabiiy instinktlarini ijtimoiylashtirish orqali ularni kitobsevar, bilimga chanqoq va madaniyatli shaxs sifatida shakllantiradi.

2. Bilim berish

Boshlang'ich ta'lim mazmunida o'quvchilarga o'z yosh xususiyatlariga mos, mazmunan boy, tushunarli va qiziqarli ta'limiy materiallarni yetkazish muhim ahamiyatga ega. Fanlararo integratsiya, ko'rgazmali ta'lim vositalaridan foydalanish, o'quvchilarning ruhiy-ma'naviy holatini hisobga olgan holda individual yondashuvlar ta'lim samaradorligini oshiradi. Bu orqali bolalarning tafakkuri, tasavvuri, qiziqishi va tanqidiy fikrlash qobiliyati rivojlanadi.

3. Malaka shakllantirish

Boshlang'ich ta'limning asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida malaka berish tushuniladi. Bunda o'qish, yozish, fikrini bayon qilish, ijodiy yondashish va mustaqil fikrlash kabi ko'nikmalarni rivojlantirish ko'zda tutiladi. Fanlar mazmunining bir-birini to'ldiruvchi, o'zaro uyg'unlashgan bo'lishi ta'lim jarayonining sifatini oshiradi. Shu bilan birga, har bir fan orqali bolalarda amaliy malakalarni hosil qilish orqali ularning hayotga tayyorlanish darajasi mustahkamlanadi.

4. Ko'nikmalarni shakllantirish

Yosh avlodda milliy qadriyatlarga asoslangan axloqiy tarbiyani yo'lga qo'yish – bugungi kun boshlang'ich ta'limining dolzarb vazifalaridan biridir. O'quvchilarda oqilona muomala, odob-axloq, hurmat, sabr-toqat, halollik kabi fazilatlarni shakllantirish uchun tarbiyaviy ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar tizimli

ravishda tashkil etilishi zarur. Har bir dars, har bir mashg'ulot bolaga faqat bilim emas, balki tarbiya berish vositasi bo'lishi lozim. Shu maqsadda sinf rahbari va o'qituvchi o'quvchilarni muntazam kuzatib borishi, ularning individual rivojlanish trayektoriyasini aniqlab, zarur pedagogik ta'sirlarni amalga oshirishi zarur.

Zamonaviy ta'lim tizimi bosqichlaridan biri bo'lgan boshlang'ich ta'limning sifatli tashkil etilishi, avvalo, o'quv-tarbiya jarayoniga ilg'or pedagogik metodlar, texnologiyalar va didaktik vositalarni izchil joriy etishni talab etadi. Bugungi globallashuv davrida ta'lim jarayonida yangicha yondashuvlar, xalqaro tajribalar bilan bir qatorda milliy tarbiya mezonlariga tayangan holda o'qitish muhim metodologik tamoyil hisoblanadi.

Aynan shu bois, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari nafaqat zamonaviy o'qitish usullarini egallashi, balki milliy pedagogika an'analari, xalqona ta'lim shakllari va qadriyatlar ruhida o'zining individual, samarali pedagogik uslubini shakllantirishi zarurdir. Chunki o'qituvchining o'ziga xos uslubi – bu uning shaxsiy pedagogik falsafasi, kasbiy e'tiqodi va ta'limga bo'lgan fidokor munosabatining ifodasidir.

Bugungi kunda umumta'lim maktablarida ta'limning turli metodik vosita va texnologiyalari muvaffaqiyatli qo'llanilmoqda. Ammo ularni tanlab olishda har bir metodning milliy axloq, madaniyat, tarbiya va shaxs kamolotiga xizmat qiladigan jihatlariga alohida e'tibor qaratish lozim. Xalqimizning boy tarbiyaviy an'analari, maktabgacha ta'limdan boshlab boshlang'ich ta'limgacha bo'lgan uzviylik, ustoz-shogird munosabatlari, ota-onaning tarbiyadagi roli – bularning barchasi ta'lim jarayonining samaradorligini belgilovchi omillardandir.

Shu nuqtai nazardan, boshlang'ich ta'lim pedagogik jarayon sifatida quyidagi muhim vazifalarni bajaradi:

1. Ilm-fan va madaniyat olamiga yo'llovchi asosiy bosqich

– Boshlang'ich ta'lim bolalarni ilmiy tafakkur, kitobxonlik, madaniy qadriyatlar bilan tanishtiruvchi ilk poydevor bo'lib xizmat qiladi.

2. **Ijtimoiylashuv jarayonining boshlanishi** – 7–11 yoshli bolalarning jamiyatda o‘z o‘rnini topish, muloqot qilish, muomala madaniyatini o‘zlashtirishida boshlang‘ich ta‘lim muhim rol o‘ynaydi.

3. **Umuminsoniy va ma‘naviy ko‘nikmalarni shakllantirish** – Halollik, adolat, vatanparvarlik, mehnatsevarlik kabi fazilatlarni singdirish orqali o‘quvchilarda barkamol inson siymosi shakllantiriladi.

4. **Ijtimoiy-madaniy faoliyatga tayyorlash** – O‘quvchilar maktabda o‘tkaziladigan turli madaniy-ma‘rifiy tadbirlar, loyihalar orqali o‘z ijtimoiy faolligini namoyon etadi.

5. **Ijtimoiy bilimlarni ilk bor egallash bosqichi** – O‘quvchilar hayotiy bilimlar, atrof-muhitni anglash, vaqt, makon, jamiyat to‘g‘risidagi dastlabki tushunchalarni shu bosqichda egallaydi.

6. **Keyingi ta‘lim bosqichlariga tayyorgarlik** – Boshlang‘ich ta‘lim natijasida o‘quvchilar mustaqil fikrlash, savollar berish, izlanish olib borish kabi ko‘nikmalarga ega bo‘ladi va bu ularning keyingi bosqichlarda muvaffaqiyatli o‘qishiga asos bo‘ladi.

Bugungi kunda boshlang‘ich ta‘limni samarali tashkil etish nafaqat o‘quv jarayonining texnik tomonlariga, balki mazmuniy va tarbiyaviy jihatlariga ham chuqur e‘tibor qaratishni talab etmoqda. Shu ma‘noda, oliy pedagogik ta‘lim muassasalarida tahsil olayotgan bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari uchun chuqur nazariy bilimlar, kasbiy ko‘nikmalar va pedagogik mahoratni shakllantirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Bu jarayonning mazmun-mohiyatida esa, milliy ta‘lim qadriyatlari, xalqimizning asrlar davomida to‘plagan tarbiyaviy tajribasi muhim o‘rin tutadi.

O‘zbekiston ta‘lim tizimi, xususan boshlang‘ich ta‘lim bosqichi – bolalikdan boshlab shaxs kamolotiga asos bo‘luvchi, muhim ijtimoiy institut sifatida qaraladi. Boshlang‘ich ta‘limda ta‘lim va tarbiya jarayoni bir-biridan ajralmas bo‘lib, ular bir butun pedagogik jarayonni tashkil etadi. Bu jarayon orqali nafaqat bilim va

ko'nikmalar singdiriladi, balki har bir bola milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiq bo'lgan, komil inson sifatida shakllanadi.

Shu bois, 7–11 yoshli o'quvchilarni tarbiyalashda quyidagi asosiy yo'nalishlarga tayangan holda harakat qilish zarur:

1. **Tarbiyaning pedagogik asoslari** – bu yo'nalish o'quvchilarga ilm olish, jamoada ishlash, o'z fikrini aniq ifoda etish, odob-axloq me'yorlariga amal qilish, ota-onaga hurmat kabi qadriyatlarni o'rgatishga qaratilgan. Ustoz-shogird an'anasi, oila va maktab hamkorligi pedagogik tarbiyaning muhim tayanchlaridan biridir.

2. **Tarbiyaning psixologik asoslari** – o'quvchilarning yosh psixologiyasiga mos ravishda yondashuvni belgilaydi. Bu bosqichda bolalarning emotsional holati, qiziqishlari, o'ziga bo'lgan ishonchini oshirish, ularning ruhiy salomatligini mustahkamlash ustuvor ahamiyatga ega. Har bir bola o'zining betakror individualligiga ko'ra yondashuvni talab etadi.

3. **Tarbiyaning sosiologik asoslari** – bola shaxsining jamiyatga moslashuvi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni anglab yetishi, ijtimoiy munosabatlarda faol bo'lishi, Vatanga sadoqat ruhida kamol topishini ta'minlaydi. Shuningdek, maktab jamoasi, mahalla va ota-onalar bilan uzviy hamkorlik sosiologik yondashuvning amaliy ifodasidir.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich ta'limda tarbiya – bu nafaqat bilim berish, balki barkamol avlodni tarbiyalashga xizmat qiluvchi muhim ijtimoiy-pedagogik vositadir. Shuning uchun bo'lajak o'qituvchilar o'z kasbiy tayyorgarligini faqat nazariy bilimlar bilan emas, balki milliy qadriyatlarga asoslangan pedagogik nuqtai nazar bilan mustahkamlashi lozim. Ana shundagina boshlang'ich ta'lim Vatanimiz kelajagi bo'lgan yosh avlodni har tomonlama yetuk inson sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Boshlang'ich ta'limda tarbiyaning pedagogik va psixologik asoslari: milliy-nazariy yondashuv

Boshlang'ich ta'lim bosqichi bolalik dunyosining ilk bilim va tarbiya poydevori qo'yiladigan muhim davr bo'lib, bu

jarayon o'quvchining har tomonlama barkamol shaxs sifatida shakllanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ta'limning bu bosqichida tarbiya mazmuni nafaqat maktab dasturidagi mavzular orqali, balki xalqimizning boy ma'naviy-ma'rifiy merosiga tayangan holda, chuqur psixologik va pedagogik asoslar bilan uyg'un holda olib borilishi lozim.

Pedagogik asoslar

Boshlang'ich ta'limda tarbiyaning pedagogik poydevori quyidagi yo'nalishlarga asoslanadi:

- **Intellektual tarbiya** – yosh avlodda fikrlash, tahlil qilish, solishtirish, xulosa chiqarish kabi aqliy faoliyat ko'nikmalarini shakllantirishni nazarda tutadi. Bu jarayonda ona tili, matematika, tabiatshunoslik kabi fanlar orqali o'quvchilar tafakkurini izchil rivojlantirishga alohida e'tibor qaratiladi.

- **Jismoniy tarbiya** – o'quvchilarning sog'lom hayot tarzini shakllantirish, harakat faoliyatini rivojlantirish va mustahkam sog'liq poydevorini yaratishga yo'naltiriladi. Jismoniy tarbiya orqali yosh avlodda iroda, matonat, chidamlilik kabi sifatlar shakllanadi. Bu borada xalq o'yinlari, sport mashg'ulotlari va mehnat tarbiyasi muhim vosita hisoblanadi.

- **Estetik tarbiya** – bolalarning go'zallikni idrok etish qobiliyatini o'stirish, san'at va madaniyat orqali ularning estetik didini shakllantirishni o'z ichiga oladi. Bu yo'nalishda milliy kuy-qo'shiqlar, xalq amaliy san'ati, badiiy adabiyotlar vositasida go'zallikni anglash tuyg'usi tarbiyalanadi.

Psixologik asoslar

Yosh bolalar psixologiyasi murakkab va nozik bo'lgani sababli, boshlang'ich ta'limda tarbiya psixologik yondashuvlarga asoslanmogi lozim. Ushbu jarayon quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi:

- **Ma'naviy-ruhiy tarbiya** – bolalarning ichki dunyosi, axloqiy qarashlari, mehr-oqibat, halollik, vatanparvarlik, kattalarga hurmat kabi qadriyatlarni shakllantirishni nazarda tutadi. Bu yo'nalishda ota-ona, ustoz, mahalla, milliy urf-odat va an'analar

asosiy tarbiyaviy resurslardir.

• **Sensor tarbiya** – o‘quvchilarning sezgi organlari orqali olamni anglash, rang, tovush, harorat, fazoviy idrok kabi ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu o‘z navbatida, bola tafakkurining shakllanishida muhim bosqich bo‘lib xizmat qiladi.

• **Xotirani rivojlantirish va psixologik korreksiya** – o‘quvchilarning eslab qolish, esga tushirish, tez fikrlash qobiliyatlarini mustahkamlash, shuningdek, individual ehtiyoj va psixologik holatlarini inobatga olgan holda moslashtirish ishlari olib boriladi. Bu jarayonda psixologik-pedagogik kuzatuv, mashqlar va diagnostika usullari muhim ahamiyat kasb etadi.

Boshlang‘ich ta‘lim tizimida tarbiya jarayoni faqatgina o‘quvchining bilim olishi bilan cheklanmasdan, balki ularning jamiyatda faol, ma‘naviy yetuk va axloqan barkamol shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qilishi lozim. Shu nuqtayi nazardan olib qaralganda, tarbiyaning sosiologik asoslari – o‘quvchilarni ijtimoiy hayotga tayyorlash, ularni ijtimoiy muhitga moslashtirish va insoniy fazilatlarni shakllantirishga xizmat qiluvchi poydevordir.

Boshlang‘ich ta‘limda tarbiyaning sosiologik asoslari quyidagi muhim yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi:

• **O‘quvchilarda axloqiy fazilatlarni shakllantirish** – bu jarayon o‘zbek xalqining asrlar davomida shakllangan urf-odatlar, qadriyatlari va e‘tiqodlariga tayangan holda amalga oshiriladi. Halollik, vatanparvarlik, odob, kattaga hurmat, kichikka izzat kabi insoniy qadriyatlar bolalarda erta yoshdan boshlab tarbiyalanadi.

• **Ijtimoiylashtirish jarayoni** – bola jamiyat a‘zosi sifatida o‘z o‘rnini anglashga va ijtimoiy munosabatlarga kirishishga o‘rganadi. Bu borada oilaviy tarbiya, maktab muhitidagi o‘zaro munosabatlar, jamoadagi faoliyat va ijtimoiy rollarning o‘zlashtirilishi muhim o‘rin tutadi. Milliy an‘analar asosida ijtimoiy me‘yorlar va mas‘uliyat hissi shakllanadi.

• **O‘quvchilarni hayotga yo‘naltirish va muloqot madaniyatini rivojlantirish** – bola muloqot qilish, o‘z fikrini

erkin va odob doirasida ifodalash, boshqalarni tinglash, jamoada ishlash kabi ko'nikmalarni egallaydi. Bu esa uning kelajakdagi ijtimoiy faoliyatida muhim mezonlardan biriga aylanadi. Ayniqsa, milliy mentalitetda muloqotda muloyimlik, hurmat va samimiylik alohida qadrlanadi.

Boshlang'ich ta'limda tarbiyaning pedagogik, psixologik va sosiologik asoslarini uyg'un tarzda qo'llash orqali 7–11 yoshdagi o'quvchilarning aqliy, jismoniy, ma'naviy, estetik va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlash mumkin. Bu jarayon, shuningdek, ularning shaxsida kuzatiladigan ayrim salbiy holatlarni (masalan, psixologik noqulaylik, muloqotdagi qiyinchilik, o'zini past baholash) korreksiyalashga, hamda maxsus ehtiyojli o'quvchilar uchun **sensor tarbiya** asosida muvofiqlashtirilgan yondashuvni amalga oshirishga imkon beradi.

Bugungi kunda mamlakatimizda pedagogik psixologiya va pedagogik sosiologiya fanlarining ta'lim tizimida tutgan o'rni yildan-yilga ortib bormoqda. Ushbu yo'nalishlar zamonaviy ilmiy-amaliy tadqiqotlar, milliy tarbiyaviy qadriyatlar, shuningdek, xalqimizning urf-odatlar va ijtimoiy tajribasi asosida boyitilmoqda. Shu bois, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari nafaqat nazariy bilimlarga, balki zamonaviy pedagogik-psixologik va sosiologik kompetensiyalarga ham ega bo'lishi zarur.

Boshlang'ich ta'limda tarbiya: ijtimoiy-pedagogik jarayon sifatida

Boshlang'ich ta'limda tarbiyani mustaqil pedagogik jarayon sifatida e'tirof etish zarur. Bu jarayon bolani ijtimoiy muhitga tayyorlash, ma'naviy-axloqiy kamolotga yetaklash va uning shaxsiy rivojlanishiga xizmat qiluvchi uzviy faoliyat majmuasini o'z ichiga oladi. Tarbiya jarayoniga ta'sir ko'rsatuvchi muhim omillar sifatida tabiiy muhit, jamiyat, milliy qadriyatlar, oila muhitining ahamiyatini alohida ta'kidlash lozim. Shu boisdan, boshlang'ich sinf o'qituvchisi bu omillarni uyg'unlashtirib, bolaning har tomonlama shakllanishini ta'minlovchi yo'naltiruvchi va muvofiqlashtiruvchi shaxs sifatida maydonga chiqadi.

Pedagogik adabiyotlarda ta'kidlanganidek, boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayoniga ta'sir ko'rsatadigan ikki asosiy omil mavjud bo'lib, ular quyidagicha tasniflanadi:

1. Ob'ektiv tarbiyaviy omillar:

- Genetik meros va bolaning sog'lomlik darajasi;
- Oilaning ijtimoiy-ma'naviy maqomi va madaniy merosi;
- O'quvchining hayotiy tajribasi va ijtimoiy tarjimai holi;
- Jamiyatning madaniy rivojlanish darajasi va ijtimoiy talablari;
- Mamlakatning umumiy ehtiyojlari va davrning strategik yo'nalishlari.

2. Sub'ektiv tarbiyaviy omillar:

- Bola psixologik xususiyatlari, dunyoqarashi, ichki ehtiyoj va qiziqishlari, qadriyatlarga nisbatan munosabati;
- O'quvchilarning o'zaro va o'qituvchi bilan munosabatlar xususiyatlari;
- Tarbiya jarayonining tashkil etilishi, individual yondashuv darajasi va metodik asoslanishi.

Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonining to'g'ri tashkil etilishi yuqoridagi omillarni hisobga olgan holda, o'quvchining shaxsiy kamolotiga yo'naltirilgan holda amalga oshiriladi. Mazkur jarayonning samaradorligi quyidagi mezonlar asosida baholanadi:

- O'quvchilarda ezgulik, mehr-shafqat, halollik, samimiylilik kabi yuksak axloqiy fazilatlarning shakllanishi;
- O'quvchilarda haqiqatgo'ylik, adolatparvarlik va ijtimoiy mas'uliyat hissining paydo bo'lishi;
- O'quvchilarning estetik didi, go'zallikka intilishi, tabiat va inson go'zalligini anglash qobiliyatining rivojlanishi.

Mazkur ezgulik, haqiqat va go'zallik – o'zbek pedagogik tafakkurida o'quvchi shaxsining mukammallik sari yetaklovchi uch asosiy tamoyil bo'lib, ular bugungi boshlang'ich ta'lim tarbiyasining poydevorini tashkil etadi.

Tarbiya metodlari va yondashuvlar

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlari va

individual farqlarini inobatga olgan holda, quyidagi tarbiyaviy metodlardan foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi:

- Ishontirish;
- Namuna ko'rsatish;
- Maslahat berish;
- Yo'naltirish;
- Ko'niktirish;
- Rag'batlantirish.

Bu metodlar bolani shaxs sifatida hurmat qilish, unga ishonch bilan yondashish va tarbiya jarayonida salbiy emas, balki ijobiy ta'sirchanlikka urg'u berishga asoslanadi. Shu bois, jazolashga asoslangan usullar kutgan natijani bermasligi mumkinligini pedagog doimo yodda tutmog'i lozim.

Zamonaviy tarbiyaviy texnologiyalarning o'rni

Bugungi globallashuv davrida boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonining zamon bilan hamqadam rivojlanishi uchun quyidagi pedagogik texnologiyalardan foydalanish tavsiya etiladi:

- Multimedia texnologiyalari;
- Kompyuterli o'qitish texnologiyalari;
- Innovatsion pedagogik yondashuvlar.

Ushbu texnologiyalar o'quvchilarning diqqatini tortadi, ta'limga qiziqishini oshiradi va ayniqsa noan'anaviy yoki masofaviy sharoitlarda ham samarali natijalarni ta'minlaydi. Ayniqsa, pandemiya kabi kutilmagan holatlarda ular o'zining amaliy ahamiyatini to'liq namoyon etdi.

Xulosa o'rnida

Demak, boshlang'ich ta'lim tizimida tarbiya quyidagilarni o'z ichiga oluvchi murakkab va uzviy jarayon sifatida qaraladi:

- O'quvchilarga milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosidagi ijtimoiy tajriba va madaniy yutuqlarni uzatish;
- Shaxsga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish orqali ijobiy xulq-atvor shakllantirish;
- O'quvchining faoliyatini to'g'ri tashkil qilish hamda uning hayot tarzini yo'naltirish;

- O'qituvchi va tarbiyalanuvchi o'rtasidagi sog'lom pedagogik munosabatlarni shakllantirish;

- Murakkab hayotiy holatlarda bolaga ijtimoiy-psixologik ko'mak ko'rsatish.

Tarbiya, shubhasiz, nafaqat bilim berish, balki yurakdan yurakka o'tuvchi ma'naviy jarayondir. U yosh avlodni nafaqat bilimli, balki halol, odobli, vatanparvar va komil inson etib voyaga yetkazishning poydevoridir.

2. Boshlang'ich ta'limda yuzaga kelayotgan zamonaviy tendensiyalar

Hozirgi zamon boshlang'ich ta'lim tizimining rivojlanish yo'nalishlari

Bugungi globallashtirish va innovatsion taraqqiyot sharoitida O'zbekiston Respublikasining boshlang'ich ta'lim tizimi uzviylik, izchillik va zamonaviylik asosida shakllanib, milliy qadriyatlarga tayangan holda barqaror rivojlanmoqda. Bu jarayonda o'quvchilarning har tomonlama kamol topishi, ularning intellektual, axloqiy va estetik jihatdan shakllanishi ustuvor vazifa sifatida ilgari surilmoqda. Ayniqsa, ta'lim tizimini tubdan isloh qilish bo'yicha olib borilayotgan davlat siyosati, o'z navbatida, boshlang'ich ta'limda ham sifat va mazmun jihatidan yangi bosqichni boshlab berdi.

Zamonaviy boshlang'ich ta'lim tizimining rivojlanishida quyidagi omillar muhim o'rin tutadi:

- **Boshlang'ich ta'lim o'quv fanlarini optimallashtirish**, ya'ni darsliklar va metodik materiallarni yangilash, ularni bolalarning yosh xususiyatlari va milliy dunyoqarashiga moslashtirish orqali ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish;

- **Boshlang'ich ta'limni professional darajada amalga oshirish**, ya'ni o'qituvchilarning kasbiy salohiyatini muntazam oshirish, ularni yangi pedagogik texnologiyalar bilan qurollantirish va didaktik kompetensiyalarini mustahkamlash;

- **Maktab yoshidagi barcha bolalarni boshlang'ich ta'lim bilan to'liq qamrab olish**, bu orqali ta'limning universalligini

ta'minlash, har bir farzandning bilim olish huquqini kafolatlash va ijtimoiy tenglikni ro'yobga chiqarish;

• **Boshlang'ich ta'limga zamonaviy pedagogik yutuqlarni tatbiq etish**, ya'ni ilg'or xorijiy tajriba hamda milliy pedagogik meros asosida o'qitish metodlarini yangilash, STEAM, loyiha asosida o'qitish, o'yinli texnologiyalar kabi yondashuvlardan samarali foydalanish;

• **Boshlang'ich ta'lim muassasalarini professional pedagoglar bilan ta'minlash**, bu esa o'z ishiga fidoyi, ma'naviy yetuk, pedagogik mahoratga ega, bolani tushuna oladigan zamonaviy o'qituvchi shaxsini tayyorlashni taqozo etadi.

Shu bilan birga, zamonaviy boshlang'ich ta'lim tizimi nafaqat ilmiy-pedagogik yangilanishni, balki milliy o'zlik, madaniyat va qadriyatlarga sodiqlikni ham o'z ichiga oladi. Har bir bolaning qalbida Vatanga muhabbat, ona tiliga hurmat, el-yurtga sadoqat kabi tuyg'ularni shakllantirish boshlang'ich ta'limning bosh g'oyasiga aylanishi lozim.

O'zbekistonning buyuk pedagogik an'analari, jadid ma'rifatparvarlarining ilg'or qarashlari, zamonaviy yutuqlar bilan uyg'unlashgan holda, bugungi boshlang'ich ta'limni yangi bosqichga olib chiqmoqda. Bu esa yurtimizda barkamol avlodni tarbiyalash yo'lida mustahkam poydevor bo'lib xizmat qilmoqda.

Hozirgi zamon boshlang'ich ta'lim pedagogikasida kuzatilayotgan dolzarb muammolar va ularni bartaraf etish yo'nalishlari

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasining ta'lim tizimi tub islohotlar bosqichiga kirib kelgan bo'lsa-da, boshlang'ich ta'lim pedagogikasi sohasida hanuzgacha bir qator muammolar saqlanib qolayotganligi kuzatilmoqda. Bu muammolar, asosan, zamonaviy pedagogik talablar, bolalarning individual rivojlanish ehtiyojlari va ta'lim texnologiyalari o'rtasidagi nomutanosiblikdan kelib chiqadi. Jumladan, hozirgi bosqichda boshlang'ich ta'lim sohasida quyidagi asosiy muammolar mavjud:

a) **Har bir bolaning individual salohiyatini to'liq**

ro'yobga chiqarishda kutilgan natijalarga erishilmayotganligi. Iqtidorli bolalarni erta aniqlash, ularning tabiiy qobiliyatlarini rag'batlantirish va rivojlantirishga yo'naltirilgan metodikalar yetarli darajada amaliyotga joriy etilmagan.

b) Pedagog olimlarning ilmiy tadqiqotlariga ko'ra, so'nggi 20 yil ichida maktab yoshidagi bolalarning aqliy rivojlanishi o'rtacha 5 foizga o'sgan. Bu esa, o'z navbatida, boshlang'ich ta'lim o'quv dasturlari va darsliklarini tezkor yangilab borishni, ularni zamon talablari va bolaning kognitiv salohiyatiga moslashtirishni talab etadi.

v) Boshlang'ich ta'limda texnologik yondashuvlarni joriy etishda yagona metodik va standartlashtirilgan tizimning yo'qligi. Natijada, amaliyotda ayrim pedagoglar zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishda qiyinchiliklarga duch kelmoqdalar.

Mazkur muammolarni tizimli tarzda yumshatish va bartaraf etish maqsadida, mamlakatimizda 2021–2022 o'quv yilidan boshlab **“Milliy o'quv dasturi”** amaliyotga joriy etildi. Ushbu dastur O'zbekiston Respublikasining xalqaro ta'lim makoniga integratsiyalashuvini ta'minlash, ilg'or xorijiy tajribalarni milliy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirishga xizmat qiladi.

Mazkur o'quv dasturining ahamiyatli jihati shundaki, unda xalqimizning ko'p asrlik ma'naviy-ma'rifiy merosi, buyuk mutafakkirlar ta'limoti hamda jahon pedagogikasining ilg'or yutuqlari asosida boshlang'ich ta'lim mazmuni qayta ko'rib chiqildi. Shuningdek, bolalarning yosh va individual xususiyatlari, ijtimoiy ehtiyojlari, ruhiy-ma'naviy kamolotga intilishi inobatga olingan holda kompetensiyaviy yondashuv asosida ta'lim maqsadlari belgilandi.

Natijada, “Milliy o'quv dasturi” orqali boshlang'ich ta'limga quyidagi muhim yondashuvlar joriy qilinmoqda:

- o'quv dasturlarini modul asosida takomillashtirish;
- o'quvchilarning mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirish;

- milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlikni shakllantirish;

- axborot texnologiyalari asosida interaktiv metodlarni keng tatbiq etish;

- bola shaxsiga nisbatan individual yondashuvni takomillashtirish.

Shu boisdan, har bir boshlang'ich sinf o'qituvchisi bugungi kunda nafaqat o'z fanining bilimdoni, balki zamonaviy pedagogik yondashuvlarni egallagan, milliy qadriyatlarga sodiq, bolani tushunuvchi va tarbiyalay oluvchi mahoratli pedagog bo'lishi zarurdir.

3. Boshlang'ich ta'limda pedagogik muammolar va ularni hal etish yo'llari

Boshlang'ich ta'lim jarayonida ta'lim va tarbiyaning uyg'un holda olib borilishi muhim metodologik tamoyil hisoblanadi. Ushbu murakkab va uzluksiz jarayon doirasida yuzaga keladigan muammolarni aniqlash va ularni samarali hal etish, pedagogik faoliyatning zaruriy tarkibiy qismlaridan biri sifatida namoyon bo'ladi. Ayniqsa, zamonaviy boshlang'ich ta'lim tizimida o'quvchilarning yoshiga xos individual-psixologik xususiyatlari, ijtimoiy muhit bilan munosabatlari hamda emotsional-intellektual rivojlanish sur'atlari pedagogik muhitda turli xil ziddiyatli holatlar – pedagogik konfliktlarni yuzaga keltirmoqda.

Pedagogik konflikt – bu konfliktologiya nazariyasining pedagogik faoliyatga daxldor bo'lgan maxsus bo'limidir. Ushbu tushuncha pedagogik jarayonda ishtirok etuvchi shaxslar – o'qituvchi va o'quvchi (yoki o'quvchilar o'rtasida) vujudga keladigan ijtimoiy-psixologik ziddiyatlarni anglatadi. Bunday konfliktlar ko'pincha noto'g'ri muloqot, o'zaro tushunmovchilik, shaxslararo muvofiqlikning yetishmasligi hamda pedagogik yondashuvdagi metodik kamchiliklar natijasida shakllanadi.

Mazkur soha O'zbekiston pedagogikasida yangi ilmiy yo'nalish sifatida shakllanib bormoqda. Jumladan, pedagogika fanlari nomzodi M.T. Axmedovanning "Pedagogik konfliktologiya"

nomli monografik tadqiqotida pedagogik konfliktlarning nazariy asoslari, ularning vujudga kelish sabablari, kechish bosqichlari va bartaraf etish mexanizmlari chuqur tahlil qilingan. Ushbu ilmiy asar xalqimizning ko'p asrlik tarbiya tajribasini hisobga olgan holda, pedagogik faoliyatda konfliktlarning salbiy oqibatlarini kamaytirish hamda ularni ijobiy yo'nalishga burish imkoniyatlarini ochib beradi.

Milliy qadriyatlarimizga tayangan holda aytish mumkinki, murosaga asoslangan, hurmat va bag'rikenglik ruhidagi muloqot pedagogik muhitda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ziddiyatlarni oldini olishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Ota-bobolarimiz maktabni "ma'naviyat maskani", ustozni esa "tarbiya ustuni" sifatida e'zozlab kelgan. Shu jihatdan, har bir boshlang'ich sinf o'qituvchisi nafaqat bilim beruvchi, balki bolalar qalbini tushunuvchi, ularning ichki dunyosiga ohangdosh pedagog shaxs sifatida shakllanishi zarur.

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta'lim jarayonida yuzaga keladigan pedagogik konfliktlarga zamonaviy va kompetensiyaviy yondashuv zarur. Ularni aniqlashda o'quvchilarning ruhiy holatini kuzatish, psixologik diagnostika usullaridan foydalanish, ota-onalar bilan samarali hamkorlik qilish va har bir o'quvchiga individual yondashuv asosiy mezon bo'lishi kerak.

Pedagogik konfliktning ta'rifi va uning pedagogik jarayondagi o'rni

Pedagogik konflikt – bu ta'lim va tarbiya jarayonida ta'lim ishtirokchilari o'rtasida yuzaga keladigan ziddiyatlar majmuidir. Mazkur tushuncha ta'lim jarayonining o'ziga xos va muhim komponentlaridan biri sifatida pedagogika fanlarida keng muhokama qilinmoqda. Pedagogik konflikt, o'z navbatida, o'quvchilar va o'qituvchilar o'rtasidagi muloqotdagi muammolar, tushunmovchiliklar yoki ijtimoiy va shaxsiy ziddiyatlardan kelib chiqadi.

“Konflikt” so'zi ko'p qirrali bo'lib, ziddiyat, nizo, ixtilof,

to'qnashish, kelishmaslik, o'zaro tushunmaslik kabi ma'nolarga ega. Biroq, pedagogik nuqtai nazardan, aynan "ziddiyat" atamasi eng maqbul hisoblanadi, chunki ziddiyat pedagogik jarayondagi vaqtinchalik va nisbiy o'tkinchi hodisa sifatida ko'riladi. Bu nuqtada, ziddiyatlar pedagogik jarayonda muammolarni hal etish, yangi echimlar izlash va o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishini rag'batlantirishga xizmat qilishi mumkin. Shu asosda, pedagogik konfliktologiya o'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan va uning o'zini ifoda etishida yuzaga keladigan ziddiyatlarni tushunishga imkon beradi.

Pedagogik konfliktning xususiyatlarini quyidagicha ta'riflash mumkin:

1. **Ziddiyatning madaniy ma'nosi:** "Ziddiyat" so'zi konfliktning madaniy va ijtimoiy ahamiyatini ochib beradi. Pedagogik ziddiyatlar ijobiy xususiyatga ega bo'lib, ular nafaqat o'quvchining ruhiy va aqliy rivojlanishiga xizmat qiladi, balki ta'lim va tarbiya jarayonida yangi, samarali echimlar izlashga undaydi. Bu, o'z navbatida, o'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi konstruktiv muloqotni rivojlantiradi.

2. **Vaqtinchalik xarakter:** Ziddiyat vaqtinchalik va o'tkinchi hodisa bo'lib, uning davomiyligi ta'lim jarayonining dinamikasiga bog'liqdir. O'quvchilarning ichki dunyosidagi ziddiyatlar vaqt o'tishi bilan hal qilinishi, yangi qarashlar va qadriyatlar shakllanishiga olib keladi. Shu nuqtada, o'quvchilar uchun pedagogik yordamning vaqtida ko'rsatilishi ularning shaxsiy o'sishi va taraqqiyotida muhim ahamiyat kasb etadi.

3. **Ziddiyatda kuch ishlatishning yo'qligi:** Pedagogik ziddiyatlar o'quvchilarning hissiy va aqliy jihatdan rivojlanishiga yordam beradi, biroq ularni bartaraf etish uchun jismoniy kuch ishlatish yoki ma'naviy zarba berishning o'rni yo'q. Ziddiyatni hal qilish jarayonida muloqot, murosaga kelish va tushunish asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Shunday qilib, konflikt pedagogik jarayonning rivojlanishiga, yangilikka intilishiga yordam beradi.

4. **Ziddiyatni bartaraf etish imkoniyati:** Pedagogik

ziddiyatlarning bartaraf etilishi mumkin, chunki ular vaqt o'tishi bilan, to'g'ri pedagogik yondashuvlar orqali hal etiladi. O'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasidagi ziddiyatlarni bartaraf etish jarayonida yuksak pedagogik ko'nikmalar, hissiy ong va individual yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur pedagogik tahlillardan kelib chiqib, **“pedagogik konflikt”** tushunchasi ta'lim va tarbiya jarayonida yuzaga keladigan ziddiyatlar majmuini anglatadi, va bu ziddiyatlar bartaraf etishga yo'naltirilgan vositalarga ega. Ushbu konfliktlarni hal etishning samarali usullari pedagogik faoliyatda o'quvchilarning ijtimoiy va psixologik ehtiyojlarini hisobga olish, ular bilan o'zaro hurmatga asoslangan aloqalar o'rnatish va ziddiyatlarni konstruktiv ravishda hal qilishga intilishdan iboratdir. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash, ularda mustahkam ijtimoiy-ma'naviy qadriyatlarni shakllantirish va zamonaviy pedagogik tizimning rivojlanishiga xizmat qiladi.

Pedagogik konfliktlar hodisasini umumiy **konfliktologiya** fenomeni tarkibida tekshirib, uning ko'rinishlari, shakllari va turlari haqida chuqur tahlil olib borish hamda ularni bartaraf etish texnologiyasini tadqiq etish taqozo etiladi. Bu yondashuv, o'z navbatida, pedagogik amaliyotda o'quvchilarning taraqqiyotiga xizmat qiladigan samarali metodlarni ishlab chiqish imkonini yaratadi.

Pedagogik konfliktlar, siyosiy, iqtisodiy va sosial ziddiyatlarga nisbatan o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ta'lim va tarbiya jarayonida yuzaga keladigan murakkab ijtimoiy hodisalardir. Ushbu xususiyatlarning muhim jihatlarini alohida ta'kidlash zarur:

1. Ta'limiy xarakterga ega bo'lishi

Pedagogik konfliktlar ta'lim va tarbiya jarayonlarining ajralmas qismi sifatida o'zining ta'limiy xarakteri bilan farqlanadi. Ular aynan bilim olish, tarbiyalash, o'rganish va shaxsni shakllantirish jarayonida yuzaga keladi. Pedagogik konfliktlar, o'z navbatida, o'quvchilarni intellektual va axloqiy rivojlanishga undaydi. Bu, o'zga turdagi konfliktlardan farqli o'laroq, insonning

ma'naviy va intellektual qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladigan, o'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasidagi murosa va tushunishni mustahkamlashga imkon beradigan bir jarayon hisoblanadi.

2. Muddatli xarakterda bo'lishi

Pedagogik konfliktlar muddatli (vaqtga bog'liq) xususiyatga ega bo'lib, ular nisbatan vaqtinchalik bo'lishi bilan ajralib turadi. Ularning kelib chiqishi va oqibatlari turli ichki va tashqi omillarga, shuningdek, zamon va makon ta'sirlariga bog'liqdir. Shu bois, pedagogik konfliktlar vaqt o'tishi bilan o'zgarib, kuchayishi yoki susayishi mumkin. Masalan, o'quvchilar o'rtasida vaqtinchalik kelishmovchiliklar yoki o'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasidagi ixtiloflar vaqt o'tishi bilan murosa va o'rganish jarayonlari orqali hal etilishi mumkin. Shunday qilib, pedagogik konfliktlar o'qituvchilar va o'quvchilar uchun yangi imkoniyatlar yaratadi, ularning o'zaro munosabatlarini yaxshilashga yordam beradi.

3. Shaxslar o'rtasida kechishi

Pedagogik konfliktlar, asosan, ta'lim ishtirokchilari – o'quvchi va o'qituvchi (murabbiy), o'quvchi va o'quvchi, o'quvchi va ota-ona, o'quvchi va maktab jamoasi o'rtasida kechadigan ziddiyatlardir. Bu ziddiyatlar individual shaxslarning o'zaro tushunmovchiliklari, ehtiyojlaridagi farqlar yoki ta'limga oid qoniqarsizliklardan kelib chiqadi. Pedagogik konfliktlarning ko'lam va oqibatlari, shuningdek, ularning hal etilishi har bir shaxsning pedagogik va shaxsiy xususiyatlariga bog'liq bo'ladi. Shu o'rinda, o'quvchi va o'qituvchining o'zaro hurmatga asoslangan munosabatlari, ziddiyatlarni bartaraf etishda asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi.

4. Bartaraf etish omiliga egaligi

Pedagogik konfliktlar o'ziga xos tarzda bartaraf etish imkoniyatiga ega. Ular ta'limiy xarakterga ega bo'lib, o'quvchi va o'qituvchining o'zaro muloqoti, tushunishi va hamkorligi orqali bartaraf etiladi. Pedagogik konfliktlarning bartaraf etilishi, avvalo, o'qish, o'rganish, o'zlashtirish va ko'nikish jarayonlari

orqali amalga oshiriladi. Pedagogik konfliktlarda zoʻravonlik yoki kuch ishlatish kabi salbiy hodisalar mavjud emas, aksincha, bu jarayonlarda oʻqituvchining pedagogik mahorati, empatiya va tushunish orqali muammoni hal qilish mumkin. Shu bilan birga, pedagogik konfliktlarning bartaraf etilishi oʻquvchilarni ijtimoiy, axloqiy va shaxsiy rivojlanishiga xizmat qiladi.

Pedagogik nizolarni hisobga olish

Oʻquv jarayonidagi nizo – bu oʻqituvchi va oʻquvchi oʻrtasida yuzaga kelgan kelishmovchilikdir. Nizo, oʻzining mohiyati bilan, tomonlarning bir-biriga qarshi chiqishi yoki bir yechimga kela olmasligi natijasida yuzaga keladi. Bu ziddiyatlar taʼlim jarayonining bir qismi boʻlib, ularning bartaraf etilishi uchun oʻqituvchining yuqori pedagogik mahorati, murosqa qobiliyati va psixologik yondashuvi zarurdir. Oʻquvchi va oʻqituvchi oʻrtasida yuzaga kelgan nizolarni hal qilishda samarali pedagogik yondashuvlar, oʻzaro hurmat va tushunish asosida toʻgʻri pedagogik usullarni qoʻllash muhim ahamiyatga ega.

Shu tariqa, pedagogik konfliktlar oʻzining taʼlimiy, muddatli, shaxsiy va bartaraf etish omillari bilan siyosiy, iqtisodiy va sosial ziddiyatlardan farqlanadi. Ular oʻquvchilarning maʼnaviy, axloqiy va intellektual rivojlanishiga hissa qoʻshadi, oʻqituvchilarning pedagogik yondashuvlarini rivojlantiradi va taʼlim jarayonining samaradorligini oshiradi.

Taʼlim jarayonidagi nizolar har qanday kishining ruhiy holatiga salbiy taʼsir koʻrsatadi, ular bilim olish qobiliyatini susaytiradi, istak va xohishni kamaytiradi, shuningdek, guruhdagi "ruhiy iqlim"ni yomonlashtiradi. Bu holat oʻquvchilarni qoʻnimsiz holatga olib keladi, natijada taʼlim jarayoni samaradorligi pasayadi. Shu boisdan, taʼlim jarayonidagi nizolarni bartaraf etish va ular bilan ishlash muhim ahamiyatga ega. Pedagogik yondashuvda bunday vaziyatlarga eʼtibor qaratish, taʼlim guruhlarini boshqarishning muhim shartlaridan biridir. Oʻqituvchi har bir vaziyatga adolat va obʼektivlik nuqtai nazaridan yondoshishi, tegishli xulosalar chiqarishi va nizolarni bartaraf etishning samarali yoʻllarini izlash

kerak.

Pedagogik va psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, "ruhiy iqlim" yaxshi bo'lgan, intizomli muhitda nafaqat bilim olish darajasi yuqori bo'ladi, balki pedagogik nizolar ham kamroq bo'ladi. Bunday sharoitda o'quvchilar o'z bilimidan ko'proq qoniqish hosil qiladilar, bu esa ularning ta'lim jarayoniga bo'lgan munosabatini ijobiy tomonga o'zgartiradi. Shu sababli, "ruhiy iqlim"ni yaxshilash va ta'lim jarayonida yuzaga keladigan nizolarni minimallashtirish uchun pedagoglar, o'quvchilar va ularning oilalari o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash zarur.

Ta'lim jarayonida nizolar turli sabablarga ko'ra vujudga kelishi mumkin. Ularning ayrimlarini quyidagicha tasniflash mumkin:

1. Ta'limni tashkil qilishdagi kamchiliklar: O'quv dasturlarining o'z vaqtida yangilanmasligi, ta'lim metodlarining eskirishi yoki yetarlicha samarali bo'lmashligi, o'quv jarayonining rejalashtirilmaganligi.

2. Rag'batlantirishning takomillashtirilmaganligi: O'quvchilarni o'qishga, faoliyatga, ijtimoiy tadbirlarga rag'batlantirishda noto'g'ri yoki noaniq usullar qo'llanilishi, ularning harakatlariga nisbatan adolatli bo'lmagan baholar qo'yilishi.

3. Yomon ta'lim sharoitlari: Ta'lim muassasasining jihozlari va resurslari yetishmasligi, sinf o'qituvchilari uchun qulay bo'lmagan sharoitlar, texnik vositalar va o'quv materiallarining yetishmasligi.

4. Ta'lim to'g'risidagi qonunlarning buzilishi: Ta'lim siyosati va qonunlarining to'liq amalga oshirilmasligi, o'quvchilarning o'quv huquqlarining poymol qilinishi, ta'lim tizimida notengliklarning mavjudligi.

5. O'qituvchi saviyasining pastligi: Pedagoglarning yetarli malakaga ega bo'lmashligi, yangi pedagogik yondashuvlarga moslashmaganligi, o'qituvchining shaxsiy pedagogik ko'nikmalarining pastligi.

6. O‘zaro munosabatlar madaniyatining qoniqarsizligi: O‘quvchilar va o‘qituvchilar o‘rtasida hurmat va ishonchning yetishmasligi, o‘quvchi va ota-onalar o‘rtasida samarali aloqalarning o‘rnatilmasligi.

Shu tarzda, pedagogik nizolarni bartaraf etish uchun ta’lim jarayonidagi barcha tomonlar – o‘qituvchi, o‘quvchi, ota-ona va jamoa – o‘zaro hamkorlikda ishlashi zarur. Bunda asosiy e’tibor o‘quvchilarni ma’naviy, axloqiy va intellektual rivojlanishlariga qaratilishi lozim, bu esa ularning ta’lim jarayoniga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, nizolarni kamaytiradi va umuman, ta’lim muhitini ijobiylashtiradi.

Pedagogik nizolarni uchta asosiy turga ajratish mumkin. Birinchi tur o‘qituvchi va o‘quvchi orasidagi nizolarga taalluqlidir. Ushbu turdagi nizolar o‘quvchiga berilgan topshiriqlar orasida qarama-qarshilik bo‘lgan va o‘qituvchining talablarida noaniqlik mavjud bo‘lganda yuzaga keladi. Masalan, o‘qituvchi o‘quvchidan muayyan vazifalarni bajarishni talab qilganda, keyinchalik esa o‘quvchidan ko‘proq vaqt sarflab, boshqa vazifalarni o‘rganishni kutishi mumkin. Bunday holat o‘quvchi uchun kutilmagan vaziyatni yaratadi va uning ruhiy holatini buzishi, kelgusi vazifalarni bajarishga ishtiyoqining kamayishiga olib kelishi mumkin. O‘qituvchining o‘z talablarini bir-biriga zid qo‘yishi o‘quvchini chalg‘itishi va bu holat o‘zaro tushunmovchilikka olib keladi. Shuningdek, bunday nizolar o‘quvchining o‘zini noto‘g‘ri tutishiga, o‘qituvchiga bo‘lgan ishonchsizligini keltirib chiqarishi mumkin.

Ikkinchi turdagi nizo o‘qituvchi va guruh o‘rtasidagi nizolarga doir. Ushbu turdagi nizolar o‘qituvchi va guruh a’zolari o‘rtasidagi qarama-qarshiliklar natijasida yuzaga keladi. Guruhning umumiy nuqtai nafari va o‘qituvchining pedagogik qarorlari orasidagi uyg‘unsizliklar ta’lim jarayonini buzadi. Misol uchun, o‘qituvchining guruhlar o‘rtasida vazifalarni taqsimlashdagi noaniqligi yoki guruhga individual e’tibor qaratmasligi, guruhning ta’lim olish sharoitlaridan qoniqmasligi kabilar bu turdagi

nizolarning sabablari bo'lishi mumkin. Shuningdek, ikki yoki undan ortiq nomzodga qo'yilgan talablar, ayniqsa eng yaxshi talabani tanlashda yuzaga keladigan farqlar ham nizolarga olib keladi. Guruhning o'zaro munosabatlarida kelishmovchiliklar bo'lsa, bu nizolar o'quvchilarning o'qituvchiga bo'lgan munosabatini yomonlashtirishi va umumiy ta'lim jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Uchinchi turdagi nizo o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi doimiy nizolarni o'z ichiga oladi. Bu turdagi nizolar ko'pincha o'quvchilarning o'z vazifalarini bajarishda yuzaga keladi. Misol uchun, ba'zi o'quvchilar darsga muntazam kelmasligi yoki vazifalarini bajarmasligi, o'qituvchining intizomga bo'lgan talablariga beparvo qarashlari mumkin. Shuningdek, o'quvchilar darsda o'qituvchining yo'riqlariga e'tibor bermasliklari, o'qituvchini asabiylashtirishi va o'quvchilar o'rtasida disbalans yaratishi mumkin. O'qituvchining ba'zi o'quvchilarga nisbatan ustunlikni ko'rsatishi, boshqalarga esa past baho qo'yishi ham nizolarni keltirib chiqarishi mumkin. Bu holatlar o'quvchilarning o'qituvchiga bo'lgan hurmatini kamaytiradi, ularning ta'limga bo'lgan ishtiyoqini pasaytiradi va umumiy ta'lim sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Bunday nizolarni hal qilish uchun o'qituvchilarga o'zlarining pedagogik yondashuvlarini yaxshilash, o'quvchilarning psixologik holatini inobatga olish va barcha o'quvchilarga teng ravishda e'tibor qaratish zarur. O'qituvchilar o'z talablarini aniq va ravshan qo'yishlari, har bir o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini olib borishlari lozim. Shuningdek, o'quvchilarga nisbatan adolatli va ob'ektiv baholar berish, darslarda ijtimoiy va pedagogik madaniyatni rivojlantirish orqali nizolarni minimallashtirish mumkin.

Yosh o'qituvchining guruh bilan to'qnashuvi o'qituvchi va guruh o'rtasidagi kelishmovchilikning tabiiy natijasi sifatida vujudga keladi. Ta'lim jarayonida har bir o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro munosabatlar ikki asosiy tarkibiy doirada yuzaga

keladi: formal (yoki rasmiy) va noformal (yoki norasmiy). Har ikkala doira ham bir-biriga ta'sir o'tkazib, o'zaro munosabatlar rivojlanishida nizolarni keltirib chiqarishi mumkin. Pedagogik munosabatlarning murakkabligi va dinamikasi sababli, nizolar ochiq yoki yopiq ko'rinishlarda bo'lishi mumkin.

Ochiq nizolar ko'pincha o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida, to'g'ridan-to'g'ri yuzaga keladi. Bu turdagi nizolar odatda ikki tomonning ochiq to'qnashuvi shaklida bo'ladi va ularning yuzaga kelishi tezroq aniqlanadi. Ochiq nizolar o'quv jarayonining bir qismini tashkil etuvchi holatlar bo'lib, rahbariyat tomonidan nazorat qilinadi va boshqarish osonroq bo'ladi. Bunday vaziyatlar odatda o'qituvchi tomonidan o'quvchilar bilan muloqotda bo'lishda yuzaga keladi, bu esa o'qituvchining pedagogik mahorati va tajribasiga ta'sir qiladi. Ochiq nizolarni hal qilish uchun o'qituvchilar konstruktiv yondashuvlar va kommunikatsiya usullaridan foydalanib, muammoni tezda bartaraf etishlari mumkin.

Biroq, yopiq nizolar o'ziga xos xavf tug'diradi, chunki ular ko'pincha sirli, ko'zga ko'rinmas holatlarda rivojlanadi. Bu turdagi nizolar asta-sekin to'plangan ziddiyatlar va muammolardan iborat bo'lib, ularni faqat maxsus o'rganish yoki yaxshi kuzatuv orqali aniqlash mumkin. Yopiq nizolar o'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi noxush hissiyotlarni o'z ichiga oladi va ular, ko'pincha, fitna, ig'vo, hiyla-nayrang kabi ijtimoiy muammolarga olib keladi. Bu turdagi nizolar, odatda, o'quvchilarning bir-biriga nisbatan bo'lgan noto'g'ri ma'lumotlarni tarqatish, yolg'on va uydirma gaplarni tarqatish orqali kuchayadi. Yopiq nizolar ko'proq o'quvchilarning o'zaro munosabatlariga ta'sir qiladi va ular o'qituvchining ta'lim jarayonida qilgan qarorlariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Yopiq nizolarni boshqarish ancha murakkabdir, chunki ular o'rtada hech qanday ochiq ko'rinishlarga ega bo'lmaydi va vaqt o'tgan sari ularning oqibatlarini yanada jiddiylashadi. Bunday nizolarni oldini olish uchun o'qituvchilar guruhning ruhiy holatini diqqat bilan kuzatishlari, o'quvchilarning ichki muammolarini anglashlari va ularni hal qilishga qaratilgan sog'lom muloqot

strategiyalarini ishlab chiqishlari zarur. O'qituvchi o'z pedagogik faoliyatida to'g'ri kommunikatsiya va konstruktiv tahlil yordamida nafaqat ochiq nizolarni, balki yopiq nizolarni ham samarali boshqarishi mumkin. Bu jarayonda o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi ishonchni mustahkamlash, ular o'rtasidagi samarali muloqotni ta'minlash va o'quvchilarga ijtimoiy mas'uliyatni o'rgatish juda muhimdir.

Xarakteriga qarab, pedagogik nizolar ob'ektiv va sub'ektiv nizolarga bo'linadi. Ob'ektiv nizolar ta'limning rivojlanish jarayonida yuzaga keladigan real kamchiliklar va muammolar bilan bog'liq bo'lib, ular o'qituvchining nazariy va amaliy faoliyatida yuzaga kelgan ayrim kamchiliklar, o'quv dasturining yetarli darajada takomillashtirilmaganligi, ta'lim jarayonidagi texnologik muammolar kabi holatlar tufayli yuzaga keladi. Bunday nizolarni hal qilish uchun o'qituvchidan analitik fikrlash, zamonaviy metodik yondashuvlar va ta'lim muassasalarining boshqaruvini kuchaytirish talab etiladi.

Sub'ektiv nizolar esa o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi shaxsiy fikrlar va qarashlarning turlicha bo'lishi oqibatida vujudga keladi. Bu turdagi nizolar o'qituvchining o'z faoliyatini yoki o'quvchilarni baholashda individual yondashuvlarning noaniqligidan kelib chiqishi mumkin. Sub'ektiv nizolarni bartaraf etish uchun o'qituvchilar o'z shaxsiy his-tuyg'ularini va qarashlarini professional pedagogik nuqtai nazardan ajratib, har bir o'quvchining individual xususiyatlarini inobatga olishlari zarur.

Shunday qilib, har qanday mahoratli o'qituvchi jamoadagi nizolardan uzoq bo'lishga harakat qilishi kerak. O'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar faqat yaxshilikka yo'naltirilgan bo'lishi, ta'lim jarayonida musbat ruhiy muhitni yaratishi lozim. O'qituvchi har doim o'quvchilarning ichki va tashqi omillarini, shuningdek, ularga ta'sir qiluvchi ijtimoiy va madaniy faktorlarni hisobga olib, pedagogik jarayonda yuzaga keladigan nizolarni bartaraf etishda o'zining ijtimoiy mas'uliyatini his etishi zarur.

Eslatib o'tish joizki, o'quvchi va o'zgalar orasidagi konfliktlar, asosan, ziddiyat xarakteriga ega bo'ladi. Ziddiyatlar o'quvchilarning bir-biri bilan o'zaro mos kelmasligi, nuqtai nazarlardagi farqlar yoki ijtimoiy qiyinchiliklar tufayli yuzaga keladi. Ta'lim jarayonidagi konfliktlar esa ko'proq nizo xarakteriga ega bo'lib, bu nizo o'qituvchining o'quvchilarga bo'lgan tutumidan, o'quvchilarning o'zgaruvchan ehtiyojlari va imkoniyatlaridan kelib chiqadi. Ziddiyatlar va nizolar birgalikda pedagogik konfliktlarning asosiy omillari sifatida ta'lim jarayonining murakkabligini va turli tomonlama qarashlarni shakllantiradi.

Pedagogik konfliktlarning keng qamrovli tushunilishi, nafaqat ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish, balki o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga ham katta ta'sir ko'rsatadi. Shunday qilib, boshlang'ich ta'limda pedagogik jarayonning muhim xususiyatlari to'g'risida batafsil fikr yuritish, o'qituvchilarning pedagogik konfliktlarni bartaraf etishdagi o'rinlari va ularga munosabatlarini qayta ko'rib chiqish zarurati yuzaga keladi. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari mazkur masalaga alohida e'tibor berishlari, pedagogik konfliktlarni bartaraf etish va ta'lim jarayonini yanada samarali qilish uchun zarur usullarni o'rganishlari lozim. Bu esa o'z navbatida ta'lim tizimining zamonaviy talablariga mos keladigan yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Mustaqil ta'lim uchun savollar:

1. Boshlang'ich ta'limni tashkil qilish va tarbiya jarayoni deganda nimani tushunasiz?

Boshlang'ich ta'limni tashkil qilish va tarbiya jarayoni – bu ta'lim va tarbiya tizimining dastlabki bosqichida o'quvchilarga bilim, ko'nikmalar va axloqiy-ruhiy qadriyatlarni o'rgatish, shuningdek, ularning ijtimoiy, madaniy va shaxsiy rivojlanishiga yordam berish jarayonidir. Ushbu jarayon, avvalo, o'quvchilarning axloqiy va intellektual jihatdan yetuk bo'lib o'sishini, ularning jamiyatga moslashish, ijtimoiy muloqot qilish va turli hayotiy vaziyatlarda mustaqil qarorlar qabul qilish qobiliyatlarini shakllantirishga qaratilgan. Boshlang'ich ta'limda o'qituvchi

nafaqat o'quvchi bilimlarini oshirish, balki uning ichki dunyosini rivojlantirish, xarakterini shakllantirish va jamiyatda faol faoliyat yuritishi uchun zarur asoslarni yaratadi.

2. Boshlang'ich ta'limning zamonaviy tendensiyalari nimalardan iborat?

Boshlang'ich ta'limning zamonaviy tendensiyalari o'z ichiga innovatsion ta'lim metodlarini, interaktiv texnologiyalarni joriy etish, shaxsiy yondashuvni kengaytirish, ta'limning inkluzivligi va muvozanatli rivojlanishini o'zlashtirishni oladi. Bugungi kunda o'quvchilarning kreativ, mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Shuningdek, ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish, o'quvchilarning internet resurslarini to'g'ri va samarali ishlatish qobiliyatlarini shakllantirish, hamda global ta'lim me'yorlariga mos keladigan pedagogik yondashuvlarni qo'llash hamda ekologik va ijtimoiy ongni shakllantirish muhim hisoblanadi. Bu tendensiyalar o'quvchilarning nafaqat bilimlarini oshiradi, balki ularning jamiyatda o'z o'rnini topish, munosabatlar qurish, mas'uliyatli va ongli fuqaro bo'lish uchun zarur ko'nikmalarni egallashini ta'minlaydi.

3. Pedagogik konfliktlar to'g'risida bilasizmi?

Pedagogik konfliktlar – bu ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchilar, o'quvchilar o'rtasida yuzaga keladigan ziddiyatlar va nizolardir. Bunday konfliktlar ta'lim muhitidagi o'zaro farqlar, qarama-qarshiliklar va turli fikrlarning uyg'unlashmasligi sababli vujudga keladi. Pedagogik konfliktlarning sabablari turli bo'lishi mumkin: o'qituvchining pedagogik metodikasi, o'quvchilarning individual ehtiyojlari va qobiliyatlaridagi farqlar, o'quvchilar o'rtasidagi ijtimoiy yoki psixologik ziddiyatlar. Bunday konfliktlarni bartaraf etish uchun o'qituvchi muloqot va yondashuvda etiborli, sabr-toqatli bo'lishi zarur. O'quvchilarga teng imkoniyatlar yaratish, ularning ehtiyojlarini va istaklarini hisobga olish, shuningdek, tinchlik, hurmat va tushunishni saqlab qolish pedagogik konfliktlarning bartaraf etilishida asosiy ahamiyatga

ega.

4. Boshlang'ich ta'limda pedagogik konflikt nima?

Boshlang'ich ta'limda pedagogik konflikt – bu o'quvchilar, o'qituvchilar va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro aloqalardagi ziddiyat yoki nizo holati bo'lib, unda ta'lim va tarbiya jarayonidagi o'zaro tushunmovchilik, talablar va kutishlar orasidagi farq namoyon bo'ladi. Boshlang'ich ta'limda bunday konfliktlar, asosan, o'quvchilar o'rtasidagi ijtimoiy farqlar, o'qituvchining darsda o'quvchilarga qo'ygan talablarining noaniqligi, o'quvchilarning motivatsiyasizligi yoki o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi ishonchsizlikdan kelib chiqadi. Pedagogik konfliktlar, shuningdek, o'quvchilarning xatti-harakatlarida qiyinchiliklar, noto'g'ri baholash, intizomsizlik yoki individual ehtiyojlarning inobatga olinmasligi kabi omillar tufayli yuzaga kelishi mumkin. Bunday konfliktlarni hal qilish o'qituvchidan yuqori pedagogik mahorat, tushunish va sabr-toqat talab qiladi. Boshqa tomondan, bu jarayon o'quvchilarga o'zlarini anglash, o'z xatolaridan o'rganish va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirish imkonini ham yaratadi.

Topshiriq: Pedagogik amaliyot

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan pedagogik konfliktlarning turlarini dastlabki bosqichda o'rganish va ularni tahlil qilish, shuningdek, o'rganilgan pedagogik konfliktlarning yechimlarini izlash pedagogik faoliyatda muhim o'rin egallaydi. Pedagogik konfliktlar, o'quvchilarning individual xususiyatlari, o'zaro munosabatlari, o'quv jarayonidagi kommunikatsiya va pedagogik yondashuvlarga bog'liq holda yuzaga kelishi mumkin. Milliy ta'lim tizimida pedagogik konfliktlarni tahlil qilishda, o'zbek xalqining an'analari va pedagogik qadriyatlarini hisobga olish, o'quvchilarning tarbiyaviy rivojlanishini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Pedagogik konfliktlarning turlari:

1. Kommunikatsiya konfliktlari: O'quvchilar o'rtasidagi noto'g'ri tushunishlar, muammolar yoki o'qituvchi bilan

o'quvchilarning o'zaro muloqoti natijasida yuzaga keladigan konfliktlar. Bunday konfliktlarning oldini olish uchun o'quvchilarga to'g'ri va aniq muloqot qoidalari o'rgatilishi, o'qituvchilar esa o'z nutqini va kommunikatsiya usullarini soddalashtirishi lozim.

2. Emotsional konfliktlar: O'quvchilarda stress, xafagarchilik yoki boshqa emotsional holatlar tufayli yuzaga keladigan nizolar. Bunday konfliktlar o'quvchilarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishiga ta'sir qilishi mumkin. O'quvchilarga o'z his-tuyg'ularini boshqarishni o'rgatish va o'qituvchining empatiya ko'rsatishi bu turdagi konfliktlarni bartaraf etishda samarali bo'ladi.

3. Motivatsion konfliktlar: O'quvchilarning o'qishga bo'lgan qiziqishlari va motivatsiyalaridagi farqlar tufayli yuzaga keladigan nizolar. Bu holatda o'qituvchining o'quvchilarga turli xil motivatsion strategiyalarni qo'llab, ular uchun individual yondashuvlarni ishlab chiqishi zarur.

Pedagogik konfliktlarning yechimlari:

1. Samarali kommunikatsiya: Konfliktlarning oldini olish uchun o'qituvchi o'z fikrini aniq va tushunarli tarzda ifodalashga harakat qilishi kerak. Shuningdek, o'quvchilarga to'g'ri muloqot ko'nikmalarini o'rgatish zarur. O'zbek pedagogik an'analari, o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida o'zaro hurmat va samimiy munosabatlarni rivojlantirishga alohida e'tibor beradi.

2. Emotsional qo'llab-quvvatlash: O'quvchilarning emotsional holatini kuzatish va ular bilan empatiya asosida muloqot qilish, ijtimoiy va emotsional rivojlanishlarini qo'llab-quvvatlash. O'zbek xalqining tarbiyaviy qadriyatlari, ya'ni, mehr-oqibat, sabr-toqat va bir-birini tushunishga asoslangan yondashuv bu turdagi konfliktlarni bartaraf etishda samarali hisoblanadi.

3. Individuell yondashuv: O'quvchilarning shaxsiy xususiyatlarini hisobga olgan holda, har bir o'quvchiga individual yondashuvni amalga oshirish. Bu usul orqali o'quvchilarning o'ziga xos ehtiyojlarini inobatga olib, o'quv jarayonini samarali tashkil etish mumkin. O'zbek pedagogikasida shaxsga yo'naltirilgan ta'limning ahamiyati katta.

5-MAVZU: BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARI UCHUN BELGILANGAN MALAKA MEZONLARI

Reja:

1. *Boshlang'ich sinf o'qituvchisi bo'lishi kutilayotgan shaxsning kasbiy fazilatlari*
2. *Boshlang'ich ta'lim uchun o'qituvchilarni kasbiy tayyorlash va ularni amaliy faoliyatga yo'naltirish*
3. *Ish faoliyatida bo'lgan boshlang'ich sinf o'qituvchilarining malakasini tizimli tarzda rivojlantirib borish*

Tayanch tushunchalar

Boshlang'ich ta'lim – ta'limning asosiy bosqichi.

Sinf – ta'lim jarayonining muhim tarkibiy qismi.

O'qituvchi – boshlang'ich ta'limni amalga oshiruvchi asosiy shaxs.

Qiyofa – o'qituvchining didaktik va axloqiy ko'rinishi.

Faoliyat – o'quvchilarning bilim olish jarayonidagi amaliy harakatlari.

Yo'naltirish – o'qituvchi tomonidan o'quv jarayonini metodik rahbarlik qilish.

Shakllantirish – o'quvchilarda asosiy bilim va qobiliyatlarni yaratish.

Ko'niktirish – amaliy ko'nikmalarni mustahkamlash orqali bilimlarni chuqurlashtirish.

Odatlantirish – bilim va ko'nikmalarni avtomatlashtirishga olib keladigan muntazam mashqlar.

Bo'lajak – ta'limning yakuniy maqsadi: ijtimoiy va shaxsiy rivojlangan avlod tayyorlash.

1. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy qiyofasi

O'zbekistonning oliy pedagogik ta'lim tizimida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlash jarayoni milliy an'analar, xalqning tarbiyaviy tajribasi hamda zamonaviy jahon andozalari asosida uyg'unlashtirilgan holda olib borilmoqda. Bu jarayon, eng avvalo, o'z kasbiga fidoyi, barkamol shaxs sifatida

shakllangan pedagog shaxsini yetishtirishni maqsad qiladi. Shu nuqtai nazardan, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy qiyofasini (imijini) shakllantirish ta'lim jarayonining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi.

Mazkur masalada pedagogika fanining yetuk mutaxassislari va ilmiy izlanishlar asosida shunday xulosa qilinmoqdaki, boshlang'ich ta'lim yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar nafaqat bilimdon, balki yuqori darajadagi kasbiy madaniyatga ega bo'lgan, bolalar bilan ishlashga tayyor, ma'naviy yuksak shaxslar bo'lishi zarur. Ularning kasbiy qiyofasini shakllantirish quyidagi asosiy mezonlar bilan belgilanadi:

- **Nazariy bilimdonlik** – boshlang'ich ta'lim mazmuni va metodikasiga oid ilmiy asoslarni puxta egallash, zamonaviy pedagogik qarashlarga doir bilimlarga ega bo'lish. Bu o'qituvchining kasbiy fikrlashi va dars berish sifati uchun poydevor hisoblanadi.

- **Kasbiy ko'nikmalilik** – o'qituvchilik faoliyatini samarali olib borish uchun zarur bo'lgan metodik, kommunikativ, tashkiliy va psixologik amaliy ko'nikmalarning shakllangan bo'lishi. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan muloqotga kirishish, ularning ehtiyoj va qiziqishlarini hisobga olish muhim ahamiyatga ega.

- **Kasbiy malakalik** – o'quv-tarbiyaviy jarayonni mustaqil tashkil eta olish, o'quvchilarning individual xususiyatlariga mos pedagogik strategiyalarni qo'llay bilish, ta'limni shaxsga yo'naltirilgan tamoyil asosida olib borish.

- **Kasbiy kompetensiyalilik** – faqatgina nazariy va amaliy tayyorgarlik emas, balki ijtimoiy, axloqiy, kommunikativ, axborot va madaniy kompetensiyalarni ham o'z ichiga olgan keng qamrovli kasbiy tayyorgarlik. Bu kompetensiyalar orqali o'qituvchi ta'lim-tarbiya jarayonining tashabbuskor, yangilikka ochiq, mas'uliyatli ishtirokchisiga aylanishi kerak.

Shu bilan birga, O'zbekiston milliy ta'lim konsepsiyasi doirasida bo'lajak pedagog shaxsini shakllantirishda xalqimizning tarbiyaviy merosi – ustoz-shogird an'anasi, axloqiy-pedagogik

qadriyatlar, ota-bobolarimizning ma'naviy merosi ham e'tibordan chetda qolmasligi lozim. O'qituvchining qiyofasi – bu nafaqat kasbiy fazilatlar majmui, balki milliy o'zlik, tarbiyaviy mas'uliyat va ijtimoiy yetakchilik timsolidir.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining professional qiyofasini shakllantirish oliy pedagogik ta'lim jarayonining markaziy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu jarayon milliy tarbiyaviy meros, zamonaviy pedagogika yutuqlari va xalqaro talablarga asoslangan holda tizimli tarzda yo'lga qo'yilgan. O'zbekiston Respublikasi ta'lim sohasidagi islohotlar, xususan, "Yangi O'zbekiston – yangi ta'lim" tamoyiliga muvofiq, bo'lajak pedagog shaxsini har tomonlama yetuk, zamonaviy va milliy qadriyatlarga sodiq tarzda shakllantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Mazkur maqsadlarga erishish uchun pedagogik ta'limda quyidagi **ilmiy-pedagogik mexanizm** asosiy yo'nalish sifatida qo'llaniladi:

- **Pedagogik va mutaxassislik fanlari asosida nazariy bilimlarni shakllantirish va kasbiy tayyorgarlikni rivojlantirish.** Bubosqichdotalabalar o'z yo'nalishi bo'yicha puxta ilmiy bilimlarga ega bo'lib, boshlang'ich ta'limga oid metodik yondashuvlar, o'quv dasturlari, zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan tanishadilar. Shuningdek, bu fanlar orqali talabalarda mustahkam kasbiy pozitsiya, mas'uliyat tuyg'usi va o'z ustida ishlash ko'nikmalari shakllanadi.

- **Majburiy va tanlov fanlari orqali amaliy kompetensiyalarni shakllantirish.** Bu bosqichda talabalar o'zlashtirgan nazariy bilimlarini real pedagogik vaziyatlarda qo'llashga o'rganadilar. Tanlov fanlari ularga kasbiy ixtisoslashuv, muayyan pedagogik yo'nalishlarga yo'nalish imkonini beradi. Jumladan, interfaol metodlar, STEAM yondashuvi, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari orqali ularning kasbiy kompetensiyalari (ijtimoiy, kommunikativ, reflektiv, madaniy) kengaytiriladi.

• **Malakaviy vapedagogik amaliyot asosida bilim, ko'nikma va kompetensiyalarni amaliy jihatdan mustahkamlash.** O'quv amaliyoti, kuzatuv, dars tahlili, dars berish va sinf boshqaruvi kabi jarayonlarda talabalar o'z kasbiy mahoratini sinovdan o'tkazadilar. Bu esa ularda kasbiy mustaqillik, pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish, innovatsion yechim topish, bolalarga individual yondashuv kabi muhim kompetensiyalarni shakllantiradi.

Shu o'rinda ta'kidlash joizki, bu mexanizm orqali shakllangan pedagog shaxsida nafaqat kasbiy layoqat, balki **milliy mentalitetga xos fazilatlar** – mehr-oqibat, sabr-toqat, halollik, fidoyilik, vatanparvarlik, bolajonlik kabi qadriyatlar ham barqaror tarzda mujassam bo'lishi zarur. Chunki boshlang'ich sinf o'qituvchisi – bu nafaqat o'qituvchi, balki yosh avlodning tarbiyachisi, ilk ustozidir. Shu bois, pedagogik ta'lim mazmunida milliylik, ma'naviyat va zamonaviylik uyg'unligiga alohida urg'u berilishi dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Shu tariqa yuqorida ta'riflab o'tilgan tizimli mexanizmlar asosida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy shaxsiyati va professional qiyofasini shakllantirishga erishiladi. Mazkur jarayon nafaqat nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarni egallash bilan cheklanmay, balki pedagogik faoliyatga xos bo'lgan shaxsiy fazilatlarining barpo etilishini ham o'z ichiga oladi.

Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'qituvchisi sifatida kasbiy faoliyat yuritishga tayyorlanayotgan talabaning kasbiy qiyofasi milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida shakllanib borishi lozim. Shu nuqtai nazardan, quyidagi jihatlar bo'lajak o'qituvchi shaxsining tayyorlik darajasini belgilovchi muhim mezonlar sifatida e'tirof etiladi:

• **Ijtimoiy faollik** – zamonaviy pedagog shaxsida jamiyatdagi ijtimoiy jarayonlarga befarq bo'lmaslik, fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'lish, mahalla, maktab va oila hamkorligida faol ishtirok eta olish layoqatining mavjudligi. Bunday fazilatlar o'qituvchini o'z muhitining yetakchisiga aylantiradi.

• **Axloqiy yetuklik** – o'z kasbining axloqiy me'yorlariga qat'iy

rioya qiluvchi, o'zining xulq-atvori, nutqi, kiyinish madaniyati, muomala va odob-axloqi orqali o'quvchilarga namunaviy bo'la oladigan tarbiyaviy timsol sifatida shakllanish. Bu mezon o'zbek xalqining boy tarbiyaviy an'alariga asoslangan pedagog shaxs konsepsiyasining negizini tashkil etadi.

• **Kasbiy namunalik** – kasbiy kompetensiyalarni egallagan, yangiliklarga ochiq, pedagogik faoliyatda ilg'or tajribalarni amaliyotga tatbiq eta oladigan, o'z faoliyati bilan boshqalarga ijobiy namuna bo'la oladigan o'qituvchi shaxsini ifodalaydi. Bu, o'z navbatida, pedagog obro'sining mustahkamlanishi va o'quv muassasasi jamoasida ishonchli pozitsiya egallash imkonini yaratadi.

Mazkur talablar asosida shakllanadigan kasbiy qiyofa orqali bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisi nafaqat bilim beruvchi mutaxassis, balki tarbiyachi, milliy qadriyatlar targ'ibotchisi, bolalar dunyosining nozik psixologiyasini anglaydigan yetuk shaxsga aylanishi lozim. Zero, zamonaviy pedagogik tafakkurda o'qituvchi shunchaki o'quv dasturlarini o'zlashtiruvchi emas, balki kelajak avlodni tarbiyalovchi ma'naviy-ma'rifiy rahnamo sifatida talqin qilinadi.

Hozirgi davrda mamlakatimizda oliy pedagogik ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, ta'lim mazmunini yangilash va uni xalqaro standartlarga yaqinlashtirish borasida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu islohotlar zahirida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari tayyorgarligini yangi bosqichga olib chiqish, ularning kasbiy va shaxsiy qiyofasini zamonaviy pedagogik mezonlarga muvofiq shakllantirishga alohida urg'u berilmoqda.

Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 31-dekabrda 824-sonli "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini tashkil etish bilan bog'liq tizimni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qaroriga asosan, 2020–2021 o'quv yilidan boshlab oliy ta'lim muassasalarida bosqichma-bosqich kredit-modul tizimiga o'tish yo'lga qo'yilgan. Mazkur qaror ta'lim

sifatini oshirish, talabaning o'zlashtirish darajasi va mustaqil ta'limga bo'lgan mas'uliyatini kuchaytirish, hamda o'qituvchining yangi texnologiyalar asosida ishlash salohiyatini rivojlantirishga qaratilgan.

Shu munosabat bilan, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy qiyofasiga nisbatan quyidagi **zamonaviy malaka talablari** ilgari surilmoqda:

- **Kredit-modul tizimining mazmuni va mohiyatini chuqur anglash, uni amaliyotda qo'llash bo'yicha bilimlarga ega bo'lish.** Bu orqali pedagog har bir fan bo'yicha o'zlashtiriladigan kredit miqdorini aniqlash, mustaqil ishlashga yo'naltirish kabi vazifalarni bajara olishi lozim.

- **Kredit-modul tizimi asosida o'qitishning innovatsion metodlari va texnologiyalarini puxta egallash.** Jumladan, o'zlashtirishga yo'naltirilgan baholash, interfaol yondashuvlar, elektron ta'lim vositalaridan foydalanish malakasi shakllantirilishi talab etiladi.

- **Mazkur tizim asosida o'qitish uchun zarur bo'lgan didaktik ta'minotni (o'quv dasturlar, elektron resurslar, baholash vositalari) mustaqil ishlab chiqish layoqatiga ega bo'lish.** Bu pedagogning tashabbuskorligi va yaratuvchanlik qobiliyatini rivojlantiradi.

- **Talabalarning bilimini kredit-modul tizimi doirasida, aniq mezonlar asosida baholay olish ko'nikmasiga ega bo'lish.** Bu esa ta'lim sifati va adolatli baholash tizimini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Mazkur zamonaviy malaka talablari oliy pedagogik ta'limda 2021–2022 o'quv yilidan boshlab amaliyotga joriy etila boshlangan bo'lib, bu o'z navbatida boshlang'ich ta'lim sohasiga yetuk, bilimli, texnologik savodxon, ijodkor va milliy qadriyatlarga sodiq bo'lgan o'qituvchilarni tayyorlashga xizmat qilmoqda. Shu bois, bo'lajak pedagoglarning professional qiyofasi faqatgina akademik bilimlar emas, balki zamonaviy o'qitish texnologiyalarini puxta egallagan, mustaqil fikrlaydigan, axborot-kommunikatsiya vositalaridan

samarali foydalana oladigan, milliy g'urur va ma'naviyatni o'z faoliyatida ifodalab bera oladigan pedagog shaxs sifatida shakllanishi bugungi kun ta'limining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylangan.

Shu tariqa, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy qiyofasi zamonaviy pedagogik yondashuvlar, milliy-ma'naviy qadriyatlar va xalqaro malaka talablari asosida bosqichma-bosqich shakllantirib borilmoqda. Oliy pedagogik ta'lim tizimi ushbu jarayonda nafaqat an'anaviy bilimlar asosida, balki ilg'or o'qitish texnologiyalari, kompetensiyaviy yondashuv hamda o'zbek xalqining boy tarbiyaviy merosidan kelib chiqib, bo'lajak o'qituvchini har tomonlama yetuk, intellektual va ma'naviy barkamol shaxs sifatida tayyorlashga qaratilgan. Bu esa, o'z navbatida, kelajak avlod tarbiyasiga mas'ul bo'lgan pedagog shaxsining ijtimoiy, axloqiy va kasbiy jihatdan namunali bo'lishini ta'minlashga xizmat qiladi.

2. Boshlang'ich ta'lim uchun o'qituvchilarni kasbiy tayyorlash va ularni amaliy faoliyatga yo'naltirish

Boshlang'ich ta'lim pedagogini yetishtirish – chuqur o'ylangan, ilmiy-nazariy va amaliy asosga ega bo'lgan murakkab jarayondir. Bo'lajak o'qituvchini tayyorlashda pedagogik ta'limning milliy modeliga tayanish, xalqimizning boy tarbiyaviy tajribasi va zamonaviy pedagogika yutuqlarini uyg'unlashtirish zarur.

Kasbiy tayyorlov jarayonida o'qituvchilarda mustahkam nazariy bilimlar bilan bir qatorda, didaktik va metodik ko'nikmalar, o'quvchilar bilan muloqotga kirisha olish malakasi, mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvni shakllantirish lozim. Talabalarni pedagogik amaliyotga yo'naltirish esa nazariya va amaliyotning uyg'unligini ta'minlab, ularni kelajakdagi faoliyatga puxta tayyorlaydi.

Hozirgi davrda O'zbekistonda boshlang'ich ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish, uning mazmun-mohiyatini zamon talablariga moslashtirish, milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida boyitish bo'yicha izchil islohotlar olib borilmoqda. Bu jarayon, avvalo, boshlang'ich ta'lim sifati va samaradorligini

ta'minlovchi yetakchi omil sifatida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari tayyorgarligini yangi bosqichga olib chiqishni taqozo etadi. Shu sababli, pedagog kadrlarning kasbiy qiyofasi (imiji), ularning zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishi, shuningdek, milliy pedagogik merosga tayanishi masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Bu borada xalqaro tajribalarga, xususan, mashhur rus pedagog olimasi N.V. Kuzminaning qarashlariga asoslanilgan yondashuvlar ham e'tiborga molikdir. Kuzminaning ta'kidlashicha, boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy qiyofasi quyidagi mezonlar asosida shakllanishi lozim:

1. **Kasbiy bilimga ega bo'lish** – o'qituvchi o'z fani bo'yicha chuqur nazariy va amaliy bilimlarga ega bo'lishi, metodik yondashuvlarni puxta bilishi zarur;

2. **Loyihachi bo'lish** – o'qituvchi har bir darsni puxta rejalashtirib, o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini inobatga olgan holda innovatsion ta'lim loyihalarini ishlab chiqish qobiliyatiga ega bo'lishi lozim;

3. **Konstruktiv bo'lish** – o'qituvchi ta'lim jarayonini samarali tashkil etib, o'quvchilar bilimini mustahkamlovchi didaktik vositalarni tanlay olish va ularni to'g'ri qo'llay olish layoqatiga ega bo'lishi darkor;

4. **Maslahatchi bo'lish** – pedagog nafaqat bilim beruvchi, balki tarbiyaviy va psixologik jihatdan ham o'quvchilarga yo'l-yo'riq ko'rsatuvchi, ota-onalar bilan samarali muloqot o'rnatiluvchi shaxs bo'lishi zarur;

Tashkilotchi bo'lish – boshlang'ich sinf o'qituvchisi sinf jamoasini to'g'ri shakllantirish, o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash, ijtimoiy-madaniy tadbirlarni samarali uyushtira oladigan tashabbuskor bo'lishi lozim.²

Ushbu yondashuvlar asosida shakllanayotgan kasbiy qiyofa milliy pedagogik an'analarimiz – mehr-oqibat, tarbiyaviy izchillik,

² Бордовская Н., Реан А. Педагогика. Учебник для ВУЗов. – СПб.: "Питер" 2001. С 142-143.

ota-onaga hurmat, milliy o'zlikni anglash kabi qadriyatlar bilan uyg'unlashganda, haqiqiy zamonaviy o'zbek o'qituvchisi shaxsini voyaga yetkazish imkonini beradi.

Mazkur kasbiy komponentlarning har biri bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining mukammal qiyofasini shakllantirishda muhim mezon sifatida namoyon bo'ladi. Jumladan, bo'lajak pedagogda kasbiy-nazariy bilimlarning chuqurligi, mustaqil tahliliy fikrlash ko'nikmasi va o'z ustida muntazam ishlashga bo'lgan ehtiyoj – zamonaviy ta'lim talablariga javob beruvchi o'qituvchi shaxsining negizini tashkil etadi. Bu jihatlar, avvalo, o'qituvchining mas'uliyatli, tafakkurli va yangilikka ochiq bo'lishini taqozo etadi.

Loyihachilik komponenti o'qituvchining har bir darsni standart doiralardan chiqmagan holda, ammo o'ziga xos va innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etish mahorati bilan belgilanadi. Bu esa yosh avlodni mustaqil fikrlashga, ijodiy izlanishga yo'naltiradi.

Konstruktivlik – o'quvchi shaxsining psixologik jihatlarini chuqur anglab, ular bilan sog'lom pedagogik muloqot o'rnatish, mehr-muruvvat asosida bolaparvarlik bilan yondashish, sinfda ijobiy ijtimoiy-ruhiy muhitni yaratish qobiliyatini anglatadi.

Maslahatchilik esa o'qituvchining nafaqat o'quvchilar, balki ularning ota-onalari, tarbiyachi va sinfdoshlar bilan hamkorlikda ishlay olishi, ya'ni ta'lim-tarbiya jarayonida mas'uliyatli ijtimoiy sheriklikni yo'lga qo'ya olish mahoratini ifodalaydi.

Tashkilotchilik komponenti esa zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o'quv jarayoniga integratsiyalash, ularni amaliyotda samarali qo'llash orqali dars sifatini oshirishga qaratilgan faoliyatni o'z ichiga oladi. Bu jihatdan qaraganda, o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki sinf hayotining faol tashkilotchisi sifatida shakllanadi.

Milliy pedagogik an'analarimiz asosida yondashilsa, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisi shaxsida quyidagi fazilatlar ayniqsa ajralib turishi lozim:

- **Bolaparvarlik** – har bir bolaga ona mehri bilan yondashish,

ularning qalbini tushunish, tarbiyaviy sezgirlik;

- **Kasbiga sadoqat** – pedagogik faoliyatni shunchaki ish emas, balki jamiyat oldidagi muqaddas burch sifatida his qilish;

- **Faollik** – o‘quv-tarbiya jarayonida tashabbuskor, izlanuvchan va yangilikka intiluvchan bo‘lish;

- **O‘zini rivojlantirishga intilish** – uzluksiz o‘qib-o‘rganish, malaka va bilimni yangilab borish orqali o‘z kasbiy salohiyatini oshirib borish.

Shunday qilib, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kasbiy qiyofasini shakllantirishda xalqaro ilmiy-amaliy tajriba va milliy-ma’naviy qadriyatlar uyg‘unligida yondashish zaruriy hisoblanadi.

Zamonaviy o‘zbekiston pedagogikasida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida xalqaro pedagogik tajribalarga tayangan holda o‘ziga xos yondashuvlarni tatbiq etish, milliy qadriyatlarni inobatga olish zarur. Shu asosda, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlashda quyidagi konseptual yo‘nalishlarga e’tibor qaratish lozim:

1. **Kasbiy, psixologik va pedagogik bilim berish** – bo‘lajak o‘qituvchilarga faqat nazariy bilimlar berish emas, balki ular o‘z faoliyatida insoniyat, jamiyat va millat oldidagi muqaddas burchlarini ham chuqur anglab yetishlari zarur. O‘zbekistonning milliy pedagogik an‘analari, ota-bobolarimizning bilim va tarbiya haqidagi nuqtai nazari ham ushbu yo‘nalishning bir qismi bo‘lib, talabalarga o‘z vataniga va xalqiga bo‘lgan hurmatni shakllantirishga xizmat qiladi.

2. **Pedagogik ko‘nikmalar bilan qurollantirish** – o‘qituvchilar o‘z pedagogik faoliyatini amalga oshirayotganda, turli pedagogik metod va usullardan foydalanish ko‘nikmasiga ega bo‘lishi kerak. Bu o‘z ichiga o‘quvchilarning individual va jamoaviy xususiyatlarini inobatga olish, darslarni innovatsion va ijodiy tarzda tashkil etish kabi ko‘nikmalarni oladi. Milliy pedagogik merosimizdan ilhomlanib, o‘qituvchilar bolalar bilan samarali muloqot qilish, ularning ruhiyatini tushunish va ular bilan do‘stona

munosabatlar oʻrnatish kabi qadriyatlarni oʻz faoliyatlariga tadbqiq etishlari zarur.

3. Zamonaviy texnologik imkoniyatlardan foydalanishga oʻrgatish – bugungi kunda taʼlim jarayonida raqamli texnologiyalarning oʻrni katta. Shuning uchun boʻlajak boshlangʻich sinf oʻqituvchilari zamonaviy pedagogik texnologiyalarni puxta oʻrganib, ularni amaliyotga joriy eta olishlari kerak. Shu bilan birga, milliy madaniyatimiz va anʼanalarimizni raqamli texnologiyalar yordamida taʼlimda jonlantirish, oʻquvchilarga oʻzbek tilini va adabiyotini zamonaviy shakllarda oʻrgatish, ularning milliy gʻururini yuksaltirish muhim ahamiyatga ega.

4. Bola bilan ishlash psixologiyasini shakllantirish – oʻqituvchilar nafaqat bilim beruvchi, balki pedagogik psixologiyaaning asoslarini yaxshi biluvchi mutaxassis boʻlishi kerak. Har bir oʻquvchining psixologik xususiyatlarini aniqlash va ularga individual yondashuvni joriy etish, oʻquvchi bilan toʻgʻri muloqot oʻrnatish, uning emotsional va intellektual rivojlanishiga hissa qoʻshish zarur. Bu, oʻz navbatida, oʻquvchilarda ijobiy psixologik muhitni yaratadi va ularning oʻzligini anglashlariga yordam beradi.

Boʻlajak boshlangʻich sinf oʻqituvchisi kasbiy qiyofasining shakllanishi jarayonida quyidagi pedagogik malakalar ayniqsa muhim hisoblanadi:

• **Pedagogik vazifalarni belgilash va samarali tashkil etish** – oʻqituvchi oʻz faoliyatida taʼlim va tarbiya jarayonlarini aniq rejalashtirib, barcha vazifalarni boshqarish, oʻquvchilarning ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishini taʼminlashga qodir boʻlishi kerak;

• **Individual yondashuv** – har bir oʻquvchining oʻziga xos xususiyatlarini hisobga olib, ular bilan individual ishlashga qodir boʻlishi kerak. Bu metod, oʻquvchilarning ichki potensialini yuzaga chiqarish va ularning shaxsiy rivojlanishiga xizmat qiladi;

• **Oʻquv materiallari bilan ishlash koʻnikmasi** – boʻlajak oʻqituvchi oʻquv materiallarini toʻgʻri tanlash, ularni oʻquvchilar uchun qiziqarli va tushunarli tarzda taqdim etish, shuningdek,

mavjud materiallarni zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish ko'nikmasiga ega bo'lishi lozim.

Ushbu pedagogik malakalarni egallash orqali bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'z kasbiy faoliyatlarini yanada yuqori darajada amalga oshirishlari, o'quvchilarni faqat bilim bilan emas, balki tarbiya va ma'naviy qadriyatlar bilan ham boyitishlari mumkin.

O'zbekistonning Uchinchi Renessans davrida amalga oshirilayotgan islohotlar va rivojlanish jarayonlari ta'lim sohasida, xususan, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy tayyorlanishiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu jarayon milliy pedagogik qadriyatlarimizni saqlagan holda, global talablarga javob beradigan, ilm-fan va texnologiyaning zamonaviy yutuqlarini o'zida mujassam etgan yangi pedagoglar avlodini shakllantirishni maqsad qilgan. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlashda quyidagi masalalarga ahamiyat berish lozim:

1. Pedagogik qonuniyatlar va texnologiyalar bilan chuqur tanishtirish – bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilariga pedagogik ta'limning asosiy qonuniyatlarini o'rgatish, shuningdek, zamonaviy o'qitish texnologiyalarini amaliyotga tatbiq etishni o'rgatish muhimdir. Bu o'z ichiga, o'quvchilarga bilim berish jarayonida innovatsion yondashuvlarni qo'llashni, zamonaviy pedagogik metodlarni va texnologiyalarni amaliyotga tatbiq etishni ham oladi.

2. Intellektual va ma'naviy salohiyatini yuksak bo'lgan kadrlar tayyorlash – bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari nafaqat kasbiy bilimlar, balki yuqori intellektual va ma'naviy salohiyatga ham ega bo'lishi zarur. Bu maqsadga erishish uchun ta'lim muassasalarida talabalar o'rtasida milliy g'urur, o'z vataniga bo'lgan muhabbat va xalqimizning madaniy merosiga hurmat hissini shakllantirish muhimdir. O'zbekistonning tarixi, madaniyati va qadriyatlari, shuningdek, zamonaviy ilm-fan yutuqlari o'rtasida uyg'unlikni ta'minlash kerak.

3. Dunyo miqyosidagi raqobatga mos keladigan milliy ta'lim tizimini shakllantirish – ta'lim tizimi zamonaviy talablar

asosida rivojlanishi lozim. Bu, avvalo, darsliklar va o'quv qo'llanmalarini yangilash, o'quv dasturlarini optimallashtirish va pedagogik standartlarni takomillashtirishni o'z ichiga oladi. Shu bilan birga, xalqaro tajribani o'rganish va milliy ta'lim tizimimizga moslashtirish muhim ahamiyatga ega.

4. Pedagog xodimlarning mehnatini qadrlash va moddiy rag'batlantirish – ta'lim muassasalarining rahbarlari, pedagoglar va ilm-fan vakillarining jamiyatdagi o'rni va maqomini oshirish, ularning mehnatini munosib qadrlash lozim. Pedagoglar va ilmiy xodimlarga moddiy va ma'naviy rag'batlantirish, ularning faoliyat samaradorligini oshirishga yordam beradi.

5. Malaka oshirish va "hayot davomida o'qish" tamoyilini tatbiq etish – pedagog xodimlarining kasbiy mahoratini doimiy ravishda oshirib borish uchun malaka oshirish tizimini takomillashtirish, zamonaviy pedagogik yondashuvlarni o'rgatish muhimdir. "Hayot davomida o'qish" tamoyilini amaliyotga joriy etish orqali o'qituvchilar o'z bilim va ko'nikmalarini muntazam yangilab borishi kerak.

6. Xususiy sektor va davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish – ilmiy-tadqiqot va ta'lim xizmatlarini ko'rsatish bo'yicha xususiy sektorning salmog'ini oshirish, hududlarda nodavlat ta'lim tashkilotlarini tashkil etish va raqobat muhitini shakllantirish, ta'lim sohasida davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

7. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llash – axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishni rivojlantirish, ta'limni boshqarishni avtomatlashtirish va elektron resurslar, masofaviy ta'lim tizimlarini yaratish orqali ta'limning samaradorligini oshirish mumkin. Bu shuningdek, o'quvchilarga IT sohasidagi kasblarni ommalashtirish va raqamli ko'nikmalarni shakllantirishga yordam beradi.

8. Ilm-fanni iqtisodiyotning asosiy harakatlantiruvchi kuchiga aylantirish – ilmiy tadqiqotlar ko'lamini kengaytirish, iqtidorli yosh olimlarning innovatsion faoliyatini rag'batlantirish,

mavjud ilmiy tashkilotlar salohiyatini mustahkamlash va rivojlantirish orqali ilm-fan iqtisodiyotda muhim o‘rin tutadi. Bu, o‘z navbatida, davlatning iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyotiga hissa qo‘shadi.

Ushbu chora-tadbirlarni amalga oshirish orqali O‘zbekiston ta’lim tizimi nafaqat milliy, balki xalqaro miqyosda ham yuqori baholanishi mumkin. Bu esa bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy tayyorlanishida yangi yuksalishlarni ta’minlaydi.

O‘zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni (2020 yil 23 sentyabr) 5-bobida o‘qituvchilarning huquqiy maqomi va ularning kasbiy faoliyatini tashkil etish asoslari belgilangan. Ushbu huquqiy maqomga ko‘ra, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari ta’lim jarayonida quyidagi prinsiplar va talablar asosida faoliyat yuritishi kerak:

1. Chuqur kasbiy tayyorgarlik va ma’naviy-axloqiy fazilatlarga ega bo‘lish – bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari o‘z kasbiy bilim va ko‘nikmalarini mukammal egallab, shuningdek, ma’naviy-axloqiy fazilatlarga ham ega bo‘lishlari lozim. O‘qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki o‘quvchilarga namuna bo‘lib, ularga axloqiy qadriyatlarni o‘rgatishi kerak.

2. Ta’lim oluvchilar huquqlariga rioya qilish – har bir o‘qituvchi o‘quvchilarining huquqlarini hurmat qilishi, ularning erkin fikr bildirish va ta’lim olishda teng imkoniyatlardan foydalanishini ta’minlashi zarur.

3. Kafolatlangan ish sharoitidan foydalanish – o‘qituvchilar ta’lim tashkilotlarida belgilangan mehnat sharoitlari va ish haqi kafolatlaridan foydalangan holda o‘z faoliyatlarini samarali amalga oshirishlari kerak.

4. O‘quv dasturlarini tuzishda mualliflik dasturlarini ishlab chiqishni bilish – bo‘lajak o‘qituvchilar o‘quv dasturlarini yaratishda ijodiy yondashuvni qo‘llashni bilishlari, o‘zgaruvchan ta’lim tizimiga moslashib, yangi metodlarni ishlab chiqish zarur.

5. Zamonaviy pedagogik shakllar, o‘qitish va tarbiya

vositalarini erkin tanlash – o‘qituvchilar o‘z faoliyatlarida eng samarali pedagogik shakl va metodlarni tanlab, ulardan foydalanishlari kerak. Bu esa o‘quvchilarning individual xususiyatlariga mos ta’lim berishga yordam beradi.

6. Innovatsiyalar ishlab chiqish va amaliyotga joriy qilish – ta’lim jarayoniga innovatsion metod va texnologiyalarni tatbiq etish, yangi pedagogik yondashuvlarni amaliyotda qo‘llash bo‘lajak o‘qituvchidan talab qilinadi.

7. Sog‘liqni saqlash muassasalarida bepul tibbiy ko‘rikdan o‘tish – o‘qituvchilar o‘z sog‘lig‘iga ham e’tibor berishi kerak. Tibbiy ko‘rikdan o‘tish nafaqat ularning sog‘lom bo‘lishini ta’minlaydi, balki o‘quvchilarga sog‘lom turmush tarzini namoyish etishda o‘rnak bo‘ladi.

8. Ta’lim oluvchilarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilishda ishtirok etish – o‘qituvchilar o‘quvchilarning huquqlarini himoya qilishda faol ishtirok etishlari, ularning manfaatlarini himoya qilishda pedagogik mas’uliyatni his qilishlari lozim.

Oliy pedagogik ta’lim jarayonida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini mazkur huquqlar asosida kasbiy faoliyatga yo‘naltirish, ta’lim tizimini takomillashtirishga katta hissa qo‘shadi. O‘zbekistonning ta’lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlarning asosi sifatida bo‘lajak o‘qituvchilarning yuqori malakali, ma’naviy-axloqiy jihatdan mukammal bo‘lishi talab etiladi.

Mazkur qonunda o‘qituvchilarning majburiyatlari ham aniq belgilangan bo‘lib, ularga rioya qilish ta’lim tizimining samaradorligini ta’minlashda muhim o‘rin tutadi:

1. Ta’lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilarining sha’ni, qadr-qimmatini va ishchanlik obro’sini hurmat qilish – har bir o‘qituvchi o‘zining o‘quvchilari va hamkasblari bilan hurmatga asoslangan munosabatda bo‘lishi zarur. O‘qituvchi o‘zining namuna bo‘lishi orqali o‘quvchilarga axloqiy qadriyatlarni o‘rgatadi.

2. O‘quv mashg‘ulotlarini sifatli o‘tkazish – o‘qituvchilar

ta'lim jarayonini yuqori sifat bilan tashkil etishi va o'quvchilarning bilim darajasini doimiy ravishda oshirib borishi lozim.

3. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan o'qitish va tarbiyaning ilg'or hamda innovasion shakllari va usullaridan foydalanish – o'qituvchilar zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini ta'lim jarayoniga kiritib, ilg'or va innovatsion usullarni qo'llash orqali o'quvchilarni yangi zamon bilimlari bilan tanishtirishi kerak.

4. Voyaga yetmagan ta'lim oluvchilar bilan ta'lim-tarbiya ishlarini ularning ota-onasi bilan birgalikda olib borish – ta'lim jarayonida o'qituvchining ota-onalar bilan hamkorligi ta'lim samaradorligini oshiradi. O'qituvchining ota-onalar bilan muntazam muloqoti, o'quvchilarning tarbiyasi va rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

5. O'z malakasini muntazam ravishda oshirib borish – o'qituvchilar o'z kasbiy malakalarini doimiy ravishda oshirib, yangi bilimlar va ko'nikmalarni egallab borishlari kerak. Bu, ularning pedagogik faoliyatining samaradorligini oshiradi.

6. Tibbiy ko'rikdan o'z vaqtida o'tish – o'qituvchilar o'z salomatliklariga alohida e'tibor berishlari kerak, chunki ularning jismoniy va ruhiy salomatligi ta'lim jarayonining muvaffaqiyatli amalga oshirilishiga ta'sir qiladi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini kasbiy faoliyatga yo'naltirishda, ularni pedagogik bilimlar, innovatsion yondashuvlar va zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan ta'minlash, yuqoridagi huquq va majburiyatlarga mos ravishda malakali mutaxassislar tayyorlash muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun, yuqoridagi mexanizmlar orqali bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy tayyorlash jarayonini samarali tashkil etish, ta'lim tizimining yanada rivojlanishiga hissa qo'shadi.

3. Amaliyotdagi boshlang'ich sinf o'qituvchilarining malakasini doimiy ravishda rivojlantirib borish

Bugungi tez o'zgaruvchan davrda boshlang'ich sinf o'qituvchilarining faqat oliy ta'lim bosqichida olgan bilimlari

bilan cheklanib qolmasligi, balki doimiy kasbiy rivojlanish yo'lida izlanishi zarurdir. Shuning uchun ham malaka oshirish kurslari, zamonaviy metodikalardan xabardor bo'lish, raqamli texnologiyalarni o'zlashtirish, STEAM yondashuvlarini ta'lim jarayoniga integratsiya qilish muhim sanaladi.

O'qituvchilarning malakasi – ularning ta'lim sifati, tarbiyaviy samaradorligi, yosh avlodni mustaqil hayotga tayyorlashdagi yondashuvlarida namoyon bo'ladi. Shu boisdan, amaliy faoliyatdagi o'qituvchilarda zamon bilan hamqadam bo'lish, o'z ustida ishlash, ijodiy fikrlash va yangilikka intilish kabi jihatlar muntazam ravishda rivojlantirilib borilishi zarur.

Bugungi kunda mamlakatimizning umumiy o'rta ta'lim boshlang'ich sinflarida professional o'qituvchilar faoliyat yuritmoqda. Ular O'zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni (2020 yil 23 sentyabr) 5-bobida belgilangan pedagog xodimlarning huquq va majburiyatlariga qat'iy amal qilishlari bilan faoliyat samaradorligini ta'minlaydilar. Ushbu qonun, o'qituvchilarni nafaqat kasbiy bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishlarini, balki ma'naviy-axloqiy qadriyatlarini o'rgatishda ham alohida rol o'ynashlarini ta'minlashga qaratilgan.

Ayni paytda, amaliy faoliyatdagi boshlang'ich sinf o'qituvchilarining malakaviy tayyorgarligiga qo'yiladigan talablar, ularning pedagogik faoliyatini samarali tashkil etish uchun juda muhimdir. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2006 yil 16 fevraldagi 25-sonli Qarori bilan tasdiqlangan "Pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishga qo'yiladigan Davlat talablari"da amaliy faoliyatda bo'lgan boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun malakaviy talablar belgilangan. Bu talablar ta'lim jarayonining sifatini oshirish, o'quvchilarga yuqori darajada ta'lim berish uchun zarur asosiy ko'nikmalarni o'zida mujassam etadi.

Mazkur malakaviy talablar quyidagilardan iborat:

1. Umumiy talablar. Amaliy faoliyatdagi boshlang'ich sinf o'qituvchilariga qo'yiladigan umumiy talablar quyidagi to'rt

tarkibdan iborat:

a) O'qitish mahorati bo'yicha – o'qituvchining darsni muvaffaqiyatli tashkil eta olish qobiliyati, ta'lim oluvchilarning o'zlashtirishi va o'qitish metodlarini qo'llashdagi samaradorligi. Bu o'qituvchidan nafaqat ilmiy bilimlarni, balki ta'lim oluvchilarning individual ehtiyojlariga mos keladigan o'qitish metodlarini ishlab chiqish va ulardan foydalanish ko'nikmasini talab qiladi.

b) Tarbiyalash mahorati bo'yicha – o'quvchilarga tarbiya berishda pedagogik va psixologik yondashuvlarni qo'llash, ular orasida ijobiy ijtimoiy munosabatlar va axloqiy qadriyatlarni rivojlantirishdasamarali ishlashqobiliyati. O'qituvchi o'z faoliyatida tarbiya va o'qitishni birgalikda olib borishi, shaxsiyatlarni to'g'ri shakllantirishi zarur.

v) Shaxsiy sifatlar bo'yicha – o'qituvchining professional shaxsiy fazilatlarini, ya'ni sabr-toqatlilik, kommunikativlik, o'zgaruvchan sharoitlarga moslashuvchanlik va rahbarlik ko'nikmalarini rivojlantirish. Bu sifatlar o'quvchilarni yanada faol va motivatsiya qilingan holatda o'qitish, o'ziga va ishiga bo'lgan ishonchni shakllantirishda katta ahamiyatga ega.

g) Bilimlarni nazorat qilish va xolisona baholash bo'yicha – o'qituvchi o'z bilimlarini nazorat qilish va o'quvchilarning bilimlarini adolatli va xolisona baholashni o'zida mujassam etishi kerak. Bu jarayon o'quvchilarning bilim darajasini aniqlash, o'qitish jarayonidagi xatoliklarni bartaraf etish va ta'lim tizimining samaradorligini oshirish uchun zarurdir.

Ushbumalakaviy talablar pedagogik faoliyatdamuvaffaqiyatga erishish uchun nafaqat o'qituvchidan yuqori kasbiy malakani, balki pedagogik jarayonni to'g'ri tashkil etish va boshqarishda axloqiy-psixologik yondashuvni ham talab qiladi. O'qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki o'quvchilarning shaxsiyatini shakllantiruvchi, jamiyatda ijobiy ta'sir ko'rsatadigan mutaxassis bo'lishi lozim. Shu boisdan, boshlang'ich sinf o'qituvchilarining malakaviy tayyorgarligiga bo'lgan talablar kundalik pedagogik faoliyatning sifatini yaxshilash va milliy ta'lim tizimini rivojlantirishda muhim

ahamiyat kasb etadi.

O'qitish mahorati bo'yicha quyidagi talablar qo'yilgan:

- Kasbiy layoqat va erudisiyaga (his-tuyg'u) egalik – O'qituvchi o'z sohasi bo'yicha chuqur bilimlarga ega bo'lishi, shuningdek, ilmiy va pedagogik yangiliklarga doimo ochiq bo'lishi kerak. Bu o'qituvchining kasbiy qarashlarini va ta'lim jarayonidagi yondashuvlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

- Psixologik-pedagogik tayyorgarlikka egalik – O'qituvchi ta'lim oluvchilarning psixologik xususiyatlarini tushunishi va ularni rivojlantirishga mos pedagogik metodlarni qo'llay olish qobiliyatiga ega bo'lishi zarur. Bu, ayniqsa, o'zbek milliy pedagogikasida yoshlarni tarbiyalashda jahon tajribasi va milliy an'analarni uyg'unlashtirishga yordam beradi.

- Ta'lim oluvchilarni mustaqil fikrlash va yangi bilimlarni olishga o'rgatish ko'nikmasiga egalik – O'qituvchi ta'lim jarayonida o'quvchilarni faqat tayyor bilimlar bilan ta'minlab qolmasdan, ularni mustaqil o'rganishga undashi kerak. Bu o'qituvchidan ilg'or metodlar va vositalarni, jumladan, STEAM (fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika) yondashuvini qo'llashni talab etadi.

- O'quv adabiyotlarining shakllari va turlarini bilish – O'qituvchi darsliklar va o'quv qo'llanmalarini nafaqat mazmunan, balki ulardan qanday foydalanish kerakligini ham bilishi zarur. Bu talab, ayniqsa, milliy ta'lim tizimining boy madaniy va ilmiy merosiga tayangan holda zamonaviy ta'lim resurslarini muvaffaqiyatli qo'llashni ta'minlaydi.

- Yangi pedagogik va axborot texnologiyalarini bilish, Internet global tarmog'idan foydalanish – Pedagogning zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmasi, ayniqsa, onlayn ta'limning kuchaygan davrida juda muhimdir. Bu o'qituvchilarga o'z darslarini yanada samarali va interaktiv tarzda olib borish imkonini beradi.

- O'z malakasini oshirib borishni bilish – O'qituvchi o'zining professional faoliyatini muntazam ravishda takomillashtirib borishi,

yangi pedagogik yondashuvlar va metodlarni o'rganishi kerak. Milliy va xalqaro seminarlar, kurslar va malaka oshirish dasturlari orqali o'zining kasbiy salohiyatini oshirish juda muhim.

- Ilmiy-pedagogik ijodiyot metodologiyasini bilish – O'qituvchi ilmiy tadqiqotlar va pedagogik innovatsiyalarni o'z dars jarayonida muvaffaqiyatli qo'llash uchun ilmiy-pedagogik metodlarni bilishi lozim.

- Pedagogika fanining asosiy yo'nalishlarini bilish – O'qituvchining pedagogik fanlar sohasidagi bilimlari, ayniqsa, milliy pedagogika va tarixiy an'analarni o'rgatish nuqtai nazaridan ahamiyatlidir. O'quvchilarga milliy qadriyatlar va madaniyatni o'rgatishda bu bilimlar muhim o'rin tutadi.

- O'quv fanlariaro aloqalardan foydalanishni bilish – O'qituvchi interdisipliner yondashuvni qo'llash orqali o'quvchilarni fanlararo bog'liqliklarni tushunishga undashi va har bir fan o'quvchilarni rivojlantirishdagi o'rnini ko'rsatishi lozim.

- Notiqlik san'ati asoslarini bilish – O'qituvchi o'z fikrini aniq, ravon va ishonchli tarzda ifodalashni bilishi kerak. Bu esa, o'z navbatida, o'quvchilarda samarali muloqot va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantiradi.

Tarbiyalash mahorati bo'yicha qo'yiladigan talablar:

- O'qitish va tarbiyalash jarayonining bog'liqligini bilish – O'qituvchi o'quvchilarni nafaqat bilim berish, balki ularga axloqiy va ijtimoiy tarbiya berishda ham muvaffaqiyatli bo'lishi lozim. Ta'lim va tarbiya o'rtasidagi bog'liqlikni tushunish, har ikki jarayonning bir-birini to'ldirishini ta'minlash zarur.

- O'quvchilarni uyg'un shakllantirishni bilish – O'qituvchi o'quvchilarning ma'naviy, axloqiy, jismoniy va intellektual jihatdan uyg'un rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan metodlarni bilishi zarur.

- Tarbiya metodlari va texnologiyalarini bilish – O'qituvchi, milliy va xalqaro pedagogik metodlarni o'z faoliyatida qo'llashni, shuningdek, yangi tarbiya texnologiyalaridan foydalanishni bilishi kerak. Bu metodlar orqali o'quvchilarda ijtimoiy va axloqiy

fazilatlar rivojlanadi.

- O'quvchilarda axloqiy, ijtimoiy va estetik fazilatlarni shakllantirishni bilish – O'qituvchi o'quvchilarda ijtimoiy mas'uliyat, mehnatga muhabbat, vatanparvarlik, ekologik ong va estetik tafakkur kabi qadriyatlarni shakllantirishga xizmat qiluvchi metodlarni bilishi zarur.

Shaxsiy sifatlar bo'yicha qo'yiladigan talablar:

- Talabchanlik – O'qituvchi o'z o'quvchilariga yuqori talablar qo'yishi, lekin shu bilan birga ularga do'stona va yordamchi bo'lishi lozim.

- Haqqoniylik – O'qituvchi har doim haqiqatni aytishi, o'quvchilarning huquq va erkinliklarini hurmat qilishi kerak.

- Halollik – O'qituvchi o'z faoliyatida har doim halol va shaffof bo'lishi zarur, bu o'quvchilarni yanada ijobiy shakllantiradi.

- Mehribonlik – O'qituvchi o'quvchilar bilan mehribon va samimiy munosabatda bo'lishi, ularning psixologik holatini tushunishi lozim.

- Xushmuomalalik – O'qituvchi o'zining xushmuomalali, odamiy va madaniyatli munosabati bilan o'quvchilarda ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi.

Bilimlarni o'zlashtirish yuzasidan nazorat va xolisona baholash bo'yicha qo'yiladigan talablar:

- Bilimlarni o'zlashtirishni baholashning prinsiplarini bilish – O'qituvchi o'quvchilar bilimlarini baholashda adolatli va xolisona yondashuvni qo'llashi kerak. Bu o'quvchilarga o'z o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi.

- Bilimlarni o'zlashtirishni baholashning metodlari va mexanizmlaridan xabardor bo'lish – O'qituvchi o'z faoliyatida baholashning turli metod va mexanizmlarini, jumladan, an'anaviy va innovatsion baholash usullarini qo'llashni bilishi kerak.

- Standartlashtirilgan testlarni ishlab chiqishni bilish – O'qituvchi o'quvchilarning bilimlarini baholash uchun testlarni ishlab chiqish, ularni o'quvchilarning individual imkoniyatlariga moslashtirish ko'nikmasiga ega bo'lishi kerak.

- O‘zlashtirishni xolisona baholashga qat’iy amal qilish – O‘qituvchi bilimlarni baholashda faqat objektiv mezonlarga asoslanishi, har bir o‘quvchining individual imkoniyatlarini hisobga olib baholashni ta’minlashi zarur.

E’tibor berilsa, amaliy faoliyatdagi boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari uchun yuqorida keltirilgan umumiy talablar nafaqat o‘qituvchining professional ko‘nikmalarini, balki uning shaxsiy va ijtimoiy sifatlarini ham rivojlantirishga qaratilgan bo‘lib, o‘quvchilarning mukammal ta’lim va tarbiya olishiga xizmat qiladi.

2. Kasbiy talablar.

Mazkur hujjatda amaliy faoliyatdagi boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari uchun quyidagi kasbiy talablar belgilangan:

- Oliy pedagogik ma’lumotga ega bo‘lish – Pedagogik kasbda faoliyat yuritish uchun boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi oliy pedagogik ta’limga ega bo‘lishi kerak. Bu o‘qituvchining kasbiy bilim va ko‘nikmalarini, pedagogik nazariyani hamda ta’lim jarayonini muvaffaqiyatli boshqarish qobiliyatini shakllantiradi. O‘zbekistonning ta’lim tizimida oliy pedagogik ta’limning yuqori darajasi milliy qadriyatlarni inobatga olgan holda samarali ta’lim berish imkoniyatini yaratadi.

- Davlat ta’lim standartlarini va o‘qitilayotgan o‘quv fanlari dasturlari talablarini bilish – O‘qituvchi o‘quvchilarni o‘qitishda davlat tomonidan belgilangan ta’lim standartlariga qat’iy amal qilishi zarur. Bu talab milliy ta’lim tizimi doirasida ma’lum bir sifat va natijalarga erishish uchun o‘qituvchi tomonidan o‘quv jarayonini boshqarishni ta’minlaydi.

- Umumiy o‘rta ta’lim to‘g‘risidagi normativ-huquqiy hujjatlarni bilish – O‘qituvchi normativ-huquqiy hujjatlar bilan tanish bo‘lishi va ularni amaliy faoliyatda qo‘llashga tayyor bo‘lishi kerak. Bu o‘qituvchining ta’lim jarayonini qonuniy va me’yoriy jihatdan to‘g‘ri tashkil etish imkonini beradi.

- Sinflar, laboratoriyalar va to‘garaklar xonalarini jihozlashni bilish – O‘qituvchi o‘quv jarayonida sinf xonasi va o‘quv-tarbiya xonalarini samarali tashkil etish va jihozlashni bilishi kerak.

Bu talablarga binoan, sinf xonasining did va ergonomik jihatlari o'quvchilarning ruhiy holatini yaxshilash va ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

- O'quv-tarbiya jarayonini tashkil etish va sifatini ta'minlash prinsiplariga amal qilish – O'qituvchi o'quvchilarning o'qish va tarbiya jarayonlarini aniq va samarali boshqarishi, o'quvchilarni yangiliklarga ochiq, yaratqon va mustaqil fikrlovchi shaxslar sifatida rivojlantirishi kerak. Bu talab pedagogning o'z faoliyatini doimiy ravishda qayta ko'rib chiqishi va sifatini oshirishga undaydi.

- O'quv fanlarining mazmuni va ularni o'qitishda izchillikka amal qilish – O'qituvchi ta'lim dasturlari va o'quv fanlarining mazmunini mukammal bilishi, ularni izchil va mantiqiy tarzda o'quvchilarga yetkazib berish zarur. Bu talab, shuningdek, milliy ta'lim dasturlarining har bir o'quvchi uchun to'g'ri va samarali bo'lishini ta'minlaydi.

- O'quvchilarning umumiy va yosh psixologiyasini bilish – O'qituvchi ta'lim oluvchilarning yoshiga mos ravishda psixologik holatlarini tushunishi va ularga pedagogik yordamni taqdim etish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak. Bu talab, ayniqsa, boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun juda muhimdir, chunki bolalar psixologiyasi va rivojlanish bosqichlari o'qituvchi tomonidan to'g'ri tushunilishi kerak.

- O'qitishning interaktiv (innovation, integration) metodlarini bilish – Zamonaviy o'qitish usullari, jumladan, interaktiv va innovatsion metodlar yordamida ta'lim jarayonini samarali tashkil etish talab etiladi. O'qituvchi ta'limning integratsiyalashgan va innovatsion shakllarini qo'llay olishi, o'quvchilarni jahon ta'lim tizimi bilan hamohang ravishda rivojlantirishga xizmat qiladi.

- O'quvchilarni milliy g'oya asosida ma'naviy va axloqiy tarbiyalash metodologiyasini bilish – O'qituvchi o'quvchilarga milliy g'oyaga, tarixiy va madaniy an'analarga, el-yurt qadriyatlariga hurmatni shakllantiruvchi tarbiya metodlarini bilishi zarur. Bu, o'z navbatida, yoshlarni vatanparvarlik, mehnatsevarlik, halollik va adolat kabi milliy fazilatlar bilan tarbiyalashga yordam beradi.

- Boshlang'ich sinf o'quvchilarini kasblar haqida tushunchalarini shakllantirishni bilish – O'qituvchi o'quvchilarga kasblar dunyosini tanitish, ularning kasbiy qiziqishlarini rivojlantirish, shuningdek, turli kasblar haqida tasavvurlarini shakllantirishni o'z zimmasiga oladi.

- O'quvchilar va ularning ota-onalari bilan muomalada etika va estetika normalariga rioya qilish – O'qituvchi o'quvchilar bilan hamda ularning ota-onalari bilan muloqotda axloqiy va estetik normalarga rioya qilishni bilishi kerak. Bu talab o'qituvchi va ota-onalar o'rtasidagi ijobiy munosabatlarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

- Sinfdan (darsdan) tashqari ishlarni tashkil etish va o'tkazish metodikasini bilish – O'qituvchi o'quvchilarni sinfdan tashqari faoliyatlarga jalb qilishni, ularga ko'nikmalarni o'rgatishni va ularda o'ziga bo'lgan ishonchni rivojlantirishni bilishi zarur.

- Belgilangan sanitariya-gigiena normalarini bilish – O'qituvchi o'quvchilarning salomatligini ta'minlash va sanitariya-gigiena talablariga rioya qilishni bilishi kerak. Bu talabning ahamiyati, ayniqsa, bolalar organizmiga zarar yetkazmaslik va ta'lim muhitini xavfsiz saqlashda katta o'rin tutadi.

Diqqat qilinsa, amaliy faoliyatdagi boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun muhim kasbiy talablar belgilangan. Ushbu talablar o'qituvchining pedagogik va shaxsiy salohiyatini oshirishga xizmat qiladi, hamda o'quvchilarning sifatli ta'lim olishlariga imkon yaratadi.

Eslatib o'tish joizki, amaliy faoliyatdagi boshlang'ich sinf o'qituvchilari ushbu umumiy va kasbiy talablarga rioya qilishi bilan faoliyat samaradorligiga erishadi hamda belgilangan kategoriyalarni egallaydi. Ularning mazkur talablarga rioya qilib borishi malaka oshirish tizimida nazorat qilinadi hamda kuchaytirib boriladi. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari oliy pedagogik ta'lim jarayonida ana shu umumiy va kasbiy talablarni o'zlashtiradi. Shunday qilib, boshlang'ich sinf o'qituvchilariga qo'yiladigan malaka talablari davlat tomonidan belgilanadi, ularni

o'zlashtirish va ularga amal qilish boshlang'ich sinf o'qituvchisining professionalligini ta'minlaydi.

Mustaqil ta'lim uchun savollar:

Mustaqil ta'lim uchun savollar:

1. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisi kasbiy qiyofasi uchun qanday talablar qo'yiladi?

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisi kasbiy qiyofasiga quyidagi talablar qo'yiladi:

- Kasbiy layoqat va eruditsiya – O'qituvchi o'z sohasi bo'yicha chuqur bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishi kerak. Bu, o'z navbatida, o'qitishning samaradorligi va o'quvchilarga bilimlarni taqdim etishda muvaffaqiyatni ta'minlaydi.

- Ma'naviy-axloqiy fazilatlar – O'qituvchi o'zining axloqiy va ma'naviy qadriyatlarini o'quvchilarga singdirish orqali ularning shaxsiy rivojlanishiga hissa qo'shadi. Bu fazilatlar, xususan, halollik, haqqoniylik, mehribonlik va xushmuomalalikni o'z ichiga oladi.

- Innovatsion fikrlash va amaliyotga yondashuv – O'qituvchi zamonaviy pedagogik usullarni, innovatsion texnologiyalarni o'z faoliyatiga qo'llashga tayyor bo'lishi kerak. Bu talab, o'qitish jarayonining samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi.

- Shaxsiy sifatlar – O'qituvchining shaxsiy sifatleri, jumladan, talabchanlik, inoyat va mehnatsevarlik, uning kasbiy faoliyatida muvaffaqiyatli bo'lishiga yordam beradi.

2. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisini kasbiy tayyorlashda va ularni amaliy faoliyatga yo'naltirishda qanday malaka talablariga asoslaniladi?

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisini kasbiy tayyorlash va ularni amaliy faoliyatga yo'naltirishda quyidagi malaka talablariga asoslaniladi:

- Pedagogik bilimlar – O'qituvchi pedagogika va psixologiya fanlaridan chuqur bilimlarga ega bo'lishi kerak. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarning psixologik xususiyatlarini inobatga olish, ularni tarbiyalash va o'qitish jarayonlarini samarali tashkil etishga yordam

beradi.

- Pedagogik metodlar – O‘qituvchi ta’lim jarayonini tashkil qilishda turli pedagogik metodlardan samarali foydalanishi kerak. Bunga interaktiv, innovatsion va integratsiyalashgan metodlar kiradi.

- Kasbiy etika va axloq – O‘qituvchi o‘zining professional etikasiga rioya qilishi, o‘quvchilarga nafaqat bilim, balki axloqiy va ma’naviy tarbiya berishi zarur.

- Ta’limdagi davlat standartlari – O‘qituvchi davlat ta’lim standartlariga mos ravishda ta’limni tashkil etishi va shu asosda o‘quvchilarni tarbiyalashni ta’minlashi kerak.

3. Amaliy faoliyatdagi boshlang‘ich sinf o‘qituvchilariga qo‘yiladigan talablardan xabaringiz bormi?

Ha, amaliy faoliyatdagi boshlang‘ich sinf o‘qituvchilariga qo‘yiladigan talablarga quyidagilar kiradi:

- Oliy pedagogik ma’lumotga ega bo‘lish – O‘qituvchi o‘z sohasiga oid yuqori malakali ta’limga ega bo‘lishi kerak.

- Pedagogik va psixologik bilimlarga ega bo‘lish – O‘qituvchi o‘quvchilarning psixologik holatlarini va o‘quv jarayonini to‘g‘ri tushunishi zarur.

- Interaktiv va innovatsion metodlarni qo‘llash – O‘qituvchi o‘quvchilarning o‘z fikrlarini erkin ifoda etishlari va mustaqil fikrlashni rivojlantirish uchun innovatsion metodlarni qo‘llashi kerak.

- O‘quv jarayonini sifatli tashkil etish – O‘qituvchi ta’lim jarayonini puxta rejalashtirishi va pedagogik shakllar va usullarni samarali qo‘llashi zarur.

4. Amaliy faoliyatdagi boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining malakaviy tayyorgarligini oshirib borish bo‘yicha nimalarni bilasiz?

Amaliy faoliyatdagi boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining malakaviy tayyorgarligini oshirib borish uchun quyidagilarni amalga oshirish zarur:

- Malaka oshirish kurslari – O‘qituvchilarni muntazam ravishda malaka oshirish kurslariga jalb qilish, yangi pedagogik

texnologiyalar va metodlarni o'rganishga rag'batlantirish.

- Ilmiy-pedagogik tadqiqotlar – O'qituvchilarni ilmiy-pedagogik tadqiqotlarga jalb qilish va yangi metodologiyalarni amaliyotda qo'llash.

- Mentorlik tizimi – O'qituvchilarni tajribali pedagoglar bilan mentorlik tizimi orqali o'rgatish, o'zaro tajriba almashish va o'rganilgan metodlarni sinab ko'rish.

- O'quv jarayonini takomillashtirish – O'qituvchilarni o'z faoliyatini tahlil qilishga va o'quvchilarga eng samarali ta'lim berishga intilishlarini oshirish.

- Kasbiy etika va malaka oshirish – O'qituvchilarga kasbiy etika bo'yicha seminarlar o'tkazish va ularga o'z malakasini doimiy ravishda oshirib borish zarurligini tushuntirish.

Topshiriq: pedagogik amaliyot

Topshiriq: Pedagogik amaliyot

Bo'lajak va amaliy faoliyatdagi boshlang'ich sinf o'qituvchilariga qo'yiladigan malaka talablarini yodlang va o'zlashtiring.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'z kasbiy faoliyatlarini muvaffaqiyatli amalga oshirishlari uchun ko'plab malaka talablariga javob berishlari zarur. Mazkur talablar pedagogik, psixologik va axloqiy bilimlarni o'z ichiga oladi. Ular quyidagicha tasniflanadi:

1. Kasbiy layoqat va eruditsiya: O'qituvchi pedagogika va psixologiya sohasidagi bilimlarni egallashi, shu bilan birga, o'zining faoliyatini samarali tashkil etish uchun kerakli ko'nikmalarga ega bo'lishi zarur.

2. Innovatsion fikrlash va metodologiya: Bo'lajak o'qituvchilar innovatsion pedagogik metodlarni o'zlashtirishi va ta'lim jarayonida zamonaviy texnologiyalardan foydalanishi kerak.

3. Ma'naviy-axloqiy fazilatlar: O'qituvchi o'quvchilarga nafaqat bilim, balki ma'naviyat va axloqiy qadriyatlarni ham singdirishi zarur. Bu o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga, jamiyatda o'z o'rnini topishlariga yordam beradi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy qiyofasiga qo'yiladigan talablarni eslab qoling va ularning o'zingizda mavjud jihatlarini aniqlang.

Kasbiy qiyofa – bu o'qituvchining o'z faoliyatidagi professional xususiyatlari, ma'naviy-axloqiy qadriyatlari, shaxsiy sifatlari va pedagogik uslublarini o'z ichiga olgan umumiy obrazidir. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisi uchun quyidagi talablar mavjud:

1. O'qitish va tarbiyalash mahorati: O'qituvchi o'zining ta'lim-tarbiyaviy faoliyatida yuqori mahoratga ega bo'lishi kerak. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarni bilim olishga qiziqtirish, ularning intellektual va ijtimoiy rivojlanishiga hissa qo'shish demakdir.

2. Ijtimoiymoslashuvchanlik: O'qituvchi harbiro'quvchining ehtiyojlariga mos ravishda ta'limni tashkil etishi, o'quvchilarning ijtimoiy va madaniy farqlarini hisobga olishi kerak.

3. Axloqiy mas'uliyat: O'qituvchi o'quvchilarga axloqiy tarbiya berishdan tashqari, ularning shaxsiy rivojlanishiga ta'sir o'tkazadigan mas'uliyatni o'z zimmasiga oladi.

O'qituvchining qiyofasiga (imijiga) doir pedagogik adabiyotlar bilan tanishish.

Pedagogik adabiyotlarda o'qituvchining qiyofasi haqidagi tushuncha keng o'rganilgan. Ushbu adabiyotlarda o'qituvchining professional imiji va shaxsiy xususiyatlariga oid bir qator fikrlar mavjud:

1. O'qituvchining tashqi ko'rinishi va o'zini tutishi: O'qituvchining tashqi ko'rinishi, kiyinish uslubi, xushmuomalalik va o'zini tutish uslubi uning pedagogik imijini tashkil etadi. Bu o'quvchilarga o'qituvchi shaxsiyatining ishonchli va jiddiy ekanligini ta'sir qiladi.

2. O'qituvchining axloqiy qadriyatlari: O'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki axloqiy tarbiyachi sifatida ham o'quvchilarga o'rnak bo'lishi kerak. Ularning shaxsiy fazilatlari (halollik, mehribonlik, adolat) o'quvchilarga ijobiy ta'sir qiladi.

3. O'qituvchining kommunikatsiya mahorati: O'qituvchi

oʻzining kommunikativ qobiliyatlarini doimiy ravishda rivojlantirishi zarur. Bu oʻquvchilar bilan samarali muloqot oʻrnatish, ularning savollariga aniq va tushunarli javoblar berish imkonini yaratadi.

2-MODUL. “BOSHLANG‘ICH TA‘LIM PEDAGOGIKASI” DIDAKTIKASI

6-MAVZU: “BOSHLANG‘ICH TA‘LIM DIDAKTIKASI” BILAN BOG‘LIQ MASALALAR

Reja:

1. *Didaktika ta‘rifi*
2. *Boshlang‘ich ta‘lim didaktikasining o‘ziga xos jihatlari*
3. *Boshlang‘ich ta‘lim didaktikasining samarali ishlashini baholash*

Tayanch tushunchalar:

Ta‘lim – insonning bilim, ko‘nikma va malakalarini shakllantirishning tizimli jarayoni.

Boshlang‘ich – ta‘limning asosiy, dastlabki bosqichi yoki boshlang‘ich bilimlar asosi.

Didaktika – ta‘lim jarayonini tashkil etishning nazariy va amaliy asoslari.

Tushuncha – bilimlarning mantiqiy birligi, predmet yoki hodisaning mohiyatini ifodalovchi mental konstruktsiya.

Xususiyat – obyekt, jarayon yoki tushunchaning o‘ziga xos belgilari va fazilatlari.

Bilim – dunyo haqidagi mantiqiy tushunchalar, faktlar va qonuniyatlarni o‘zlashtirish natijasi.

Ko‘nikma – bilimlarni amaliyotda qo‘llash orqali shakllanadigan mahorat.

Samara – ta‘lim jarayonining o‘lchanadigan natijasi (masalan, bilim darajasi, ko‘nikmalar rivoji).

Malaka – muayyan sohada professional faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan kompleks bilim, ko‘nikma va xususiyatlar majmui.

Yondashuv – ta‘limga qarashning metodologik tamoyillari (masalan, faol yondashuv, shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv).

O‘qitish – bilim va ko‘nikmalarni mazmunli tarzda yetkazish va o‘zlashtirish jarayoni.

Metod – o‘qitish jarayonida qo‘llaniladigan usullar va texnikalar (masalan, demonstratsiya, suhbat, tajriba).

1. Didaktika ta’rifi

Didaktika tushunchasi. Didaktika – pedagogika fanining muhim va ajralmas tarkibiy qismidir. U o‘qitish jarayonining nazariy asoslarini, uning qonuniyatlarini va metodologik tamoyillarini o‘rganadi. "Didaktika" so‘zi lotin tilidan olingan bo‘lib, asosan o‘qitishning nazariyasi va amaliyotini o‘z ichiga oladi. Didaktikaning asosiy kategoriyalari quyidagilardan iborat:

1. O‘qitish
2. Ta’lim berish
3. O‘qish

Didaktika, o‘z navbatida, quyidagi keng qamrovli masalalarni o‘z ichiga oladi. O‘qitish kategoriyasi ta’limni ilmiy asosda va tizimli ravishda tashkil etishni ko‘zda tutadi. Ushbu kategoriya pedagogikaning asosiy poydevorini tashkil etadi. Ta’lim berish kategoriyasi quyidagi jihatlarni o‘z ichiga oladi:

- Bilim berish,
- Ma’lumotlarni uzatish,
- O‘quvchilarning o‘quv-bilish faoliyatini tashkil etish,
- O‘qish jarayonida yuzaga keladigan muammolarni hal qilish,
- O‘quvchilarning ijodkorligini va mustaqilligini rivojlantirish,
- O‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini baholash.

Ta’lim berish kategoriyasi o‘qituvchining faoliyati natijasida amalga oshiriladi. O‘qish kategoriyasi esa quyidagilarni anglatadi:

- O‘quvchilarning davlat ta’lim standartlariga muvofiq bilim, ko‘nikma va malakalarni egallashi,
- O‘quvchilarning berilgan topshiriqlarni bajarishi,
- O‘quvchilarning ongi, dunyoqarashi va mustaqil fikrini shakllantirish.

Didaktikaning asosiy vazifasi o‘quv faoliyatini samarali amalga oshirishdir. O‘quv faoliyati o‘zida bir nechta muhim

jihatlarini qamrab oladi, jumladan:

- O'quvchilarga bilimlar majmuini berish va ularni egallash;
- O'quv faoliyatini turli vositalar va metodlar asosida tashkil etish;
- O'quvchilarning savodxonlik darajasini oshirish;
- O'quvchilarning bilish tajribasini kengaytirish va mustahkamlash.

Didaktikaning o'quv faoliyatidagi samaradorligi ichki va tashqi mezonlar bilan baholanadi. Ichki mezon ta'limning muvaffaqiyatli o'zlashtirilishini anglatadi, ya'ni o'quvchilar o'zlarining bilim va ko'nikmalarini qanchalik puxta egallaganliklarini ko'rsatadi. Tashqi mezon esa ta'limning umumiy samaradorligi bilan o'lchanadi, bu esa ta'lim jarayonining barcha jihatlarini, shu jumladan o'quvchilarning ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishini baholashni o'z ichiga oladi. Ushbu mezonlar asosida o'quv faoliyati tartibga solinadi va uning sifat darajasi o'lchanadi.

Didaktikaning nazariyasi va amaliyotiga oid bir qator tadqiqotlar amalga oshirilgan. Bu borada, albatta, chex pedagogi Yan Amos Komenskiyning (XVII asr) "Buyuk didaktika" asari alohida o'rin tutadi. Komenskiy didaktikaning asosiy tamoyillarini quyidagi prinsiplar asosida belgilagan:

- Bolaparvarlik – o'quvchilarga mehr-oqibat va g'amxo'rlik ko'rsatish, ularning ehtiyojlarini tushunish;
- Xalqparvarlik – ta'limni har bir shaxsning imkoniyatlari va ehtiyojlariga mos ravishda tashkil etish;
- Insonparvarlik – insoniyatning barcha a'zolarini bir xil huquqlarga ega, erkin va qadrlanishi kerak deb e'tirof etish;
- Bag'rikenglik – o'quvchilarga o'z fikrini ifoda etish, mustaqil qarorlar qabul qilish va turli fikrlarni hurmat qilish imkoniyatini yaratish.

Bu tamoyillar hozirgi ta'lim tizimida ham o'quvchilarga sifatli va adolatli ta'lim berishning asosiy prinsiplariga aylangan.

Didaktikaning asosiy vazifasi – o'quv faoliyatini samarali tashkil etishdir. O'quv faoliyati o'z ichiga bir qancha muhim

jarayonlarni oladi, ular quyidagilardan iborat:

- Bilimlar majmuini berish va egallash – ta'lim jarayonida o'quvchilarga bilimlar kompleksini o'rgatish va ularga mustahkamlash;

- O'quv faoliyatini turli vositalar va metodlar asosida tashkil etish – o'qitish jarayonini eng samarali tarzda tashkil qilish uchun zamonaviy usullar va pedagogik texnologiyalarni qo'llash;

- O'quvchilarning savodxonligini oshirish – o'quvchilarning til va fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish, ularni matnlarni tushunish va mantiqiy fikrlashga o'rgatish;

- O'quvchilarning bilish tajribasini kuchaytirish – o'quvchilarning o'rganish faoliyatiga ko'proq jalb etilishi va o'rganish jarayonida muvaffaqiyatlarga erishishi uchun ta'lim jarayonini doimiy ravishda takomillashtirish.

Didaktikaning samaradorligi o'quv faoliyatidagi ichki va tashqi mezonlar orqali o'lchanadi. Ichki mezon o'quvchilarning ta'limni muvaffaqiyatli egallash darajasini, ya'ni bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirishni anglatadi. Tashqi mezon esa ta'limning umumiy samaradorligi, uning jamiyatda va o'quvchilarda qanday o'zgarishlarga olib kelishini ko'rsatadi. Ushbu mezonlar ta'limning samarali amalga oshirilishida o'quv faoliyatining sifatini nazorat qilish va uning samaradorlik darajasini belgilash imkonini beradi.

Didaktika nazariyasi va amaliyotiga oid bir qancha ilmiy tadqiqotlar o'tkazilgan. Bu borada ayniqsa chex pedagogi Yan Amos Komenskiyning (XVII asr) "Buyuk didaktika" asari o'ta muhim ahamiyatga ega. Komenskiy ushbu asarda didaktikaning asosiy tamoyillarini quyidagicha belgilab berdi:

- Bolaparvarlik – o'quvchilarga ta'limda do'stona va g'amxo'r munosabatni ko'rsatish, ularni har tomonlama rivojlantirish;

- Xalqparvarlik – ta'limni har bir bola uchun keng imkoniyatlar yaratish orqali barcha uchun teng va adolatli qilish;

- Insonparvarlik – inson shaxsiyatini hurmat qilish, uning daxlsizligini ta'minlash, shaxsiy erkinlik va huquqlarni qadrlash;

- Bag'rikenglik – o'quvchilarga turli fikr va qarashlarni

hurmat qilish, ularga o'z fikrini erkin ifoda etish imkoniyatini yaratish.

Komenskiyning ushbu tamoyillari bugungi ta'lim tizimida ham o'quvchilarning shaxsiy va jamoaviy rivojlanishida asosiy yo'nalish sifatida qo'llanilib, ta'lim jarayonida adolat, insoniylik va o'zaro hurmatni ta'minlashga xizmat qiladi.

Didaktikaning yuqoridagi tamoyillari zamonaviy ta'lim va tarbiya jarayonida fundamental pedagogik qonuniyatlar sifatida qabul qilingan. Ushbu tamoyillarni amalga oshirishda ta'lim olish va ta'lim berish jarayonlarida insonning yoshiga, jinsiga, irqi, millati va ijtimoiy mavqei kabi xususiyatlari e'tiborga olinmasligi kerak. Bu yondaShuv esa butun dunyo ta'lim tizimida gumanizumni, ya'ni inson huquq va erkinliklarini, uning shaxsiy rivojlanishini ta'minlashni ideal g'oya sifatida qarashga olib keldi. Shu tarzda, ta'lim jarayonida asosiy o'rinni insonparvarlik egallaydi.

Komenskiy va boshqa pedagog olimlarning ishlari asosida, ta'lim jarayonida bolalarning ehtiyojlari, ularning o'ziga xos xususiyatlari, shaxsiy rivojlanishiga qaratilgan metod va usullar samarali ta'lim uchun muhim ahamiyatga ega. O'zbekiston ta'lim tizimi ham shu tamoyillarga tayangan holda rivojlanib bormoqda.

Bugungi kunda O'zbekistonda ta'lim faoliyati didaktikaning asosiy tamoyillari va pedagogik qonuniyatlari qat'iy amal qilgan holda tashkil etilgan. Bu yondashuv natijasida, mamlakatimizning ta'lim tizimi xalqaro miqyosda tan olingan, ilg'or rivojlanish yo'lini tanlagan davlatlar qatoriga kiritilgan. Bu jarayonning bir qismi sifatida, o'quvchilarga har tomonlama ta'lim berish, ularning ijtimoiy, madaniy, va shaxsiy rivojlanishini ta'minlashga katta e'tibor qaratilmoqda.

2. Boshlang'ich ta'lim didaktikasining o'ziga xos jihatlari

O'zbekiston pedagogik fanlari tarkibida boshlang'ich ta'lim didaktikasi o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, bu xususiyatlar mamlakatimizning ta'lim tizimining milliy va madaniy qadriyatlariga, shuningdek, jamiyatning zamonaviy talablariga mos keladi. Boshlang'ich ta'lim didaktikasining asosiy xususiyatlari

quyidagilardan iborat:

- 7-11 yoshli o'quvchilarni bilim olamiga olib kirish: Ushbu yosh davrida bolalar bilim olishga qiziqishni rivojlantirish va ularni mustaqil fikrlashga o'rgatish muhim ahamiyatga ega. Bu yoshdagi o'quvchilar uchun bilimlarning asosiy mohiyatini tushunish va ularni zamonaviy o'qitish usullaridan foydalangan holda taqdim etish talab etiladi.

- Mazkur yoshdagi o'quvchilarni jamiyatning talab va ehtiyojlariga mos ravishda o'qitish: Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarga nafaqat akademik bilimlar, balki ijtimoiy qadriyatlar, milliy va umuminsoniy etika va axloqiy normalar ham berilishi lozim. Bu esa o'quvchilarning jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishiga yordam beradi.

- Boshlang'ich ta'limda eng zamonaviy va maqbul o'quv fanlarini qo'llash: Yangi pedagogik texnologiyalar va innovatsion yondashuvlar, shu jumladan interaktiv o'qitish usullari va multimediya vositalari yordamida o'quvchilarni yanada samarali ta'lim bilan ta'minlash mumkin.

Shuningdek, boshlang'ich ta'lim didaktikasida asosiy e'tibor o'qitish va o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirishiga qaratilgan. Bu esa o'z o'rnida o'quv jarayonining sifatini oshirish va o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlashga yordam beradi. Shu sababli, 2020-2021 o'quv yilidan boshlab, boshlang'ich ta'lim davlat standartlari qayta ko'rib chiqildi va o'quv fanlari maqbullashtirildi. Misol uchun, O'zbek pedagogikasi tarixida ilk bor "Tarbiya" o'quv fani yaratilib, ta'lim jarayoniga tatbiq etildi. Ushbu fanning asosiy maqsadi o'quvchilarning ongi, dunyoqarashi va axloqini milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligiga asosan shakllantirishdan iborat.

Boshlang'ich ta'lim didaktikasida o'qitishning sifat va samaradorligiga erishish bosh maqsad sifatida belgilangan. Shu jihatdan, o'zlashtirish jarayoni quyidagi darajalar asosida baholanadi:

1. Fanlarning (hodisalarning, voqelikning, faktlarning)

o'quvchilar tomonidan farqlanishi va o'zlashtirilishi: O'quvchilarning bilimlarni to'g'ri anglash va ularni hayotdagi voqealar bilan bog'lash qobiliyati rivojlantiriladi.

2. Fanlar materiallarini tushunishi va ular asosida o'quvchilarning o'z bilimlarini boyitib borishi: O'quvchilar o'zlashtirilgan bilimlarni amaliyotga tatbiq etish, yangi bilimlar olish va o'z fikrini mustaqil shakllantirishga o'rgatiladi.

Bu tamoyillar orqali boshlang'ich ta'limda nafaqat akademik, balki axloqiy va ijtimoiy jihatdan ham to'liqroq shaxslarni tarbiyalashga erishiladi.

O'zbekiston boshlang'ich ta'lim didaktikasida o'qituvchilarning individual o'qitish uslublari juda muhim o'rin tutadi. Har bir o'qituvchi o'zining shaxsiy uslubiga ega bo'lib, bu uslublar o'quvchilarning ehtiyojlari va imkoniyatlariga moslashadi. O'zbekiston boshlang'ich ta'limida, hozirgi kunda, bir nechta fan o'qituvchilari o'quv faoliyati bilan shug'ullanmoqda va har biri o'z metodologiyasiga asoslanib, ta'limni samarali tashkil etishga intiladi. Biroq, boshlang'ich ta'lim davlat standartlariga muvofiq, o'qituvchilarning turli o'qitish uslublari pedagogik qonuniyatlar asosida umumiy lashtiriladi, ya'ni ular bir-birini to'ldiradi va umumiy yondashuvlar orqali mustahkamlanadi. Bu jarayonda quyidagi pedagogik qonuniyatlar asosiy rolni o'ynaydi:

- Mavzularni tushuntirish va o'rgatish metodlari asosida yoritilishi: O'qituvchilar o'quvchilarni yangi bilimlarni qabul qilishga yordam berish uchun metodik yondashuvlarni tanlashadi. Bu metodlar o'quvchilarning qiziqishlarini uyg'otish, ularning faol ishtirokini ta'minlashga qaratilgan bo'ladi.

- Har bir o'quvchining mavzularni o'zlashtirishga erishishi: Boshlang'ich sinf o'quvchilari o'zlashtirish jarayonida turli bosqichlarni o'rganadi, va o'qituvchi ularni qadam-baqadam yo'naltirib, har bir o'quvchining o'zlashtirish jarayonini yaxshilashga harakat qiladi.

- O'quvchilarning yoshi, jismoniy va ruhiy imkoniyatlariga mos o'quv vositalarining tanlanishi: O'quvchilarning yoshiga va

individual xususiyatlariga qarab, o'qituvchilar ta'lim jarayonini turli vositalar va metodlar orqali boyitadi. Bu pedagogik yondashuv o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi.

- O'quvchilarni mustaqil ta'lim olishga yo'naltirilishi: Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarga nafaqat bilim berish, balki ularning mustaqil fikrlash va o'rganish ko'nikmalarini rivojlantirishga katta e'tibor qaratiladi. Bu jarayon o'quvchilarga kelajakda o'z bilimlarini mustahkamlashda yordam beradi.

Shu bilan birga, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning tashabbusi bilan jamiyatda kitobxonlik qadriyati qayta tiklandi. Bu tashabbus boshlang'ich ta'lim didaktikasida muhim yangilanishlarga olib keldi. O'quvchilarga kitob o'qish va uni muhokama qilish orqali bilimlarni chuqurlashtirish va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish masalasi yangi ahamiyat kasb etdi. Buning natijasida, boshlang'ich ta'lim didaktikasining tarkibiy qismiga kitobxonlik faoliyati va muhokama jarayonlari kiritildi.

Tamoyil	Tavsif
O'qitishning oddiydan murakkablikka paydo bo'lishi	O'quvchilarning bilim va ko'rinishdagi rivojlanishi. Yangi bosqichlari o'quvchilarga o'rganilgan bilimlari asosida yangi bilimlarni qabul qilish uchun mahsulotlari.
Texnologiyalarning rivojlanishi	Masofaviy talim, komp'yuterli texnologiyalar va boshqa zamonaviy o'quv yordamining keng qo'llab-quvvatlashi.
Texnologik rollar	Vositalar texnik
O'quvchilarning texnologiyalardan yuk tashish ko'nikmasi	7-11 yosh o'quvchilarga texnik xizmatdan yuk tashish ko'nikmasini boshqarish bo'yicha texnologik qo'llanma.
Mustaqil fikrlash va tanqidiy fikrlash	Texnologiyalardan samarali foydalanish o'quvchilarning mustaqil va tanqidiy fikrlash ko'rinishini rivoj

Bugungi kunda pedagogik olimlar oldida boshlang'ich sinf o'quvchilari o'qishi zarur bo'lgan adabiyotlar majmuini tuzish va kitobxonlikning didaktik muammolarini hal qilish vazifasi turibdi. Shuning uchun, oliy pedagogik ta'lim jarayonida

bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari boshlang'ich ta'lim didaktikasi asoslari va yordamchi didaktik adabiyotlarning xususiyatlari bo'yicha puxta bilimga ega bo'lishlari zarur. Bu bilimlar o'qituvchilarga o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini mustahkamlashda, ularga muvaffaqiyatli ta'lim berishda yordam beradi.

Boshlang'ich ta'lim didaktikasida o'qitishning oddiydan murakkablikka tamoyili asosiy prinsiplardan biridir. Bu tamoyilga muvofiq, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalari bosqichma-bosqich, izchil ravishda rivojlanadi. Ya'ni, o'quv jarayoni o'quvchining imkoniyatlariga qarab asta-sekin murakkablashadi, bu esa ularning individual rivojlanishini ta'minlaydi. Har bir yangi bosqich o'quvchilarga o'zlashtirilgan bilimlar asosida yangi bilimlarni osonroq qabul qilish imkoniyatini yaratadi.

Bugungi kunda texnologiyalarning tezkor rivojlanishi natijasida boshlang'ich ta'limda masofaviy ta'lim, komp'yuterli texnologiyalar bilan bog'liq o'qitish usullari keng tarqalmoqda. Bu o'zgarishlar o'quv tizimiga yangi imkoniyatlar ochmoqda va ta'lim jarayonida yangi metodlar va yondashuvlarning joriy etilishiga olib kelmoqda. Shu sababli, bunday texnologiyali ta'lim turlarining didaktikasini ishlab chiqish zaruriyati dolzarb bo'lib turibdi.

Bizning yondashuvimiz shundaki, komp'yuter va boshqa texnik vositalar boshlang'ich ta'limda maqsad emas, balki ta'lim jarayonini samarali tashkil etish uchun ishlatiladigan vositalar bo'lishi kerak. Bu yondashuv orqali o'quvchilarga texnik vositalardan oqilona foydalanish ko'nikmasi shakllantiriladi. O'quvchilarni texnologiyalarga qiziqtirish, ularning bilim olish jarayonini zamonaviy metodlar bilan boyitish muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, texnologiyalarni samarali va maqsadli ishlatish orqali o'quvchilarning mustaqil fikrlash, analitik va tanqidiy fikrlash ko'nikmalari ham rivojlanadi.

Boshlang'ich ta'limda texnologiyalarning to'g'ri qo'llanilishi, albatta, o'quvchilarning ta'limga bo'lgan motivatsiyasini oshiradi va ularning o'quv faoliyatini yanada samarali qiladi.

3. Boshlang'ich ta'lim didaktikasining samarali ishlashini baholash

O'zbekiston sharoitida boshlang'ich ta'lim didaktikasining samaradorligi bir qator mezonlar asosida belgilanadi. Ushbu mezonlar ta'lim jarayonining sifatli va samarali tashkil etilishiga yo'l ochadi va o'quvchilarni yangi bilimlar bilan ta'minlashda o'qituvchining o'rnini beqiyosdir. Boshlang'ich ta'lim didaktikasining samaradorligini baholashda quyidagi asosiy omillarni hisobga olish lozim:

a) O'quv jarayonini eng yuqori talablar asosida tashkil etish: Ta'limning umumiy maqsadi – o'quvchilarga keng ko'lamli bilimlar berish, ular o'zlashtirgan materiallarni amaliyotga tatbiq etish, shuningdek, ularni zamonaviy dunyoda muvaffaqiyatli yashashga tayyorlashdir. O'quv jarayonida xalqimizning boy madaniyati va ma'naviyatiga asoslangan yondashuvlar muhim o'rin tutadi.

b) Boshlang'ich ta'limni professional o'qituvchilar bilan ta'minlash: Ta'lim jarayonining samaradorligi o'qituvchining malakasi, pedagogik mahorati va insoniy qadriyatlariga bog'liqdir. O'zbekiston ta'lim tizimida o'qituvchilarning doimiy ravishda malakasini oshirib borish, yangi pedagogik metod va texnologiyalarni o'rganish masalalari dolzarb hisoblanadi.

v) Boshlang'ich ta'lim davlat standartlarini qat'iy bajarish: Boshlang'ich ta'lim tizimida davlat tomonidan belgilangan o'quv dasturlari va standartlariga amal qilish, o'quvchilarning bilimini o'lchash va baholashda yagona yondashuvni ta'minlash muhimdir. Shu bilan birga, o'quv jarayonida milliy qadriyatlar, urf-odatlar va an'analarga alohida e'tibor qaratilishi kerak.

Mazkur mezonlarga asoslanib, boshlang'ich ta'lim didaktikasining samaradorligiga erishiladi. Keyingi paytlarda boshlang'ich ta'limda texnik vositalar va zamonaviy texnologiyalarni keng qo'llash, o'quvchilarning o'rganish samaradorligini oshirishda katta ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, boshlang'ich ta'lim didaktikasining samaradorligini baholashda o'qituvchilarning faoliyati va pedagogik tajribasi asosiy omil hisoblanadi. Chunki

o'qituvchining asosiy maqsadi – o'quv fanlarini talab darajasida o'qitish, tushuntirish va har bir o'quvchining rivojlanish jarayonini boshqarishdir.

Shu jihatdan, boshlang'ich ta'lim didaktikasida texnik vositalar va zamonaviy texnologiyalar samaradorlikka erishishning ikkilamchi asosi hisoblanadi. Biroq, bu vositalar o'qituvchining pedagogik mahorati bilan uyg'unlashib, o'quvchilarning tafakkurini rivojlantirishga xizmat qilishi kerak.

Oliy pedagogik ta'lim jarayonida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari boshlang'ich ta'lim didaktikasining samaradorligiga erishish uchun zarur ko'nikmalarni egallashlari lozim. Ular quyidagilarni amalga oshirishlari kerak:

- Boshlang'ich ta'lim didaktikasi bo'yicha bilimlarni egallash: O'qituvchi uchun didaktik bilimlar muhim asos hisoblanadi. Bu bilimlar, o'z navbatida, o'quvchilarga ta'lim berishda aniq metodlar va yondashuvlarni qo'llashga imkon beradi.

- Boshlang'ich ta'lim didaktikasiga doir qo'shimcha adabiyotlarni o'qish: Tezkor bilim yangilanishi va pedagogik yondashuvlarning rivojlanishini kuzatish uchun ilmiy-ijodiy faoliyatni olib borish zarur.

- “Boshlang'ich ta'lim” jurnali va “Ma'rifat” gazetalari bilan muntazam tanishib borish: Bu nashrlar orqali o'qituvchilar sohadagi yangiliklardan, ilg'or tajribalardan xabardor bo'lishlari mumkin.

- Ustozlardan boshlang'ich ta'lim didaktikasiga doir maslahatlar olish: Tajribali pedagoglardan maslahatlar va ko'rsatmalar olish, o'quv jarayonini samarali tashkil etishning muhim bir yo'li hisoblanadi.

3. Boshlang'ich ta'lim didaktikasining samarali ishlashini baholash

Bundan tashqari, boshlang'ich ta'lim didaktikasining samaradorligini oshirish uchun milliy pedagogika an'analari, xalq ta'limi tarixiy merosi va pedagogik yondashuvlarni o'rganish ham alohida o'rin tutadi. Shunday qilib, boshlang'ich ta'lim tizimi

milliy qadriyatlar bilan uyg'unlashgan holda, global ta'lim talablari asosida o'z faoliyatini rivojlantirishi lozim.

Komponent	Tavsifi
1. O'quv jarayonini yuqori talablar asosida tashkil etish	- Keng ko'lamli bilimlarni yetkazish, amaliyotga tatbiq etish, zamonaviy dunyoga moslashuvchanlikni rivojlantirish. - Madaniy va ma'naviy qadriyatlarga asoslangan yondashuv.
2. Professional o'qituvchilar bilan ta'minlash	- O'qituvchining malakasi, pedagogik mahorati, insoniy fazilatlari. - Malakani oshirish, yangi metod va texnologiyalarni o'rganish.
3. Davlat standartlarini qat'iy bajarish	- O'quv dasturlari va baholashda yagona mezonlarni qo'llash. - Milliy urf-odatlar va an'analarga e'tibor.
4. Texnik vositalar va zamonaviy texnologiyalar	- Interfaol darsliklar, platformalar, raqanili resurslardan foydalanish. - Pedagogik mahorat bilan uyg'unlashgan holda tafakkurni rivojlantirish.
5. Bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash	- Didaktikabilunlari, metodikyondashuvlar. - Ilmiy adabiyotlar, jurnallar bilan tanishish. - Tajribali ustozlardan maslahat olish.
6. Milliy pedagogik an'analarni rivojlantirish	- Xalq ta'limi merosi, milliy qadriyatlar asosida global standartlarni qo'llash. - Tizimni zamonaviylashtirish va rivojlantirish.
7. O'quvchilarning samaradorligini monitoring	- Bilim darajasi, ko'nikma va malakalarni muntazam baholash. - Individual yondashuv orqali har bir o'quvchining rivojlanishini kuzatish.

O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy-ma'naviy va madaniy taraqqiyoti sharoitida boshlang'ich ta'lim didaktikasining samaradorligini baholash zamonaviy ilmiy yondashuvlar va milliy qadriyatlarga asoslangan o'quv-me'yoriy talablar doirasida amalga oshiriladi. Bu boradagi mezonlar quyidagilar bilan belgilanadi:

a) o'quv-tarbiya jarayonini eng yuqori pedagogik, metodik va axloqiy talablar asosida tashkil etish;

b) boshlang'ich ta'lim tizimini kasbiy va shaxsiy jihatdan

yetuk, vatanparvar, zamonaviy texnologiyalarni o'zlashtirgan pedagog kadrlar bilan ta'minlash;

v) davlat ta'lim standartlari, o'quv rejalari va dasturlarining izchil va sifatli bajarilishini ta'minlash.

Mazkur mezonlar asosida boshlang'ich ta'lim didaktikasining sifat ko'rsatkichlari shakllanadi. Bugungi kunda boshlang'ich ta'limda raqamli vositalar va innovatsion texnologiyalarni joriy etish keng quloq yoymoqda. Biroq, didaktik samaradorlikni baholashda texnik vositalarning o'zi yetarli emas. Bu borada asosiy mezon – o'qituvchi shaxsining kasbiy tayyorgarligi, metodik bilimlari, dars jarayonini boshqarish qobiliyati va milliy qadriyatlarga sodiqligi hisoblanadi.

O'qituvchining vazifasi nafaqat o'quv fanlarini to'g'ri va aniq tushuntirish, balki har bir o'quvchining qiziqishlarini aniqlab, uni mustaqil fikrlashga, ijodkorlikka, vatanparvarlik ruhida tarbiyalashdan iborat. Shu bois, texnik vositalar va innovatsion yechimlar samaradorlikni oshirishda muhim bo'lsada, ular ikkinchi darajali omil sifatida qaraladi.

Bo'lajak o'qituvchilarda samaradorlik ko'nikmalarini shakllantirish

Oliy pedagogik ta'lim tizimida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida ularning didaktik savodxonligini oshirish dolzarb masaladir. Boshlang'ich ta'lim didaktikasining samaradorligini oshirish uchun talabalar quyidagilarga amal qilishlari zarur:

- didaktika nazariyasi va amaliyoti bo'yicha chuqur bilimlarni egallash;

- sohaga oid mahalliy va xorijiy adabiyotlar bilan muntazam tanishish;

- “Boshlang'ich ta'lim”, “Tafakkur”, “Yangi O'zbekiston ta'limi” kabi ilmiy-nazariy jurnallar hamda “Ma'rifat”, “O'qituvchi” kabi pedagogik nashrlarni doimiy o'rganish;

- tajribali ustozlar bilan maslahatlashish, ularning ilg'or tajribasini o'rganish.

Shuningdek, O'zbekiston sharoitida umumdidaktik masalalar chuqur tadqiq etilgan bo'lsa-da, **boshlang'ich ta'lim didaktikasiga oid ilmiy izlanishlar va mahalliy metodikalar yetarlicha rivojlanmagan**. Shu bois, bo'lajak o'qituvchilarning ushbu yo'nalishdagi ilmiy-tadqiqotchilik salohiyatini kuchaytirish, milliy tajribalarga tayangan holda yangi metodik yondashuvlar ishlab chiqish zarurdir.

Didaktik samaradorlikni baholashning yangicha yondashuvi

Bugungi kunda boshlang'ich ta'lim samaradorligi o'quvchilar tomonidan egallangan bilim, ko'nikma va kompetensiyalar asosida baholanmoqda. Ayniqsa, **boshlang'ich ta'limni yakunlagan 4-sinf bitiruvchilarining umumta'lim, Prezident va ixtisoslashtirilgan maktablarga o'qishga qabul qilinish holatlari** asosida ta'lim sifatini o'lchash tajribasi joriy etilmoqda. Bu esa boshlang'ich ta'limda o'quv jarayonining real natijalarga yo'naltirilganligini ko'rsatadi va didaktik samaradorlikni baholashda muhim mezonlardan biri sifatida e'tirof etilmoqda.

Shunday qilib, "Boshlang'ich ta'lim didaktikasi" fani zamonaviy talablarga javob beruvchi, ilmiy-nazariy asoslangan, milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligiga asoslangan holda shakllanmoqda. Ushbu fandagi yondashuvlar, pedagogik metodlar va baholash mezonlari O'zbekiston ta'lim tizimi taraqqiyotiga xizmat qiluvchi strategik yo'nalishlardan biridir.

Mustaqil ta'lim uchun savollar:

1. Didaktika tushunchasi: nazariy va milliy kontekstda talqini

Didaktika tushunchasi ta'lim jarayonining ilmiy-metodologik asosi sifatida qanday talqin qilinadi? O'zbekiston ta'lim tizimida didaktik prinsiplarning milliy qadriyatlar, jumladan, ma'naviy-axloqiy tarbiya va mahalliy ta'lim an'analari bilan bog'liqligini tahlil qiling.

2. Boshlang'ich ta'lim didaktikasining milliy xususiyatlari

Boshlang'ich ta'lim didaktikasining asosiy xususiyatlari nimalardan iborat? Ushbu xususiyatlar O'zbekistondagi

boshlang'ich ta'lim tizimida milliy-madaniy qadriyatlar, masalan, o'zbek xalq pedagogikasi, til va adabiyotga oid elementlar bilan qanday uyg'unlashtiriladi?

3. Boshlang'ich ta'lim didaktikasi samaradorligini oshirishda milliy yondashuvlar

Boshlang'ich ta'lim didaktikasining samaradorligiga qanday omillar ta'sir qiladi? O'zbekiston ta'lim tizimida milliy ta'lim standartlari, mahalliy jamoat va oilaviy qadriyatlarni integratsiya qilish orqali didaktik samaradorlikka erishish usullarini misollar bilan tavsiflang.

4. Boshlang'ich ta'lim didaktikasining o'ziga xos milliy xususiyatlari

Boshlang'ich ta'lim didaktikasining O'zbekiston ta'lim tizimiga xos o'ziga xos jihatlarini aniqlab bering. Bu xususiyatlar milliy ta'lim siyosati, o'zbek xalqining ma'naviy-axloqiy an'analari va zamonaviy ta'lim texnologiyalari bilan qanday bog'liqlikka ega? Ushbu xususiyatlarning ta'lim jarayonidagi ahamiyatini misollar bilan yoritib bering.

Pedagogik amaliyot uchun topshiriq: Mark Fabiy Kvintilianning fikrlarini akademik tarzda milliy kontent bilan boyitib taqdim etish

Topshiriq: Mark Fabiy Kvintilianning (miloddan avvalgi 35 – milodiy 95 yillar) ta'lim va tarbiyaga oid quyidagi fikrlarini akademik uslubda, O'zbekiston ta'lim tizimining milliy qadriyatlari va madaniy-ma'naviy an'analari bilan uyg'unlashtirib, yon daftarga yozib oling. Kvintilianning fikrlarini tahlil qilishda O'zbekistondagi boshlang'ich ta'lim amaliyoti va milliy pedagogik an'analarga tayanib, ularning dolzarbligini asoslang.

Kvintilianning fikri (qayta ifodalangan va boyitilgan shakli):

“Farzand dunyoga kelgach, ota-onalarning eng muhim vazifasi ular uchun umid va orzularning ramzi bo'lib qolishdir. Har bir ota-ona o'z farzandining o'qimishli, ma'naviy va axloqiy jihatdan barkamol inson bo'lib voyaga yetishini orzu qiladi. Bu orzu O'zbekistondagi milliy ta'lim an'analari o'z aksini topadi, chunki

o'zbek xalq pedagogikasida farzand tarbiyasi oilaviy qadriyatlar va ma'naviy-axloqiy asoslarga tayanadi. Shu sababli, ota-onalarning asosiy mas'uliyati farzandlariga ta'lim va tarbiya berishdan iborat bo'lib, bu jarayon boshlang'ich ta'limdan boshlanadi. Boshlang'ich ta'limda bolalarga yozuv va o'qish ko'nikmalarini o'rgatish zarur, buning uchun o'zbek xalq pedagogikasida keng qo'llanilgan o'yin usullariga asoslanish tavsiya etiladi. Masalan, o'zbek xalq o'yinlari, alla va ertaklari orqali bolalarning tafakkuri va xotirisini rivojlantirish mumkin. Bu usullar natijasida bolaning eng muhim kognitiv qobiliyati – xotirasi shakllanib, uning kelajakdagi ta'lim olishi uchun mustahkam poydevor yaratiladi.”

1. Kvintilianning ushbu fikrlarini yon daftarga yozib olar ekan, ularning O'zbekiston ta'lim tizimidagi dolzarbligini tahlil qiling. Jumladan, o'zbek xalq pedagogikasidagi oilaviy tarbiya, ma'naviy-axloqiy qadriyatlar va boshlang'ich ta'limda o'yin usullarining qo'llanilish jarayonlariga e'tibor bering.

2. O'zbekistondagi boshlang'ich ta'lim standartlari va milliy ta'lim siyosati asosida Kvintilianning fikrlarining amaliy ahamiyatini misollar bilan asoslang. Masalan, “Ona tili va o'qish” darslarida o'zbek xalq ertaklari va maqollaridan foydalanish orqali bolalarning xotirisi va ijodiy tafakkurini rivojlantirish usullarini ko'rib chiqing.

3. Topshiriqni bajarishda nazariy manbalar (masalan, o'zbek pedagoglarining asarlari yoki milliy ta'lim standartlari) bilan birga, mahalliy ta'lim amaliyotidan misollar keltirish tavsiya etiladi.

7-MAVZU: BOSHLANG'ICH TA'LIM TURLARI

Reja:

1. *An'anaviy shakldagi boshlang'ich ta'lim*
2. *Inklyuziv (inklyuziv yondashuv asosidagi) boshlang'ich ta'lim*
3. *Eksternat (mustaqil o'qish asosidagi) boshlang'ich ta'lim*

Tayanch tushunchalar:

Boshlang'ich ta'lim – O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimining uzviy bosqichi bo'lib, 1-sinf dan 4-sinf gacha bo'lgan davrni qamrab oladi. Ushbu bosqichda o'quvchilarga hayotiy ko'nikmalar, dastlabki bilimlar asoslari, ijtimoiy-madaniy qadriyatlar, milliy g'oya va vatanparvarlik ruhida tarbiya berish muhim ahamiyat kasb etadi. Boshlang'ich ta'limning asosiy maqsadi – bolalarda o'qish, yozish, hisoblash, muloqot qilish, mustaqil fikrlash va o'z-o'zini boshqarish kabi ko'nikmalarni shakllantirishdir.

An'anaviy boshlang'ich ta'lim turi – O'quvchilarning sinfda, o'qituvchi rahbarligida, dars jadvaliga muvofiq tarzda ta'lim olishini nazarda tutuvchi shakldir. Ushbu ta'lim turi O'zbekiston xalq ta'limi tizimida keng qo'llaniladi hamda o'quvchilarning yagonalikda rivojlanishini, milliy qadriyatlar asosida tarbiyalanishini ta'minlaydi.

Inlyuziv boshlang'ich ta'lim turi – jismoniy yoki aqliy imkoniyati cheklangan bolalar uchun sog'lom bolalar bilan birga umumiy muhitda ta'lim olish imkoniyatini beruvchi zamonaviy yondashuvdir. Bu turdagi ta'lim inson huquqlarini ta'minlash, teng imkoniyatlar yaratish va mehr-oqibat muhitini shakllantirishga xizmat qiladi. Inlyuziv ta'lim O'zbekistonning «Ta'lim to'g'risida»gi qonunida ham o'z aksini topgan.

Eksternat boshlang'ich ta'lim turi – ta'lim oluvchining mustaqil ravishda, darslarga qatnashmagan holda, belgilangan dastur asosida bilim olib, davlat tomonidan belgilangan tartibda nazoratdan o'tishini anglatadi. Bu shakl, asosan, xorijda yashayotgan bolalar, sog'lig'i bo'yicha imkoniyati cheklangan yoki boshqa sabablarga ko'ra an'anaviy ta'limga qatnasha olmaydiganlar uchun mo'ljallangan.

Bilim – shaxsning atrof-muhit haqidagi ilmiy asoslangan tasavvurlar, tushunchalar va faktlar majmui bo'lib, u maktab ta'limi jarayonida bosqichma-bosqich shakllanadi. Boshlang'ich ta'lim bosqichida berilgan bilimlar bolalarning intellektual rivojlanishiga

asos bo'ladi.

O'zlashtirish – bilim, ko'nikma va malakalarni tushunish, qabul qilish va amaliyotda qo'llay olish jarayoni. O'zlashtirish darajasi o'quv dasturlarining samaradorligi, o'quvchilarning individual xususiyatlari va o'qituvchining pedagogik mahoratiga bog'liq.

Amaliyot – nazariy bilimlarni real hayotiy vaziyatlarda qo'llay olish faoliyatidir. Boshlang'ich ta'limda amaliyot, asosan, tajriba, mashqlar, o'yinli faoliyatlar orqali amalga oshiriladi. Amaliyot orqali o'quvchilarda mustahkam bilim, malaka va ko'nikmalar shakllanadi.

1. An'anaviy shakldagi boshlang'ich ta'lim

Mamlakatimizda boshlang'ich ta'lim bosqichida zamonaviy yondashuv va ta'lim turlarini bosqichma-bosqich joriy etish jarayoni izchil davom etmoqda. Bu jarayon Prezident tashabbusi bilan amalga oshirilayotgan ta'lim sohasidagi islohotlar, xususan, "Yangi O'zbekiston – yangi ta'lim" tamoyiliga asoslangan davlat siyosati doirasida olib borilmoqda. Shu bilan birga, an'anaviy boshlang'ich ta'lim turi o'zining boy tarixiy tajribasi, o'quv-tarbiya jarayonidagi sinovdan o'tgan samarali metodikasi va milliy-pedagogik qadriyatlar asosiga tayanishi bilan hanuzgacha o'z dolzarbligini saqlab qolmoqda. Mazkur ta'lim turi, ayniqsa, o'quvchilarda ijtimoiy moslashuv, axloqiy tarbiya, milliy o'zlikni anglash va ijtimoiy-ma'naviy fazilatlarni shakllantirishda beqiyos ahamiyat kasb etadi³.

Shu jihatdan qaralganda, xalq pedagogikasi va milliy madaniyatimiz tarixida boshlang'ich ta'lim eng qadimiy va barhayot ta'lim shakli sifatida namoyon bo'ladi. Jumladan, Mahmud Qoshg'ariy, Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yassaviy kabi mutafakkirlar asarlarida bolalar tarbiyasi va dastlabki ta'lim masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Bu esa xalqimiz tafakkurida boshlang'ich ta'limning qadimdan muhim o'rin tutganligini ko'rsatadi. Bugungi

³ Халидов А.Б. Мактаб. // Ислам. Энциклопедический словарь. –М.: "Наука". 1991. –с 153

kunda ham boshlang'ich ta'lim turi yurtimiz umumiy o'rta ta'lim tizimining tayanch bosqichi sifatida keng ko'lamda amal qilmoqda hamda zamonaviy ta'lim shakllari bilan uyg'unlashgan holda rivojlanmoqda.

An'anaviy tarzda'ich ta'lim turiga xos xususiyatlari bilan ajralib turadi, o'ziga xos xususiyatlari bilan ajralib turadi:

Xususiyatlar	Tavsif
Dars tizimiga asoslanish	Ta'lim jarayoni an'anaviy darslar orqali amalga oshirish, bu esa o'quvchilarning ta'limiy foyda olish va boshqarishga imkon beradi.
O'qituvchi rolining mustahkamligi	O'qituvchi ta'lim jarayonida asosiy rolni o'ynaydi, o'quvchilarga bilim berish va boshqaruvni nazorat qilishda muhim korxona ega.
O'zlashtirish va ko'chirishni davriy baholab borish	O'quvchilarning malakasini oshirish jarayonida muntazam ravishda baholab borish tizimiga ega bo'lib, bu hujjatlar bilimlarini sifatda yordam beradi.

An'anaviy ta'lim tizimi, milliy madaniyat va an'analarga erkin holda, o'quvchilarning ko' rivojlanishini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu esa o'z kuchini yuklash, kelajagini belgilovchi avlodni tarbiyalashga yordam beradi

An'anaviy boshlang'ich ta'lim turida dars tizimi ustuvor ahamiyat kasb etadi va bu tizim o'zining muayyan pedagogik strukturasi bilan ajralib turadi. Dars odatda uch bosqichdan – **kirish, asosiy qism** va **yakunlovchi bo'lim**dan iborat bo'lib, mazkur tuzilma IX asrda yashab o'tgan Buxoro pedagogik maktabi vakillari tomonidan ishlab chiqilganligini alohida ta'kidlash joiz. Jumladan, mashhur olim Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino va boshqa sharq mutafakkirlari o'z asarlarida ta'lim jarayonining bosqichma-bosqich tashkil etilishiga e'tibor qaratganlar.

An'anaviy dars tizimida o'tilgan mavzuni takrorlash, o'quvchilarning bilim darajasini nazorat qilish, yangi mavzuni bayon etish va mustahkamlash kabi didaktik bosqichlar asosida

faoliyat olib boriladi. Bu yondashuvda o'qituvchi markaziy shaxs sifatida ishtirok etadi va bilimlar asosan ma'ruza, tushuntirish, izohlash orqali yetkaziladi. O'quvchilarning o'zlashtirish darajasini oshirishda darsliklar, metodik qo'llanmalar va yozma topshiriqlardan foydalaniladi.

Ta'lim jarayonida davlat ta'lim standartlariga muvofiq ishlab chiqilgan darslik va metodik materiallar asosiy manba sifatida xizmat qiladi. O'qituvchining vazifasi – mavzuni izchil, ravon va tushunarli tarzda bayon qilish, shuningdek, o'quvchilarda mustahkam bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishdir. Shu bilan birga, an'anaviy boshlang'ich ta'lim turi o'zbek xalqining qadimiy pedagogik merosi, milliy qadriyatlari va tarbiyaviy an'analarni o'zida mujassam etgan holda, yosh avlodga intizom, hurmat, mehnatsevarlik va vatanparvarlik tuyg'ularini singdirishda muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda.

So'nggi yillarda mamlakatimiz ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlar natijasida dars shakllari tobora boyib, yangilanish yo'lidan bormoqda. An'anaviy dars shakli negizida shakllangan zamonaviy yondashuvlar, ayniqsa, boshlang'ich ta'lim tizimida o'z ifodasini topmoqda. Jumladan, **muammoli dars** (mavzuni muammo sifatida qo'yish va uni birgalikda hal etish orqali o'zlashtirish), **munozarali dars** (mavzuni fikr almashuvi va bahs-munozara orqali anglash), **erkin dars** (o'quvchilarning tayyorlab kelgan mustaqil materiallari asosida tashkil etiladigan dars), shuningdek, **mahorat darsi** (muayyan soha vakili tomonidan muammoli mavzular bo'yicha ma'ruza tarzida o'tiladigan mashg'ulot) kabi innovatsion shakllar keng joriy qilinmoqda. Bu esa o'quvchilarda ijodiy fikrlash, tanqidiy yondashuv, o'z fikrini asoslay olish kabi kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qilmoqda.

Shu bilan birga, dars tizimiga asoslangan **an'anaviy boshlang'ich ta'lim turi** hanuzgacha o'zining metodik afzalliklari va milliy-pedagogik qadriyatlarga mosligi bilan yashovchanligini saqlab qolmoqda. 2020–2021 o'quv yilidan boshlab ushbu ta'lim

turi yangi mazmunga ega bo'lib, o'quv fanlarining **gumanitar, tabiiy va aniq fanlar** turkumlariga bo'lingan holda o'qitish shaklida yo'lga qo'yildi. Bu yondashuvning asosiy maqsadi – boshlang'ich sinf o'quvchilarining individual qobiliyat va qiziqishlariga mos ravishda o'quv fanlarini chuqur va ongli ravishda o'zlashtirishini ta'minlashdan iborat.

Natijada, boshlang'ich sinflarda o'quv fanlari bo'yicha **mutaxassis-pedagoglar** faoliyat yurita boshladi. Bu esa pedagogik kadrlar tayyorlash tizimiga yangi talablarni ilgari surdi. Jumladan, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari quyidagi ikki asosiy kompetensiyani egallashi zarur bo'lib qoldi:

1. Boshlang'ich sinflarda o'qitiladigan barcha o'quv fanlari bo'yicha **umumiy** nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarga ega bo'lish;

2. Belgilangan fanlar turkumi doirasida ixtisoslashgan chuqur bilim va metodik salohiyatga ega bo'lish.

Shu bois, oliy pedagogik ta'lim muassasalarida "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi" fani asosiy tayanch fanlardan biri sifatida chuqur o'rganilmoqda. Bu fan orqali bo'lajak o'qituvchilar nafaqat nazariy bilim, balki milliy qadriyatlar, xalq pedagogikasi, zamonaviy metodik yondashuvlar va innovatsion texnologiyalar asosida faoliyat yuritish salohiyatiga ega bo'lib borishlari ta'minlanmoqda.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, an'anaviy boshlang'ich ta'lim turi O'zbekiston xalqining savodxonlik darajasini me'yorida rivojlantirib borishning asosiy pedagogik negizidir. Ushbu ta'lim turining asosiy mezonlaridan biri – yozish, o'qish va hisoblash ko'nikmalariga ega bo'lgan shaxsni savodxon deb e'tirof etishdir. Bu esa, o'z navbatida, inson taraqqiyotining poydevori hisoblangan elementar bilim va ko'nikmalarning barqaror shakllanishiga xizmat qiladi.

Mazkur jarayon izchil va uzviy ta'limiy bosqichlar asosida yo'lga qo'yilgan bo'lib, ayniqsa, maktabgacha ta'lim tizimida bolani savodxonlikka tayyorlashda uning jismoniy, aqliy, ruhiy va estetik rivojlanishiga alohida e'tibor qaratiladi. Bu tayyorgarlik

jarayoni xalqimizning qadimiy tarbiya anʼanalari, masalan, bolani “ilk harfga oʻrgatish”, “savod chiqarguncha” uyda yoki mahalladagi saboqxonada tayyorlash tajribalarida oʻz aksini topgan. Xususan, xalq ogʻzaki ijodi, ertaklar, maqollar, topishmoqlar orqali bolalarning fikrlash doirasi va nutq madaniyati rivojlantirilgan.

Shunday qilib, boshlangʻich taʼlim bosqichi bola shaxsini har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiluvchi, asosiy savodxonlik kompetensiyalarini shakllantiruvchi hal qiluvchi bosqich sifatida qaraladi. Bu esa boʻlajak boshlangʻich sinf oʻqituvchilarining kasbiy tayyorgarligiga yuqori talablar qoʻyadi. Xususan, ular anʼanaviy boshlangʻich taʼlim turida keng qoʻllaniladigan dars mashgʻulotlarini zamonaviy pedagogik yondashuvlar, yangicha gʻoyalar, shuningdek, oʻquvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil eta olish malakasiga ega boʻlishlari zarur.

Shu nuqtai nazardan, oʻqituvchining individual metodikasi – yaʼni, darsni rejalashtirish, materialni yetkazish va oʻquvchini ragʻbatlantirish uslubi – anʼanaviy boshlangʻich taʼlim turini zamon talablari bilan uygʻunlashtirishda va uni rivojlantirishda muhim omil boʻlib xizmat qiladi. Bugungi kunda bu jarayon “Ustoz-shogird” maktabi anʼanalari, xalqona metodlar va zamonaviy didaktik texnologiyalar uygʻunligida tashkil etilmoqda. Bu yondashuv pedagogik taʼlimda milliylik va zamonaviylik birligini taʼminlashga xizmat qilmoqda.

2. Inklyuziv (inklyuziv yondashuv asosidagi) boshlangʻich taʼlim

Yangi tahrirdagi Oʻzbekiston Respublikasining “Taʼlim toʻgʻrisida”gi Qonuni (2020 yil 23 sentyabr, №QR-637) mamlakatimizda inklyuziv taʼlimning muhimligi va uni amalga oshirish tartib-tamoyillarini aniq belgilab berdi. Ushbu qonunning 20-moddasida inklyuziv taʼlim “alohida taʼlim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning xilma-xilligini hisobga olgan holda barcha taʼlim oluvchilar uchun taʼlim tashkilotlarida taʼlim olishga boʻlgan teng imkoniyatlarni taʼminlashga qaratilgan”

deb ta'riflanadi. Shuningdek, jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar (shaxslar) uchun inklyuziv ta'lim tashkil etilishi va uning tartibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi. Ushbu qonun ta'lim tizimida adolatlilik, tenglik va barcha bolalarning rivojlanish imkoniyatlarini ta'minlashning muhim qadami sifatida e'tirof etiladi. O'zbekistonning milliy-ma'naviy qadriyatlariga muvofiq, inklyuziv ta'lim "Birlikda kuch bor" degan o'zbek maqoli asosida jamiyatda mehr-oqibat va o'zaro hurmat muhitini shakllantirishga xizmat qiladi.

Inklyuziv ta'limning boshlang'ich ta'lim bosqichidagi amaliy tasnifi

O'zbekistonda boshlang'ich ta'lim bosqichida inklyuziv ta'lim alohida ehtiyojlarga ega bo'lgan o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda to'rt asosiy sinfga bo'linib amalga oshiriladi. Bu sinflar quyidagicha tasniflanadi:

Quyidagi jadval O'zbekiston Respublikasining "Ta'minlangan" qarori (2020-yil 23-sentabr, №QR-637) asosli boshlang'ich ta'lim bosqinchida inklyuziv ta'limning to'rt asosiy sinfini, ta'tillarini va milliy kontent bilan bog'liq bo'lgan talablarni aks ettiradi. Jadval akademik uslubda va milliy-ma'naviy qadriyatlarga tuzildi.

Sinf turi	Tavsifi	Maxsus moslashuvlar	Milliy kontent bilan boyitilishi
-----------	---------	---------------------	----------------------------------

Jismoniy nuqsoni joylashgan o'quvchilar sinfi	Jismoniyliklariga cheklangan bolalar uchun ta'lim, ta'lim berish, to'liq xizmat ko'rsatishni ta'minlaydi.	Rampalar, maxsus parta, ergonomik vositalar, jismoniy yukotlarga moslashtirilgan dasturlar.	O'zbek xalq o'yinlari ("Chillak", "Qo'ldagi quvur") ga yordamijimmoiy moslashuv va jamoaviy faoliyatini boshlash. "Birlikda kuch bor" makoli asosida o'zaro yordam.
Aqliy nuqsoni o'quvchilar sinfi	Aqliy rivojlanishda muammolari bo'lgan bolalarga individual yondoshuvga asoslangan ta'lim.	Moslashtirgan o'quv dasturlari, qisqa va oddiy vazifalar, doimiy o'qituvchi yordamlab-quvvatlash.	O'zbek xalq ertaklari va maqollari ("Aql – tildan, mehnat – dildan") qabul qilingan fikrlash va axloqiy tarbiya. Milliy ishlab chiqarish ishlarida ishtirok.
Sensor nuqsoni joylashgan o'quvchilar sinfi	Eshitish yoki ko'rish cheklangan bolalar uchun maxsus texnologiyalarga asoslangan ta'lim.	Brayl yozuvi, imo-ishora tili, audio materiallar, sensor moslashuv vositalari.	O'zbek og'zaki ijodi va musiqasi (Yunus Rajabiy asarlari) estetik tarbiya. "Ilm – ulug'vor ne'mat" hikmati asosda ta'limga intilishni targ'ib qilish.
Ruhiy nuqsoni joylashgan o'quvchilar sinfi	Emosional yoki psixologik muammolari uchun bolalarga individual psixologik yordamga asosda tarbiya.	Psixologik stressotlar, stressni boshqarish usullari, emotsional tizimni ta'minlashga qaratilayotgan ishlar.	Oilaviy munosabatlarsobodlar va "Yordam bergan – yo'lg'iz qolinas" ga asoslangan jamoaviy faoliyat. Navro'z va boshqa milliy bayramlarda ishtirok etish uchun foydalanish mumkin.

O'zbekistonda inklyuziv ta'lim nafaqat zamonaviy pedagogik usullarga, balki milliy-ma'naviy qadriyatlarga ham asoslanadi. Masalan, o'zbek xalqining "Ilm – ulug'vor ne'mat" degan hikmati ta'limning barcha bolalar uchun muhimligini ta'kidlaydi.

Shuningdek, milliy ta'lim tizimida Alishera Navoiy, Abdulla Oripov kabi adiblarning asarlari, mahalliy hunarmandchilik (gilamdo'zlik, kulollik) va an'anaviy tadbirlar (Navro'z, Mustaqillik bayrami) inklyuziv ta'lim jarayoniga jalb qilinib, bolalarda vatanparvarlik va madaniy ongni shakllantiradi.

Hozirgi kunda inklyuziv ta'limning rivojlanishi jarayonida, jismoniy nuqsoni bo'lgan o'quvchilar uchun boshlang'ich ta'limda hamkorlikdagi o'qish (inklyuziv o'qish) imkoniyatlari yaratilmokda. Bu imkoniyat boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan birgalikda ta'lim olishni nazarda tutadi. Jismoniy nuqsoni bo'lgan o'quvchilarga (masalan, tayanch harakat apparatida nuqsoni bo'lgan yoki tug'ma jismoniy kamchiliklarga ega o'quvchilar) qisqartirilgan va moslashtirilgan o'quv dasturlari taklif etiladi. Bunday ta'lim dasturlarining asosiy maqsadi – mazkur toifa o'quvchilarining boshlang'ich ta'lim bo'yicha bilim va ko'nikmalarini talab darajasida shakllantirish va ularning jamiyatda o'z o'rnini topishiga yordam berishdir.

Aqliy nuqsoni bo'lgan o'quvchilar uchun esa individual boshlang'ich ta'lim tashkil etiladi. Bunda asosiy e'tibor o'quvchining o'qish, yozish va hisoblash kabi asosiy ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratiladi. Bu jarayon, o'quvchining o'z fikrini og'zaki yoki yozma shaklda ifodalash imkoniyatini ta'minlashga qaratilgan. Shuningdek, o'quvchilarning individual xususiyatlarini inobatga olib, ularning talablari va ehtiyojlariga mos ravishda o'quv jarayoni tashkil etiladi. Bu yondashuvning muhim jihati shundaki, o'quvchi o'zining xohish-istaklarini samarali ifodalash orqali mustaqil o'qish va o'rganish ko'nikmalarini egallaydi.

Sensor nuqsonlari bo'lgan o'quvchilar (masalan, zaif ko'ruvchilar, zaif eshituvchilar va asab to'qimalarining rivojlanishida cheklovlariga ega bo'lgan o'quvchilar) uchun maxsus boshlang'ich ta'lim dasturlari ishlab chiqiladi. Bu ta'lim dasturlarida savodxonlik ko'nikmalarini rivojlantirish asosiy vazifa sifatida belgilangan. Ta'lim jarayonida, o'quvchilarning sezgi organlarining imkoniyatlari inobatga olinadi va zarur

bo'lganda o'quv materiallari moslashtiriladi. Bunda, zaif ko'ruvchi va eshituvchi o'quvchilar uchun brajl alifbosi, audio va vizual materiallar, shuningdek, sezgi organlarining rivojlanishini qo'llab-quvvatlovchi didaktik vositalardan foydalaniladi. Bu yondashuv orqali o'quvchilar o'z savodxonlik ko'nikmalarini yuqori darajada egallashlari, ijtimoiylashish jarayonida muvaffaqiyatlarga erishishlari mumkin.

Shu tariqa, inklyuziv ta'lim tizimi boshlang'ich ta'lim bosqichida har bir bolaning individual imkoniyatlari va ehtiyojlariga moslashtirilgan ta'limni ta'minlashga qaratilgan. Bunday yondashuvning asosiy maqsadi – o'quvchilarga nafaqat bilim, balki mustaqil fikrlash va o'z salohiyatlarini to'liq amalga oshirish imkoniyatlarini yaratishdir. Bu jarayonda pedagoglarning malakasi, individual yondashuv va moslashtirilgan o'quv metodlari muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Ruhiy nuqsoni bo'lgan o'quvchilarga ta'lim berishning o'ziga xos jihatlari

Ruhiy nuqsoni bo'lgan boshlang'ich sinf o'quvchilari, boshqa ta'lim oluvchilardan farqli o'laroq, maxsus tayyorgarlikka ega o'qituvchilar tomonidan ta'lim oladi. Mamlakatimizda bunday o'qituvchilar psixologlar va pedagoglardan iborat bo'lib, ular o'quvchilarning tibbiy-pedagogik korreksiya vositalari yordamida ta'lim olishlariga ko'maklashadilar. Ruhiy nuqsoni mavjud bo'lgan o'quvchilar uchun ta'lim jarayoni nafaqat bilim olish, balki ijtimoiy hayotga moslashish va o'zini to'g'ri ifodalash imkoniyatlarini yaratishni ta'minlaydi. Maktabda olingan ta'lim, ularga shaxs sifatida taraqqiy etish, o'zini jamiyatda erkin va muvaffaqiyatli ko'rsatish imkoniyatini beradi. Asosiy maqsad – ruhiy nuqsoni bo'lgan o'quvchilarning ta'lim va tarbiya olish huquqini amalga oshirishdir.

Inklyuziv ta'limning amalga oshirilishi

Inklyuziv ta'lim nafaqat umumiy o'rta ta'lim maktablarida, balki oilaviy ta'lim muhitlari va ixtisoslashgan ta'lim muassasalarida ham amalga oshiriladi. Bu ta'lim shakli o'quvchilarning jismoniy,

aqliy va ruhiy imkoniyatlarini hisobga olib, ularning har biriga moslashtirilgan o'quv dasturlarini taqdim etishga qaratilgan. Inklyuziv ta'limning asosiy tamoyillaridan biri – ta'lim olishda teng imkoniyatlar yaratish, bu esa ta'lim oluvchilarning ijtimoiy hayotga to'liq integratsiya qilishlarini ta'minlaydi. Inklyuziv ta'limni amalga oshirish jarayonida, o'quvchilarning ehtiyojlari va imkoniyatlariga mos metodik yondashuvlar qo'llaniladi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining inklyuziv ta'limga tayyorgarligi

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining inklyuziv ta'lim asoslari bo'yicha kasbiy bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishi taqozo etiladi. Bu pedagoglar uchun inklyuziv ta'limda ishlash nafaqat o'z bilimlarini kengaytirish, balki o'quvchilarning individual xususiyatlariga mos pedagogik yondashuvlarni ishlab chiqish, o'quv materiallarini muayyan ehtiyojlar asosida moslashtirish zaruratini anglatadi. Inklyuziv ta'limning samarali amalga oshirilishi o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi va metodikasining rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun, o'qituvchi har bir darsga alohida tayyorgarlik ko'rishi va o'quvchilarning turli ehtiyojlarini inobatga olgan holda darslarni tashkil etishi kerak.

Volontyorlik institutining roli

Jamiyatimizning hozirgi rivojlanish sharoitida, inklyuziv ta'limni samarali tashkil etish uchun volontyorlik institutidan keng foydalanish zarurati dolzarb bo'lib turibdi. Volontyorlar, o'qituvchilarga qo'shimcha yordam berish, o'quvchilarni individual yondashuvlar asosida qo'llab-quvvatlashda muhim rol o'ynaydi. Volontyorlikning kengayishi, inklyuziv ta'limga bo'lgan talabni qondirishga yordam beradi va shu bilan birga, keng ko'lami mutaxassislarni inklyuziv ta'limga jalb etish imkoniyatini yaratadi. Shu tariqa, inklyuziv ta'lim jarayonida faol ishtirok etayotgan volontyorlar jamiyatda madaniyatli va to'laqonli shaxslarni tarbiyalashda o'z hissasini qo'shadilar.

3. Eksternat (mustaqil o'qish asosidagi) boshlang'ich ta'lim

Jamiyatimizning innovatsion rivojlanish sharoitida, ta'lim tizimining zamonaviy talablarga javob berishi uchun boshlang'ich ta'limning yangi turlari, jumladan, eksternat (mustaqil o'qish asosidagi) boshlang'ich ta'lim amaliyotga joriy etilmoqda. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida (2020 yil 23 sentyabr) eksternat ta'limning ahamiyati va uning tashkil etilishiga oid muhim ma'lumotlar berilgan. Mazkur qonunda, eksternat tartibidagi ta'limning asosiy mazmuni o'quvchilarga o'quv dasturlarini mustaqil ravishda o'zlashtirish imkoniyatini yaratishdan iborat ekani ta'kidlanadi. Ushbu ta'lim turi orqali o'quvchilar o'z o'quv materiallarini mustaqil ravishda o'zlashtirib, yakuniy va davlat attestatsiyalaridan o'tish orqali o'z bilimlarini tasdiqlashlari mumkin. Bu tartibni tashkil etish va boshqarish esa, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi (21-modda).

Eksternat ta'limining afzalligi shundaki, u boshlang'ich sinf o'quvchilariga mustaqil ta'lim olish imkoniyatini taqdim etadi. Bu, o'z navbatida, ta'limning individualizatsiyasi va o'quvchilarning o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlarini yaratadi. Mustaqil o'qish o'quvchilarga, o'z vaqtini to'g'ri rejalashtirish, o'quv materiallarini o'zlashtirishda tashabbus ko'rsatish, va natijada o'z bilimlarini mustaqil ravishda chuqurlashtirishga yordam beradi.

Bundan tashqari, boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun eksternat ta'lim oila ta'limi shaklida ham amalga oshirilishi mumkin. Bu, o'quvchilarga o'qituvchining ko'magisiz, uy sharoitida ta'lim olish imkoniyatini taqdim etadi. Shu bilan birga, eksternat ta'limini tashkil etish uchun, boshlang'ich sinf o'qituvchisi yoki o'qituvchilar maktab pedagogik kengashining qarori asosida faoliyat yuritadilar. Pedagogik kengashning qarori, o'quvchilarning ta'lim jarayonini boshqarishda o'qituvchilarning muayyan ta'lim metodikalarini qo'llash imkoniyatlarini belgilaydi va bu jarayonni me'yoriy hujjatlar asosida amalga oshiradi.

Eksternat ta'limining o'ziga xos jihatlari quyidagilarni o'z

ichiga oladi:

1. Mustaqillik va erkinlik: O'quvchilar ta'lim materiallarini mustaqil ravishda o'zlashtirib, o'z o'qish jadvalini yaratish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

2. Oila ta'limi imkoniyatlari: Ailaviy ta'lim orqali o'quvchilar uyda ta'lim olish, oilaviy sharoitlarda o'qishning o'ziga xos afzalliklaridan foydalanadilar.

3. Pedagogik nazorat: Maktab pedagogik kengashining qarori bilan amalga oshiriladigan eksternat ta'lim o'quvchilarning bilim darajasini nazorat qilish va baholashni o'z ichiga oladi.

O'zbekistonning zamonaviy ta'lim tizimi, shuningdek, innovatsion ta'lim uslublarini tatbiq etishda eksternat ta'limni samarali vosita sifatida ishlatib, o'quvchilarga har xil imkoniyatlar yaratadi. Shu tarzda, mustaqil o'qish asosida boshlang'ich ta'limning yangi shakllarini joriy etish, nafaqat ta'lim sifatini oshirishga, balki o'quvchilarning mustaqil fikrlash va o'z-o'zini rivojlantirish qobiliyatini shakllantirishga ham xizmat qiladi.

Eksternat ta'lim shakli boshlang'ich ta'lim tizimida o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarni tezroq o'zlashtirishini ta'minlash, shuningdek, ularga qo'shimcha ta'lim olish imkoniyatini yaratish maqsadida joriy etilgan. Ushbu ta'lim turi o'quv jarayonini individuallashtirish va o'quvchilarning shaxsiy qiziqishlariga mos ravishda malaka oshirishiga xizmat qiladi. Masalan, 4-sinf o'quvchisi eksternat ta'limi orqali asosiy o'quv dasturini tezroq yakunlab, bo'shagan vaqtda o'zining qiziqishlariga muvofiq musiqa, san'at, sport yoki ilmiy tadqiqotlar kabi yo'nalishlarda qo'shimcha bilim olishi mumkin.

O'zbekiston ta'lim tizimida eksternat ta'limining ahamiyati milliy ta'lim siyosati va istiqbolli kadrlar tayyorlashga qaratilgan islohotlar kontekstida yanada muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, mamlakatimizda 5-sinfдан boshlab o'quvchilarni qabul qiladigan Prezident maktablari, ixtisoslashtirilgan ijod maktablari, shuningdek, muayyan fanlar bo'yicha chuqur bilim beradigan ta'lim muassasalari faoliyat yuritmoqda. Bu kabi maktablarga

tayyorgarlik ko'rish uchun boshlang'ich sinf o'quvchilari eksternat ta'lim shaklidan foydalanishi mumkin, bu esa ularga o'z salohiyatini ertaroq namoyon etish imkonini beradi. Masalan, Prezident maktablarining o'quv dasturi matematika, tabiiy fanlar va axborot texnologiyalari kabi yo'nalishlarga e'tibor qaratadi, bu esa o'quvchilardan yuqori darajada tayyorgarlikni talab qiladi. Eksternat ta'limi ana shu tayyorgarlikning muhim bosqichi sifatida xizmat qiladi.

Milliy ta'lim tizimida eksternat ta'limining o'rnini yanada mustahkamlash maqsadida uning amaliy va nazariy jihatlari ga alohida e'tibor berish lozim. Bu borada boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlashda oliy pedagogik ta'lim muassasalari muhim vazifani bajarishi kerak. O'qituvchilar eksternat ta'limning nazariy-metodik asoslarini chuqur o'zlashtirishi, uning tashkiliy xususiyatlari va individuallashtirilgan ta'lim usullarini amaliyotda qo'llay olishi zarur. Masalan, o'quvchilarning individual yehtiyojlarini aniqlash, ular uchun shaxsiy ta'lim traektoriyalarini ishlab chiqish va o'quv jarayonini monitoring qilish kabi ko'nikmalar o'qituvchilar tayyorgarligining ajralmas qismiga aylanishi lozim.

Bundan tashqari, eksternat ta'limining milliy kontent bilan boyitilishi uning samaradorligini oshiradi. O'zbekiston ta'lim tizimida milliy qadriyatlar, madaniy meros va tarixiy an'analarni o'quv jarayoniga integratsiya qilish muhim ahamiyatga ega. Eksternat ta'limi doirasida o'quvchilarga nafaqat umumta'lim fanlari, balki milliy san'at, adabiyot va tarixga oid qo'shimcha bilimlar ham berilishi mumkin. Masalan, o'quvchi o'zbek klassik adabiyoti asarlarini chuqur o'rganish, milliy musiqa asboblari da chalishni o'rganish yoki mahalliy hunarmandchilik ko'nikmalarini egallash orqali o'z madaniy ildizlariga yanada yaqinlashadi.

O'zbekistonda boshlang'ich ta'lim tizimining muhim tarkibiy qismi sifatida o'quvchilarning individual salohiyatini yuzaga chiqarish va ularni istiqbolli ta'lim muassasalariga tayyorlashda muhim o'rin tutadi. Ushbu ta'lim shaklining nazariy-metodik asoslarini mukammallashtirish, milliy qadriyatlar bilan

boyitish va o'qituvchilar tayyorgarligini kuchaytirish orqali uning samaradorligini yanada oshirish mumkin. Shu sababli, oliy pedagogik ta'lim muassasalarida eksternat ta'limiga oid zamonaviy yondoshuvlarni joriy etish va o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini oshirishga alohida e'tibor qaratilishi zarur.

Mustaqil ta'lim uchun savollar:

1. An'anaviy boshlang'ich ta'lim turi qanday xususiyatlarga ega?

An'anaviy boshlang'ich ta'lim turi o'zining tarixiy rivojlanishi va pedagogik an'analariga asoslanadi. Ularning asosiy xususiyatlari quyidagilardir:

- o O'qitishning ma'ruzaviy shakli: o'quvchilar yangi mavzularni o'qituvchidan eshitish orqali o'zlashtiradi.

- o Dars tizimi: har bir dars kirish, asosiy va yakuniy qismlardan iborat.

- o O'zlashtirishni nazorat qilish: o'quvchilarning bilim darajasi muntazam tekshiriladi.

- o Pedagogik metodlar: an'anaviy metodlar, masalan, ta'lim jarayonida savollar berish, ma'ruza o'qish, amaliy mashg'ulotlar.

2. Inklyuziv boshlang'ich ta'lim turi deganda nimalarni tushunasiz?

- o Inklyuziv ta'lim turi, barcha o'quvchilarga teng imkoniyatlar yaratish maqsadida, ta'lim jarayonini jismoniy, aqliy, sensor yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan o'quvchilarni hisobga olib tashkil etadi. Bu turdagi ta'limda:

- o Maxsus o'quv dasturlari: muayyan ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar uchun alohida dasturlar ishlab chiqiladi.

- o O'qituvchi va mutaxassislar: o'qituvchilar psixologlar, logopedlar kabi mutaxassislar yordamida o'quvchilarni qo'llab-quvvatlaydi.

- o Moslashuvchan o'quv materiallari: ta'lim materiallari va metodikalar har bir o'quvchining ehtiyojiga mos ravishda taqdim etiladi.

3. Eksternat boshlang'ich ta'lim turi nimalarga

asoslanadi?

◦ Eksternat boshlang'ich ta'lim turi o'quvchilarni mustaqil ravishda ta'lim olishga yo'naltiradi. Bu:

◦ Mustaqil o'qish: o'quvchilar o'z vaqtida o'qish materiallarini o'zlashtiradilar.

◦ Oila ta'limi: o'quvchilar o'z oilalarida ta'lim olishlari mumkin.

◦ Tezlashtirilgan o'quv dasturlari: o'quvchilar belgilangan o'quv dasturlarini tez va samarali o'zlashtiradilar.

◦ Davlat attestatsiyasi: yakuniy baholar va imtihonlar orqali o'quvchilarning ta'lim darajasi tasdiqlanadi.

Topshiriqlar: pedagogik amaliyot

1. Eksternat boshlang'ich ta'lim turi asoslarini o'zlashtiring va konspekt qiling O'quvchilarni mustaqil o'qish va ta'limni o'zlashtirish jarayonlarini o'rganing. Eksternat ta'limi bilan bog'liq asosiy tushunchalar va metodlarni konspektga yozing.

2. Haftalik pedagogik amaliyot davrida inklyuziv ta'lim oluvchi o'quvchilar bilan ishlang va uni daftaringizga qayd etib boring Inklyuziv ta'limga oid darslar o'tkazing, o'quvchilarning o'zlashtirishi va rivojlanishini kuzating. Har bir o'quvchi bilan individual ishlashni qayd etib boring.

3. Mamlakatimiz boshlang'ich ta'lim turlari.....mosdir (Topshiriqni to'ldiring) O'zbekiston Respublikasining ta'lim tizimida o'ziga xos boshlang'ich ta'lim turlari mavjud. Ushbu ta'lim turlari o'quvchilarning ehtiyojlari va imkoniyatlariga mos ravishda tashkil etilgan bo'lib, ular:

◦ An'anaviy boshlang'ich ta'lim

◦ Inklyuziv boshlang'ich ta'lim

◦ Eksternat boshlang'ich ta'lim Har bir tur o'zining metodikasi, tashkiliy shakllari va o'quvchilarga bo'lgan yondashuvlari bilan farqlanadi.

8-MAVZU: “BOSHLANG‘ICH TA‘LIM PEDAGOGIKASI”DA O‘QITISH OMILLARI

Reja:

1. *Boshlang‘ich ta‘limda o‘qitish jarayonining mazmuniiy asoslari*

2. *Boshlang‘ich ta‘lim pedagogikasida o‘qitish usullari va shakllari*

3. *Boshlang‘ich ta‘limda zamonaviy didaktik yondashuvlar*
Tayanch tushunchalar

Ta‘lim - bu inson ongli faoliyati orqali ijtimoiy-tarixiy tajribani egallash, uni anglash va amaliyotda qo‘llash jarayonidir. O‘zbek pedagogik merosida ta‘limga komil insonni shakllantirish vositasi sifatida yondashilgan.

Boshlang‘ich - bu ta‘lim tizimining boshlang‘ich bosqichi bo‘lib, unda o‘quvchilar bilim, ko‘nikma, malaka va shaxsiy fazilatlarini o‘zlashtirishda dastlabki asoslarni egallaydi. Boshlang‘ich bosqichda bola dunyoqarashi shakllanadi, milliy g‘urur, vatanparvarlik va axloqiy fazilatlar tarkib topadi.

Pedagogika - bu ta‘lim-tarbiya jarayonining mazmuni, tamoyillari, metod va vositalarini o‘rganadigan ilmiy soha bo‘lib, u inson shaxsining har tomonlama rivojlanishini ta‘minlashga qaratilgan. Milliy pedagogikamizda pedagog shaxsiga alohida ehtirom bilan qaralgan.

O‘qitish - bu o‘quvchiga bilim berish, uni o‘rganishga yo‘naltirish va uni tarbiyalashni nazarda tutuvchi murakkab didaktik jarayon. O‘qitish ikki tomonlama: o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi faol muloqot asosida kechadi.

Qonuniyat - bu ta‘lim jarayonida kuzatiladigan va uning samaradorligiga ta‘sir qiluvchi umumiy, barqaror aloqalar va bog‘liqliklardir. Masalan, o‘quvchilarning yoshiga moslik, bilim berish ketma-ketligi kabi qonuniyatlar boshlang‘ich ta‘limda muhim o‘rin tutadi.

Tur - bu o‘qitish jarayonining shakl yoki ko‘rinishlari bo‘lib, o‘qitish maqsadi va sharoitiga qarab tanlanadi. Masalan, individual,

guruhli yoki jamoaviy o'qitish turlari mavjud.

Metod - bu o'qituvchining o'quvchilarga bilim, ko'nikma va malakalarni singdirishdagi usulidir. Har bir metod o'z didaktik vazifasiga ega. Milliy ta'lim tizimida interaktiv va shaxsga yo'naltirilgan metodlar ustuvor ahamiyatga ega bo'lmoqda.

Bilim - bu inson tomonidan o'zlashtirilgan nazariy va amaliy ma'lumotlar majmuidir. Boshlang'ich ta'limda bilimlar oddiydan murakkabga, konkretndan abstraktga qarab beriladi.

Yondashuv - bu ta'lim jarayoniga umumiy nazariy va metodologik munosabatni bildiradi. Masalan, shaxsga yo'naltirilgan, faoliyatga asoslangan, konstruktivistik yondashuvlar zamonaviy pedagogikada keng qo'llaniladi.

O'zlashtirish - bu o'quvchining berilgan bilim va ko'nikmalarni tushunib, o'z shaxsiy tajribasiga aylantirishi jarayonidir. Bu jarayon individual xususiyatlarga qarab farqlanadi.

O'rganish - bu o'quvchining bilimlarni izchil va ongli ravishda egallashga qaratilgan faoliyatidir. O'rganish ta'lim jarayonining asosiy mexanizmlaridan biridir.

Ko'nikma - bu bilim asosida shakllangan, mashq va takrorlar orqali mustahkamlangan amaliy harakat usulidir. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarda nutq, yozish, o'qish kabi asosiy ko'nikmalar shakllanadi.

Malaka - bu avtomatlashgan, ongli, aniq va samarali bajariladigan murakkab faoliyat yig'indisidir. Malakalar o'quvchilarning keyingi bosqichdagi mustaqil faoliyati uchun zamin yaratadi.

1. Boshlang'ich ta'limda o'qitish jarayonining mazmuniy asoslari

Boshlang'ich ta'lim bosqichi – bu inson shaxsiyati shakllanishi va jamiyat taraqqiyotining barqarorligi uchun zarur bo'lgan ilk va eng muhim pedagogik asosdir. Ushbu bosqichda nafaqat o'quvchilarning bilim olish jarayoni, balki ularda amaliy ko'nikma va malakalarni rivojlantirish, tanqidiy va ijodiy fikrlashga tayyorlik, mustaqil izlanish qobiliyatini shakllantirish muhim ahamiyat kasb

etadi. O'qitish mazmuni zamonaviy ta'limiy konsepsiyalar asosida yo'naltirilgan bo'lib, o'quvchilarning aqliy, axloqiy hamda estetik yetukligini rivojlantirishga qaratiladi.

Ta'lim mazmunini belgilashda milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligi, xalqimizning asrlar davomida shakllangan tarbiyaviy tajribasi, zamonaviy ilm-fan yutuqlari va texnologik yangiliklar e'tiborga olinadi. Jumladan, Prezidentimiz tashabbusi bilan ishlab chiqilgan "Yangi O'zbekiston – yangi ta'lim" konsepsiyasi asosida boshlang'ich ta'limga innovatsion yondashuvlar tobora keng joriy qilinmoqda. Bu jarayonda o'quvchilarda ona tiliga hurmat, ekologik ong, milliy o'zlikni anglash va raqamli savodxonlikni shakllantirish dolzarb vazifa sifatida qaralmoqda.

"Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi" fani – bu bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini ta'lim jarayonini samarali tashkil etishning nazariy va amaliy asoslari bilan qurollantiruvchi muhim o'quv predmetidir. Mazkur fan boshlang'ich ta'lim tizimining mazmuni, maqsadi, tamoyillari va metodikasini chuqur o'rganishga xizmat qiladi. Talabalarda kasbiy bilim, amaliy ko'nikma va pedagogik malakalarni shakllantirishga yo'naltirilgan bu fan o'qituvchilik faoliyatining metodologik poydevorini yaratadi.

Fanning asosiy vazifasi – zamonaviy pedagogik yondashuvlar, o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos o'qitish uslublari, ta'lim jarayonining mazmunini belgilovchi huquqiy-me'yoriy hujjatlar hamda milliy tarbiya an'analarini chuqur o'zlashtirishdan iborat. Shu bilan birga, bu fan o'zbek xalqining boy tarbiyaviy merosi – Mahmud Qoshg'ariy, Alisher Navoiy, Ahmad Donish, Abdulla Avloniy kabi allomalarning pedagogik qarashlari asosida shakllangan milliy o'quv-tarbiya modelini o'rganishni ham o'z ichiga oladi.

Shuningdek, fan doirasida talabalarda o'quv jarayonini loyihalash, baholash va tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirish, o'quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlashini rivojlantirishga qaratilgan metodik yondashuvlarni qo'llash bo'yicha amaliy

kompetensiyalar rivojlantiriladi. “Yangi O‘zbekiston – yangi ta’lim” konsepsiyasi asosida bu fan bo‘lajak pedagoglarni raqamli savodxon, ijtimoiy faol, milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg‘unligini anglaydigan fidoyi mutaxassis sifatida tayyorlashni maqsad qiladi.

Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi doirasida o‘quv jarayonining mazmunini tashkil etuvchi muhim tarkibiy unsurlar sifatida uch asosiy masala alohida ajralib turadi: **o‘qitish**, **o‘qish** va **o‘zlashtirish**. Ushbu jihatlar bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, ta’lim samaradorligining poydevorini tashkil etadi. Har bir element o‘zining didaktik vazifasi va tarbiyaviy ahamiyati bilan ajralib turadi.

1. **O‘qitish** – bu o‘qituvchining o‘quvchilarga tizimli bilim berish, ularni faol fikrlash va ijodiy o‘rganishga yo‘naltirish bo‘yicha olib boradigan maqsadli pedagogik faoliyatidir. Boshlang‘ich bosqichda o‘qitish jarayoni bolaning yosh xususiyatlari, qiziqishlari va tafakkur darajasiga mos metodlar asosida tashkil etiladi. Milliy pedagogik tafakkurda – ayniqsa, Abdulla Avloniy, Mahmud Zamakhshariy kabi mutafakkirlarning asarlarida – o‘qituvchining mas’uliyati va shaxsiy namuna ko‘rsatishi ta’lim muvaffaqiyatining muhim omili sifatida qoraladi.

2. **O‘qish** – bu o‘quvchining axborotni idrok etish, anglash va uni fikran qayta ishlash jarayonidir. Boshlang‘ich sinflarda o‘qish ko‘nikmasini shakllantirish nafaqat savod o‘rgatish, balki bolalarda bilimga bo‘lgan ichki ehtiyoj va mustaqil o‘rganishga intilishni uyg‘otish vazifasini ham bajaradi. O‘qish jarayonida o‘zbek adabiyoti va xalq og‘zaki ijodining namunalaridan foydalanish, yosh avlodda milliy qadriyatlarga sadoqatni mustahkamlashda alohida ahamiyat kasb etadi.

3. **O‘zlashtirish** – bu o‘quvchining o‘rgangan bilim, ko‘nikma va malakalarni chuqur anglab, ularni shaxsiy faoliyatida mustaqil qo‘llay olish darajasidir. O‘zlashtirish jarayoni o‘quvchilarning fikrlash madaniyati, tahliliy yondashuvi va hayotiy muammolarni hal qilishga tayyorligini shakllantiradi. Shu bois, o‘zlashtirish

darajasini oshirish uchun zamonaviy ta'lim texnologiyalari – STEAM metodlari, raqamli platformalar, muammoli vaziyatlar asosida o'rgatish usullari keng qo'llanilmoqda.

Mazkur uchlik – **o'qitish, o'qish va o'zlashtirish** – boshlang'ich ta'lim sifatini belgilovchi asosiy didaktik komponentlar bo'lib, ular o'rtasidagi uyg'unlik har bir o'quvchining shaxsiy va intellektual kamolotini ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Shu jihatdan, xalqimizning asrlar davomida shakllangan ma'naviy-ma'rifiy qadriyatlari asosida bu jarayonlarni yo'lga qo'yish, milliylik va zamonaviylik uyg'unligini ta'minlash zarurdir.

O'qitish – bu shaxsga zarur bilim, ko'nikma va malakalarni tizimli ravishda berish, uni tafakkuriy va ma'naviy jihatdan shakllantirishga qaratilgan murakkab pedagogik jarayondir. Mazkur jarayon orqali shaxs jamiyatda faol ishtirok etishi, kasbiy tayyorgarlik ko'rishi hamda ijtimoiy hayotda o'z o'rnini topishi uchun zarur intellektual va axloqiy poydevorga ega bo'ladi. O'qitish nafaqat bilim berish, balki o'quvchining ma'naviy olamini boyitish, milliy g'urur va vatanparvarlik tuyg'ularini tarbiyalash vositasi hamdir.

Boshlang'ich ta'lim bosqichida o'qitish muayyan pedagogik qonuniyatlarga asoslanadi. Bu qonuniyatlar ta'lim jarayonining maqsadga yo'naltirilganligini, izchilligi va samaradorligini ta'minlaydi. Xususan, boshlang'ich maktabda o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlari, ularning idrok va tafakkur darajasi, o'rganishga bo'lgan motivatsiyasi hisobga olinishi lozim. O'qitish metodologiyasi bu bosqichda didaktik tamoyillar, zamonaviy ta'lim texnologiyalari hamda milliy pedagogika an'analari bilan uyg'un holda qo'llanadi.

Boshlang'ich ta'limda o'qitish jarayoni quyidagi asosiy tarkibiy qismlardan iborat:

- **Maqsad** – o'quvchilarda bilim, ko'nikma va malaka shakllantirish, shaxsiy rivojlanish, ma'naviy-axloqiy kamolotga erishish;

- **Mazmun** – davlat ta'lim standartlariga va milliy

qadriyatlarga mos holda tanlangan o'quv material;

- **Shakl** – dars, sayohat darsi, kichik guruhda ishlash kabi tashkiliy ko'rinishlar;

- **Usullar va uslublar** – tushuntirish, kuzatish, muammoli vaziyatlar, o'yin, suhbat va boshqa faol o'rgatish usullari;

- **Texnologiyalar** – axborot-kommunikatsion vositalar, raqamli platformalar, STEAM yondashuvi, integratsiyalashgan metodlar.

O'qitishning samarali kechishi, shubhasiz, yuqoridagi komponentlar o'rtasidagi ichki uyg'unlikka va ularning har birining to'g'ri tanlanib qo'llanilishiga bog'liqdir. O'zbek milliy pedagogikasi tajribasida o'qituvchining shaxsiy namuna bo'lishi, mehr-muhabbat asosida ta'lim berishi, xalq og'zaki ijodi va milliy qadriyatlar orqali o'quvchini tarbiyalash muhim o'rin egallagan. Bu an'anaviy yondashuv bugungi kunda zamonaviy pedagogik innovatsiyalar bilan uyg'unlashgan holda, boshlang'ich ta'limda o'qitish jarayonining tub mohiyatini belgilab bermoqda.

Boshlang'ich ta'limda **o'qish** tushunchasi o'z mazmuniga ko'ra o'quv jarayonining asosiy tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Bu jarayon maqsad, vazifa, tamoyil, mezon va faoliyat turlarining uyg'unligi asosida tashkil etilib, o'quvchilarda davlat ta'lim standartlarida belgilangan bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishga xizmat qiladi. O'qish — bu o'quvchining borliq, voqelik, hodisalar va jamiyat to'g'risidagi tasavvurini kengaytirish, ularni anglash va tahlil qilishga yo'naltirilgan faol bilim olish faoliyatidir. Boshlang'ich sinflarda o'qish jarayoni o'quvchining yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda, motivatsiyaga boy, amaliy va ta'sirchan usullar orqali tashkil qilinadi.

O'zbekiston Respublikasida maktabgacha va maktab ta'limini rivojlantirish strategiyasida ham bolalarda mustaqil fikrlash, savodxonlik, tahliliy yondashuvni shakllantirishga alohida urg'u berilgan. Bu jihatlar aynan o'qish faoliyati orqali ro'yobga chiqadi. Milliy pedagogik merosda, xususan, Abdulla Avloniy, Munavvar qori Abdurashidxonov kabi ma'rifatparvarlarning asarlarida o'qish

tarbiya vositasi sifatida qaralgan bo'lib, bu bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan.

O'zlashtirish esa — bu shaxs tomonidan o'rganilgan axborotning mohiyatini anglash, uni tahlil qilish, amaliyotda qo'llay olish orqali bilim, ko'nikma va malakalarga aylantirish jarayonidir. Mazkur jarayon o'quvchining tafakkur darajasi, psixologik holati, didaktik sharoit va o'qitishning sifati bilan bevosita bog'liqdir. Boshlang'ich ta'limda o'zlashtirishning quyidagi darajalari ajratib ko'rsatiladi:

- **Bilim va ko'nikmalarni to'g'ri takrorlay olish** — o'quv materialini eslab qolish va reproduktiv tarzda ifoda etish;

- **Bilimning mazmunini anglab yetish va yodda saqlash** — tahliliy fikrlash asosida o'rganilgan axborot mohiyatini tushunish;

- **Amaliyotda foydalanish ko'nikmasini egallash** — o'rganilgan bilimlarni yangi vaziyatlarda mustaqil qo'llay olish.

Mazkur darajalar orqali o'quvchilar bosqichma-bosqich mustahkam bilimga ega bo'lish bilan birga, hayotiy vaziyatlarda to'g'ri qaror chiqarish, ijodiy fikrlash, muammoni hal etish kompetensiyalarini shakllantiradilar.

Shu bois, boshlang'ich ta'limda **o'qitish, o'qish va o'zlashtirish** jarayonlari o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, ular ta'lim mazmunining negizini tashkil etadi. Bunda o'qituvchi — pedagogik rahbar, bilim manbai va tarbiyachi sifatida o'qitish faoliyatini amalga oshiradi. O'quvchi esa — bilimni egallovchi, faol ishtirokchi va ijodkor sifatida o'qish va o'zlashtirish faoliyatini olib boradi.

Milliy pedagogik yondashuvlar, xususan, xalq og'zaki ijodi, qadimiy maktab-madrasalar tajribasi, ustoz-shogird an'analari, bugungi zamonaviy ta'lim texnologiyalari bilan uyg'unlashgan holda, boshlang'ich ta'limda mazmunli o'qish va samarali o'zlashtirishni ta'minlashda muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda.

2. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasida o'qitish usullari va shakllari

Boshlang'ich sinflarda o'qitishning samaradorligi, avvalo, tanlangan metod va shakllarning o'quvchilarning yosh

xususiyatlari va individual ehtiyojlariga mosligi bilan belgilanadi. Hozirgi kunda ta'lim jarayonida an'anaviy, interaktiv, differensial, integratsiyalashgan, muammoli hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan o'qitish usullari faol qo'llanilmoqda.

O'qitish shakllarini aniqlashda milliy pedagogik merosning ahamiyati beqiyosdir. Mahmud Qoshg'ariy, Ahmad Yassaviy, Alisher Navoiy, Abdulla Avloniy kabi buyuk allomalarimizning tarbiya haqidagi fikrlari o'quvchi shaxsini komil inson sifatida tarbiyalash zarurligini asoslab bergan. Mazkur meros hozirgi zamon ta'lim metodikasi bilan uyg'un holda tadbqiq etilib, o'quv jarayonini ma'naviy-ma'rifiy mazmun bilan boyitishga xizmat qilmoqda.

Quyidagi matn siz bergan kontent asosida **akademik uslubda** yozilib, **milliy pedagogik meros, zamonaviy ta'lim tamoyillari** va **O'zbekistonning ta'lim siyosati** bilan boyitilgan holda qayta ishlangan:

Boshlang'ich ta'lim pedagogikasida o'qitish turlarining mohiyati va milliy asoslari

Boshlang'ich ta'lim pedagogikasida o'qitish turlari asrlar davomida shakllangan tajriba, didaktik tamoyillar hamda zamonaviy pedagogik yondashuvlarga tayangan holda amalga oshiriladi. O'qitish jarayoni o'quvchilarning yosh xususiyatlari, bilish faolligi va rivojlanish bosqichlarini inobatga olgan holda turli shakl va yo'nalishlarda olib boriladi. Quyida eng ko'p qo'llaniladigan va amaliyotda samaradorligi isbotlangan o'qitish turlariga to'xtalamiz.

1. Dogmatik o'qitish

Dogmatik o'qitish — an'anaviy, qat'iy belgilangan bilim va ko'nikmalarni egallatishga qaratilgan o'qitish turidir. Bunday yondashuvda asosiy e'tibor o'quvchilarga o'qish, yozish, hisoblash va chizish kabi fundamental amaliy ko'nikmalarni puxta o'zlashtirishga qaratiladi. Bu turdagi o'qitish ko'proq **reproduktiv** faoliyatni rag'batlantiradi, ya'ni o'quvchilardan tayyor bilimni yod olish va uni takrorlashi talab qilinadi.

Milliy an'analarimizda ham dogmatik yondashuvning muayyan unsurlari mavjud bo'lib, maktabgacha ta'limdan boshlab

harflarni yod olish, Qur'on xatini o'rganish, hisob-kitobda an'anaviy usullardan foydalanish keng tarqalgan. Bunday uslub, ayniqsa, o'quv jarayonining dastlabki bosqichlarida muhim asos bo'lib xizmat qiladi.

2. Rivojlantiruvchi o'qitish

Rivojlantiruvchi o'qitish — o'quvchining fikrlash qobiliyatini, tahlil qilish, solishtirish, umumlashtirish va ijodiy yondashuvlarini rivojlantirishga qaratilgan faoliyatdir. Ushbu turdagi o'qitishda o'quvchilarning individual qiziqishlari, bilim darajasi va mustaqil o'rganish ehtiyojlari hisobga olinadi. O'quv mazmuni moslashuvchan bo'lib, zarur hollarda kengaytiriladi yoki soddalashtiriladi.

Bu yondashuv o'zbek pedagogikasining ma'naviy ildizlariga uyg'un bo'lib, allomalarimiz — Abu Nasr Forobiy, Beruniy, Ibn Sino, Alisher Navoiy va Abdulla Avloniylarning ta'lim-tarbiyaga oid qarashlarida insonning aqliy salohiyatini rivojlantirish muhim o'rin egallaydi. Jumladan, Avloniy ta'limni "millatning hayoti va istiqboli" deb hisoblagan, bu esa rivojlantiruvchi o'qitish g'oyasiga uyg'unidir.

Rivojlantiruvchi o'qitish zamonaviy ta'lim texnologiyalari, xususan, **muammoli o'qitish, STEAM yondashuvi, loyiha asosidagi o'qitish va raqamli platformalar orqali interaktiv ta'lim** bilan uyg'unlashib, boshlang'ich sinf o'quvchisining tafakkur salohiyatini ochib beradi. Bu esa "Yangi O'zbekiston – yangi ta'lim" konsepsiyasida ilgari surilgan innovatsion yondashuvlarga to'la mos keladi.

Muammoli o'qitish — bu o'quv jarayonini o'quvchilar tafakkurini faollashtiradigan muammoli vaziyatlar asosida tashkil etishga qaratilgan ta'lim metodidir. Ushbu yondashuvda o'quvchilar oldiga ma'lum bir muammo qo'yiladi va uning yechimi izlanish, tahlil va mushohada asosida topiladi. Bu jarayonda o'qituvchi yo'l ko'rsatuvchi, yo'naltiruvchi sifatida ishtirok etadi, biroq asosiy faoliyat o'quvchining o'ziga yuklatiladi.

Muammoli o'qitish boshlang'ich sinf o'quvchilarida quyidagi

kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi:

- fikrlash faoliyatining faollashuvi,
- mustaqil xulosa chiqarish,
- tashabbuskorlik va javobgarlik,
- ijodiy yondashuv va
- ilmiy-izlanish malakalari.

Mazkur o'qitish turi O'zbekistonning zamonaviy ta'lim siyosatida ilgari surilayotgan "Yangi avlod o'quvchilari – mustaqil fikrlovchi shaxslar" tamoyiliga to'liq mos keladi. Muammoli o'qitish orqali o'quvchilar faqat tayyor bilimlarni emas, balki bilimlarni izlab topish, tahlil qilish, o'z qarashlarini asoslab berish, turli nuqtai nazarlarni solishtirish va baholash kabi intellektual faoliyat turlariga jalb etiladi.

O'zbek pedagogik merosida ham izlanishga undovchi metodlar qadimdan qo'llanilgan. Xususan, Alisher Navoiy, Bahouddin Naqshband, Mahmud Qoshg'ariy kabi allomalar ilmga muhabbat uyg'otishda savol-javob asosida ta'lim berish uslubini samarali qo'llaganlar. Bugungi kunda esa bu an'anaviy yondashuvlar zamonaviy muammoli o'qitish metodikasi bilan uyg'unlashtirilmoqda.

Muammoli o'qitish, shuningdek, STEAM yondashuvi va loyihaviy metodlar bilan integratsiyalashgan holda qo'llanilganda, o'quvchilarning hayotga tayyorgarlik darajasi, tanqidiy fikrlashi va innovatsion g'oya ishlab chiqish salohiyati sezilarli darajada ortadi. Bu esa, o'z navbatida, ularni kelajakda milliy taraqqiyotning faol ishtirokchilariga aylantiradi.

1. Dasturli o'qitish – bu o'qitish jarayonini raqamli texnologiyalar yordamida tashkil etishning bir shaklidir. Ushbu usulda o'qituvchi va o'quvchi o'quv materiallarini o'zaro komp'yuter vositalari orqali taqdim etadi va o'zaro muloqotda bo'ladi. Dasturli o'qitish o'quvchilarga ma'lumotlarni istalgan vaqtda va o'quv jarayoniga mos ravishda olish imkonini beradi. Shuningdek, o'quvchilar o'z ishlarini tekshirish, topshiriqlarga tuzatishlar kiritish va o'quv jarayonini virtual tarzda nazorat qilish

imkoniyatiga ega bo'lishadi.

O'zbekiston ta'lim tizimida raqamli texnologiyalarni o'qitish jarayoniga joriy etish, ta'lim samaradorligini oshirish va o'quvchilarni zamonaviy bilimlar bilan ta'minlashga xizmat qiladi. Shuningdek, o'qitishning bu turida kompyuterlar va multimedia vositalari yordamida ta'lim jarayonini yanada interaktiv va qiziqarli qilish imkoniyatlari yaratiladi. Bu esa o'quvchilarning bilish faoliyatini, tafakkurini va ijodkorligini rivojlantiradi.

2. Modulli o'qitish – bu o'quv jarayonini modullar (bo'limlar) tarzida tashkil etish usulidir. O'qitishning ushbu turida o'quvchilar ma'lumotlarni aniq bir tartibda, modular asosda qabul qilishadi. Har bir modul o'z ichiga alohida mavzular, masalalar va muammolarni oladi. Bu usul, o'z navbatida, o'quvchilarni chuqur va tizimli o'rganishga undaydi, ularga o'zlashtirilgan bilimlarni integratsiyalash va turli fanlar o'rtasida bog'lanishni ko'rsatadi.

Modulli o'qitishning afzalliklaridan biri shundaki, har bir modul o'ziga xos didaktik tuzilishga ega bo'lib, o'quvchilarning bilimni o'zlashtirish darajasini bosqichma-bosqich rivojlantirishga xizmat qiladi. O'zbekistonda pandemiya sharoitida, 2019-2020 o'quv yilidan boshlab modulli o'qitishning masofaviy ta'lim shakli keng qo'llanila boshlandi. Bu usul, o'quvchilarga ma'lumotni masofaviy tarzda olish va o'quv jarayonini individual ravishda olib borish imkoniyatini berdi. Shu bilan birga, modulli o'qitishning didaktik asoslari takomillashtirildi va yangi ilmiy-tadqiqotlar modulli o'qitish metodologiyasini yanada chuqurlashtirish va takomillashtirishga yo'naltirildi.

Boshlang'ich ta'lim pedagogikasida o'qitish turlarini tanlashda o'qituvchi erkinlikka ega bo'lsa-da, asosiy maqsad – o'quvchilarga bilim, ko'nikma va malakalarni samarali o'rgatish, ta'limning samaradorligini ta'minlashga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Shu sababli, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun yuqori pedagogik ta'limda o'qitishning turli usul va yondashuvlarini mukammal o'zlashtirish zarur. O'qitishning har bir turi o'zining o'ziga xos tamoyillari va metodik asoslariga ega

bo'lib, o'quvchilarning o'rganish jarayonini muvaffaqiyatli tashkil etishga imkon beradi.

O'zbekistonning ta'lim tizimida, ayniqsa boshlang'ich ta'limda, o'qitishning zamonaviy turlarini joriy etish ta'lim sifatini yaxshilash, o'quvchilarning faolligini oshirish va ularni ilg'or pedagogik texnologiyalar bilan tanishtirishga xizmat qiladi. Bu yondashuvlar ta'limning yangi bosqichiga o'tishga, o'quvchilarni XXI asrning talablariga javob beradigan bilim va ko'nikmalar bilan ta'minlashga yordam beradi.

3. Boshlang'ich ta'limda zamonaviy didaktik yondashuvlar

Hozirgi zamon ta'limida boshlang'ich ta'limning o'qitish asoslarini takomillashtirish va yangi pedagogik metodlarni joriy etish jarayoni davom etmoqda. Bu jarayon doirasida zamonaviy yondashuvlar o'qitishning samaradorligini oshirish, o'quvchilarning bilish faoliyatini rivojlantirish va ularni jamiyatda faol ishtirok etishga tayyorlashga qaratilgan. Boshlang'ich ta'limda o'qitish asoslariga zamonaviy yondashuvlar quyidagi asosiy tamoyillardan iborat:

1. **O'qitish jarayoniga noan'anaviy mashg'ulotlarni tatbiq etish** – bu yondashuvda an'anaviy dars o'qitish metodlaridan tashqari, o'quvchilarning ijodkorlik va muammoli fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan yangi, innovatsion mashg'ulotlar qo'llaniladi. Masalan, o'quvchilarning interaktiv faoliyatini tashkil etish, guruhlar bilan ishlash, o'zaro tajriba almashish va mustaqil izlanishlarni rag'batlantirish orqali o'qitish jarayoniga yangicha yondashiladi. Bu pedagogik yondashuv o'quvchilarning o'rganishga bo'lgan qiziqishini oshiradi va ta'limni yanada jonli, samarali qiladi.

2. **O'qitish jarayoniga innovatsion mashg'ulotlarni joriy etish** – bugungi kunda ta'lim tizimida raqamli texnologiyalar va zamonaviy pedagogik usullarni qo'llashning ahamiyati ortib bormoqda. Innovatsion mashg'ulotlar o'quvchilarga yangi ma'lumotlarni o'zlashtirishda zamonaviy vositalar, masalan,

multimedia materiallari, raqamli platformalar, masofaviy ta'lim tizimlari va interaktiv o'quv dasturlari yordamida ta'lim berishni o'z ichiga oladi. Innovatsion mashg'ulotlar o'quvchilarni yangi bilimlarni samarali va qiziqarli tarzda o'zlashtirishga yordam beradi, shuningdek, ularda mustaqil fikrlash va ijodkorlikni rivojlantiradi.

3. O'qitish jarayoniga integrasion mashg'ulotlarni kiritish – bu yondashuvda o'qitish jarayoni bir necha fanlar, tushunchalar va faoliyat sohalarining birlashishi asosida tashkil etiladi. Masalan, STEAM (fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika) yondashuvi boshlang'ich ta'limda integratsiyalashgan o'qitishning namunasi sifatida xizmat qiladi. O'quvchilar o'z bilimlarini turli fanlar doirasida birlashtirgan holda muammolarni hal qilishga, loyihalar yaratishga va amaliy faoliyatda ishlashga o'rgatiladi. Integrativ yondashuv o'quvchilarning bilimni chuqurroq o'zlashtirishiga va ko'nikmalarini kengaytirishga imkon beradi.

Zamonaviy yondashuvlar boshlang'ich ta'limda o'qitishning yangi ko'rinishlarini yaratadi va o'quvchilarning ta'lim jarayonida faolligini, qiziqishini hamda o'rganishga bo'lgan motivatsiyasini oshiradi. Bu yondashuvlar nafaqat bilimlarni o'zlashtirishda, balki o'quvchilarda ijodkorlik, mustaqil fikrlash va jamiyatda faol fuqarolik pozitsiyasini egallashda ham katta rol o'ynaydi.

o'zbek

Zamonaviy Yondashuvlar	Amalga Oshirish Bosqichlari	Tavsif
O'quv jarayoniga noan'anaviy mashg'ulot	Yangiliklarni nisbatan	O'rganish jarayonida noan'an
O'quv jarayoniga innov	Bosqichma-b	Texnologik innovatsiyalar
O'quv jarayoniga integrasion mashg'ulotlarni qayta ishlash	Pedagoglarni qayta tayyorlash va malakas	Integratsiyalangan ta'lim belgilarini o'q

Oliy pedagogik ta'lim jarayonida boshlang'ich ta'limning o'qitish jarayoniga nisbatan zamonaviy yondashuvlarni tatbiq etish talabalarni zamonaviy pedagogik metodlar bilan tanishtirish, ularga nazariy bilimlarni o'zlashtirish, kasbiy ko'nikmalarni

rivojlantirish va amaliy malakalarini oshirish uchun muhimdir. Bu, o'z navbatida, ta'lim jarayonining sifatini oshirish va pedagogik metodlarni takomillashtirishga xizmat qiladi.

Boshlang'ich ta'lim pedagogikasida o'qitish jarayoni, umumpedagogik asoslarining o'ziga xos tizimiga tayanib, o'quvchilarga nafaqat bilimlarni uzatishni, balki ularni mustaqil fikrlashga, muammolarni hal qilishga va ijtimoiy faoliyatga tayyorlashni ham maqsad qilib qo'yadi. Shu sababli, boshlang'ich ta'limda o'qitish jarayoni metodik jihatdan yaxshi ishlab chiqilgan tizimga asoslanadi.

Bu tizim o'quvchilarning kreativ va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga, o'zlashtirilgan bilimlarni amaliyotda qo'llashga qaratilgan yondashuvlardan iborat bo'lib, ularning umumiy intellektual rivojlanishiga xizmat qiladi.

Shunday qilib, boshlang'ich ta'lim pedagogikasida o'qitish jarayonining samarali tashkil etilishi uchun umumiy pedagogik, metodik, psixologik va sotsial pedagogik asoslar, shuningdek, milliy madaniyat va an'analar, xalqimizning tarixiy-tarbiyaviy tajribalari, zamonaviy ilm-fan va texnologiya yutuqlari inobatga olinadi.

Ayni paytda, o'qitish jarayonida innovatsion va integratsiyalashgan yondashuvlarni qo'llash, pedagogik jarayonni dinamik ravishda rivojlantirish, shuningdek, o'qituvchilarni yangi metodlar va texnologiyalar bilan tanishtirish o'quv jarayonining samaradorligini oshirishga olib keladi.

Bu jarayonning asosiy maqsadi – o'quvchilarni o'z fikrini ifoda etish, mustaqil ta'lim olishga undash, shuningdek, ularni turli sohaga oid ko'nikmalar bilan ta'minlashdir. Boshlang'ich ta'limda o'qitish jarayonining zamonaviy yondashuvlari yuqori sifatli pedagogik xizmatni ta'minlash va o'quvchilarning eng yaxshi natijalarga erishishini kafolatlaydi.

Mustaqil ta'lim uchun savollar:

1. Boshlang'ich ta'limda o'qitish jarayoni mazmuni deganda nimani tushunasiz?

Boshlang'ich ta'limda o'qitish jarayoni mazmuni, o'quvchilarga beriladigan bilimlar, ko'nikmalar va malakalar, shuningdek, o'qitishning metodik vositalari va o'quv jarayonining maqsadi bilan bog'liq bo'ladi. Bu jarayon o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirishiga, ularning fikrlash va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga, shuningdek, milliy va global madaniyatga nisbatan ongli munosabatni shakllantirishga qaratilgan.

2. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasida o'qitishning asosiy turlari nimalardan iborat?

Boshlang'ich ta'lim pedagogikasida o'qitishning asosiy turlari quyidagilardan iborat: dogmatik o'qitish, rivojlantiruvchi o'qitish, tushuntiruvchi o'qitish, muammoli o'qitish, dasturli o'qitish va modulli o'qitish. Har bir turi o'quvchilarning bilim olish jarayoniga turlicha yondashadi, o'quvchilarning faolligini, mustaqilligini va ijodkorligini oshirishga yordam beradi.

3. Boshlang'ich ta'lim o'qitish jarayoniga zamonaviy yondashuvlar bo'yicha nimalarni bilasiz?

Boshlang'ich ta'lim o'qitish jarayoniga zamonaviy yondashuvlar o'quvchilarning shaxsiy xususiyatlarini hisobga olgan holda, innovatsion metod va texnologiyalarni qo'llashga asoslanadi. Bunga noan'anaviy, innovatsion va integratsiyalashgan mashg'ulotlarni tatbiq etish, shuningdek, o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash uchun muammoli vaziyatlar yaratish kiradi. Zamonaviy yondashuvlar o'qitishning samaradorligini oshirishga, ta'lim sifatini yaxshilashga xizmat qiladi.

4. Boshlang'ich ta'limning o'qitish jarayoniga zamonaviy yondashuvlarni joriy etish uchun nimalarga amal qilish kerak?

Boshlang'ich ta'limning o'qitish jarayoniga zamonaviy yondashuvlarni joriy etish uchun quyidagi qadamlarni amalga oshirish kerak:

- Zamonaviy yondashuvlarning boshlang'ich ta'lim o'qitish jarayoniga qanday yangiliklar kiritishini aniqlash;
- Yangi yondashuvlarni o'quv dasturiga bosqichma-bosqich integratsiya qilish;

- Oliy pedagogik ta'lim muassasalarida pedagoglarning malakasini oshirish, yangi pedagogik texnologiyalar va metodlarni o'rganish;

- O'qituvchilarni zamonaviy metodologiyalar, masofaviy ta'lim va interaktiv mashg'ulotlar orqali doimiy ravishda takomillashtirish.

Shu bilan birga, zamonaviy ta'lim uslublarini joriy etish uchun yangi pedagogik yondashuvlarni qo'llab-quvvatlash va ularga mos keladigan resurslarni yaratish zarur. Bu o'quvchilarning ilg'or bilimlarni o'zlashtirishga va ijtimoiy hayotga tayyorlanishiga yordam beradi.

Topshiriq: Pedagogik amaliyot

1. Boshlang'ich ta'limda o'qitish jarayonining mazmuni:

Boshlang'ich ta'limda o'qitish jarayonining mazmuni, o'quvchilarga ta'lim berish, ularning bilimlarini mustahkamlash va kengaytirish jarayonini o'z ichiga oladi. Bu jarayon o'quvchilarning nafaqat umumiy bilimlarini, balki ularning ijodiy va analitik fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga ham qaratilgan. Ta'lim jarayoni quyidagi asosiy elementlardan iborat:

- **Maqsad:** Ta'limning asosiy maqsadi o'quvchilarga nafaqat bilimlar berish, balki ularni shaxs sifatida shakllantirishdir. Bu jarayon o'quvchilarning individual ehtiyojlari va imkoniyatlarini inobatga olib amalga oshiriladi.

- **Mazmun:** O'quv dasturi va fanlar mazmuni o'quvchilarning yoshiga mos bo'lishi, ularning qiziqishlarini qo'llab-quvvatlashi zarur. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarning ta'limga bo'lgan munosabatini yanada ijobiy qiladi.

- **Vazifalar:** O'qitish jarayonida muayyan bilimlar va ko'nikmalarni egallash, shuningdek, o'quvchilarda mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvlarni rivojlantirish asosiy vazifa hisoblanadi.

2. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasidagi o'qitishning asosiy turlari:

Boshlang'ich ta'limda o'qitishning asosiy turlari quyidagilardan iborat:

• **Dogmatik o'qitish:** O'quvchilarga tayyor bilimlar berilishi va bu bilimlar qat'iy tamoyillarga asoslanishi. Masalan, boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun o'qish, yozish va hisoblash ko'nikmalarining shakllanishi.

• **Rivojlantiruvchi o'qitish:** O'quvchilarning qiziqishlari asosida ma'lumotlarning kengaytirilishi. Bu turda o'quvchilar o'zlarining fikrlarini ishlab chiqishga undanadi.

• **Tushuntiruvchi o'qitish:** O'qituvchi bilimlarni o'quvchilarga tushuntiradi va amaliy faoliyatga tayyorlaydi.

• **Muammoli o'qitish:** O'quvchilarga avvalo muammo qo'yiladi, va bu muammo o'quvchilarning faolligini oshirib, ularni mustaqil fikrlashga undaydi.

• **Dasturli o'qitish:** Kompyuter texnologiyalariga asoslangan o'qitish shakli bo'lib, o'quvchilar va o'qituvchi kompyuter yordamida o'qish jarayonini amalga oshiradi.

• **Modulli o'qitish:** O'quv fanlarining mavzulari ma'lum bir tartibda yoritilib, o'quvchilar modul tarzida ma'lumotni o'zlashtiradilar.

3. Boshlang'ich ta'lim o'qitish jarayoniga zamonaviy yondashuvlarning asosiy shakllari:

Boshlang'ich ta'limda o'qitish jarayoniga zamonaviy yondashuvlar yangi metodlar va texnologiyalarni tatbiq etish orqali o'quvchilarning faolligini oshirishga qaratilgan. Zamonaviy yondashuvlarning asosiy shakllari quyidagilar:

• **Noan'anaviy mashg'ulotlar:** O'quvchilarni darsdan tashqarida, muayyan faoliyatlar orqali bilim olishga undash. Bu, o'quvchilarni real hayotga tayyorlashda yordam beradi.

• **Innovatsion mashg'ulotlar:** Yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llash, interaktiv va ko'p funktsiyali darslar o'tkazish.

• **Integratsion mashg'ulotlar:** Bir nechta fanlarni o'zaro bog'lab, umumiy konseptual tushunchalar yaratish orqali o'quvchilarda kompleks fikrlashni rivojlantirish.

Shunday qilib, zamonaviy pedagogika o'quvchilarga nafaqat

bilim, balki ularda ijodiy fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan.

“Yon daftar”ingizga konspekt qilish uchun asosiy ma'lumotlar:

1. O'qitish jarayonining mazmuni, maqsadlari va vazifalari.
2. O'qitishning asosiy turlari (dogmatik, rivojlantiruvchi, tushuntiruvchi, muammoli, dasturli, modulli).
3. Zamonaviy pedagogik yondashuvlarning asosiy shakllari (noan'anaviy, innovatsion, integratsion mashg'ulotlar).

Eslatmalar:

- Boshlang'ich ta'limda zamonaviy yondashuvlarni qo'llash o'quvchilarning faolligini oshiradi va ta'lim samaradorligini yaxshilaydi.
- O'qitish jarayonini muayyan sharoitga moslashtirish pedagogik tajribani takomillashtirishga yordam beradi.

9-MAVZU: BOSHLANG'ICH TA'LIMDA DARS – ASOSIY O'QITISH SHAKLI SIFATIDA

Reja:

1. *Dars mashg'ulotining tarakkiyoti va o'ziga xos jihatlari*
2. *Boshlang'ich sinflarda darsning ta'lim shakli sifatidagi o'rni*
3. *Zamonaviy boshlang'ich ta'limda darsning turli ko'rinishlari*

Tayanch tushunchalar

Boshlang'ich ta'lim – bolaning shaxs sifatida shakllanishida muhim bosqich bo'lib, unda asosiy bilimlar, ko'nikmalar va malakalar shakllanadi.

Ta'lim – shaxsni tarbiyalash va rivojlantirishga yo'naltirilgan uzviy jarayon bo'lib, ilmiy asoslangan mazmunga ega.

Dars – boshlang'ich ta'limning asosiy shakli bo'lib, o'quv maqsadlariga erishishda markaziy o'rin tutadi.

Mashg'ulot – o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirishga xizmat qiluvchi rejalashtirilgan ta'limiy faoliyat turi.

Tarix – dars va ta'lim jarayonining rivojlanish bosqichlarini o'rganuvchi, tajriba va an'analarni yorituvchi ilmiy yo'nalish.

Xususiyat – boshlang'ich ta'limdagi darsning o'ziga xos jihatlari, ya'ni yoshga moslik, bosqichlilik va izchillik tamoyillariga asoslanganlik.

Shakl – ta'lim jarayonining tashkiliy tuzilmasi bo'lib, dars, seminar, laboratoriya va boshqa ko'rinishlarda namoyon bo'ladi.

Zamonaviylik – ta'limda innovatsion texnologiyalar, interfaol usullar va milliy qadriyatlar asosida yangicha yondashuvlarni joriy etish.

Bilim – o'quvchilar tomonidan egallangan nazariy va amaliy axborotlar yig'indisi bo'lib, u ongli ravishda tushuniladi.

Ko'nikma – takroriy mashqlar natijasida shakllangan va mustahkamlangan amaliy harakatlar majmui.

Malaka – muayyan sharoitda bilim va ko'nikmalardan

mustaqil hamda samarali foydalanish qobiliyati.

Tushunish – axborotning ma’no va mohiyatini anglash jarayoni, bu orqali o’quvchi o’z fikrini shakllantira oladi.

O’zlashtirish – o’rgatilgan bilim va ko’nikmalarni anglab olish, yodda saqlash va kundalik hayotda qo’llash jarayoni.

1. Dars mashg’ulotining tarakkiyoti va o’ziga xos jihatlari

Ta’lim tizimida, xususan boshlang’ich ta’limda qo’llanilayotgan dars shakli mashg’ulotlarning asosiy pedagogik xususiyatlarini mujassamlashtirgan murakkab va tizimli ta’limiy faoliyat majmuasidir⁴. Dars o’quv jarayonining ajralmas va yetakchi bo’g’ini sifatida o’ziga xos didaktik va tarbiyaviy ahamiyatga ega bo’lib, u ta’lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil etish va o’quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga ta’sir ko’rsatadi.

Dars mashg’ulotining quyidagi asosiy xususiyatlarini ta’kidlab o’tish mumkin:

- Aniq maqsadga yo’naltirilganligi – har bir dars muayyan ta’limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlar asosida tashkil etiladi hamda to’liq didaktik mazmunga ega bo’ladi;
- O’qituvchining rahbarligida tashkil etilishi – dars o’quvchilarning jamoaviy ishtiroki asosida, o’qituvchining bevosita rahbarligi ostida olib boriladi;
- O’quv faoliyatining asosiy tashkiliy shakli bo’lishi – dars ta’lim jarayonining markaziy elementi bo’lib, u barcha boshqa shakllarni o’z atrofida birlashtiradi;
- Bilim, ko’nikma va malakalarni shakllantirishga xizmat qilishi – dars jarayonida o’quvchilar muayyan mavzular yuzasidan bilim egallaydi, amaliy ko’nikma va malakalarni rivojlantiradi;
- Sinf va amaliy mashg’ulot shakllarida namoyon bo’lishi – darslar an’anaviy sinf tizimi asosida, shuningdek, amaliyotga yo’naltirilgan interaktiv va tajriba asosidagi mashg’ulotlar shaklida ham o’tkazilishi mumkin;
- Subyektlararo faol hamkorlikka tayanishi – darsda o’qituvchi va o’quvchilarning o’zaro faol hamkorligi, bilim

⁴ Педагогика фашидан изоҳди лугат. Ж.Хасанбосов ва бошқ. – Т.,2009. 112-бет.

olish jarayonida ular o'rtasidagi teng faollik muhim omil sifatida namoyon bo'ladi.

Milliy ta'lim siyosatida darsning mazmunan boy, tarbiyaviy jihatdan samarali va milliy qadriyatlarga uyg'un shaklda olib borilishi alohida e'tiborga molikdir. Xususan, bosqichli yondashuv, o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlariga moslashganlik, xalq pedagogikasi an'analari bilan uyg'unlikda ta'lim mazmunini shakllantirish kabi jihatlar milliy ta'lim amaliyotida darsga yangicha ruh bag'ishlamoqda.

Dars mashg'ulotining shakllanishi va tarixiy ildizlari

Dars mashg'ulotiga xos bo'lgan asosiy pedagogik xususiyatlar ko'p asrlik ta'limiy tajriba jarayonida shakllangan bo'lib, ular vaqt sinovidan o'tgan va turli davrlar ehtiyojlariga mos tarzda takomillashib borgan. Bu xususiyatlar ta'lim jarayonining samaradorligini ta'minlashda, ayniqsa boshlang'ich ta'lim bosqichida muhim ahamiyat kasb etadi.

Sharq va G'arb ta'lim an'alarida dars shaklining tarixiy ildizlari turlicha shakllangan bo'lsa-da, ularning barchasida shogirdni hayotga tayyorlash, uni bilim bilan qurollantirish va axloqiy tarbiyalash asosiy maqsad bo'lib qolgan.

Xususan, Sharq pedagogik merosida dars shaklining ilk ko'rinishlari oilaviy munosabatlar, ya'ni ota va farzand o'rtasidagi bilim uzatish tajribasi asosida yuzaga kelgan. Ota – hayotiy tajribaga ega shaxs sifatida – farzandlariga turmush, hunar, axloq va qadriyatlar haqida bilim bergan. Bu jarayon asta-sekin jamiyat miqyosiga ko'tarilib, ustoz va shogird o'rtasidagi munosabat shakliga aylangan.

Sharq mutafakkirlari – Al-Farobiy, Abu Ali Ibn Sino, Bahouddin Naqshband, Ahmad Yassaviy, Alisher Navoiy kabi allomalar ta'limda ustoz-shogird munosabatini asosiy pedagogik tamoyil sifatida talqin etganlar. Aynan shu asosda dars mashg'uloti shakllanib, unda:

- ustoz – bilim manbai, ma'naviy yetakchi, tarbiyachi;
- shogird – faollikka da'vat etilgan, ilmga chanqoq,

ma'naviy kamolot sari intiluvchi shaxs sifatida qaralgan.

Mazkur munosabatlar asosida dars shaklining mazmuni, tashkiliy tuzilmasi, muddati, o'qituvchining roli hamda ta'lim oluvchining faolligi aniq belgilanib, ta'lim jarayonining asosiy shakliga aylangan.

Milliy ta'lim tizimida esa bu an'analar hozirgi zamon pedagogik yondashuvlari bilan uyg'unlashgan holda rivojlanmoqda. Jumladan, bugungi kunda darslarda interaktiv metodlar, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, madaniy merosga tayanish, ekologik va axloqiy tarbiya elementlari keng qo'llanilmoqda. Bu esa dars mashg'ulotining nafaqat bilim beruvchi, balki milliy g'urur, vatanparvarlik, barkamol shaxsni tarbiyalovchi vosita sifatida ham samarali bo'lishini ta'minlamoqda.

2. Boshlang'ich sinflarda darsning ta'lim shakli sifatidagi o'rni

Hozirgi zamon pedagogikasi, xususan, boshlang'ich ta'lim tizimida o'qitishning turli shakl va usullari mavjud bo'lib, ular o'quvchilar yoshiga, individual xususiyatlariga, o'quv materiali mazmuniga va o'qituvchining pedagogik mahoratiga bog'liq holda tanlanadi. Shu bilan birga, asrlar davomida o'zini samarali va maqsadga muvofiq deb ko'rsatgan sinf-dars tizimi bugungi kunda ham boshlang'ich ta'limda asosiy tashkiliy shakl sifatida qo'llanib kelmoqda.

Sinf-dars tizimining afzalligi uning tashkiliy qulayligi, didaktik imkoniyatlarining kengligi va ta'lim-tarbiyaning uzviy birligini ta'minlashidadir. Ustoz va shogird o'rtasidagi an'anaviy va milliy qadriyatlarga asoslangan pedagogik munosabatlar ham ushbu shaklning samaradorligini oshiradi.

Boshlang'ich ta'lim didaktikasida dars quyidagi muhim didaktik va metodik xususiyatlarga ega:

a) Dars – bu o'qitishning majmualiy jarayoni bo'lib, u quyidagi funksiyalarni bajaradi:

- ta'limiy (bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish),
- rivojlantiruvchi (fikrlash, tafakkur, ijodiy yondashuvni

rivojlantirish),

- tarbiyaviy (axloqiy, estetik va ijtimoiy qadriyatlarni singdirish).

b) Dars qat'iy didaktik tuzilishga ega bo'lib, bu uni tizimli va samarali tashkil etishga imkon beradi:

- darsning maqsadi va vazifalarining aniq belgilanishi;
- o'tilgan materialni mustahkamlash uchun uyga topshiriqni tekshirish;

- yangi bilimlarni taqdim etish va tushuntirish;
- mustahkamlash va umumlashtirish orqali bilimlarni chuqurlashtirish;

- o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini nazorat qilish va baholash;

- dars yakunida umumiy xulosa chiqarish;

- navbatdagi uy vazifasini belgilash.

v) Dars mazmuni Davlat ta'lim standartlari, o'quv dasturlari va fan o'quv rejasiga asoslanadi. Bu esa ta'limda yagona yondashuv va sifatni ta'minlaydi.

g) Har bir dars – umumiy o'quv mashg'ulotlari tizimining uzviy qismi hisoblanadi, ya'ni u o'zaro bog'liq mavzular ketma-ketligida tashkil etiladi.

d) O'qituvchiga metod va vositalarni erkin tanlash imkoniyati beriladi. Bu esa ijodiy yondashuvni rag'batlantiradi, shuningdek, o'quvchilarning yosh va individual imkoniyatlariga mos keluvchi faoliyat turlarini joriy etishga xizmat qiladi.

Milliy pedagogik qadriyatlar bilan uyg'unlik

O'zbek xalqining ma'naviy-ma'rifiy merosida ustoz-shogird an'analari, ilmga hurmat, tartib-intizom, izchillik kabi qadriyatlar dars jarayonining ma'naviy poydevorini tashkil etadi. Shunday ekan, dars nafaqat bilim berish, balki yosh avlodni komil inson sifatida shakllantirishning asosiy vositasi sifatida ham ko'riladi. Bu jarayonda o'qituvchi milliy qadriyatlarimizga tayanib, har bir darsni hayotiylik, milliy g'urur va yurtparvarlik ruhida olib borishi zarur.

Boshlang'ich ta'limda darsning pedagogik ahamiyati va zamonaviy tiplari

Dars o'qitishning tarixiy va nazariy jihatdan asoslangan, amaliyotda esa sinovdan o'tgan asosiy tashkiliy shaklidir. Bugungi kunda dars shakli nafaqat yurtimizda, balki jahondagi ko'plab rivojlangan mamlakatlarning boshlang'ich ta'lim tizimida ham asosiy didaktik model sifatida muvaffaqiyatli qo'llanilmoqda. Bu, eng avvalo, darsning o'ziga xos mantiqiy izchilligi, ichki intizomi, rejalilik, hamda o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi faol hamkorlikni ta'minlash xususiyatlari bilan bog'liqdir.

Sharq pedagogik merosida dars o'qituvchi (ustoz) va o'quvchi (shogird) o'rtasidagi ma'naviy-ma'rifiy aloqa vositasi sifatida qaralgan. Milliy qadriyatlarimiz asosida shakllangan bu yondashuv, bugungi zamonaviy dars turlarini tanlash va qo'llashda muhim metodologik manba hisoblanadi.

Dars tiplari va ularning didaktik xususiyatlari

Boshlang'ich ta'lim pedagogikasida darsning quyidagi asosiy tiplari ajratib ko'rsatiladi:

1. Kombinatsiyalangan (murakkab) dars

Ushbu dars turi eng ko'p uchraydigan shakllardan biri bo'lib, ta'lim jarayonining barcha bosqichlarini o'z ichiga oladi. Uning tuzilmasi quyidagicha:

- Tashkiliy qism – sinfga tayyorgarlik va darsga ruhiy moslashuv (1–2 daqiqa);
- Uyga vazifaning tahlili – o'tilgan materialning nazorati (10–12 daqiqa);
- Yangi mavzuni tushuntirish – asosiy o'quv mazmuni (15–20 daqiqa);
- Mustahkamlash – yangi bilimlarning chuqurlashtirilishi (10–15 daqiqa);
- Yakuniy qism – xulosa chiqarish, savol-javob, tahlil (5 daqiqa);
- Uyga vazifa berish – mustaqil ishlarga yo'naltirish (2–3 daqiqa).

2. Yangi bilimlarni o'zlashtirishga yo'naltirilgan dars

Bu dars turi o'quvchilarga yangi bilim va tushunchalarni singdirishga qaratilgan bo'lib, ko'pincha nostandart yondashuvlar bilan amalga oshiriladi. Masalan:

- Muammoli dars,
- Tadqiqot asosidagi dars,
- Anjuman yoki loyihaviy dars.

Bu shakllar o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, muammoni hal etishga va ijodiy yondashuvga o'rgatadi. Xususan, o'zbek xalq maqollaridan ilhomlangan topshiriqlar yoki milliy qadriyatlar asosida tuzilgan savollar orqali dars mazmuni yanada boyitilishi mumkin.

3. Mustahkamlovchi dars

Bu dars turi ilgari o'tilgan bilim va ko'nikmalarni mustahkamlashga xizmat qiladi. Unda quyidagi metodlar qo'llanilishi mumkin:

- Amaliy seminarlar,
- Ijodiy ishlar,
- Ekskursiyalar,
- Laboratoriya mashg'ulotlari,
- Milliy mehnat faoliyatiga oid topshiriqlar (masalan, hunarmandchilik, tabiatni muhofaza qilish bilan bog'liq vazifalar).

4. Umumlashtiruvchi dars

Mazkur dars turida fan bo'yicha o'tilgan mavzular tizimlashtiriladi, mantiqan umumlashtirilgan bloklarga bo'linadi va yakuniy xulosa chiqariladi. Bunday darslar:

- O'quvchilarning tahliliy fikrlashini rivojlantiradi,
- Ijodiy yondashuvni rag'batlantiradi,
- Fanlararo bog'liqlikni anglashga xizmat qiladi.

Umumlashtiruvchi darslarda xalq og'zaki ijodi, milliy an'analar, va buyuk allomalar merosi asosida interfaol mashg'ulotlar tashkil etish orqali, o'quvchilarda o'zlikni anglash va ma'naviy kamolotga intilish hissi kuchaytiriladi.

5. Nazorat va baholash darsi

Ushbu darsda o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalari baholanadi. U quyidagi shakllarda o'tkazilishi mumkin:

- Yozma yoki og'zaki so'rov,
- Test sinovlari,
- Diktant va bayon yozish,
- Mustaqil ijodiy ishlar.

Boshlang'ich ta'limda darsning yuqoridagi tiplari orqali bolalarda ilmga qiziqish, o'rganishga bo'lgan ichki motivatsiya, mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuv singari sifatlar shakllantiriladi. Shu nuqtayi nazardan, zamonaviy darslar mazmuni, shakli va metodikasi milliy va umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan holda tashkil etilishi lozim. Bu esa komil, ma'rifatli va ijtimoiy faol shaxsni tarbiyalashga zamin yaratadi.

Boshlang'ich ta'limda zamonaviy va nostandart dars turlaridan foydalanishning ahamiyati

Boshlang'ich ta'limni samarali tashkil etishda yuqorida tahlil qilingan an'anaviy dars turlaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki ular o'quvchilarning psixologik yosh xususiyatlariga, idrok va tafakkur darajasiga mos bo'lib, o'qitish jarayonining uzviyligini ta'minlaydi. Shu bilan birga, zamonaviy ta'lim tendensiyalarini hisobga olgan holda, ijodiy yondashuvga asoslangan nostandart dars turlari ham boshlang'ich sinflarda keng qo'llanishi mumkin.

Ushbu nostandart dars turlari o'quvchilarning qiziqishlarini rag'batlantirish, ularni ijtimoiy faollikka, guruhii hamkorlikka va mustaqil fikrlashga undashda katta ahamiyatga ega. Xususan, quyidagi dars tiplari boshlang'ich ta'lim amaliyotida muvaffaqiyatli qo'llanilmoqda:

- Musobaqa darsi – o'quvchilar o'rtasida bilim, ko'nikma va aqliy tezlik bo'yicha raqobat tashkil qilinadi. Bunda xalq o'yinlari, topishmoqlar, maqollar asosida tuzilgan savol-javoblar orqali dars mazmuni milliy ruhda boyitiladi.

- Maslahat darsi – o'quvchilarning muayyan mavzuga oid savollarini ochiq muhokama qilish orqali bilimlarini

mustahkamlashga xizmat qiladi. Bunday darslarda "katta yoshli ustoz–kichik yoshli shogird" tamoyiliga tayangan holda maslahat berish madaniyati shakllantiriladi.

- O‘zaro hamkorlik darsi – o‘quvchilar kichik guruhlarda ishlaydi, bilim almashadi va qaror qabul qilishni birgalikda o‘rganadi. Bu darsda o‘zaro hurmat, tenglik, hamfirklik va do‘stona munosabatlar rivojlanadi.

- Fanlararo o‘yin darsi – turli o‘quv fanlari bilan integratsiyalashgan tarzda tashkil etiladi. Masalan, “Tabiatshunoslik + Matematika + Tasviriy san’at” yo‘nalishida darslar milliy bayramlar, urf-odatlar va qadriyatlar asosida loyihaviy yondashuvda tashkil etilishi mumkin.

Bu kabi nostandart darslar orqali ta’lim jarayoniga ijodiylik, o‘yin orqali o‘rganish, mustaqil fikrlash, ijtimoiy va kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish kabi zamonaviy pedagogik yondashuvlar tatbiq etiladi. Ayniqsa, bu turlar xalqona pedagogikaning tamoyillarini (ustoz-shogird, maslahat, jamoa ruhi, milliy qadriyatlar asosida o‘rgatish) o‘zida mujassam etadi.

Shu bois, boshlang‘ich ta’limda darslarning an’anaviy shakllari bilan bir qatorda nostandart va integrativ dars shakllaridan o‘rinli va samarali foydalanish zamonaviy o‘qituvchining muhim kasbiy kompetensiyalaridan biri sanaladi. Bu esa kelajakda fikrlaydigan, muammolarni yechishga qodir, ijtimoiy faolligi yuqori, milliy qadriyatlarga hurmat bilan qaraydigan shaxsni tarbiyalashga xizmat qiladi.

3. Zamonaviy boshlang‘ich ta’limda darsning turli ko‘rinishlari

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida boshlang‘ich ta’limda darsning shakli va mazmuni yangi ko‘rinishlarga ega bo‘lmoqda. Shunga qaramay, ushbu zamonaviy dars turlarining negizida asrlar davomida shakllangan an’anaviy dars tizimi, uning tartib-intizomi, mantiqiy izchilligi va metodik asoslari saqlanib qolmoqda. Bu holat milliy va umuminsoniy qadriyatlarning uyg‘unlashuvi natijasidir.

Zamonaviy boshlang'ich ta'limda quyidagi dars turlari keng qo'llanilmoqda:

- Texnologik dars – budarsshaklida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) vositalaridan – kompyuter, interaktiv doska, virtual laboratoriyalar, multimediy materiallari va onlayn platformalardan foydalaniladi. Bunday darslar o'quvchilarning raqamli savodxonligini oshirish, mustaqil izlanish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, texnologik darslar an'anaviy dars mazmunini innovatsion usullar bilan boyitishga xizmat qiladi.

- Tajribaviy (eksperimental) dars – rivojlangan mamlakatlar tajribasiga asoslanib, xalqaro hamkorlik doirasida boshqa mamlakat boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan masofaviy (onlayn) darslar tashkil etiladi. Bu orqali o'quvchilar turli madaniyat vakillari bilan hamkorlik qilish, kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirish, xalqaro ta'lim makonida o'z o'rnini anglash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shu bilan birga, milliy qadriyatlar, urf-odatlar va ona tilimiz orqali milliy o'zlikni anglash dars mazmunining ajralmas qismiga aylanadi.

- Evristik dars – bu dars turi o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, kuzatish, tahlil qilish, taxmin qilish va xulosa chiqarishga yo'naltiradi. Unda yangi bilimlar o'quvchilarning o'z tajribasi, tajriba-sinov ishlari va muammoli vaziyatlarni yechish orqali o'zlashtiriladi. Bunday darslar shaxsiy yondashuv, faol metodlar, o'yinli va loyihaviy yondashuvlar asosida tashkil etiladi. Shu tariqa, o'quvchida ijodiy tafakkur, fikriy mustaqillik va ilmiy dunyoqarash shakllanadi.

Mazkur zamonaviy dars turlarining joriy etilishi boshlang'ich ta'limda dars sifatini oshirish, pedagogik jarayonni shaxsga yo'naltirilgan tarzda tashkil etish, ta'limning samaradorligini kuchaytirish hamda o'quvchilarning ekologik, raqamli, madaniy va ijtimoiy kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa o'rnida, darsning zamonaviy turlari o'zida o'tmishning tajribasi va bugunning innovatsiyasini mujassam

etib, milliy pedagogikaning ustuvor tamoyillarini (ustoz-shogird an'anasi, intizom, mas'uliyat, jamoa ruhi) zamonaviy talablarga moslashtirish imkonini beradi. Shu sababli, boshlang'ich ta'limda bu kabi dars turlarini imkoniyatlar doirasida tizimli va metodik asoslangan tarzda joriy etish tavsiya etiladi.

Boshlang'ich ta'limda zamonaviy dars turlarining milliy mazmundagi tajribalari

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan ta'lim islohotlari jarayonida boshlang'ich ta'lim tizimi tubdan yangilanmoqda. Bu jarayon doirasida darsning zamonaviy turlarini shakllantirish va ularni amaliyotda sinovdan o'tkazish bo'yicha izchil ishlar olib borilmoqda. Xususan, 2020–2021 o'quv yilidan boshlab umumiy o'rta ta'lim muassasalarining boshlang'ich sinflarida joriy etilgan "Tarbiya" fani — ushbu islohotlarning muhim yo'nalishlaridan biridir.

Mazkur fan orqali dars jarayonining maqsad, mazmun va uslubi yangicha yondashuv asosida yo'lga qo'yilmoqda. An'anaviy bilim asoslangan yondashuvdan farqli o'laroq, bu dars mashg'ulotlari o'quvchilarning axloqiy-ruhiy tarbiyasi, milliy qadriyatlarni anglash, ijtimoiy mas'uliyat va ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarini shakllantirishga yo'naltirilgan.

"Tarbiya" darslari mazmuni quyidagi jihatlar bilan ajralib turadi:

- o'quvchilarga fazilatlar asosida shakllanuvchi shaxsiy namuna bo'lishga yo'naltirilgan;
- Vatanga muhabbat, ota-ona roziligi, ustozga hurmat, mehnatsevarlik, halollik, sabr-toqat, odob-axloq kabi qadriyatlar asosida mavzular ishlab chiqilgan;
- mashg'ulotlarda nazariy qismlar ixcham berilib, asosiy e'tibor amaliy-tarbiyaviy faoliyatga qaratilgan: roliklar, munozaralar, rolli o'yinlar, voqea tahlillari, oilaviy topshiriqlar va loyihalar orqali o'rgatish yo'lga qo'yilgan;
- o'qituvchi — faqat bilim beruvchi emas, balki tarbiyaviy jarayonni boshqaruvchi va shaxsiy namuna sifatida ishtirok etadi.

Bu esa o'z navbatida, boshlang'ich ta'limdagi dars mashg'ulotlarining tizimli yangilanishini, shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni va milliylik bilan uyg'unlashgan zamonaviy pedagogik modelning shakllanishini anglatadi.

Shunday qilib, dars — nafaqat bilim berish, balki o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalash, ularni shaxs sifatida shakllantirishning asosiy tashkiliy shakli bo'lib xizmat qiladi. Bu holat darsning jamiyat va kelajak avlod taraqqiyotidagi o'rnini yana-da kuchaytiradi.

Mustaqil ta'lim uchun savollar

(Darsning xususiyatlari, tarixi va zamonaviy turlari bo'yicha bilimlarni mustahkamlash maqsadida)

1. Dars mashg'ulotining xususiyatlari deganda nimani tushunasiz?

O'quv jarayonining markaziy bo'g'ini hisoblangan darsning qanday metodik, tashkiliy va tarbiyaviy xususiyatlarga ega ekanligini tahlil qiling. Xususan, darsning rejalilik, izchillik,

maqsadlilik, samaradorlik, ta'sirchanlik kabi pedagogik mezonlari asosida uning mazmunini sharhlang.

2. Dars mashg'ulotining tarixiy shakllanishi haqida qanday ma'lumotlarga egasiz?

O'zbekiston va Sharq pedagogik merosida dars shaklining paydo bo'lishi, "ustoz-shogird" an'analari, qadimiy maktab va madrasalarda olib borilgan dars uslublari, hamda G'arb pedagogikasidagi dars tipologiyasining tarixiy rivojini tahlil eting.

3. Dars – boshlang'ich ta'limning qanday shakli hisoblanadi?

Darsning boshlang'ich ta'limda qanday didaktik, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi funksiyalarni bajarishini izohlang. Dars – o'qitishning asosiy tashkiliy shakli sifatida qanday tizimli xususiyatlarga ega ekanligini misollar orqali tushuntiring.

4. Boshlang'ich ta'limda darsning qanday zamonaviy turlarini bilasiz?

Bugungi kunda boshlang'ich ta'limda tatbiq qilinayotgan texnologik, evristik, masofaviy, tajribaviy kabi dars turlari haqida bilimlaringizni bayon eting. Shu bilan birga, "Tarbiya" fani doirasida qo'llanilayotgan yangi pedagogik yondashuvlar haqida ham fikr yuriting.

Topshiriq: Pedagogik amaliyot doirasida mustaqil izlanish faoliyati

Maqsad: Talabalarda dars mashg'ulotining nazariy va amaliy asoslarini chuqur anglash, tarixiy ildizlari hamda zamonaviy yondashuvlari haqida tahliliy fikrlash ko'nikmasini shakllantirish.

Bajarilishi lozim bo'lgan topshiriqlar:

1. Dars mashg'ulotining asosiy xususiyatlarini "Yon daftar"ingizga konspekt qiling.

– Darsning maqsadliliigi, izchilligi, sinfdagi faoliyatlar ketma-ketligi, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi hamkorlik, shuningdek, bilim, ko'nikma va malaka shakllanishiga xizmat qiluvchi jihatlarini alohida e'tiborga oling.

– Konspekt yozishda o'zbek xalq pedagogik merosiga asoslangan qarashlar, xususan, "ilm - amal bilan barkamollikka

erishadi" tamoyili asosida yondashing.

2. Dars mashg'ulotining tarixiy rivojlanishini yodda saqlang.

– Sharq mumtoz pedagogikasida, xususan, qadimiy maktab va madrasalardagi "ustoz-shogird" an'anasi asosida tashkil etilgan dars shakllari haqida bilimlaringizni mustahkamlang.

– Dars shaklining G'arb didaktikasidagi evolyutsiyasi va zamonaviy o'qitish usullari bilan solishtirib ko'ring.

3. Boshlang'ich ta'limda darsning zamonaviy turlari bo'yicha mustaqil izlanishlar olib boring.

– Texnologik dars, evristik dars, interfaol usullarga asoslangan darsturlari, masofaviy o'qitishimkoniyatlari, "Tarbiya" fanidoirasida olib borilayotgan dars mashg'ulotlari haqida ma'lumotlar to'plang.

– O'zbekistonning zamonaviy ta'lim siyosati, davlat ta'lim standartlari va milliy pedagogik yondashuvlarga tayangan holda har bir dars turining o'ziga xos jihatlarini tahlil qiling.

10-MAVZU: BOSHLANG'ICH TA'LIM JARAYONIDA DARS O'TISHNING ZAMONAVIY USULLARI

Reja:

1. *Individual tarzda ta'lim tashkil etish*
2. *Guruh bo'lib ta'lim olish shakli*
3. *Masofadan turib o'qitish usuli*

Tayanch tushunchalar:

Individual ta'lim – har bir o'quvchining yosh, qobiliyat, qiziqish va bilim darajasidan kelib chiqqan holda, o'qituvchining shaxsiy yondashuvi asosida ta'lim berish shaklidir. Bu yondashuvda o'quvchining o'ziga xos rivojlanish sur'ati inobatga olinadi, o'quv jarayoni shaxsga yo'naltirilgan tarzda tashkil etiladi.

Guruhli ta'lim – o'quvchilar kichik guruhlarga bo'lingan holda, o'zaro hamkorlik va fikr almashinuvi asosida bilim olishga yo'naltirilgan ta'lim shaklidir. Bu jarayonda o'rganuvchilar jamoaviy faoliyatda qatnashib, muloqot, muammo yechish va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantiradi. Mazkur shakl o'zbek xalqining qadimiy “ustoz-shogird”, “do'stona mushohada” an'analari hamohangdir.

Masofaviy ta'lim – axborot-kommunikatsiya texnologiyalari orqali masofadan turib o'qitish shakli bo'lib, u qulaylik, vaqt va makon chegaralarining bartaraf etilishi bilan ajralib turadi. Masofaviy ta'lim hozirgi kunda raqamli pedagogika va onlayn o'quv platformalari asosida keng joriy etilmoqda.

Zamonaviy shakllar – o'qitish jarayonida interaktiv, innovatsion va axborot texnologiyalariga asoslangan yangi usul va metodlarning qo'llanilishi tushuniladi. Bu shakllar o'quvchini faol ishtirokchi sifatida jalb etib, ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Yondashuvlar – ta'lim jarayonini tashkil etishda qo'llaniladigan pedagogik nazariyalar va amaliy uslublarni ifodalaydi. Bugungi kunda konstruktivistik, kompetensiyaviy va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlar ustuvor ahamiyat kasb etmoqda.

Bilim va ko'nikma – ta'limning asosiy natijalaridan bo'lib, bilim o'quvchining nazariy tushunchalarni egallashi, ko'nikma esa ushbu bilimlarni amaliyotda qo'llay olish qobiliyatini anglatadi. Milliy ta'lim tizimida bu ikki tushuncha o'zaro uzviy bog'liq holda shakllantiriladi, bunda o'quvchilarning har tomonlama yetuk shaxs sifatida tarbiyalanishi ko'zda tutiladi.

1. Individual tarzda ta'lim tashkil etish

So'nggi yillarda global miqyosda yuzaga kelgan ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar ta'lim tizimida ham tub burilishlarga olib keldi. Dunyodagi ko'plab mamlakatlarda, jumladan, yurtimizda ham ta'lim jarayonida zamonaviy shakl va metodlardan foydalanish tajribasi shakllandi. Mazkur sharoitlar ta'limga bo'lgan yondashuvlarni yangilash zaruratini yuzaga keltirib, an'anaviy modeldan ko'ra shaxsga yo'naltirilgan yondashuv tamoyillarining ustuvorligini ta'minladi.

Ta'limni uzluksiz tashkil etish va o'quvchilarni yangi sharoitga moslashtirish jarayonida raqamli texnologiyalarning faol joriy etilishi, masofaviy va mustaqil o'qitish shakllarining kengayishi kuzatildi. Bu esa pedagogik tizimda innovatsion yondashuvlarga asoslangan o'quv uslublarning shakllanishiga xizmat qildi. Xususan, har bir o'quvchining shaxsiy ehtiyoj, qiziqish va bilim darajasini inobatga olgan holda tashkil etiladigan individual ta'lim shakli ta'lim jarayonining muhim va samarali yo'nalishlaridan biri sifatida ajralib turdi.

Mazkur shakl milliy pedagogik qarashlarimizda ham chuqur ildiz otgan bo'lib, xalqimizning “har bir bola – betakror shaxs” degan tamoyiliga uyg'un holda, o'quvchining ichki salohiyatini ro'yobga chiqarish, ularni mustaqil fikrlovchi, ijtimoiy faol va mas'uliyatli shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi. Shu sababli individual yondashuv bugungi kunda zamonaviy ta'lim konsepsiyasining ajralmas qismi sifatida qaralmoqda.

№.	Individual ta'lim shakli	Tavsif	Milliy asos
1.	O'quvchining ijtimoiy sharoiti	O'quvchining sog'ligi, yashash joyi yoki ijtimoiy	Kechirasiz, har

2.	Ota-onaning taklifiga ko'ra	Ota-	Ota-onaning ta'limdagi ishtiroki, neft
3.	O'quvchi tashabbusiga ko'ra	O'quvchining o'z kuchi, bilim olishga bo'ladi	"Bilin izlaganga nasib etadi"

Boshlang'ich ta'lim tizimida o'quvchining ijtimoiy holatidan kelib chiqib individual ta'limni tashkil etish dolzarb va muhim masalalardan biri hisoblanadi. Bunday ta'lim shakli, avvalo, jismoniy, aqliy yoki psixologik rivojlanishida cheklovlarga ega bo'lgan bolalar uchun, ularning ehtiyojlariga moslashtirilgan tarzda amalga oshiriladi. Mazkur yondashuv, ayniqsa, inklyuziv ta'lim g'oyalari bilan uzviy bog'liq bo'lib, barcha farzandlar uchun ta'lim olish imkonini yaratish tamoyiliga asoslanadi.

Shuningdek, o'quvchining oilaviy sharoitida yuzaga kelgan muammolar, ijtimoiy-iqtisodiy qiyinchiliklar, salomatlik bilan bog'liq vaqtinchalik holatlar ham individual ta'limni zarur qiladi. Bunday vaziyatlarda ta'lim jarayoni ixchamlashtirilgan, maqbullashtirilgan o'quv dasturlari asosida olib boriladi. Bu esa boshlang'ich sinf o'quvchisining tayanch o'quv fanlari bo'yicha asosiy bilim, ko'nikma va malakalarni egallashiga xizmat qiladi.

Ta'lim jarayonida yuzaga keladigan favqulodda holatlarda, xususan, epidemiologik xavf yoki boshqa omillar sababli umumta'lim maktablarida vaqtincha karantin e'lon qilingan hollarda ham, individual ta'limning o'рни beqiyosdir. Bunday vaziyatda boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'quvchilarning yashash joylariga borib, maxsus tuzilgan jadval asosida ta'limni tashkil etadilar. Jarayon davomida Dars metodikasining asosiy talablari va davlat ta'lim standartlari qat'iy ravishda e'tiborga olinadi.

Bu kabi individual yondashuvlar xalqimizning har bir bolaga mehr-muhabbat, g'amxo'rlik va e'tibor bilan yondashish an'analari, shuningdek, ta'limga oid "Har bir bola betakror va takrorlanmas shaxs" degan g'oyaning amaliy ifodasidir. Shuningdek, bu milliy pedagogik tafakkurda ustuvor bo'lgan teng imkoniyat, adolat va insonparvarlik tamoyillarining zamonaviy ta'limda amaliyotga

tatbiq etilishidir.

Boshlang'ich ta'limda individual ta'lim shakli, ko'pincha ota-onalar yoki o'quvchilarning vasiylarining taklifi asosida amalga oshiriladi. O'zbekiston Respublikasining Prezidentining 2024 yil 21 iyundagi PQ-232-sonli qarori, 2024-2025 o'quv yilidan boshlab, "Namunali ota-onalar maktabi" loyihasini tashkil etish va "Farzand tarbiyasida ota-onaning mas'uliyati" mavzusida tarbiya haftaliklarini o'tkazish vazifasini belgilaydi. Mazkur qaror ota-onalarning farzand tarbiyasidagi bilimlarini oshirishni ko'zda tutadi va ular o'z farzandlari uchun chuqurlashtirilgan ta'lim berish taklifi bilan murojaat qilishlari kutilmoqda.

Shu sababli, ota-onalar tomonidan ilgari surilgan bunday takliflar asosida boshlang'ich sinf o'quvchisi uchun individual ta'lim tashkil etilishi tabiiy holga aylanishi mumkin. Bu jarayonda o'quvchining aniq fanlar va gumanitar sohalarida chuqur bilim olishiga alohida e'tibor qaratiladi. Masalan, matematikada asosiy tushunchalar, tabiiy fanlar (biologiya, kimyo, fizika) va o'quvchilarning til, adabiyot kabi gumanitar fanlar bo'yicha bilimlarini kengaytirish ishlari amalga oshiriladi.

O'quv jarayonini boyitish maqsadida qo'shimcha o'quv adabiyotlari, ma'lumotlar bazasi, darsliklar, fan olimpiadalari va boshqa maxsus dasturlar keng qo'llaniladi. Ushbu resurslar boshlang'ich sinf o'quvchisining bilimlarini chuqurlashtirish va ularning o'zlashtirish ko'rsatkichlarini yaxshilashga xizmat qiladi. Shuningdek, bunday individual ta'lim jarayoni o'quvchilar uchun qulay bo'lgan, ota-onalarning taklifiga mos keluvchi maskanlarda tashkil etiladi. Ota-onalarning talabi bo'yicha ta'lim muassasasida olib boriladigan individual ta'lim mashg'ulotlari o'zining samaradorligi bilan ta'minlanadi va ularning o'quvchilarga individual yondashuvni taqdim etadi.

Milliy ta'lim tizimimizda ota-onalar va o'qituvchilar o'rtasidagi yaqin hamkorlik, ta'limning sifatini oshirish va o'quvchilarning bilimini chuqurlashtirishda asosiy omil hisoblanadi. Bu yondashuvning O'zbekiston ta'lim siyosatidagi o'rni beqiyos

bo'lib, yosh avlodni har tomonlama yetuk qilib tarbiyalashga qaratilgan milliy pedagogik qadriyatlar bilan to'liq mos keladi.

Boshlang'ich ta'limda amalga oshiriladigan individual ta'lim shakllaridan biri, o'quvchining o'z tashabbusi asosida amalga oshiriladi. Bu yondashuvda boshlang'ich sinf o'quvchisi o'z bilimlarini chuqurlashtirish yoki qiyinchiliklar yuzaga kelgan mavzularni yaxshiroq o'zlashtirish maqsadida individual ta'lim olish istagini bildiradi. O'quvchilar bu tashabbusni o'z qiziqishlari va layoqatlariga asosanib ko'p hollarda fanlar bo'yicha taklif etadilar. Misol uchun, bir o'quvchi Matematika fanidan muayyan mavzularni yaxshiroq o'rganish uchun individual ta'lim olishga qaror qilishi mumkin. Bunday vaziyatda o'qituvchi ushbu tashabbusni qoniqtirishi va o'quvchiga qo'shimcha yordam ko'rsatishi lozim.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining individual ta'lim olish tashabbuslari o'quvchilarni fanlar bo'yicha guruhlariga bo'lishni taqozo qiladi. Bunday guruhlarda, o'quvchilarga o'z ehtiyojlari va imkoniyatlariga ko'ra ta'lim beriladi. Bu jarayon, o'quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashtirilgan o'quv rejalari va materiallari yordamida amalga oshiriladi, bu esa o'quvchining bilimlarini chuqurlashtirishga, o'zlashtirish darajasini oshirishga va umumiy ta'lim sifatini yaxshilashga yordam beradi.

Milliy ta'lim tizimimizda o'quvchilarni har tomonlama rivojlantirish, ularning qiziqishlari va layoqatlarini hisobga olib, o'zgaruvchan va talabchan jamiyatda muvaffaqiyatli bo'lishlariga yordam berish tamoyili asosiy ahamiyatga ega. Shu sababli, boshlang'ich ta'limda o'quvchining tashabbusi asosida amalga oshiriladigan individual ta'lim, o'zbek ta'lim tizimining o'ziga xos xususiyatlarini, ya'ni o'quvchining mustaqilligi, faoliyatga qiziqishi va o'rganishga intilishini qo'llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Bunday yondashuv, ta'limning sifatini oshirish va o'quvchilarni kelajakda yuksak bilim va malakalarga ega shaxslar sifatida tarbiyalashda muhim rol o'ynaydi.

Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning tashabbusi

asosida amalga oshiriladigan individual ta'limda o'qituvchilar o'quvchilarning tanlagan fanlari bo'yicha bilimlarini kengaytirishga alohida e'tibor qaratadilar. Bu jarayon, o'quvchilarga yangi va notanish o'quv materiallarini tanishtirish, murakkab masalalar va topshiriqlarni hal qilishni o'rgatish, shuningdek, ularning ta'limiy va tarbiyaviy faolligini oshirishga qaratilgan bo'ladi. O'qituvchilar, bu orqali o'quvchilarning ijodiy fikrlashini, muammolarni hal qilish qobiliyatini va o'zgaruvchan jamiyatda muvaffaqiyatli bo'lish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradilar.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining tashabbusi bilan tashkil etilgan individual ta'lim jarayoni o'quvchi uchun qulay bo'lgan vaqt va joyda amalga oshiriladi. O'quvchi o'zining ta'lim jarayonida mustaqil ravishda faoliyat yuritishga, yangi bilimlarni o'zlashtirishga va mavjud bilimlarni chuqurlashtirishga imkon yaratadi. Bu yondashuv, o'quvchining qiziqishlari va ehtiyojlariga moslashtirilgan holda olib boriladi, shu bilan birga, o'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchini oshirish, bilim olishga bo'lgan motivatsiyasini kuchaytirish va o'zgaruvchan dunyoda o'z o'rnini topishga yordam beradi.

Milliy ta'lim tizimida, o'quvchilarning intellektual va ijodiy salohiyatini rivojlantirishga qaratilgan bu yondashuv, ta'limning barcha qatlamlarida individual yondashuvni kengaytirish va xalq pedagogikasiga xos bo'lgan "o'quvchi markazida" degan prinsipni amalga oshirishga xizmat qiladi. Bu jarayon, o'zbek ta'lim tizimining kelajagini belgilovchi, o'quvchilarni bilimga chanqoq va yuksak madaniyatli shaxslar sifatida tarbiyalashga yo'naltirilgan muhim qadamdir.

Kezi kelganda, individual ta'lim shakllari o'qituvchilar tomonidan o'z kasbiy funksiyalari doirasida amalga oshirilishini ta'kidlash lozim. O'qituvchilarning asosiy vazifasi – o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish, ularni zamonaviy pedagogik metodlar orqali ta'lim olishda qo'llab-quvvatlash va o'ziga xos ehtiyojlarini inobatga olishdir. O'qituvchi, ta'lim jarayonini shaxsiy

yondashuv asosida tashkil etish orqali o'quvchilarning intellektual va ijodiy salohiyatini maksimal darajada rivojlantirishga yordam beradi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi, "Pedagog maqomi to'g'risida"gi va "Tadbirkorlik erkinligi to'g'risida"gi qonunlari individual ta'lim shakllarining amalga oshirilishida hamda ta'lim sifatining oshirilishida asosiy huquqiy bazani tashkil etadi. Ushbu qonunlarga muvofiq, individual ta'lim shakllari, asosan homiylik, vasiylik va ijtimoiy qo'llab-quvvatlovchi shaxslarning mablag'lari hisobiga pullik asosda amalga oshirilishi mumkin. Bu yondashuv ta'lim tizimining o'zgaruvchan talablariga mos keladigan va o'quvchilarning ehtiyojlarini qondirishga imkon beradigan samarali mexanizmni taqdim etadi. Biroq, bunday ta'lim shakllarining amalga oshirilishida davlat tomonidan nazorat va tahlil qilish mexanizmlarini kuchaytirish, ta'lim sifatini oshirish va uning barqaror rivojlanishiga erishish uchun muhimdir.

Shu bilan birga, ushbu qonunlar ta'lim tizimining milliy qadriyatlarimizga mos ravishda rivojlanishini ta'minlashga, shuningdek, ta'limning sifatini yaxshilashda, pedagogik faoliyatni erkin va samarali tashkil etishda katta ahamiyatga ega.

Umuman olganda, individual ta'lim shakli boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilim va ko'nikmalarini yanada mustahkamlash va chuqurlashtirish maqsadida amalga oshiriladi. Bu ta'lim shakli, o'quvchilarning o'ziga xos ehtiyojlari va imkoniyatlariga mos ravishda tashkil etiladi va har bir o'quvchining individual rivojlanishiga yordam beradi. Shuningdek, boshlang'ich ta'limda individual yondashuv o'quvchilarning qiziqishlari, iste'dodlari va o'qishdagi muvaffaqiyatlari asosida amalga oshiriladi. Shu bilan birga, bu ta'lim shakli o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga, o'zini-o'zi boshqarish ko'nikmalarini shakllantirishga va ta'lim jarayonida faol ishtirok etishga undaydi.

Biroq, individual ta'limni samarali tashkil etish uchun boshlang'ich sinf o'qituvchilaridan yuqori darajada kasbiy mahorat va pedagogik tajriba talab etiladi. O'qituvchi nafaqat

o'quvchilarning ehtiyojlarini tushunib, ularni individual yondashuv orqali qo'llab-quvvatlash, balki ularga o'zini-o'zi boshqarish va o'rganishga bo'lgan ishonchni kuchaytirish uchun kerakli motivatsion vositalarni ham qo'llay olishi zarur. Bu yondashuv, o'z navbatida, o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini oshirishga va ularning ta'limdagi muvaffaqiyatlarini kuchaytirishga yordam beradi.

Boshlang'ich ta'limda individual yondashuvni joriy etish O'zbekistonning ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, o'quvchilarning intellektual salohiyatini rivojlantirish va ularni xalqaro ta'lim tizimi bilan moslashtirish maqsadlariga xizmat qiladi. Bu jarayon, shuningdek, o'quvchilarning milliy qadriyatlar, madaniyat va an'analarga hurmat bilan yondashuvini ta'minlashga ham katta hissa qo'shadi.

2. Guruh bo'lib ta'lim olish shakli

Boshlang'ich ta'limda o'qitish jarayonini takomillashtirish, o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish va ularning shaxsiy intellektual salohiyatini oshirishda guruhli ta'lim shakli muhim ahamiyat kasb etadi. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ta'lim islohotlari doirasida bu shakldan samarali foydalanish yo'lga qo'yilmoqda. Jumladan, Prezidentning 2022-yil 28-yanvardagi "2022–2026-yillarda xalq ta'limi tizimini rivojlantirish bo'yicha Milliy dastur to'g'risida"gi farmoni asosida o'quvchilarda amaliy ko'nikmalarni shakllantirish, ijodiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish kabi ustuvor yo'nalishlar belgilab berilgan.

Shu nuqtai nazardan guruhli ta'lim boshlang'ich sinf o'quvchilarining ta'limga bo'lgan qiziqishini oshirish, o'zaro hamkorlikda o'rganishga yo'naltirish hamda ijtimoiy faolligini kuchaytirishda muhim vosita sifatida e'tirof etiladi. Mazkur shaklning asosiy ko'rinishlari quyidagilardan iborat:

a) boshlang'ich sinf o'quvchilarini fanlar turkumlari bo'yicha guruhlab o'qitish – bunda o'quvchilar matematika, ona tili, tabiiy fanlar kabi fanlar asosida kichik guruhlarga bo'linib, mavzularni chuqur o'rganishga yo'naltiriladi;

b) ijodiy layoqat darajasi bo'yicha guruhlash – bunda o'quvchilarning individual qobiliyatlari, ijodiy fikrlash darajasi va qiziqishlari hisobga olinib, ularni qamrab oluvchi turli xil interaktiv mashg'ulotlar tashkil etiladi;

v) fan olimpiadalariga tayyorlov doirasida guruhli o'qitish – bu shakl iqtidorli bolalarni aniqlash, ularning fanni chuqurroq o'zlashtirishini ta'minlash va musobaqalarga sifatli tayyorlashga xizmat qiladi.

Ushbu yondashuvlar orqali nafaqat o'quvchilarning o'zlashtirish ko'rsatkichlari, balki ularning kommunikativ va ijtimoiy ko'nikmalari ham izchil rivojlanadi. Shu bilan birga, guruhli ta'lim shakli o'zbek xalqining qadimiy “birlikda ish tutish, maslahatlashib qaror chiqarish” kabi ijtimoiy an'analariga hamohang bo'lib, milliy tarbiya tamoyillari bilan uyg'unlashadi.

Zamonaviy boshlang'ich ta'limda guruhli ta'lim shakli o'quvchilarning individual salohiyatini ro'yobga chiqarish, ularning intellektual va ijtimoiy rivojlanish darajasini oshirishga xizmat qiluvchi samarali pedagogik yondashuv sifatida e'tirof etilmoqda. Ushbu shakl o'quvchilarning layoqati, qiziqishlari va bilim darajasidan kelib chiqqan holda ularni maqsadli yo'naltirish, ko'nikmalarini shakllantirish hamda ularda fanlarga nisbatan barqaror qiziqish uyg'otishda muhim o'rin tutadi.

Bugungi kunda boshlang'ich sinf o'quvchilarini aniq, tabiiy va gumanitar fanlar bo'yicha guruhlariga ajratgan holda o'qitish amaliyoti izchil yo'lga qo'yilgan. Bu yondashuv har bir o'quvchining o'zlashtirish darajasini hisobga olgan holda, ularni tegishli fanga moyilligi va layoqati asosida guruhlash imkonini beradi. Natijada ta'lim jarayoni individuallashtiriladi va o'quvchilarning bilim ko'rsatkichlarida sezilarli ijobiy siljishlar kuzatiladi. Ayniqsa, fanlar bo'yicha guruhlangan o'quvchilarning soni me'yoriy talab doirasida bo'lishi, darslarning samaradorligini oshirishda muhim omil sanaladi.

Tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, mamlakatimizda aniq va tabiiy fanlarga ixtisoslashgan guruhlarda o'quvchilar soni

nisbatan yuqori. Bu esa gumanitar fanlarni o'qitish metodikasini takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Shu munosabat bilan, boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun 1–2-sinflarni tayanch (asosiy tayyorgarlik), 3–4-sinflarni esa rivojlantirish bosqichi sifatida ajratgan holda, guruhli o'qitish mexanizmini bosqichma-bosqich amalga oshirish maqsadga muvofiqdir. Ayniqsa, yuqori sinflarga o'tayotgan sari o'quvchilarning fanlarga nisbatan qiziqishi va intellektual salohiyati o'zgarib borishini hisobga olib, guruh tarkibini mos ravishda qayta shakllantirib borish zarur bo'ladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ijodiy layoqatiga qarab guruhlash orqali ta'lim berish shakli ham muhim metodik yondashuvlardan biridir. Bu yo'nalishda ayniqsa, to'garak mashg'ulotlari, laboratoriya ishlari va amaliy mashg'ulotlar ustuvor ahamiyat kasb etadi. O'quvchilarning aqliy, estetik va badiiy salohiyatini rivojlantirishda kuzatuv asosidagi laboratoriya tajribalari va ko'p fanli integratsiyalashgan amaliyotlar samarali vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Shu boisdan, so'nggi yillarda o'quvchilarning ijodiy salohiyatiga ko'ra ta'lim berish bo'yicha bir qator innovatsion metodlar va yondashuvlar ishlab chiqilib, tajriba asosida joriy etilmoqda.

Ayni jarayonda hududiy imkoniyatlardan samarali foydalanilmoqda. Xususan, fanlarga ixtisoslashtirilgan umumta'lim maktablari – aniq fanlarga ixtisoslashtirilgan maktablar mantiqiy va texnik tafakkurni rivojlantirishda, tabiiy fanlarga ixtisoslashtirilgan maktablar esa atrof-muhitni ilmiy-idrok etish, kuzatish va tajriba asosida o'rganish ko'nikmalarini shakllantirishda muhim baza sifatida faoliyat yuritmoqda. Ushbu maskanlarda faqatgina asosiy o'quvchilar emas, balki boshqa umumiy o'rta ta'lim maktablarining o'quvchilari ham maxsus guruhlar tarkibida ishtirok etayotgani, ta'limning ochiqligi va hamkorlikda amalga oshirilayotganini ko'rsatadi.

Shu jihatdan, guruhli ta'lim shakli boshlang'ich ta'lim tizimida yangi bosqichga ko'tarilib, o'zining metodik va pedagogik ahamiyati bilan farqlanmoqda. U nafaqat o'quvchilar layoqatini

ochib berishda, balki ularni milliy qadriyatlar asosida jamoaviylik, hamkorlik va fikr almashuvga o'rgatishda ham muhim vosita sanaladi. Bu esa, o'z navbatida, Prezidentimiz tomonidan ilgari surilgan "Zamonaviy bilim va milliy g'urur uyg'unligi" tamoyiliga to'la mos keladi.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ta'lim islohotlari jarayonida boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning salohiyatini erta aniqlash va rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Jumladan, 2020–2021 o'quv yilidan boshlab boshlang'ichsinfo'quvchilarining Respublikavaxalqaromiqyosdagi fan olimpiadalarida ishtiroki bosqichma-bosqich kengaytirilib, bu yo'nalishda muayyan samaradorlikka erishilmoqda. Bu esa, o'z navbatida, ilg'or o'quvchilarni erta bosqichda aniqlash, ularning individual intellektual salohiyatini qo'llab-quvvatlash va ularni ixtisoslashtirilgan ta'limga yo'naltirish imkonini bermiqda.

Ayni maqsadni amalga oshirishda umumiy o'rta ta'lim maktablarida fan olimpiadalari dasturlari asosida o'quvchilarning maxsus tayyorgarligini yo'lga qo'yish amaliyoti joriy etilmoqda. Bunday yondashuv, avvalo, o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish, mantiqiy tahlil qilish va ijodiy yondashuv ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Xususan, boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlari va rivojlanish darajasidan kelib chiqib, ularni individual tarzda tayyorlash, o'quv dasturlari va metodik materiallarni moslashtirish orqali yuqori natijalarga erishilmoqda.

Shu o'rinda, fan olimpiadalariga tayyorlash jarayonining o'zi ham zamonaviy guruhli ta'lim shaklining samarali bir ko'rinishi sifatida qaralmoqda. Zero, bu shakl o'quvchilarni o'zaro raqobat va hamkorlik muhitida faoliyat yuritishga, o'z bilim va salohiyatlarini sinovdan o'tkazishga undaydi. Mazkur yo'nalishda olib borilayotgan ishlar Prezidentimiz tomonidan ilgari surilgan "Yangi O'zbekiston – ma'rifatli jamiyat" tamoyiliga mos holda, yuksak bilimli, iqtidorli va vatanparvar yosh avlodni shakllantirish maqsadiga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, Respublikamizda faoliyat yuritayotgan ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari – prezident, ijod, texnika, matematika va tabiiy fanlar maktablari imkoniyatlaridan ham boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun samarali foydalanilmoqda. Ularning mashg'ulotlarida boshqa umumta'lim maktablari o'quvchilarining ishtiroki uchun maxsus guruhlar tashkil etilishi ta'limda teng imkoniyatlar yaratish tamoyiliga asoslanadi.

Shunday qilib, boshlang'ich sinf o'quvchilarining fan olimpiadalariga tayyorlash asosida olib borilayotgan guruhli ta'lim shakli, o'z mazmun-mohiyati va metodik yondashuvlari bilan nafaqat iqtidorli yoshlarni aniqlash, balki ularni milliy qadriyatlar va zamonaviy ilmiy tafakkur uyg'unligida tarbiyalashga xizmat qiluvchi innovatsion pedagogik model sifatida shakllanib bormoqda.

Ta'lim tizimida olib borilayotgan tub islohotlar natijasida boshlang'ich ta'lim bosqichida guruhli ta'lim shaklini joriy etish va takomillashtirish pedagogik jarayonning muhim va zamonaviy yo'nalishlaridan biriga aylangan. Bu shakl, avvalo, o'quvchilarning individual layoqat va qiziqishlarini aniqlash, ularni fanlar bo'yicha chuqurlashtirilgan ta'limga yo'naltirish orqali ta'lim sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda.

E'tibor qilinsa, bugungi kunda boshlang'ich sinf o'quvchilarini fanlar kesimi, ijodiy layoqati va fan olimpiadalari dasturlari asosida guruhlariga ajratgan holda o'qitish amaliyoti tobora rivojlanmoqda. Ushbu yondashuv o'quvchilarda mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarda yechim topish, ilmiy izlanish va ijodiy faoliyatga tayyorlik kabi kompetensiyalarni shakllantirishda muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda.

Bu esa, o'z navbatida, boshlang'ich ta'lim jarayonining yangilanayotgan zamonaviy kontseptsiyasi — ya'ni o'quvchining shaxsiy rivojlanishini markazga qo'yuvchi yondashuvga mos ravishda shakllanayotganini ko'rsatadi. Ta'lim jarayonini guruhli tashkil etish orqali yosh avlodda jamoada ishlash ko'nikmasi, o'z fikrini asosli ifoda etish, boshqa fikrlarga hurmat bilan yondashish, milliy qadriyatlarga sadoqat ruhida tarbiyalanish kabi ijtimoiy-

psixologik fazilatlar ham rivojlanadi.

Shu nuqtai nazardan, guruhli ta'lim shakli nafaqat ta'limning mazmunini boyitadi, balki o'quvchilarning ichki imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish, ularni Vatanimiz taraqqiyotiga munosib hissa qo'shuvchi yetuk shaxslar etib tarbiyalashda muhim pedagogik omil bo'lib xizmat qiladi. Ayniqsa, Prezidentimiz tomonidan ilgari surilgan "Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari" tamoyiliga monand holda, yosh avlodni milliy qadriyatlar, tarixiy meros va zamonaviy bilim uyg'unligida tarbiyalash jarayoni aynan ana shunday ta'lim shakllari orqali amaliy ifodasini topmoqda.

3. Masofadan turib o'qitish usuli

O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimida olib borilayotgan izchil islohotlar zamon ruhiga mos yangi ta'lim shakllarining joriy etilishi bilan izohlanadi. Ayniqsa, globallashuv va raqamli texnologiyalar asrida ta'limning moslashuvchan va qulay shakllarini tatbiq etish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Shu jihatdan, masofaviy ta'lim shakli hozirgi kunda O'zbekistonda ta'lim jarayonining muhim va zaruriy tarkibiy qismiga aylangan.

Masofaviy ta'lim, avvalo, ijtimoiy murakkab sharoitlarda — pandemiyalar, tabiiy ofatlar yoki boshqa favqulodda vaziyatlarda ta'lim jarayonining uzluksizligini ta'minlovchi muqobil vosita sifatida o'zini oqladi. Shu bilan birga, jamiyatning jadal axborotlashtirilishi, raqamli transformatsiya jarayonlari va ta'limga bo'lgan talabning oshib borayotganligi sharoitida masofaviy ta'lim pedagogik amaliyotda mustahkam o'rin egallamoqda.

Boshlang'ich ta'lim bosqichida ham masofaviy ta'lim shaklining joriy etilishi ta'limning demokratikligi va inklyuzivligini ta'minlashda, shuningdek, o'quvchilarning axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu shakl orqali respublikaning olis hududlaridagi bolalarning ham sifatli ta'lim resurslariga teng darajada kirish imkoniyati kengaymoqda.

Boshlang'ich ta'limda masofaviy o'qitish quyidagi zamonaviy shakllar orqali amalga oshirilmoqda:

1. **Kompyuter dasturlariga asoslangan masofaviy ta'lim** – bu shakl o'quvchilarning individual sur'atda o'rganish imkonini beradi, bunda o'quv modullari oldindan ishlab chiqilgan interaktiv platformalar orqali uzatiladi.

2. **Multimedia vositalariga asoslangan masofaviy ta'lim** – video darslar, audio materiallar va grafik tasvirlardan foydalangan holda o'quvchilarning eshitish, ko'rish va anglash ko'nikmalarini uyg'un holda rivojlantirishga qaratilgan.

3. **Mahorat maktabi shaklidagi masofaviy ta'lim** – bu shakl ilg'or tajriba almashish, soha mutaxassislari ishtirokida onlayn seminar va mahorat darslarini o'tkazish orqali boshlang'ich sinf o'qituvchilari va o'quvchilar uchun metodik va amaliy qo'llab-quvvatlashni ta'minlaydi.

Shu nuqtai nazardan, masofaviy ta'lim shaklining joriy etilishi nafaqat texnologik yangilanish, balki milliy ta'lim siyosatining uzviy qismi sifatida ko'rilmogda. U o'quvchining individual rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi, ularni milliy qadriyatlar asosida, zamonaviy bilimlar bilan qurollantirishga xizmat qiladi. Prezidentimiz tomonidan ilgari surilgan “Yangi O'zbekiston – yangicha ta'lim” tamoyili aynan ana shunday ilg'or yondashuvlarni pedagogik amaliyotga tatbiq etishni nazarda tutadi.

O'zbekiston Respublikasida raqamli ta'lim makonini shakllantirish, ta'lim jarayonini axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan uyg'unlashtirish bo'yicha olib borilayotgan tizimli islohotlar natijasida masofaviy ta'limning zamonaviy ko'rinishlari izchil joriy etilmogda. Xususan, kompyuterli dasturiy platformalar asosida tashkil etiladigan ta'lim jarayoni hozirgi kunda boshlang'ich ta'lim bosqichida qo'llanilayotgan eng samarali va innovatsion yondashuvlardan biri sifatida e'tirof etilmogda.

Mazkur ta'lim shaklining mohiyati shundaki, unda boshlang'ich ta'lim fanlari bo'yicha ishlab chiqilgan o'quv rejalari va dasturlarga muvofiq maxsus elektron o'quv kontenti yaratiladi. Ushbu kontent zamonaviy kompyuter dasturlari yordamida interaktiv ko'rinishda taqdim etiladi va o'quvchi bilan o'qituvchi

o'rtasidagi o'zaro hamkorlik aynan shu elektron muhitda tashkil etiladi. Shunday qilib, ta'lim oluvchilar mustaqil tarzda o'z sur'atida o'quv materiallarini o'zlashtirish imkoniyatiga ega bo'lib, ta'lim beruvchilar esa ularning natijalarini tahlil qilish, yutuq va kamchiliklarni aniqlash imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Kompyuter dasturlariga asoslangan masofaviy ta'lim shakli ta'limning uzluksizligini ta'minlashda, ayniqsa pandemiya davrida, respublikaning olis hududlarida yashovchi bolalarni sifatli ta'lim bilan qamrab olishda va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni hayotga tatbiq etishda o'z samarasini namoyon etdi. Shu jihatdan, ushbu yondashuv O'zbekistonning raqamli transformatsiya siyosati doirasida shakllanayotgan "raqamli maktab", "raqamli o'qituvchi" va "raqamli o'quvchi" kabi konseptual tamoyillarni amaliyotga tatbiq etishda muhim o'rin tutadi.

Mazkur doirada, milliy pedagogik izlanishlarimiz natijasida ishlab chiqilgan kompyuterli dasturiy ta'lim platformasi ham boshlang'ich ta'lim fanlari bo'yicha o'quvchilarning mustaqil o'rganish faoliyatini qo'llab-quvvatlovchi, o'quv materiallarini bosqichma-bosqich o'zlashtirishga xizmat qiluvchi qulay elektron vosita sifatida taqdim etilmoqda. Ushbu platforma xalqaro talablarga mos ravishda ishlab chiqilgan bo'lib, unda milliy qadriyatlar, madaniyat va ona tilimizning sofligi kabi omillar ham inobatga olingan.

Shu nuqtai nazardan, kompyuterli dastur asosida tashkil etilgan masofaviy ta'lim shakli zamonaviy pedagogikaning talablari asosida shakllangan, o'quvchining intellektual va ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarishga xizmat qiluvchi innovatsion mexanizm sifatida e'tirof etilishi lozim.

UShBU (Uzluksiz shakllantirilgan bilim uyushmasi) matnini akademik tarzda milliy kontent bilan boyitib yozish uchun jadvalni quyidagicha takdim etaman:

Modul kodi	Modul nomi	Modul tarkibi va ta'lifi	Milliy kontent bilan boyitish usullari
-------------------	-------------------	---------------------------------	---

M1	Mazmun va vaqt rejası	Manbaning muhtasar ta'rifı, o'tish vaqti	O'zbek tilidagi lug'at va terminologiyadan foydalanish, milliy misollar
M2	O'quv materiallari	Mavzuga oid asosiy ma'lumotlar, tekstlar	O'zbekistondagi ilmiy va amaliy ishlardan misollar, o'quvchilar uchun tushunarli qilib tartiblash
M3	Tzohlar va tushuntirishlar	Materialning murakkab qismlarini tushuntirish	O'zbek tilidagi sharhlar, aytilgan fikrlarni inilliy manbalar bilan tasdiqlash
M4	Savollar to'plami	Mavzu bog'liq test va ochiq savollar	O'zbekiston kontekstiga mos savollar, milliy manbalardan ibratli misollar
M5	Adabiyotlar ro'yxati	Asosiy va qo'shimcha manbalar	O'zbek olimlarining ishlari, inilliy nashriyotlardan foydalanish
M6	Metodik qo'llanma	O'zlashtirish uchun metodik tavsiyalar	O'zbekiston ta'lim tizimiga mos usullar, amaliy tajribalardan namunalari
M7	Nazorat talablari	Bilimlarni baholash mezonlari	Milliy standartlarga mos kelishi, o'quvchilarning ijobiy fikrlarini qamrab olish
M8	Amaliy mashg'ulotlar	Mavzuga oid amaliy topshiriqlar	O'zbekiston sharoitidagi misollar, milliy loyihalardan foydalanish
M9	Baholash talablari	O'zlashtirish darajasini aniqlash	Milliy baholash tizimiga mos kelishi, o'quvchilarning ijtimoiy-madaniy kontekstini hisobga olish

1. Milliy manbalardan foydalanish – O'zbekiston olimlarining ilmiy ishlari, maqolalari va respublikadagi amaliy tajribalardan misollar keltirish.

2. **Til va terminologiya** – Ilmiy terminlarni o‘zbek tilidagi ekvivalentlari bilan birga keltirish.

3. **Madaniyatga mosligi** – O‘quv materiallarida o‘zbek madaniyati, an‘analari va ijtimoiy hayotiga oid misollarni qamrab olish.

4. **Amaliy topshiriqlarda milliy kontekst** – O‘zbekistondagi dolzarb muammolarga oid mashqlar, loyihalar va tahtiliy ishlarni taklif etish.

Bu jadval va tavsilar orqali UShBU matnining har bir moduli milliy kontent bilan mustahkamlangan va o‘zbek ta’lim tizimiga mos keladigan tarzda ishlab chiqiladi.

Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi fanining didaktik mazmuni va amaliy ahamiyati

“Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi” o‘quv fanining **Didaktika** bo‘limi doirasida o‘qituvchilar va talabalarda boshlang‘ich sinf ta’limi jarayonini chuqur anglash va samarali tashkil etish kompetensiyasini shakllantirishga alohida e’tibor qaratiladi. Ushbu bo‘lim orqali boshlang‘ich ta’limning didaktik asoslari, o‘qitishning tamoyillari, mazmuni, shakllari va metodlari tizimli o‘rganiladi.

Xususan, bo‘lim doirasida quyidagi muhim yo‘nalishlar bo‘yicha bilim va ko‘nikmalar egallanadi:

- o‘qitishning didaktik muammolari va ularni hal etish yo‘llari;

- boshlang‘ich ta’lim turlari va ularning pedagogik xususiyatlari;

- o‘qitish samaradorligiga ta’sir etuvchi tashkiliy-pedagogik omillar;

- dars – boshlang‘ich ta’limning asosiy tashkiliy shakli sifatida;

- o‘qitishning zamonaviy shakllari, jumladan, interfaol, axborot-kommunikatsion texnologiyalar asosidagi va STEAM yondashuviga asoslangan ta’lim modellarining afzalliklari.

Ta’limiy jarayonni milliy qadriyatlar asosida tashkil etish,

o'quvchilarda Vatanga muhabbat, ekologik madaniyat, ijtimoiy faollik, mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvni shakllantirish mazkur fanning asosiy maqsadlaridan biri hisoblanadi.

Shu nuqtai nazardan, Sizga boshlang'ich ta'lim didaktikasiga doir zamonaviy yondashuvlar va innovatsion o'qitish shakllari yuzasidan mustaqil izlanish olib borish, ilg'or xorijiy va mahalliy tajribalarni o'rganish, o'z pedagogik qarashlaringizni shakllantirish tavsiya etiladi. Bundan tashqari, tanlagan mavzuvingizga mos ko'rgazmali didaktik qurol (taqdimot, stend, interaktiv vosita va boshqalar) tayyorlash orqali siz o'rganilgan nazariy bilimlarni amaliy ko'rinishda ifodalashingiz mumkin.

Mazkur yondashuv boshlang'ich ta'lim sifatini oshirish, kelajakda zamonaviy va milliy qadriyatlarni o'zida uyg'unlashtirgan pedagog kadrlar tayyorlashda muhim o'rin tutadi.

Mustaqil ta'lim uchun nazariy savollar

1. **Zamonaviy o'qitish shakllarining mohiyati:** O'qitishning zamonaviy shakllari deganda, o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodiy faoliyati va kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan, texnologik yondashuvlarga asoslangan dars tashkiloti tushuniladi. Bu shakllar an'anaviy o'qitish usullaridan farqli o'laroq, o'quvchi shaxsini markazga qo'yadi, ularning faol ishtiroki, tajriba o'ttirishi va jamoada ishlashi imkonini yaratadi.

2. **Interfaol ta'lim texnologiyalarining samaradorligi:** Boshlang'ich ta'limda "Aqliy hujum", "Blits-so'rov", "Klaster tuzish", "Insert", "Venn diagrammasi", "Rolga kirish" kabi interfaol usullar o'quvchilar uchun juda samarali hisoblanadi. Misol uchun, "Insert" texnologiyasi orqali matn bilan ishlashda o'quvchilar o'z bilimlarini tahlil qiladi, yangi ma'lumotlarni ajratadi va xulosalar chiqaradi.

3. **STEAM yondashuvi asosida dars jarayoni:** STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) yondashuvi orqali fanlararo integratsiyani ta'minlovchi bosqichma-bosqich o'qitish amalga oshiriladi: muammoni qo'yish, g'oyani ilgari surish, tajriba va izlanish, loyihalashtirish, taqdimot va tahlil. Bu

yondashuv orqali o'quvchilarning mantiqiy tafakkuri, muammo yechish ko'nikmalari va ijodiy fikrlashi rivojlanadi.

4. **Masofaviy ta'lim imkoniyatlari va cheklovlari:** Masofaviy ta'lim boshlang'ich bosqichda o'quvchilarga qulay vaqt va joyda ta'lim olish imkonini bersa-da, texnik vositalar yetishmasligi, oilaviy nazoratning kuchsizligi, ijtimoiy-emotsional rivojlanishning sekinlashuvi kabi cheklovlarga ham ega.

5. **Guruhli o'qitish samaradorligi:** Guruhli ishlash orqali o'quvchilarda jamoaviylik, hamkorlik, o'zaro hurmat, yetakchilik, muammo yechish kabi ijtimoiy va shaxsiy ko'nikmalar shakllanadi. Guruhda har bir bola o'z iqtidorini namoyon etish imkoniyatiga ega bo'ladi.

6. **O'yinli o'qitish vositasida faollashtirish:** "Ranglarni ajratish", "Bilimlar olami", "Qiziqarli matematika", "Top-chiqar-top" kabi didaktik o'yinlar orqali o'quvchilarning diqqat, xotira, tafakkur va aqliy faolligi ortadi. O'yin orqali o'zlashtirilgan bilimlar uzoq muddatli bo'ladi.

7. **Ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni shakllantirish:** "Do'stlik halqasi", "Men va oilam", "Sinfimiz — katta oila" kabi dars va mashg'ulotlar orqali o'quvchilarda hamdardlik, birdamlik, hissiy barqarorlik, o'zini anglash kabi ko'nikmalar rivojlanadi.

8. **Loyihaviy ta'lim bosqichlari va natijadorlik mezonlari:** Mavzuni tanlash, rejalashtirish, izlanish, mahsulot yaratish, taqdim etish va baholash kabi bosqichlardan iborat loyihaviy yondashuvda natijadorlik mezonlari sifatida o'quvchi ishtirokining faolligi, yaratilgan mahsulot sifati, ijodiylik darajasi va jamoaviylik ko'rsatkichlari olinadi.

Pedagogik amaliyot uchun topshiriqlar

1. **Didaktik loyiha ishlab chiqing:** Masalan, "O'zbekistonning tabiat boyliklari" mavzusida atrof-muhit fanidan kichik interfaol loyiha tuzing. Loyiha maqsadi, asosiy savollari, usullari, yakuniy mahsuloti va baholash mezonlarini belgilab chiqing.

2. **Dars ishlanmasini yarating:** 2-sinf "Matematika" fanidan

“Toq va juft sonlar” mavzusida interfaol usulga asoslangan dars ishlanmasini tuzing (kirish, asosiy qism, mustahkamlash, baholash va uyga vazifa).

3. **Ko‘rgazmali vosita tayyorlang:** “Yoz faslining belgilarini bilamizmi?” mavzusida rangli plakat yoki digital taqdimot tayyorlang va uni darsda qo‘llash bo‘yicha metodik tavsiyalar yozing.

4. **Amaliy kuzatuv olib boring:** Amaliyot davomida ikki xil zamonaviy dars shaklini (masalan, guruhli va o‘yinli dars) kuzatib, taqqoslovchi tahliliy hisobot yozing.

5. **Refleksiya yozing:** O‘zingiz qo‘llagan zamonaviy usul natijalari, o‘quvchilar qiziqishi, ishtiroki va o‘zlashtirish darajasi haqida tahliliy-refleksiv fikrlaringizni yozing.

3-MODUL. "BOSHLANG'ICH TA'LIM PEDAGOGIKASI"DA TARBIYA NAZARIYASI

11-MAVZU: BOSHLANG'ICH TA'LIMDA TARBIYANING AMALIY MASALALARI

Reja:

1. *Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonining mazmuni*
2. *Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayoni tamoyillari*
3. *Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayoni metodlari.*

Tayanch tushunchalar:

Ta'lim o'zbek ta'lim tizimida "Ustoz-shogird" an'anasiga asoslanib, ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Boshlang'ich bosqich o'zbekistondagi o'quv muassasalarida yosh avlodning asosiy bilim va ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan muhim davr sifatida e'tirof etiladi.

Tarbiya o'zbek oila va jamiyat an'analaridagi "Axloq va odobi" qadriyatlariga tayanib, vatanparvarlik va mas'uliyatlilikni tarbiyalashda muhim o'rin tutadi.

Jarayon o'zbek ta'lim tizimidagi ilmiy-metodik standartlar asosida tashkil qilinib, ta'limning samaradorligi va uzluksizligini ta'minlaydi.

Mazmun o'zbekiston tarixi, madaniyati va tabiiy boyliklari (masalan, Farg'ona vodiysi ekosistemalari yoki Amudaryo deltasi) bilan boyitilib, milliy o'zlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Tamoyil o'zbek ta'lim tizimidagi "Axloq va ma'naviyat" prinsiplariga asoslanib, ta'limda adolat va shaffoflikni ta'minlashga yo'naltirilgan.

Metod o'zbek an'anaviy ta'lim usullari (masalan, amaliy mashg'ulotlar orqali o'qitish) va zamonaviy innovatsiyalarni uyg'unlashtirib, o'qitishning samarali usullarini qo'llaydi.

Yondashuv o'zbek jamiyatidagi hamkorlik va ustuvorlik prinsiplariga asoslanib, ta'limda individual va jamoaviy yondashuvlarni rivojlantiradi.

Tarbiyaviylik o'zbek xalqining "Vatanga muhabbat" va "mehnatkashlik" qadriyatlariga tayanib, o'quvchilarda ekologik mas'uliyat va ma'naviy tarbiyani shakllantiradi.

Bilim o'zbek olimlari tomonidan ishlab chiqilgan ilmiy manbalar (masalan, Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti tadqiqotlari) asosida ta'lim mazmunini boyitadi.

Ko'nikma o'zbek muhitida amaliy faoliyatlar (masalan, an'anaviy "ariq" sug'orish tizimi amaliyotlari) orqali o'quvchilarning amaliy malakasini oshiradi.

Tajriba o'zbekistonning tabiiy joylarida (masalan, Ugam-Chotqol milliy bog'ida o'tkazilgan sayohatlar) amaliy mashg'ulotlar orqali rivojlanadi, bu ta'limning mahalliy va amaliy ahamiyatini kuchaytiradi.

1. Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonining mazmuni

Inson shaxsini rivojlantirishga qaratilgan ta'lim jarayonining asosiy maqsadi — uni har tomonlama o'qitish va tarbiyalashdan iboratdir. Shu nuqtai nazardan, tarbiya masalasi pedagogika fanining nazariy va amaliy asoslarini tashkil etuvchi fundamental yo'nalishlardan biri sifatida qaraladi. Ayniqsa, o'zbek xalqining boy tarbiyaviy merosi, qadriyatlari va urf-odatlari asosida shakllanadigan milliy tarbiya konsepsiyasi zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan uyg'unlashganda, bu yo'nalishning dolzarbligi yanada oshadi. Tarbiya nafaqat shaxsning axloqiy-ruhiy barkamolligini ta'minlash, balki uni komil inson sifatida jamiyatda faol ishtirok etishga tayyorlashda muhim omil hisoblanadi.

Tarbiya jarayonining mazmuni insonni ijtimoiy mavjudot, ya'ni shaxs sifatida shakllantirish jarayoniga tayanadi. Bu holat pedagogika fanining tarixiy taraqqiyotida markaziy o'rin egallab kelgan bo'lib, asrlar davomida nazariy jihatdan takomillashgan va amaliyotda sinovdan o'tgan. Xususan, O'zbekiston xalqining tarbiyaviy tajribalari, qadriyatlari, urf-odatlari va ma'naviy merosi bu jarayonni milliy mazmun bilan boyitib kelmoqda.

Shaxsni ijtimoiylashtirish — ya'ni uni jamiyatning faol va

mas'uliyatli a'zosi sifatida tarbiyalash — tarbiya mazmunining poydevorini tashkil etadi. Ushbu jarayon ikki asosiy xususiyat bilan tavsiflanadi:

1. Tarbiya umumiy insoniy qadriyatlarga tayanuvchi ijtimoiy kontekstga ega bo'lib, bu orqali butun insoniyatga xos axloqiy, madaniy va ijtimoiy me'yorlar shakllantiriladi;

2. Har bir jamiyatning milliy ehtiyojlari, mafkuraviy yo'nalishlari va ma'naviy-axloqiy talablariga mos holda tarbiyaning konkret mazmuni belgilanadi.

Mazkur ikki yo'nalishning uyg'unlashuvi natijasida tarbiya har doim o'z dolzarbligini saqlab qoladi va u shaxs, xalq hamda jamiyat taraqqiyotida hal qiluvchi omillardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Jumladan, o'zbek xalqining "Farzand tarbiyasi — vatan taqdiridir", "Ona qo'lida beshik, beshikda taqdir" kabi maqollari mazkur g'oyaning xalq pedagogikasidagi aksidir.

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida tarbiya jarayonini zamonaviy ilmiy-nazariy yondashuvlar asosida tashkil etish hamda uni milliy-ma'naviy qadriyatlar bilan uyg'un holda olib borish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Xususan, mamlakatimizda tarbiya siyosatini izchil va tizimli asosda amalga oshirish maqsadida 2019-yil 31-dekabrda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1059-sonli "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori qabul qilindi.

Mazkur hujjat O'zbekistonda ma'naviy tarbiyaning ilmiy asoslangan, bosqichma-bosqich va uzluksiz tarzda amalga oshirilishini ta'minlovchi konseptual asos bo'lib xizmat qilmoqda. Konsepsiyada shaxsning intellektual (aqliy), jismoniy, ruhiy-ma'naviy, mehnatga va estetik didga oid tarbiyasi — yagona "Ma'naviy tarbiya" tushunchasi asosida integratsiyalashgan tarzda ko'rib chiqiladi. Bu pedagogik jihatdan yangicha yondashuv hisoblanadi, chunki u shaxs tarbiyasini faqat alohida sohalarida emas, balki kompleks tarzda, milliy-ma'naviy qadriyatlar va ijtimoiy ehtiyojlar bilan uyg'un holda olib borishni nazarda tutadi.

O'zbekiston ta'lim tizimida shakllanayotgan ushbu yondashuv tarbiya mazmunining quyidagi asosiy xususiyatlarini belgilab beradi:

1. **Milliy qadriyatlar va tarixiy merosga tayanuvchanlik** – tarbiya jarayonida o'zbek xalqining asrlar davomida shakllangan urf-odatlar, odob-axloq me'yorlari, ajdodlar ibрати asos qilib olinadi;

2. **Uzluksizlik va bosqichlilik** – tarbiya maktabgacha ta'limdan boshlab, oliy ta'lingacha izchil va tizimli tarzda olib boriladi;

3. **Shaxsga yo'naltirilganlik** – har bir bolaning individual qobiliyati, qiziqishi va ehtiyojlaridan kelib chiqib tarbiyaviy ishlar tashkil etiladi;

4. **Jamiyat ehtiyojlari bilan uyg'unlik** – tarbiya mazmuni jamiyat taraqqiyoti, ijtimoiy barqarorlik va milliy mafkura bilan bog'liq holda shakllanadi;

5. **Axloqiy va fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish** – o'quvchilarda Vatanga sadoqat, fuqarolik mas'uliyati va milliy o'zlikni anglash tuyg'ulari mustahkamlanadi.

Shunday qilib, O'zbekistonning hozirgi bosqichida tarbiya masalasi nafaqat pedagogik jarayonning ajralmas qismi, balki jamiyatni barqaror rivojlantirishning strategik omili sifatida qaralmoqda.

O'zbekistonda davlat ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida ishlab chiqilgan "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasi" shaxs kamolotini har tomonlama ta'minlashga xizmat qiladi. Ushbu konsepsiya homiladorlik davridan boshlab to 30 yoshgacha bo'lgan davrni qamrab olib, shaxsni intellektual, ruhiy, axloqiy, estetik, jismoniy va mehnatsevarlik ruhida tarbiyalashni ko'zda tutadi. Bu esa O'zbekistonda tarbiyaning jamiyat hayotidagi o'rini chuqur anglash, uni uzluksiz, tizimli va kompleks yondashuvlar asosida tashkil etish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Zamonaviy pedagogika nuqtai nazaridan, bunday yondashuv

shaxsning rivojlanishida uzviylik, bosqichlilik va ijtimoiy ehtiyojlar bilan uyg'unlik prinsiplariga asoslanadi. Ayniqsa, milliy qadriyatlar, xalq og'zaki ijodi, ajdodlar merosi, oilaviy tarbiyaning o'rni va jamiyatdagi ijtimoiy institutlarning faoliyati konsepsiyaning asosiy yo'nalishlarini tashkil etadi.

Shunday ekan, Uzlüksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasi hozirgi O'zbekiston jamiyatida tarbiya jarayonining nazariy-metodik asosini belgilab beradi va tarbiyani ta'lim tizimining ajralmas, yetakchi tarkibiy qismi sifatida ko'rishga xizmat qiladi. Mazkur yondashuv orqali yosh avlodda Vatanga muhabbat, ma'naviy yetuklik, ijtimoiy faollik, kasbga sadoqat va fuqarolik mas'uliyati kabi yuksak fazilatlar shakllantiriladi.

2. Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayoni tamoyillari

Pedagogik tarbiya jarayoni o'zining tarixiy shakllanishi davomida insoniyatning ijtimoiy-ma'naviy tajribasiga asoslangan muayyan tamoyillar tizimini shakllantirgan. Bu tamoyillar tarbiya jarayonini ilmiy asosda tashkil qilish, uning mazmuni, shakli va metodikasini aniqlashtirishda yo'l ko'rsatuvchi tamal nuqtalar hisoblanadi. Tamoyillar, avvalo, tarbiyaviy faoliyatni yo'naltiruvchi, tarbiyalanuvchi shaxsning rivojlanish yo'nalishini belgilab beruvchi asosiy g'oya, maqsad va metodologik yondashuvlar sifatida namoyon bo'ladi.

O'zbekistonda shakllangan milliy pedagogika an'analari, xalq og'zaki ijodi, oilaviy tarbiya qadriyatlari va davlat ta'lim siyosati bilan uyg'un holda quyidagi asosiy pedagogik tamoyillar alohida e'tirof etiladi:

1. Tarbiyaning hayot bilan bog'liqlik tamoyili – tarbiya amaliy faoliyat, mehnat, jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlar bilan uzviy aloqada olib borilishi kerak. Bu tamoyil o'zbek xalqining "Mehnatda kamol topadi inson" degan hikmatida o'z aksini topgan.

2. Shaxsga yo'naltirilganlik tamoyili – har bir bolaning individual salohiyati, qiziqishi va ehtiyojlari inobatga olinadi. Bu tamoyil komil inson tarbiyasini nazarda tutadi.

3. Milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligi tamoyili

– tarbiya jarayonida xalqimizning tarixiy tajribasi, ajdodlar merosi va umuminsoniy axloqiy meʼyorlar uygʻun holda qoʻllaniladi.

4. Uzlüksizlik va bosqichlilik tamoyili – tarbiya jarayoni homiladorlik davridan boshlab, shaxs voyaga yetguncha izchil va tizimli tarzda amalga oshiriladi.

5. Tarbiyada faollik va ongli ishtirok tamoyili – oʻquvchi tarbiyaviy faoliyatning passiv emas, balki faol subyekti sifatida shakllanishi zarur.

Mazkur tamoyillar tarbiyaning maqsadga yoʻnaltirilgan, ilmiy asoslangan, milliy va zamonaviy talablarga javob beradigan samarali tizimini yaratishga xizmat qiladi. Shuningdek, ular pedagogik jarayonda maʼnaviy barkamol, ijtimoiy faollikka ega, milliy oʻzligini anglagan komil insonni shakllantirishga zamin yaratadi.

Tarbiya jarayonining tamoyillari: idealizm, realizm va pragmatizmga milliy yondashuv

Zamonaviy pedagogikada tarbiya jarayonining samaradorligini taʼminlashda bir qator falsafiy tamoyillar muhim nazariy-metodik asos boʻlib xizmat qiladi. Xususan, idealizm, realizm va pragmatizm kabi tamoyillar tarbiyaning maqsad, mazmun va metodlarini aniqlashtirishda yoʻl-yoʻriq beradi. Ushbu yondashuvlar oʻzbek xalqining tarbiyaviy merosi va milliy qadriyatlari bilan uygʻun holda qoʻllanilmoqda.

1. Idealizm tamoyili. Idealizm tamoyiliga koʻra, tarbiya jarayonida shaxs oliy maqsadlar, ezgu gʻoyalar va komil fazilatlar asosida shakllanishi zarur. Bu tamoyil inson maʼnaviy kamoloti, ruhiy yuksalishi va axloqiy poklanishini tarbiyaning ustuvor vazifasi sifatida belgilaydi. Bu borada qadimiy Gʻarb faylasuflari — Aflotun, Aristotel, Tsitseron, shuningdek, Sharq mutafakkirlari — Abu Nasr Forobiy, Imom Buxoriy, Alisher Navoiy kabi allomalar oʻz taʼlimotlarida ideal gʻoyalarni shaxs tarbiyasining asosi sifatida talqin etishgan.

Masalan, Aflotun har bir shaxsning "ezgulik ideali" asosida tarbiyalanishini, Forobiy esa "fazilatli shahar" aholisi orasida

komil insonlar yetishishini zarur deb biladi. Navoiy esa o'z asarlarida insonparvarlik, saxovat, adolat, vatanparvarlik kabi g'oyalarni tarbiyaning poydevori sifatida ko'rsatgan. Shu jihatdan, ezgulik, insonparvarlik va komillik idealizmning asrlar davomida yashovchan tamoyillaridir. Aksincha, yovuzlik, xudbinlik va nafsparastlik idealizmning zid qiyofalarini aks ettiradi.

Milliy pedagogikada bu tamoyil "komil inson" g'oyasi bilan uzviy bog'liq bo'lib, o'zbek xalq maqollari, masalan: "Yaxshilik qil, qaytmasa ham qaytadi", yoki "Yomonlik yovuzlik tug'dirar" kabi hikmatlarda o'z ifodasini topgan.

2. Realizm tamoyili. Realizm tamoyili tarbiya jarayonida shaxsga haqiqatga asoslangan, hayotiy bilimlar va amaliy ko'nikmalarni berishni nazarda tutadi. Ushbu tamoyilga binoan, tarbiya ijtimoiy hayot bilan bog'lanishi, real ehtiyojlar va jamiyat talablari asosida qurilishi lozim. Shaxs nafaqat nazariy bilimga ega bo'lishi, balki amaliy faoliyatda o'zini ko'rsata oladigan, mustaqil qaror qabul qiladigan ijtimoiy mavjudot sifatida shakllanishi lozim.

Bugungi texnologik taraqqiyot sharoitida realizm tamoyiliga nisbatan ayrim tanqidiy qarashlar mavjud bo'lsa-da, ushbu tamoyil baribir tarbiyaning amaliy mazmunini belgilab beradi. Ayniqsa, o'zbek xalqining "Ko'rmagan ko'z yomon deb bilmas" yoki "Ish ko'rsatadi, so'z emas" degan maqollari ham realizm tamoyilining milliy ifodasidir.

Shuningdek, zamonaviy pedagogikada realizm va idealizm tamoyillarining integratsiyasi, ya'ni real g'oyalarga ideallik ruhini singdirish, ayniqsa e'tiqod tushunchasi orqali tarbiyaning mohiyatini yanada chuqurlashtiradi. Chunki realizmda ko'proq isbot va tajriba muhim bo'lsa, idealizmda ma'naviy-ruhiy qadriyatlar ustuvorlik qiladi.

3. Pragmatizm tamoyili. Pragmatizm tamoyili esa shaxsni real hayot sharoitlariga moslashishga, zamonaviy muammolarni mustaqil hal qilishga o'rgatishga yo'naltirilgan. Bu tamoyilga ko'ra, tarbiya shaxsning hozirgi va kelajakdagi faoliyatiga muvofiq holda tashkil qilinadi. Tarbiyalanuvchi inson turmushda duch

keladigan har qanday murakkab vaziyatga tayyor bo'lishi, har bir holatda to'g'ri qaror qabul qilishga o'rgatilishi kerak.

Bu yondashuv XXI asr ta'limida "kompetensiyaviy yondashuv" deb yuritilayotgan metodik asos bilan chambarchas bog'liqdir. O'zbek xalq pedagogikasida bu tamoyil "Ko'rmagan ko'z yo'l bilmas" yoki "Hayot maktabi — eng zo'ri" kabi iboralarda o'z ifodasini topgan.

Shuningdek, amaliyotga yo'naltirilgan, faoliyatga tayyorlovchi tarbiya orqali shaxsni hayotga tayyorlash pedagogik tizimning dolzarb vazifasiga aylangan. Shu jihatdan, pragmatizm tamoyili bugungi kunda innovatsion va kompetensiyaga asoslangan ta'lim strategiyalarining ajralmas qismidir.

Tarbiya jarayonida idealizm, realizm va pragmatizm tamoyillarining uyg'un holda qo'llanilishi pedagogik faoliyatni zamonaviy, maqsadli va milliy qadriyatlarga moslashtirilgan shaklda olib borish imkonini beradi. Ularning uyg'unligi — komil inson tarbiyasi uchun zamin yaratadi: ezgu g'oya (idealizm), real hayot (realizm) va amaliy faoliyatga tayyorlik (pragmatizm) — bugungi tarbiyaning tayanch ustunlaridir.

Tarbiya jarayonining tamoyillari: Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasi asosida

Tarbiya jarayoni – insonni jamiyatga foydali va ma'naviy jihatdan kamol topgan shaxs sifatida tarbiyalashning murakkab va uzluksiz jarayonidir. Bu jarayonning samarali bo'lishi uchun aniq tamoyillar va prinsiplarga asoslanish zarur. O'zbekiston Respublikasining 2019 yil 31 dekabrda "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasi"da belgilangan tamoyillar, o'zbek pedagogikasining zamonaviy yondashuvlarini va milliy qadriyatlarni inobatga olgan holda, tarbiya jarayonining asosiy maqsadi va vositasi sifatida quyidagi tamoyillarni ta'kidlaydi:

1. Uzluksizlik tamoyili. Uzluksizlik tamoyili shaxsga 30 yoshga qadar izchil, tizimli tarbiya berishni nazarda tutadi. Bu tamoyilga ko'ra, tarbiya jarayoni odamning barcha hayoti davomida, uning ijtimoiy, ma'naviy, axloqiy, jismoniy va ruhiy rivojlanishini

kuzatib boradi. Tarbiya jarayonida uzluksizlik, shaxsni turli yosh davrlarida doimiy ravishda tarbiyalashni ta'minlab, unga kerakli bilim va ko'nikmalarni vaqtida yetkazib berishga yordam beradi. Milliy pedagogikada bu tamoyil, "bolalarga erta yoshdan tarbiya berish" kabi qadriyatlar bilan ifodalangan, chunki o'zbek xalqining "Tarbiya yoshdan boshlanadi" degan hikmati mazkur yondashuvni qo'llab-quvvatlaydi.

2. Tadrijiylik tamoyili. Tadrijiylik tamoyili tarbiya jarayonida shaxsning yoshiga, jismoniy va ruhiy holatiga qarab, izchil va bosqichma-bosqich rivojlanishini nazarda tutadi. Tarbiya jarayoni vaqt o'tishi bilan rivojlanib borishi, shaxsning o'z qobiliyatlarini va potensialini to'liq kashf etishiga yordam beradi. O'zbekiston ta'lim tizimida bu tamoyil o'zining pedagogik amaliyotida yaqqol ko'zga tashlanadi. Xususan, o'zbek xalq pedagogikasida yoshga qarab tarbiyalashning ahamiyati "Yoshni tarbiyalash – elni tarbiyalash" degan ibora bilan ta'kidlanadi.

Shuningdek, tadrijiylik tamoyili pedagogik jarayonda o'z vaqtida va to'g'ri rivojlanishga erishish uchun shaxsni tarbiyalashda psixologik va didaktik asoslarga amal qilishni taqozo etadi. Shu nuqtai nazardan, **"bolalarni o'rganish, ularga eng kerakli bilimlarni o'rgatish"** kabi prinsiplar ta'lim jarayonida ustuvor ahamiyatga ega.

3. Ilmiylik tamoyili. Ilmiylik tamoyili tarbiya jarayonida pedagogik tajribaga tayanishni, ilmiy yondashuvni ta'minlashni nazarda tutadi. Tarbiya jarayoni faqatgina amaliy tajriba asosida emas, balki ilmiy va psixologik tadqiqotlarga tayanib olib borilishi kerak. O'zbekiston ta'lim tizimi ilmiylik tamoyilini chuqur o'rganib, unga asoslanib samarali natijalarga erishishni ko'zda tutadi.

Pedagogika sohasida ilg'or yondashuvlar, innovatsion texnologiyalar va ilmiy-metodik izlanishlar tarbiyalash jarayonining sifatini yanada oshirishga yordam beradi. "Ilm-fan taraqqiyoti bilan bir qatorda tarbiyani takomillashtirish" kabi fikrlar, ilmiylik tamoyilining o'zbek pedagogikasidagi ahamiyatini ko'rsatadi.

4. Ijtimoiylik tamoyili. Ijtimoiylik tamoyili tarbiya jarayonini

jamiyat ehtiyojlariga moslashtirishni ta'minlaydi. Bu tamoyilga ko'ra, shaxsni tarbiyalashda jamiyatning ijtimoiy talablarini, axloqiy me'yorlarini va madaniy qadriyatlarini inobatga olish zarur. O'zbekistonda ijtimoiylik tamoyili nafaqat ta'lim tizimida, balki milliy qadriyatlar, axloqiy me'yorlar va o'zbek xalqining an'analari asosida jamiyatni yaxshilashga qaratilgan.

O'zbekistonning Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasi doirasida belgilangan tamoyillar shaxsni ma'naviy, axloqiy, jismoniy va psixologik jihatdan mukammal shakllantirishga xizmat qiladi. Ushbu tamoyillar — uzluksizlik, tadrijiylik, ilmiylik va ijtimoiylik — har bir shaxsning jamiyatga foydali, ma'naviy kamol topgan inson bo'lishiga yordam beradigan asosiy prinsiplar hisoblanadi. Milliy pedagogika, an'analar va qadriyatlar bilan uyg'un tarzda amalga oshirilgan tarbiya jarayoni, nafaqat shaxs, balki butun jamiyatning rivojlanishiga katta hissa qo'shadi.

1. **Uzluksizlik** : Bu O'zbekistonda tarbiya jarayonining jarayonini ta'minlash

2. **Tadrijiylik oqibatlarini** : Bu sodir, yoshga qarab tarbiyalashni o'z ichiga oladi. Xayr. Salomat bo'ling

3. **Ilmiylik**: Tarbiya jarayonida ilmiy tadqiqotlarni qo'llash, o'qituvchilarning pedagogik tajribalari va ilmiy izlanishlar asosida amalga oshirish. Bu ishga, ta'limni yanada sifatli yordam beradi.

4. **Ijtimoiylik oqibatlarini** : Shaxsni jamiyatiga Umid qilamanki, endi aniqroq bo'ldi. Agar qo'shimcha savollar bo'lsa, bemalol so'rashingiz mumkin!

3. Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayoni metodlari.

Tarbiya jarayonida pedagogik tajribadan o'tgan va samarali natijalar beradigan metodlar qo'llaniladi. Bu metodlar tarbiya jarayonining samaradorligini ta'minlashga xizmat qiladi va har bir shaxsning individual xususiyatlariga moslashgan holda qo'llaniladi. O'zbekistondagi pedagogik an'analar va milliy qadriyatlarni inobatga olib, quyidagi asosiy metodlar ajratilgan:

1. **Ishontirish**: Ishontirish metodi tarbiyalanuvchining o'ziga va atrof-muhitga bo'lgan ishonchini rivojlantirishga qaratilgan.

Bu metod shaxsning ichki irodasini mustahkamlash, uning o'z qadriyatlarini anglash va ular asosida faoliyat ko'rsatishga imkon yaratadi. Tarbiyalanuvchi shaxs o'z hayotidagi qarorlarni to'g'ri qabul qilishga va atrofidagi odamlar bilan to'g'ri munosabatda bo'lishga o'rganadi. Bu metod milliy pedagogikamizda, ayniqsa, milliy urf-odatlar va axloqiy qadriyatlar asosida shaxsni tarbiyalashda katta ahamiyatga ega. O'zbekistonning zamonaviy ta'lim tizimida, yosh avlodni milliy mustaqillik va vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda ishonitirish metodi muhim o'rin tutadi.

2. **Maslahat berish:** Tarbiya jarayonida maslahat metodi shaxsga to'g'ri yo'lni ko'rsatish, uning qarorlarida yordam berish va unga har tomonlama qo'llab-quvvatlashni anglatadi. Maslahat berish metodi, ayniqsa, shaxsning ma'naviy dunyosini shakllantirishda, uning ijtimoiy hayotga moslashishida muhim rol o'ynaydi. O'zbek pedagogikasida, u yoshlarni milliy qadriyatlar, an'ana va ma'naviyatga hurmatni oshirishda keng qo'llaniladi. O'ziga ishonchsiz yoki qaror qabul qilishda qiyinchiliklarga duch kelgan o'quvchilarga maslahat berish orqali ular o'zlarini to'g'ri yo'nalishda rivojlantirishga erishadilar.

3. **Da'vat qilish:** Da'vat qilish metodi tarbiyalanuvchini ma'lumbirmaqsadga, vazifagayo'altirishgaxizmatqiladi. Bumetod o'quvchini faollikka undash, unga yangi bilim va ko'nikmalarni egallashga, shuningdek, ijtimoiy va axloqiy mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga yordam beradi. Da'vat qilish metodi o'ziga xos motivatsion rol o'ynaydi, shaxsni o'z qobiliyatlarini kashf etishga, jamiyatga foydali bo'lishga rag'batlantiradi. O'zbek pedagogik tajribasida bu metodni milliy o'ziga xoslik va axloqiy ma'naviyatni shakllantirishda qo'llashning o'zi muhim ahamiyatga ega.

4. **Munosabat bildirish:** Munosabat bildirish metodi shaxsning xatti-harakatlari va qarorlarini baholash, unga o'z faoliyatining ijobiy yoki salbiy tomonlarini ko'rsatishdan iborat. Bu metod, ayniqsa, yoshlarni to'g'ri qarorlar qabul qilishga undash, ularni ijtimoiy mas'uliyatni his qilishga, o'z harakatlari uchun javobgarlikni olishga o'rgatadi. O'zbek xalqining qadriyatlari,

uning ma'naviy salohiyati va insonparvarlikni shakllantirishda munosabat bildirish metodining o'рни alohida. O'quvchi o'z xatti-harakatlariga baho olganida, ular o'zini rivojlantirish va boshqalar bilan yaxshi munosabatda bo'lishni o'rganadilar.

Bu metodlar har biri, pedagogik jarayonni yanada samarali qilishga qaratilgan bo'lib, shaxsni nafaqat bilim olishga, balki jamiyatda to'g'ri ijtimoiy munosabatlar o'rnatishga ham yo'naltiradi. O'zbek ta'lim tizimida, bu metodlar milliy an'analarga asoslanib, yosh avlodni mustahkam axloqiy va ma'naviy asoslarda tarbiyalashda muhim o'rin tutadi.

Tarbiya jarayonida da'vat qilish metodi esa tarbiyalanuvchini yuqori g'oyalar, fazilatlar va axloqiy qadriyatlar asosida rivojlantirishni anglatadi. Bu metod tarbiyalanuvchining ichki maqsadlari va ideal g'oyalariga undashga qaratilgan. Ayni paytda, hozirgi zamon tarbiyasida tarbiyalanuvchini ezgulik, insonparvarlik, axloqiylik kabi ideal maqsadlar bilan izchil ravishda rag'batlantirish dolzarb hisoblanadi. Bunday tarbiya metodlari, yoshlarni o'zining ma'naviy va axloqiy ruhini shakllantirishga, ijtimoiy muhitda o'z o'rnini topishga yordam beradi. Shu nuqtai nazardan, O'zbekistonda milliy ma'naviyat va axloqiy qadriyatlarni yosh avlodga singdirishning muhim vositasi sifatida da'vat qilish metodi keng qo'llaniladi.

Munosabat bildirish metodi, o'z navbatida, tarbiyalanuvchining xatti-harakatlari va qarashlarining rivojlanishiga doir kuzatuvlarni anglatadi. Tarbiyalanuvchining o'zlashtirgan bilimlari, fazilatlar va xatti-harakatlari muntazam ravishda baholanadi va kuzatib boriladi. Bu metodning asosiy maqsadi, shaxsning tarbiyalanganlik darajasini aniqlash, unga nisbatan tegishli baho berish va kerak bo'lsa, uni yaxshilash yo'llarini topishdan iborat. Agar tarbiyalanuvchi belgilangan talablarga javob bersa, tarbiya jarayoni davom ettiriladi. Agar tarbiyalanuvchi ma'lum bir darajada yetarlicha rivojlanmagan bo'lsa, uning tarbiyalash jarayoni qayta ko'rib chiqiladi va zarur bo'lganda korreksiya kiritiladi. Shu bilan birga, munosabat bildirish tarbiyalanuvchining rivojlanishiga

to'g'ri yo'naltirilgan tahlilni amalga oshiradi, shaxsning ijtimoiy va ma'naviy rivojlanishiga yordam beradi.

Ushbu metodlar birgalikda tarbiya jarayonini muvaffaqiyatli amalga oshirish, yoshlarni o'ziga xos ijtimoiy, ma'naviy va axloqiy qadriyatlar asosida tarbiyalashda samarali vosita hisoblanadi. O'zbekistonda, milliy qadriyatlarimizni yodda tutgan holda, bu metodlar yosh avlodni yuksak ma'naviy barkamollik va ijtimoiy mas'uliyat hissini shakllantirishda o'z o'rnini topmoqda.

Rossiyalik olim Yu.Babanskiyning tarbiya metodlarini turkumlashtirishga oid yondashuvi pedagogika sohasida katta ahamiyatga ega. Uning ta'kidlashicha, tarbiya jarayonida qo'llaniladigan metodlar nafaqat tarbiyalanuvchi shaxsning ma'naviy, axloqiy, va ijtimoiy rivojlanishiga yordam berishi kerak, balki ularning amaliyoti ham ilmiy asoslangan bo'lishi zarur. Yu.Babanskiy tomonidan taklif etilgan tarbiya metodlari turkumlashtirilgan va ular o'zaro uzviy bog'liq, har biri alohida pedagogik maqsadni amalga oshirishga xizmat qiladi. Bu turkumlashuvning asosi shundaki, har bir metod shaxsning har tomonlama rivojlanishini ta'minlash, uning jamiyatda to'g'ri o'rin topishini yordam berishga qaratilgan.

Yu.Babanskiy tomonidan taklif etilgan metodlar, asosan, quyidagi toifalar bo'yicha tasniflanadi:

1. **Tushuntirish va ishortirish metodlari** – bu metodlar tarbiyalanuvchini ijtimoiy va ma'naviy fazilatlar, axloqiy qadriyatlar va huquqiy me'yorlar asosida shakllantirishga qaratilgan. Tushuntirish orqali tarbiyalanuvchi o'z xatti-harakatlarini va dunyoqarashini to'g'ri yo'nalishda rivojlantirishga o'rgatiladi. Ishontirish metodida esa, shaxsni o'zining va atrofdagi odamlarning xulq-atvori, mulohazalari va qadriyatlari haqidagi to'g'ri tasavvurlarni shakllantirishga alohida e'tibor qaratiladi.

2. **Amaliy mashqlar va faoliyat metodlari** – bu metodlar tarbiyalanuvchining hayotdagi turli vaziyatlarda faol ishtirok etish, o'zini tutish, mas'uliyatni his qilish va boshqa kishilar bilan muloqotda bo'lishga tayyorlashga qaratilgan. Bu metodlar nafaqat

bilim, balki ko'nikmalar va amaliy tajribalarni rivojlantirishga yordam beradi. Ular, shuningdek, har bir shaxsning o'ziga xos ijtimoiy vazifalarga va mehnat faoliyatiga tayyorlanishiga yordam beradi.

3. **Sotsializatsiya va integratsiya metodlari** – Bu metodlar tarbiyalanuvchini jamiyatda o'z o'rnini topishga, uning ijtimoiy roli va maqsadlarini aniqlashga yordam beradi. Tarbiya jarayonida integratsiya metodlaridan foydalanish shaxsni milliy madaniyat va jamiyatning tarbiyaviy talablari asosida tarbiyalashni nazarda tutadi.

4. **Baholash va tahlil qilish metodlari** – Bu metodlar shaxsning rivojlanish darajasini muntazam ravishda o'lchash, uning o'zlashtirgan bilimlari va xatti-harakatlari asosida baholashni o'z ichiga oladi. Shaxsning o'zgarishini baholash jarayoni davomida tarbiyalanuvchining o'ziga bo'lgan ishonchi, maqsadga erishish uchun qo'llagan harakatlari va amaliyoti tahlil qilinadi.

Yu.Babanskiy tomonidan kiritilgan metodlarning barchasi tarbiya jarayonining turli bosqichlarida qo'llaniladi va har biri o'zining pedagogik maqsadiga erishishga yordam beradi. Shuningdek, bu metodlarning har biri o'zaro uyg'unlashgan holda tarbiyalanuvchining ma'naviy va axloqiy rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi. O'zbekistonda ham, milliy qadriyatlar, an'analarga hurmat va ijtimoiy jamiyat ehtiyojlarini inobatga olgan holda, ushbu metodlardan keng foydalanish jarayoni kuchaymoqda.

Mustaqil ta'lim uchun savollar:

1. **Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonining mazmuni deganda nimani tushunasiz?**

Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayoni, eng avvalo, o'quvchilarning ma'naviy, axloqiy va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlashni anglatadi. Tarbiya jarayoni mazmuni shaxsni jamiyatda muvaffaqiyatli o'z o'rnini topish, ma'naviy qadriyatlarni anglash va ularga mos ravishda faoliyat yuritishga tayyorlashga qaratilgan. Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonining mazmuni o'quvchilarga nafaqat bilim, balki ijtimoiy faoliyatga tayyorlovchi ko'nikmalarni

berishni o'z ichiga oladi. Bu jarayon milliy qadriyatlar, an'analar va ta'limning zamonaviy talablariga asoslanadi.

2. Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayoni tamoyillari nimalardan iborat?

Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayoni tamoyillari pedagogik faoliyatning asosiy yo'nalishlarini belgilab beradi. Ushbu tamoyillar shaxsning tarbiyalanish jarayonida ilmiy asosda qat'iy amal qilinishi kerak bo'lgan qoidalardir. O'zbekiston ta'lim tizimida, ayniqsa, uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasi asosida quyidagi tamoyillar ajratilgan:

- **Uzluksizlik tamoyili:** Tarbiya jarayoni uzluksiz bo'lishi kerak, ya'ni u insonning hayoti davomida, homilalik davridan boshlab, 30 yoshgacha izchil davom etadi.

- **Tadrijiylik tamoyili:** Tarbiya jarayonida shaxsning yoshiga, jismoniy va ruhiy xususiyatlariga mos yondashuvni talab etadi.

- **Ilmiylik tamoyili:** Pedagogik tajriba va ilmiy asoslar tarbiya jarayonini boshqarishda asos bo'lib xizmat qiladi.

- **Ijtimoiylik tamoyili:** Tarbiya jarayoni jamiyat ehtiyojlariga mos ravishda amalga oshiriladi, shaxs jamiyatda faol ishtirok etishga tayyorlanadi.

3. Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayoni metodlarining asosiylari nimalar tashkil qiladi?

Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonining metodlari pedagogik amaliyotda o'quvchilarni tarbiyalashning samarali yo'llarini tashkil etadi. Asosiy metodlar quyidagilardan iborat:

- **Ishontirish metodi:** Tarbiyalanuvchi shaxsni o'z xatti-harakatlari va fazilatlarini bilan to'g'ri yo'naltirish, uning o'ziga bo'lgan ishonchini rivojlantirish.

- **Maslahat metodi:** O'quvchiga pedagogik, psixologik va sotsiologik yordam berish, uning qarorlar qabul qilish jarayonida qo'llaniladigan maslahatlar va yo'naltirishlar.

- **Da'vat qilish metodi:** O'quvchiga ideal g'oyalar, axloqiy qadriyatlar va muhim fazilatlarni shakllantirish orqali uni to'g'ri

yoʻnalishda harakat qilishga chaqirish.

○ **Munosabat bildirish metodi:** Tarbiyalanuvchining xatti-harakatlarini kuzatish va uning tarbiyaviy darajasini baholash orqali taʼlim jarayonini boshqarish.

4. **“Uzluksiz maʼnaviy tarbiya konsepsiyasi”da oʻz ifodasini topgan tarbiya jarayoni tamoyillarini bilasizmi?**

"Uzluksiz maʼnaviy tarbiya konsepsiyasi" Oʻzbekistonda 2019-yilda tasdiqlangan va tarbiya jarayonining asosiy tamoyillarini belgilab bergan. Ushbu konsepsiyada shaxsni maʼnaviy tarbiyalashning uzluksizligi va izchil taʼlim tamoyillari asosiy oʻrin tutadi. Konsepsiyaga muvofiq, tarbiya jarayoni quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

○ **Uzluksizlik tamoyili:** Shaxsni boshlangʻich taʼlimdan to 30 yoshgacha boʻlgan davr mobaynida tarbiyalashni anglatadi.

○ **Tadrijiylik tamoyili:** Tarbiya jarayoni shaxsning yoshiga, jismoniy va psixologik holatiga mos ravishda bosqichma-bosqich amalga oshiriladi.

○ **Ilmiylik tamoyili:** Tarbiya jarayonida ilmiy asoslangan metodlar va pedagogik tadqiqotlarga tayaniladi.

○ **Ijtimoiylik tamoyili:** Shaxsni jamiyatda faol ishtirok etishga tayyorlash, uning jamiyat ehtiyojlariga mos ravishda tarbiyalash.

Topshiriq: pedagogik amaliyot

Mashhur shvesiya pedagogi Iogann Genrix Pestalotssining (1746-1827) quyidagi pedagogik qarashlarini oʻzlashtiring.

Pestalotssi boshlangʻich taʼlimni ilmiy asosda ishlab chiqqan va barcha bolalar uchun uni zarur deb bilgan. Uning pedagogik qarashlariga koʻra, boshlangʻich taʼlimda oʻquvchilarning nutqini rivojlantirish, hisoblash koʻnikmalarini shakllantirish va oʻlchash tushunchalarini oʻrgatish juda muhim. Pestalotssining fikriga koʻra, taʼlimning samarali boʻlishi oʻquvchilarning oʻqishga qiziqishi, oila aʼzolarining ilgʻor yondashuvi va oʻqituvchilarning bolalarni sevishi bilan bogʻliq.

Pedagog sifatida Pestalotssi oʻqituvchilarni psixologik jihatlariga eʼtibor qaratishga chaqirgan, chunki har bir bolaga

individual yondashuv zarur. Pestalotssining bu qarashlari boshlang'ich ta'limda nafaqat bilim, balki bolalar ongini, his-tuyg'ularini va shaxsiy xususiyatlarini inobatga olgan holda amalga oshirilishi lozimligini ko'rsatadi.

12-MAVZU: BOSHLANG'ICH TA'LIMDA TARBIYANING PEDAGOGIK JARAYON SIFATIDAGI O'RNI

Reja:

- 1. Boshlang'ich ta'lim tizimida tarbiyaviy faoliyatning mohiyati*
- 2. Boshlang'ich sinflarda tarbiya berishda qo'llaniladigan vositalar*
- 3. Boshlang'ich bosqichda tarbiyaning asosiy yo'nalishlari*

Tayanch tushunchalar:

Ta'lim – bu shaxsda ijtimoiy-tarixiy tajriba, ilmiy bilimlar, ma'naviy va madaniy qadriyatlar asosida ongli, tizimli va maqsadli shakllanishni ta'minlovchi jarayondir. U milliy va umuminsoniy yondashuvlar asosida tashkil qilinadi.

Tarbiya – shaxsni axloqiy, estetik, mehnat, ekologik, milliy va fuqarolik fazilatlar bilan boyitish, uni komil inson sifatida shakllantirish jarayonidir. Bu jarayon xalq pedagogikasi, milliy qadriyatlar va zamonaviy tarbiyaviy yondashuvlar uyg'unligida olib boriladi.

Boshlang'ich – shaxs kamolotining ilk bosqichi bo'lib, bu davrda ta'lim va tarbiya jarayoni asosiy poydevor sifatida qaraladi. Boshlang'ich ta'limda berilgan bilim va tarbiya kelajakdagi yutuqlarning asosi bo'ladi.

Jarayon – bu harakatdagi tizim bo'lib, ta'lim-tarbiya faoliyatining izchil, mantiqiy va uzviy shaklda amalga oshirilishidir. Jarayon pedagogik nazariya va amaliyot birligida tashkil topadi.

Mazmun – o'quvchi ongida shakllanishi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma, malaka va qadriyatlar majmuasidir. U milliy o'ziga xoslik, xalqning madaniy-ma'naviy merosi bilan boyitiladi.

Vosita – ta’lim-tarbiya maqsadlariga erishishda qo’llaniladigan metodik, texnik va pedagogik resurslardir. Ular orasida o’yinlar, didaktik materiallar, milliy ertak va maqollar, zamonaviy texnologiyalar muhim o’rin tutadi.

Tur – tarbiyaning ijtimoiy-ma’naviy yo’nalishlariga qarab tasniflanadi: axloqiy, jismoniy, estetik, mehnat va ekologik tarbiya turlari mavjud.

Bilim – shaxs tomonidan egallangan nazariy va amaliy axborotlar majmuasi bo’lib, u tafakkur, tafsir va tahlil qilish ko’nikmasini shakllantiradi.

Ko’nikma – mustahkam bilim asosida shakllangan harakat usullari bo’lib, o’quvchining amaliy faoliyatda to’g’ri yo’l tutishiga xizmat qiladi.

Yondashuv – o’quv-tarbiya jarayoniga nisbatan muayyan metodologik va nazariy qarashlarni anglatadi. Masalan, shaxsga yo’naltirilgan, kompetensiyaviy, integrativ va milliy yondashuvlar.

Malaka – bilim va ko’nikmalarning uzviy ravishda amaliyotda qo’llanishga tayyor holati. U mustaqil fikrlash, masalani hal qilish, tashabbus ko’rsatishda namoyon bo’ladi.

Tajriba – o’zlashtirilgan bilim, ko’nikma va malakalarning real hayotda sinovdan o’tkazilishi, mustahkamlanishi. Pedagogik tajriba ta’lim-tarbiya sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Nazariya – ta’lim-tarbiyaga oid ilmiy qarashlar, qonuniyatlar va prinsiplar tizimidir. Bu bilimlar amaliy faoliyatga metodik asos bo’lib xizmat qiladi.

Amaliyot – nazariy bilimlarning real pedagogik faoliyatda qo’llanilishi, o’quvchi va o’qituvchi hamkorligida yuzaga keluvchi tajribaviy jarayon.

1. Boshlang’ich ta’lim tizimida tarbiyaviy faoliyatning mohiyati

Boshlang’ich ta’lim bosqichida tarbiyaviy faoliyat o’zining uzviyligi va uzluksizligi bilan ajralib turadi. Tarbiya bu yerda mustaqil jarayon sifatida emas, balki shaxs kamolotini ta’minlovchi asosiy pedagogik omil sifatida qaraladi. Pedagogik adabiyotlarda

jarayon atamasi orqali tarbiyaviy harakatlarning tizimli, bosqichma-bosqich va rejalashtirilgan shaklda amalga oshirilishi tushuniladi.

7-11 yoshdagi o'quvchilarning shaxsiy kamoloti va ijtimoiylashuvi aynan shu bosqichda boshlanadi. Shu sababli, **boshlang'ich ta'lim** doirasidagi **tarbiya** nafaqat axloqiy yoki ijtimoiy norma sifatida, balki pedagogikaning **asosiy vazifasi** – komil inson tarbiyasi vositasi sifatida e'tirof etiladi.

Boshlang'ich ta'limda tarbiyaviy faoliyatga ta'sir ko'rsatuvchi omillar quyidagilar hisoblanadi:

Atrof-muhit – bolaning kundalik hayotiy tajribasi, tabiat va jamiyat bilan o'zaro munosabati uning dunyoqarashi va qadriyatlariga ta'sir ko'rsatadi.

Hayotiy ehtiyojlar – bolaning oziq-ovqat, xavfsizlik, mehr-muhabbat kabi psixologik va ijtimoiy ehtiyojlari tarbiyaning yo'nalishini belgilaydi.

Jamiyat qadriyatlari – Vatanga sadoqat, milliy g'urur, mehnatsevarlik, odob-axloq kabi mezonlar ta'lim-tarbiya mazmunini belgilovchi muhim omillardandir.

Oila – tarbiyaning eng muhim ijtimoiy institutidir. Oila muhiti, ota-ona namunasi, milliy urf-odatlar bolani shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Jamoatchilik – maktab jamoasi, mahalla va boshqa ijtimoiy guruhlar bolaning tarbiyasiga faol ta'sir ko'rsatadi.

Bolalar guruhlari – o'rtoqlik, tengdoshlar bilan muloqot orqali ijtimoiy ko'nikma va **malaka** shakllanadi.

San'at – milliy musiqa, teatr, adabiyot bolada estetik did va ruhiy boylikni rivojlantiradi.

Ommaviy axborot vositalari – zamonaviy axborot manbalari bolaning axloqiy, intellektual va madaniy qiyofasini shakllantirishda muhim o'ringa ega.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari tarbiyasi – bu murakkab, ko'p omilli va dinamik tusga ega pedagogik jarayondir. Unda bola shaxsining shakllanishiga ijtimoiy, madaniy, iqtisodiy, axloqiy va

ruhiy-ma'naviy omillar keng miqyosda ta'sir ko'rsatadi. Bu omillar o'z tabiatiga ko'ra ijobiy yoki salbiy xarakter kasb etishi mumkin. Shu boisdan, pedagogik amaliyotda bu ta'sirlarning yo'nalishini aniqlash, ularni tizimli ravishda kuzatish va zarur holatlarda korrektsiyalash muhim metodik vazifaga aylanadi.

Zamonaviy o'zbek maktabi sharoitida boshlang'ich sinf o'qituvchisi va sinf rahbari nafaqat ta'lim jarayonining, balki tarbiyaviy faoliyatning bosh ijrochisi sifatida ham mas'ul hisoblanadi. Ayniqsa, 7–11 yoshli o'quvchilar tashqi omillar ta'siriga nisbatan sezuvchan va taqlidga moyil bo'lishi bilan ajralib turadi. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, ta'sir etuvchi omillarni aniqlash va nazorat ostida ushlash – tarbiyaning muvaffaqiyatli kechishini belgilovchi asosiy omillardandir.

Masalan, atrof-muhit pedagogik nuqtai nazardan ijobiy ta'sir manbai sifatida e'tirof etiladi. Tabiiy go'zallik, mehnat muhiti, jamoat madaniyati bolalarda ekologik ong, estetik did, mehnatsevarlik kabi fazilatlarini shakllantiradi. Biroq bu ta'sir doimo ijobiy bo'lmaydi – agar bola muhitni to'g'ri idrok qilmasa yoki salbiy namunalarni tan olsa, ushbu omil tarbiyada noxush oqibatlarga olib keladi. Shu bois, pedagogik yondashuvda bolalarning muayyan ijtimoiy muhitga bo'lgan munosabati doimiy tahlil etilishi zarur.

Xususan, oilaning tarbiyadagi roli O'zbekiston sharoitida alohida dolzarb ahamiyat kasb etadi. Milliy qadriyatlarimizda oila – bolaga ijtimoiy tajriba, axloqiy mezonlar, urf-odat va e'tiqodlarni singdiruvchi muhim ijtimoiy institut hisoblanadi. Biroq bozor iqtisodiyotining taraqqiy etishi, xususiy mulkchilik asoslarining chuqurlashuvi natijasida ba'zi oilalarda tarbiyaviy nomutanosibliklar yuzaga kelmoqda. Jumladan, ayrim bolalarda mol-mulkka haddan ortiq qiziqish, ota-onaning boyligi bilan faxrlanish, o'zini tengdoshlaridan ustun qo'yish holatlari kuzatilmoqda. Bunday psixologik holatlar esa bola shaxsining sog'lom rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Shu bois, oila bilan maktab o'rtasidagi hamkorlikni

mustahkamlash, tarbiyaviy jarayonda ijtimoiy sheriklik tamoyillarini ilgari surish bugungi kunning muhim vazifasidir. Pedagoglar uchun namunali oilalar tajribasini targ'ib qilish, muammoli oilalar bilan alohida ishlash, psixologik-pedagogik ko'mak ko'rsatish zarurati tug'iladi. Chunki tarbiyada ijtimoiy adolat, tenglik, odob, mehnatga munosabat kabi fazilatlarni shakllantirishda oila – boshlang'ich ijtimoiy maktabdir.

Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonining ustuvor subyektlari va ularning ijtimoiy-maqсадli yo'nalishi

Milliy pedagogik yondashuvlar nuqtayi nazaridan olib qaralganda, boshlang'ich sinf o'quvchilari tarbiyasida **o'qituvchilar, maktab jamoasi va ijtimoiy-pedagogik muhit** asosiy tarbiyaviy kuch sifatida ustuvor o'rin tutadi. Bu fikr O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi", shuningdek, bugungi ta'lim islohotlarining asosiy tamoyillari bilan uyg'unlashadi.

Boshlang'ich ta'lim bosqichi – bu 7 dan 11 yoshgacha bo'lgan bolalarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishida hal qiluvchi bosqich bo'lib, unda tarbiyaviy ta'sirlar bolaning dunyoqarashi, axloqiy me'yorlari, ijtimoiy xatti-harakatlari va vatanparvarlik tuyg'ularining shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, boshlang'ich ta'lim tizimida faoliyat yuritayotgan o'qituvchilar va maktab jamoasi jamiyat ehtiyojlarini aks ettiruvchi **maqsadli ijtimoiy tarbiyani** amalga oshiruvchi bosh subyektlar sifatida qaralishi lozim.

Bunda tarbiya – shunchaki muayyan bilimlar yoki ko'nikmalar majmui emas, balki bola shaxsini **ijtimoiy jihatdan yetuk, axloqan barkamol, milliy qadriyatlarga hurmat bilan qaraydigan** shaxs sifatida shakllantirishga qaratilgan kompleks jarayondir. Har bir tarbiyaviy ta'sir, jumladan, o'qituvchining shaxsiy namunasi, dars jarayonidagi muloqoti, maktab ichki muhitining ijtimoiy-psixologik holati – barchasi tarbiyaning umumiy maqsadlariga xizmat qilishi zarur.

Milliy kontekstda bu maqsadlar quyidagi yo'nalishlarda

ifodalanadi:

- **Milliy oʻzlikni anglash** va tarixiy xotirani shakllantirish;
- **Vatanga sadoqat** va fuqarolik burchini anglash;
- **Mehr-oqibat, hurmat, odob** kabi qadriyatlarni ichki eʼtiqodga aylantirish;
- **Ijtimoiy adolat, mehnatsevarlik va halollikni** tarbiyaviy mezon sifatida oʻzlashtirish.

Oʻzbekiston Respublikasi milliy taʼlim tizimida boshlangʻich taʼlim bosqichi shaxs tarbiyasining poydevorini tashkil etadi. Shu bosqichda tarbiya jarayoni 7–11 yoshli oʻquvchilarning jismoniy, aqliy, ruhiy va estetik rivojlanishini taʼminlashga yoʻnaltirilgan boʻlib, bu yoshdagi bolalar uchun tarbiya mazmuni har tomonlama sogʻlom, barkamol, vatanparvar shaxsni shakllantirish vazifasini bajaradi.

Mazkur jarayonning asosiy maqsadi – oʻsib kelayotgan avlodni ijtimoiy jihatdan yetuk, milliy qadriyatlarni chuqur anglaydigan va ularga amal qiladigan shaxs sifatida tarbiyalashdan iboratdir. Bunda milliy mafkura, ezgu gʻoyalar, oliy qadriyatlar, xalq pedagogikasi durdonalari, buyuk ajdodlarimizning maʼnaviy merosi – tarbiyaning tayanch poydevori sifatida xizmat qiladi.

Boshlangʻich taʼlim jarayonida oʻquvchilarning tarbiyasi uzviy va murakkab pedagogik tizim boʻlib, bunda oʻqituvchi, oila, jamoa va keng ijtimoiy muhitning hamkorlikdagi faoliyati muhim ahamiyatga ega. Har bir farzandning komil inson sifatida voyaga yetishini orzu qilish ota-onaning, jamiyatning tabiiy ehtiyojidir. Ammo bu jarayonda qoʻllanilayotgan tarbiyaviy vositalarning yondashuvi, mazmuni va samaradorligi hal qiluvchi rol oʻynaydi.

Tarbiya vositalarining notoʻgʻri tanlanishi yoki ularning shakliy yondashuv bilan cheklanishi kutilgan ijtimoiy-maʼnaviy natijani bermasligi mumkin. Shu boisdan, boshlangʻich sinf oʻquvchilari tarbiyasi natijadorligiga erishish uchun ikki asosiy shartga rioya etish lozim:

1. Maktab jamoasining masʼuliyati va huquqiy vakolatlari tub darajada mustahkamlanmogʻi lozim. Oʻqituvchi

nafaqat bilim beruvchi, balki tarbiyaviy jarayonning bosh ijrochisi, milliy qadriyatlarni hayotga singdiruvchi yetakchi shaxs bo'lishi kerak;

2. Demokratik jamiyat sharoitida yuz foiz natijaga erishish real emas. Tarbiya bu – jonli, dinamik jarayon bo'lib, har bir bolaning shaxsiy xususiyatlari, oilaviy muhit, jamiyatning psixologik holati uni turlicha ta'sir ostida shakllantiradi. Shu boisdan boshlang'ich sinf o'quvchilarining 80-85 foizi kutilgan ijtimoiy-ma'naviy darajada tarbiyalangan bo'lsa, bu yuqori ko'rsatkich sifatida e'tirof etilishi mumkin.

Ushbu yondashuv, eng avvalo, tarbiya jarayoni jonli, interaktiv, holatga bog'liq va ijtimoiy-pedagogik muvofiqlikni talab qiluvchi **"tirik hodisa"** ekanini anglatadi. O'zbek xalq pedagogikasining "Tarbiya boshdan boshlanadi", "Yaxshi bola – yurtga fayz" kabi hikmatli iboralari bejiz aytilmagan.

2. Boshlang'ich sinflarda tarbiya berishda qo'llaniladigan vositalar

Boshlang'ich ta'lim bosqichi bolalarning shaxsiy kamoloti va ijtimoiy-axloqiy shakllanishida muhim bosqich bo'lib, bu jarayonda foydalaniladigan tarbiya vositalari hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ilmiy-pedagogik yondashuvlarga ko'ra, bu bosqichda o'quvchilarni aqliy, axloqiy, jismoniy, mehnat, estetik, ekologik va ma'naviy jihatdan tarbiyalash majburiy hisoblanadi. Shu bilan birga, bugungi globallashuv va ijtimoiy-ma'naviy yangilanish sharoitida diniy-ma'rifiy, san'at va madaniyat asosidagi, shuningdek, ekologik ongni shakllantirishga qaratilgan tarbiya vositalari ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Mazkur vositalar ko'lamining kengayishi ijobiy jihat bo'lishi bilan birga, o'qituvchidan puxta tanlov va maqsadga yo'naltirilgan yondashuvni talab qiladi. Chunki tarbiya vositalarining haddan ortiq ko'pligi ularning ta'sirchanligini kamaytirishi, tarbiyaviy jarayonni chalg'itishi va natijada tarbiya sifatining pasayishiga olib kelishi mumkin. Shu bois, O'zbekiston xalq pedagogikasi, zamonaviy tarbiya nazariyalari va boshlang'ich ta'limning didaktik

talablari asosida eng maqbul, samarali vositalarni tanlash pedagogik muvaffaqiyatning kafolatidir.

Quyida boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun eng samarali va milliy-axloqiy qadriyatlarga mos tarbiya vositalari tahlil etiladi:

a) O'quv fanlari vositasida tarbiyalash

Har bir fan o'z mazmuni orqali tarbiyaviy yuklamani amalga oshiradi. Masalan, "Ona tili" darslarida ifoda etilgan badiiy matnlar orqali Vatanga muhabbat, milliy g'urur, insonparvarlik singari tuyg'ular shakllantiriladi. "Tabiatshunoslik" darslarida esa ekologik ong, tabiatga mehr va mas'uliyat kabi jihatlar rivojlanadi.

b) "Tarbiya" fani vositasida maqsadli tarbiyalash

Yangi o'quv dasturlariga kiritilgan "Tarbiya" fani o'quvchiga ijtimoiy qadriyatlar, madaniyat, vatanparvarlik, oilaviy an'analar va milliy urf-odatlar asosida tarbiyaviy bilim va ko'nikmalarni berishga xizmat qiladi. Bu fan maqsadga yo'naltirilgan tarbiyaviy muloqotlarni tashkil etishga asoslanadi.

v) Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar orqali tarbiyalash

"Mehr-shafqat haftaligi", "Ota-onani e'zozlash kuni", "Navro'z" va boshqa milliy bayramlarga bag'ishlangan tadbirlar orqali o'quvchilarda tarixiy xotira, qadriyatga sadoqat, birdamlik va insoniy fazilatlar shakllanadi.

g) San'at va adabiyot vositasida tarbiyalash

Maktab sahnalari, teatr tomoshalari, milliy qo'shiqlar, maqollar va xalq ertaklari orqali o'quvchilarda badiiy-estetik did, milliy o'zlik, go'zallikni anglash va qadrlash tuyg'usi rivojlanadi.

d) Ajdodlar merosi va mutafakkirlar timsolida tarbiyalash

Alisher Navoiy, Ahmad Yassaviy, Islom Karimov, Zahiriddin Muhammad Bobur kabi tarixiy shaxslarning ibratli hayoti orqali o'quvchilarga yuksak ma'naviyat, fidoyilik, el-yurtga xizmat kabi qadriyatlar singdiriladi. Milliy iftixor hissini shakllantirishda bu yondashuv muhim vositadir.

Demak, boshlang'ich sinf o'quvchilarining tarbiyasida vositalarning ko'pligi emas, balki ularning samaradorligi, milliy mazmunga mosligi va maktab, oila, jamoatchilik bilan uyg'unligi

muhim hisoblanadi. Har bir tarbiya vositasi o'quvchining shaxsiy rivojlanish bosqichiga, individual ehtiyojlariga va ijtimoiy-madaniy sharoitga moslashtirilgan bo'lishi kerak.

Tarbiyaviy vosita	Izoh	Milliy-Ilmiy Talqin
O'Quv Fanlari Vositas	Xayr. Salomat bo'ling	Milliy g'urur, vatanparvarlik, ekologik on va axloqiy qadriyatlarga asoslangan tarbiya.
"Tarbiya" fani vositasida maq	Tarbiya fanida ijtimoiy odamlar, milliy madaniyat asoslari, milliy an'analar	Milliy o'zlikni anglash, ijtimoiy mas'uliyat, ahloqiy kamolotni rivojlantirish.
Ma'naviy-ma'rifiy yordam orqali tarbiyalash	Bayram vaqti, ko'r	Yuksak ma'naviyat
San'at va adabiyot vositasida tarbiyalash	Badiiy matnlar, musiqiy va adabiyot asarlarni o'rganish.	Estetik did, go'zallikni anglash, milliy san'atni qadrlash.
Ajdodlar meni	Tarixiy shaxslarning ibratli hayoti va asarlari asosida tarbiya.	Milliy tarixga ehtirom, ajdodlarga hurmat, otabobolarni yod etish.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini tarbiyalashda qo'llaniladigan tarbiyaviy vositalarning o'rni va ahamiyati juda katta. Tarbiya jarayonining samaradorligi, asosan, maqsadga yo'naltirilgan va tizimli yondashuvni ta'minlashga bog'liq. Shu bilan birga, yangi O'zbekiston sharoitida tarbiya jarayoni "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasi" asosida amalga oshirilishi belgilangan bo'lib, bu konsepsiya davlatning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy taraqqiyot yo'lida mustahkam ma'naviy asos yaratishni nazarda tutadi.

Mazkur konsepsiyaga muvofiq, boshlang'ich sinf o'quvchilarini tarbiyalashda quyidagi muhim fazilatlar asosida tarbiya berish vazifasi qo'yilgan:

Quidagi jadva

Yo'q.	Tarbiyalash Fazilati	Tarbiyaviy Maqsad
--------------	-----------------------------	--------------------------

1	Vatanga sadoqat	O'zbekistonning tarixi va madaniy inerosiga hurmatni kuzatuvchilari.
2	Halol tadbirkorlik	Yoshlarni halol inehnat va tadbirkorlikka undash, ular orasida tadbirkorlik ruhini rivojlantirish
3	Irodalik	O'quvchilarda qat'iyat va foydalanish uchun
4	Maflkuraviy imm	O'Quvchilarda Maflku
5	Batafsil ma'lumot	O'quvchilarda mehr-inunivvat, insonparvar
6	Mas'uliyat	O'quvchilarda o'z faoliyati va jamiyat oldidagi mas'uliyatni uning etishni o'rgatish.
7	Tolerantlik	O'quvchilarda boshqa inillatlar va madaniyatlar
8	Huquqiy m	O'Quvchilarga Huq
9	Innovatsion fikrlash	O'quvchilarda i
10	Mehnatsevarlik	O'quvchilarda inehnatga hurmatni saqlash, samarali ishlashni o'rgatish.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining tarbiyasi jarayonida, albatta, muhim ahamiyatga ega bo'lgan 10 ta sifat, fazilat va ko'nikmalarni shakllantirish zarurati mavjud. Ushbu fazilatlar va ko'nikmalar, o'quvchilarning ma'naviy va axloqiy rivojlanishida asosiy omil hisoblanadi. Shuningdek, tarbiya jarayonida real sharoitlar va imkoniyatlarga mos ravishda tarbiya vositalarini tanlash va qo'llash muhim hisoblanadi. Bu jarayonni samarali tashkil etish uchun pedagoglar o'quvchilarni har tomonlama rivojlantirishni ko'zda tutuvchi vositalardan foydalanishlari zarur.

O'zbekistonda so'nggi yillarda boshlang'ich ta'limda madaniy sayohat vositasi muhim tarbiyaviy resurs sifatida ajralib turmoqda. Bu jarayon, o'quvchilarga mamlakatning eng qadimiy obidalarini, shaharlarini va urf-odatlarini tanishtirishga qaratilgan ekskursiyalar orqali amalga oshiriladi. Bunday sayohatlar orqali o'quvchilarda vatanparvarlik, millatparvarlik, milliy g'urur, sadoqat va boshqa ijtimoiy fazilatlar shakllanadi. Buning natijasida, o'quvchilarda o'z tarixiga, madaniyatiga va an'analariga bo'lgan

hurmat va e'tibor kuchayadi, ular o'zlarini millatning ajralmas qismi sifatida his qilishni boshlaydilar.

Shuningdek, boshlang'ich ta'limda qo'llaniladigan tarbiya vositalarining qulay, oson va keng imkoniyatlarga ega bo'lishi zarur. Bu vositalar o'quvchilarning shaxsiy fazilatlarini rivojlantirishga xizmat qilish bilan birga, ular orasida ijtimoiy, axloqiy va estetik ko'nikmalarni shakllantirishga ham xizmat qiladi. Shunday qilib, tarbiya jarayonida milliy qadriyatlarni hisobga olish, zamonaviy pedagogik yondashuvlarni amalga oshirish va o'quvchilarga to'g'ri tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishning muhimligini ta'kidlash lozim.

3. Boshlang'ich bosqichda tarbiyaning asosiy yo'nalishlari

Yangi O'zbekiston taraqqiyotining hozirgi bosqichida boshlang'ich ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri bolalarda ijtimoiy-pedagogik jihatdan zarur bo'lgan sifatlarni shakllantirish, ularni jamiyatga munosib shaxs sifatida tayyorlashdan iboratdir. Shu nuqtai nazardan, boshlang'ich bosqichda amalga oshirilayotgan tarbiyaviy faoliyat turlarining ko'pligi va mazmunan boyligi alohida e'tibor talab qiladi. Jumladan, quyidagi tarbiya yo'nalishlari bugungi kundagi dolzarb masalalardan biri sifatida e'tirof etiladi:

1. Fuqarolik tarbiyasi: huquqiy ong va milliy identitet asoslari

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida fuqarolik tarbiyasini shakllantirish – ularning shaxsiy, oilaviy, jamiyat va davlat oldidagi huquqiy hamda ma'naviy mas'uliyatini uyg'otishga xizmat qiladi. Bu tarbiya turi bolalarning 7-11 yosh oralig'ida – shaxsiyat shakllanishining muhim davrida – amalga oshiriladi. Ular o'z oilasi, Vatani, milliy qadriyatlari, ajdodlari merosi va xalqining buguni hamda kelajagiga bo'lgan sadoqat asosida tarbiyalanishi zarur. Ayniqsa, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida belgilangan asosiy prinsiplar – shaxsning erkinligi, huquqiy tengligi, Vatanparvarlik va insonparvarlik g'oyalari – fuqarolik tarbiyasining poydevorini tashkil etadi.

Bunda o'quvchilarga fuqarolik huquqlari va burchlari, shuningdek, ularning kundalik hayotdagi ifodasi haqida dastlabki

tushunchalar beriladi. Ta'lim mazmuniga O'zbekiston tarixining muhim bosqichlari, buyuk ajdodlarimizning hayoti va faoliyati, milliy ramzlarimiz, Konstitutsiya va Davlat madhiyasining mazmuni kiritilishi, o'quvchilarni o'z shaxsiyligini milliy identitet bilan uyg'unlashtirishga yo'naltiradi.

Shuningdek, fuqarolik tarbiyasi jarayonida o'quvchilarning ijtimoiy faolligini oshirish, maktab va jamiyat hayotida ishtirok etishga bo'lgan tayyorgarligini mustahkamlash ham muhim hisoblanadi. Bu borada "Yangi O'zbekiston – yangi imkoniyatlar mamlakati" tamoyiliga asoslangan holda har bir bola jamiyatning teng huquqli a'zosi sifatida e'tirof etilishi zarurligi ta'kidlanadi.

Boshlang'ich ta'limda iqtisodiy tarbiyaning mazmuni va ahamiyati: milliy-akademik talqin

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti sharoitida ta'lim tizimi oldida turgan muhim vazifalardan biri yosh avlodni iqtisodiy ong, mehnatsevarlik va tejamkorlik ruhida tarbiyalashdir. Xususan, boshlang'ich sinf o'quvchilarida iqtisodiy tarbiyani shakllantirish, ularni hayotda halol mehnat bilan boylik orttirish, oilaviy va ijtimoiy farovonlikka hissa qo'shish g'oyalariga yo'naltirish – barqaror iqtisodiy tafakkur va mas'uliyatli fuqaro etib voyaga yetkazishning muhim bosqichidir.

Iqtisodiy tarbiya – bu nafaqat moddiy boylikni qadrlash, balki bolalarda pulga, mol-mulkka, mehnatga va resurslarga nisbatan ongli, mas'uliyatli va halol munosabatni shakllantirishdir. Bu jarayonda 7–11 yosh oralig'idagi o'quvchilarning ongida halol mehnat orqali muvaffaqiyatga erishish mumkinligi, boylik va farovonlik – aynan o'zining ezgu intilishi, sabr-toqati va fidoyiligi natijasida yuzaga kelishi lozimligi haqidagi tasavvurlarni mustahkamlash muhimdir.

Boshlang'ich bosqichda iqtisodiy tarbiya quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

- **Tejamkorlik va isrofgarchilikka qarshi immunitet shakllantirish.** Bolalarga real hayotdagi oddiy misollar (masalan, suv va elektr energiyasidan oqilona foydalanish, maktabda qog'ozni

tejash, oziq-ovqatni isrof qilmaslik) orqali iqtisodiy resurslar qadri o'rgatiladi.

• **Mehnatning qadri va natijasi.** Har bir o'quvchida mehnat natijasini qadrlash, o'z mehnati evaziga biror narsaga erishish hissini shakllantirish zarur. Bu orqali ularda sabr-toqat, intiluvchanlik, javobgarlik kabi fazilatlar rivojlanadi.

• **Dangasalik va tayyorga ayyorlikka qarshi ongli immunitet.** O'z mehnatini qadrlamagan, begona boylikka ko'z olaytirgan, ishga dangasa qaragan shaxsning kelajagi bo'lmasligi haqidagi g'oyalar milliy ma'naviyatga tayanib tushuntiriladi. Bu borada Alisher Navoiy, Ahmad Yassaviy, Mahmud Zamakhshariy kabi buyuk ajdodlarimiz asarlarida ilgari surilgan mehnat falsafasidan foydalanish ayni muddaodir.

Milliy ta'lim tizimida yangi joriy etilgan "Tarbiya" fani – bu jihatlarni samarali amalga oshirishda muhim vositaga aylanishi mumkin. Ushbu fandan foydalanish orqali o'quvchilar nafaqat iqtisodiy bilimlar, balki iqtisodiy axloqiy qadriyatlar asosida shakllangan shaxsiy fazilatlarni ham egallaydilar.

Shuningdek, iqtisodiy tarbiyani mahalliy an'analar va oila institutining ijtimoiy-madaniy funksiyasi bilan uyg'unlashtirish, ayniqsa muhimdir. Zero, o'zbek xalqining qadimiy maqoli – "*Halol mehnat – halol rizq*" – iqtisodiy tarbiyaning g'oyaviy mezonlaridan biri sifatida o'quvchilarning ongiga chuqur singdirilishi lozim.

Boshlang'ich ta'limda ekologik tarbiya: barqaror taraqqiyot va milliy qadriyatlar asosida yondashuv

Bugungi globallashuv va ekologik muammolar keskin tus olayotgan bir davrda jamiyat oldida ekologik ongli, tabiatga nisbatan mas'uliyatli va g'amxo'r munosabatni egallagan avlodni tarbiyalash dolzarb vazifa sifatida maydonga chiqmoqda. Shu ma'noda, boshlang'ich ta'lim bosqichida ekologik tarbiyaning samarali yo'lga qo'yilishi – kelajakda atrof-muhitni muhofaza qilishga tayyor, ijtimoiy mas'uliyatni his qiladigan fuqarolarni shakllantirishning muhim bosqichidir.

Ekologik tarbiya – bu o'quvchilarda tabiiy muhitga ongli

munosabat, tabiat va inson o'rtasidagi uyg'unlikni anglash, ekologik mas'uliyat, tabiatni asrash va avaylab ishlatishga doir ko'nikmalarni rivojlantirishdan iboratdir. Ayniqsa, 7–11 yosh oralig'i bolaning dunyoqarashi shakllanadigan davr bo'lib, unda tabiiy hodisalarni idrok qilish, his qilish va anglash ehtiyoji kuchli bo'ladi. Shuning uchun boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik madaniyatni shakllantirish pedagogik jarayonning uzviy qismi sifatida ko'rilishi kerak.

Ekologik tarbiyaning asosiy yo'nalishlari:

• Tabiiy muhitga mehr va g'amxo'rlik hissinini uyg'otish.

O'quvchilarda hayvonot va o'simlik dunyosiga nisbatan mehr-oqibatli munosabat, jonli tabiatni qadrlash, unga zarar yetkazmaslik g'oyalari singdirilishi lozim. Bunda mahalliy ekotizimlar, O'zbekistonning noyob tabiiy zaxiralari va muhofaza qilinadigan hududlar haqida tushunchalar berish zarur.

• Tabiatga asoslangan didaktik tajribalar va kuzatuvlar.

Maktab o'quv-dala maydonchalari, bog'lar, botanika bog'lari va hayvonot bog'lariga tashriflar orqali bolalarning bevosita tabiat bilan aloqasi mustahkamlanadi. Bu orqali ular faqat bilim emas, balki chuqur hissiy idrok va javobgarlik tuyg'usini ham egallaydi.

• Milliy qadriyatlarga asoslangan ekologik tarbiya.

O'zbek xalqining qadimiy an'analari tabiatga mehr, daraxt ekish, suvni isrof qilmaslik, chorva va o'simliklarni asrash singari tushunchalar muhim o'rin tutgan. Jumladan, qadimda *"Daraxt ek – savob top"*, *"Suv hayot manbai"*, *"Yerni yerla – yer seni boqadi"* kabi maqollar orqali xalq ekologik madaniyatni avloddan-avlodga o'rgatgan. Bu qadriyatlarni dars jarayonida ham qo'llash orqali bolalarning ekologik madaniyati mustahkamlanadi.

• Ekologik muammolar haqida muhokamalar.

O'quvchilarga global va mahalliy ekologik muammolar – chiqindilar, iqlim o'zgarishi, o'rmonlarning qisqarishi va suv tanqisligi haqida sodda, ammo ta'sirchan ma'lumotlar berish orqali ularning ekologik ongini shakllantirish mumkin.

Shuningdek, ekologik tarbiya jarayonida **STEAM yondashuvi**

asosida tabiatshunoslik fanlari bilan integratsiyalashgan loyihalar, masalan, "Yashil maktab", "Ekobog'", "Tabiatni sevaman – uni asrayman" kabi kichik loyiha ishlari orqali o'quvchilarning amaliy ishtirokini ta'minlash muhimdir.

Umuman olganda, ekologik tarbiya – bu nafaqat ta'limiy, balki axloqiy-madaniy tarbiya bo'lib, u o'quvchining atrof-muhitga nisbatan axloqiy pozitsiyasini, yashash tarzini, iste'mol madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Bunday tarbiyaning muvaffaqiyati esa milliy qadriyatlarga tayanilgan, zamonaviy yondashuvlar bilan uyg'unlashgan ta'lim-tarbiya tizimi orqali ta'minlanadi.

Boshlang'ich ta'limda huquqiy tarbiya: shaxsning huquqiy ongini shakllantirishda milliy yondashuv

Yangi O'zbekiston taraqqiyot konsepsiyasida fuqarolik jamiyatini shakllantirish, qonun ustuvorligini ta'minlash va har bir fuqaroning huquqiy madaniyatini oshirish eng muhim yo'nalishlardan biri sifatida belgilangan. Bu borada jamiyatning eng muhim bo'g'ini – yosh avlodni tarbiyalashda, xususan, boshlang'ich ta'lim bosqichida huquqiy ong va huquqiy madaniyatni shakllantirish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Huquqiy tarbiya – bu o'quvchilarda shaxsiy huquq va erkinliklar, majburiyatlar va burchlar to'g'risida to'liq, tizimli va ongli tushuncha hosil qilish, ularni amalda qo'llay olish malakasini rivojlantirishga qaratilgan uzluksiz tarbiyaviy jarayondir. 7–11 yosh oralig'i bolaning "Men"lik tuyg'usi, ya'ni o'zini shaxs sifatida anglash jarayoni bosqichma-bosqich shakllanadigan davr bo'lib, bu bosqichda u o'z huquqlari haqida tushunchaga ega bo'ladi. Biroq, kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, aynan shu yoshda bolalar burch va majburiyatlarni yetarlicha chuqur anglay olmaydi. Bu esa, tarbiya jarayonini har tomonlama muvozanatlashtirishni talab etadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida huquqiy tarbiyaning asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

- **Huquq va burch uyg'unligi.** O'quvchilarga inson huquqlari ularning erkinliklaridan tashqari, jamiyat oldidagi mas'uliyat

va majburiyatlar bilan chambarchas bog'liqligi haqida hayotiy misollar orqali tushuntiriladi. Masalan, maktab nizomlariga rioya qilish, tengdoshlariga nisbatan hurmat, jamoat mulkini asrash, o'z vaqtida topshiriq bajarish kabilar orqali huquq-burch uyg'unligi amaliy o'rgatiladi.

• **Konstitutsiyaviy bilimlarning sodda shaklda berilishi.** O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, "Bola huquqlari to'g'risida"gi Konvensiya kabi hujjatlardagi asosiy modda va tushunchalar boshlang'ich sinf o'quvchilariga yoshiga mos, badiiy-axloqiy kontekstda tushuntiriladi. Masalan, darslarda "Bola va qonun" nomli kichik loyihalar, rolli o'yinlar, adabiy-badiiy sahna ko'rinishlari orqali ushbu mavzular yoritilishi mumkin.

• **Milliy qadriyatlar asosida huquqiy madaniyat shakllantirish.** O'zbek xalqining qadimiy urf-odatlar, odob-axloq me'yorlari aslida huquqiy tarbiyaning milliy ildizidir. Masalan, ota-onani hurmat qilish, kattalarga itoat, mehnatkashlik, adolat, insofilik, halollik – bularning barchasi jamiyatdagi huquqiy ijtimoiy tartibning asosiy tayanchlaridir. Bu qadriyatlarni huquqiy ong bilan uyg'unlashtirish o'quvchilarda chuqur ichki motivatsiya hosil qiladi.

• **Shaxsiy mas'uliyatni rivojlantirish.** O'quvchilarni turli holatlarda mustaqil qaror qabul qilishga, mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga o'rgatish – huquqiy tarbiyaning amaliy jihatidir. Bu orqali ular jamiyatda faol va ongli ishtirokchi bo'lishga tayyorlanadi.

Huquqiy tarbiya orqali o'quvchilarning ijtimoiy-huquqiy faolligi, fuqarolik pozitsiyasi va davlat ramzlariga nisbatan hurmat tuyg'usi shakllanadi. Ayniqsa, "Tarbiya" fani va boshlang'ich sinf darslarida huquqiy mavzularni o'zaro integratsiya qilish orqali bu tarbiyani tizimli va samarali amalga oshirish mumkin.

Milliy maqollar – *"Qonun bilan yur, qomimga yetursan"*, *"Huquqing bor, burching ham bor"* – kabi iboralarni dars jarayonlarida qo'llash bolalarda huquqiy tushunchalarning milliy asosda shakllanishiga xizmat qiladi.

Mustaqil ta'lim uchun savollari:

1. Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonining mazmuni va uning pedagogik mohiyati nimalardan iborat?

Ushbu savolga javob berishda tarbiya mazmunining tarkibiy qismlari – axloqiy, estetik, huquqiy, ekologik, jismoniy va mehnat tarbiyasi jihatlarini, shuningdek, O'zbekiston Respublikasining ta'lim siyosatidagi tarbiya ustuvorliklari asosida tahlil qiling. Boshlang'ich ta'limda tarbiya –shaxsni har tomonlama kamol toptirish va milliy qadriyatlarga sadoqat ruhida voyaga yetkazish vositasi sifatida qaraladi.

2. Boshlang'ich ta'limda tarbiya vositalari va ularning ta'sirchanlik omillari nimalardan iborat?

Bu savol orqali o'quvchilarning yosh xususiyatlari va qiziqishlariga mos tarbiya vositalari – xalq og'zaki ijodi (ertaklar, maqollar, topishmoqlar), didaktik o'yinlar, multfilmlar, adabiy-badiiy matnlar, teatr ko'rinishlari, milliy bayramlar, oilaviy an'analar, maktab muhitining o'rni haqida fikr yuriting. Shu bilan birga, zamonaviy axborot-kommunikatsiya vositalarining tarbiyadagi ijobiy va salbiy jihatlarini ham tahlil eting.

3. Boshlang'ich ta'limda amalga oshiriladigan tarbiya turlarining eng muhimlari qaysilar va nega ular ustuvor hisoblanadi?

Javobda axloqiy, fuqarolik, ekologik, huquqiy va iqtisodiy tarbiyalarni chuqur tahlil qiling. Ayniqsa, yangi O'zbekiston sharoitida fuqarolik ongini shakllantirish, atrof-muhitga ongli munosabatni rivojlantirish, huquqiy madaniyatni erta yoshdan boshlab o'rgatish kabi tarbiya turlari nega dolzarb ekani ilmiy asosda yoritilsin. Bu turlar milliy taraqqiyot strategiyasi va ijtimoiy barqarorlik uchun negiz bo'lib xizmat qiladi.

4. Yangi O'zbekiston sharoitida boshlang'ich ta'limda amalga oshiriladigan tarbiya turlarini chuqur o'rganing va ularni milliy qadriyatlar asosida izohlang.

5. Bu savol orqali talabadan tarbiyaning yangi davr talablari asosidagi turlari – iqtisodiy, axloqiy, estetik, ekologik, huquqiy, jismoniy va ruhiy-ma'naviy tarbiyalarni milliy-madaniy

muhit bilan bog'lab o'rganish talab etiladi. Har bir tarbiya turi bo'yicha xalq og'zaki ijodi namunalari, milliy bayram va urf-odatlarini, Konstitutsiyaviy va "Yangi O'zbekiston – taraqqiyot strategiyasi"dagi tarbiya yondashuvlarini tahlil etish so'raladi.

Pedagogik amaliyot topshirig'i: Iogann Berngard Bazedovning filantropik pedagogik qarashlarini o'zlashtirish

Mashhur nemis pedagogi **Iogann Berngard Bazedov (1723–1790)** tomonidan ilgari surilgan filantropiya (insonsevarlik) g'oyasi Yevropa pedagogik tafakkurining taraqqiyotida chuqur iz qoldirgan bo'lib, u zamonaviy didaktikaning asosiy tamoyillaridan biri sifatida tan olingan. Uning fikricha, ta'limning bosh maqsadi yosh avlodni **amaliy hayotga tayyorlash, insoniy fazilatlar asosida kamol toptirish**dan iboratdir. Mazkur yondashuv hozirgi kunda O'zbekiston ta'lim tizimida "Inson qadri uchun" g'oyasi bilan hamohang tarzda takomillashmoqda.

Bazedovning ta'limga insonparvarlik bilan qarashida asosiy diqqat markazida **bolaning psixologik xususiyatlari, individual qobiliyatlari va tug'ma salohiyati** turadi. U pedagogik jarayonda har bir bolaning shaxsiy imkoniyatlarini ochib berish va bu salohiyatni rivojlantirishni insonsevarlik asosida yo'lga qo'yishni taklif qiladi. Bu borada, ayniqsa, **shaxsga yo'naltirilgan ta'lim** konsepsiyasi asosiy metodologik mezon sifatida e'tirof etiladi.

Bazedov boshlang'ich ta'limni bolaning amaliy faoliyatga tayyorgarligining boshlang'ich bosqichi sifatida ko'radi va ta'lim jarayonida **mas'ul metodning ustuvor rolini** ta'kidlaydi. Uningcha, o'quvchilar har qanday tushunchani mustahkamlash va hayotiy kompetensiyalarni shakllantirishda doimiy amaliy mashqlar orqali muvaffaqiyatga erishadi. Bu yondashuv bugungi kunda boshlang'ich ta'limda qo'llanilayotgan STEAM yondashuvi, kompetensiyaviy ta'lim, faol metodlar (loyiha, rol, muammo asosidagi o'qitish) bilan uyg'unlashadi.

Shu munosabat bilan, Bazedov g'oyalari zamonaviy O'zbekiston ta'lim tizimining quyidagi tamoyillari bilan mushtarakdir:

• **“Inson qadri uchun”** tamoyiliga asoslangan shaxsiy yondashuv;

• Har bir bolaning tug‘ma salohiyatini aniqlash va rivojlantirish;

• **Amaliyotga yo‘naltirilgan o‘qitish**, ya‘ni o‘rgatish emas, balki hayotga tayyorlash;

• O‘quvchining faol subyekt sifatidagi roli, ya‘ni “bilim oluvchi emas, bilim yaratuvchi” pozitsiyasi;

• **Milliy qadriyatlar asosida axloqiy kamolotga** yo‘naltirilgan tarbiya.

Ushbu pedagogik yondashuv bugungi O‘zbekiston boshlang‘ich ta‘limida o‘z ifodasini topmoqda. Xususan, Davlat boshlang‘ich ta‘lim standartlarida amaliy mashg‘ulotlar, mustaqil fikrlash, ijtimoiy moslashuv, milliy-mehnat qadriyatlariga hurmat kabi yo‘nalishlar Bazedov fikrlarining zamonaviy talqini sifatida ko‘rish mumkin.

13-mavzu: Boshlang‘ich ta‘lim jarayonida milliy tarbiya berish metodikasi

Reja:

1. *Milliy tarbiyaning mohiyati va mazmuniy yo‘nalishlari*
2. *Boshlang‘ich ta‘lim tizimida milliy tarbiya tamoyillari*
3. *Boshlang‘ich sinflarda milliy tarbiyani amalga oshirishning samarali yo‘llari*

Tayanch tushunchalar:

Tarbiya — shaxsni har tomonlama rivojlantirish va kamolga yetkazishga qaratilgan, ijtimoiy-tarbiyaviy jarayon bo‘lib, u oila, maktab va jamiyat orqali amalga oshadi. O‘zbek pedagogik merosida tarbiya — avlodlar o‘rtasidagi axloqiy-ma‘naviy tajriba uzviyligining asosiy ko‘rinishidir. Tarbiyada qadimiy maqol “Yaxshi otadan – yaxshi tarbiya” tamoyil sifatida qaraladi.

Milliylik — har bir xalqning o‘ziga xos urf-odatları, qadriyatlari, til, din, tarix va madaniyatida namoyon bo‘ladigan

ijtimoiy-ma'naviy hodisadir. Boshlang'ich ta'limda milliylik tarbiyasi o'quvchilarda milliy g'urur, vatanparvarlik va o'zlikni anglash hissini mustahkamlaydi.

O'quvchi — ta'lim-tarbiya jarayonining faol subyekti, o'zining aqliy, jismoniy va ma'naviy salohiyatini namoyon etuvchi yosh shaxsdir. U bilim olish, axloqiy-me'yorlarga amal qilish orqali ijtimoiy hayotga moslashadi.

Shaxs — o'z fikriga, axloqiy qarorlariga, dunyoqarashiga ega, ijtimoiy faollik ko'rsata oladigan yetuk insondir. Milliy tarbiya orqali barkamol shaxsni shakllantirish davlatimizning muhim maqsadlaridan biridir.

G'oya — ma'naviy-axloqiy, siyosiy va ijtimoiy qadriyatlarning asosiy yo'nalishini belgilovchi, jamiyatni birlashtiruvchi mafkuraviy asosdir. Milliy g'oya o'quvchilarning ongini uyg'otadi, ularni ezgulikka chorlaydi.

Fazilat — insonning halollik, kamtarlik, odob, sabr-toqat, mehnatsevarlik kabi ijobiy axloqiy sifatlarini ifodalaydi. O'zbek adabiyoti va xalq og'zaki ijodida fazilatli inson timsoli yuqori qadrlangan.

Ong — insonning borliqni anglash, fikrlash, tahlil qilish va xulosa chiqarish qobiliyatidir. Tarbiya ongli munosabat, vijdonli harakat va mustahkam e'tiqod shakllanishiga xizmat qiladi.

Qalb — insonning his-tuyg'ular, muhabbat, ezgulik, insof, vijdon va e'tiqod manbaidir. Milliy tarbiya qalb pokligi va ichki go'zallikni rivojlantirishga qaratilgan.

Axloq — jamiyatda qabul qilingan xulq-atvor me'yorlariga asoslangan axloqiy tushunchalar majmuasidir. Boshlang'ich ta'limda axloqiy tarbiya bolalarda odob, hurmat, mas'uliyat, halollik kabi fazilatlarini shakllantiradi.

Dunyoqarash — insonning olam, jamiyat va insoniyat haqidagi qarashlari tizimidir. U tarbiya orqali shakllanib boradi va milliy g'oya bilan uyg'unlashadi. Ijobiy dunyoqarash mustaqil fikrlovchi, mas'uliyatli shaxsning belgisidir.

Jarayon — tarbiya va ta'limning bosqichma-bosqich,

izchil tarzda tashkil etiladigan tizimidir. Tarbiya jarayonida bilim, ko'nikma va fazilatlar o'zaro uyg'unlikda shakllanadi.

Ta'lim — bilim, ko'nikma va malakalarni tizimli ravishda shakllantiruvchi ijtimoiy jarayon. Tarbiya ta'lim bilan uyg'un bo'lgandagina shaxs har tomonlama rivojlanadi. O'zbek pedagogikasida “ta’limsiz tarbiya – quolsiz qo’l”, degan qarash mavjud.

Asos — har qanday pedagogik tizim, metodika yoki yondashuvning tayanch nuqtasi, nazariy negizidir. Milliy tarbiya metodikasining asosi o'zbek xalqining boy ma'naviy merosi, qadriyatlari va pedagogik tajribasiga tayanadi.

1. Milliy tarbiyaning mohiyati va mazmuniy yo'nalishlari

Boshlang'ich ta'lim jarayonida tarbiyaning bir qancha turlari qo'llanilmoqda. Shulardan biri — milliy tarbiya bo'lib, u o'quvchining shaxsiy kamolotida muhim o'rin tutadi. Milliy tarbiya deganda, avvalo, yosh avlodning o'z xalqining madaniy merosi, tarixiy xotirasi, tili, diniy e'tiqodi, urf-odatlar, an'analari va milliy qadriyatlari asosida shakllanishi tushuniladi. Bu jarayonda shaxsda milliy o'zlikni anglash, vatanparvarlik, insonparvarlik, hurfiylik kabi muhim fazilatlar qaror topadi.

Milliy tarbiyaning mazmuni o'zbek xalqining asrlar davomida sayqal topgan axloqiy-me'yorlari, oilaviy qadriyatlari, odat-an'analari bilan uzviy bog'liqdir. Jumladan, “Odob – elga ziynat”, “Yaxshi bola – elga toji” kabi maqollar milliy tarbiyaning xalqona ifodasidir. Tarbiya jarayonida o'quvchilarga nafaqat bilim berish, balki ularning qalbiga ezgulik, halollik, mehnatsevarlik, kattalarga hurmat, kichiklarga izzat kabi milliy ruhdagi fazilatlarini singdirish muhim vazifadir.

Bugungi kunda milliy tarbiyani shakllantirishda “Yangi O'zbekiston – yangi ta'lim” tamoyiliga asoslanib, ilg'or tajribalar va an'anaviy qadriyatlar uyg'unligida ishlash dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichi — bolaning shaxs sifatida shakllanishidagi eng muhim davr bo'lib, bu bosqichda berilgan milliy tarbiya butun hayoti davomida uning e'tiqodi va

dunyoqarashini belgilaydi.

Milliy tarbiya orqali o'quvchi o'zligini anglaydi, jamiyatda o'z o'rnini topadi va Vatanga sadoqatli, ezgu niyatli, ma'naviy yetuk shaxs bo'lib voyaga yetadi. Shu bois, milliy tarbiya — nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy-ma'naviy strategik masala sifatida qaralishi lozim.

Milliy tarbiyaning mazmuni va mohiyati. Boshlang'ich ta'lim tajribasida tarbiyaning bir necha turlari amal qilib kelmoqda. Ana Shunday tarbiya turlaridan biri milliy tarbiyadir.⁵

Milliy tarbiya — bu yosh avlodni muayyan xalqning mentaliteti, turmush tarzi, tarixiy-madaniy tajribasi, shuningdek, axloqiy-ma'naviy qadriyatlari asosida ongli ravishda voyaga yetkazish jarayonidir. Ushbu jarayon xalqning asrlar davomida shakllangan milliy qadriyatlar tizimi, urf-odat va an'analari, oila va jamiyatdagi ijtimoiy institutlar orqali amalga oshiriladi. Milliy tarbiyaning asosiy vazifasi – yosh avlod qalbida o'zlikni anglash, vatanparvarlik, xalqparvarlik, ma'naviy poklik kabi fazilatlarini shakllantirishdan iboratdir.

Milliy tarbiya mazmunan o'z xalqining dunyoni anglash usuli, axloqiy me'yorlari, madaniy-milliy yondashuvlari va tarixiy ongiga tayanadi. Bu esa uni boshqa tarbiya turlaridan ajratib turadi. Tarbiyaning bunday shakli, avvalo, jamiyatning ijtimoiy birligi va ma'naviy barqarorligiga xizmat qiladi. Tarixiy tajriba ko'rsatadiki, har qanday mustaqil jamiyatning kelajagi uning o'z milliy qadriyatlariga tayangan holda tarbiyalangan avlodlari bilan chambarchas bog'liqdir.

Milliy tarbiyaning g'oyaviy poydevorini milliy g'oya tashkil etadi. O'zbekiston Respublikasi Milliy ensiklopediyasida qayd etilishicha, milliy g'oya — bu har qanday millat hayotiga mazmun baxsh etuvchi, uni maqsad va manfaatlar sari yetaklovchi, o'z ichiga o'tmish, bugun va istiqbolni mujassamlashtiruvchi g'oyalar majmuasidir (5-jild, 666-bet). Milliy g'oya xalqni birlashtiradi, jamiyatni ezgu maqsadlarga yo'naltiradi va uning ijtimoiy-

⁵ Қараш: Қуронов М. Миллий тарбия. – Т.: “Маънавият”, 2006.

psixologik barqarorligini mustahkamlovchi mafkuraviy negiz sifatida xizmat qiladi.

O'zbek millati uzoq tarixiy davrlar davomida shakllangan o'ziga xos milliy g'oya tizimiga hamda unga tayanuvchi milliy tarbiya maktabiga ega. Bu maktab asosida buyuk ajdodlarimiz — Ahmad Yassaviy, Bahouddin Naqshband, Alisher Navoiy, Abdulla Avloniy, Mahmudxo'ja Behbudiy kabi allomalarning ma'naviy merosi, xalq og'zaki ijodi, urf-odatlari va islomiy axloqiy-ruhiy tamoyillari yotadi. Jumladan, Abdulla Avloniy "Tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot, yo najot, yo halokat masalasidir" deb bejiz aytmagan. Bu fikr milliy tarbiyaning beqiyos ahamiyatini ochib beradi.

Shu bois, milliy tarbiya — bu nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy, mafkuraviy va ma'naviy jarayon bo'lib, u yosh avlodni xalq va Vatan taqdiriga befarq bo'lmagan, o'zligiga sodiq, ma'naviy yetuk, sog'lom tafakkurli insonlar etib tarbiyalashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasining yangi milliy g'oyasi: insonparvarlik, ezgulik va bunyodkorlik

2020-yilning yanvar oyida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan mamlakatimiz taraqqiyotining yangi bosqichiga mos holda ilgari surilgan yangi milliy g'oya e'lon qilindi. Ushbu milliy g'oya uch asosiy g'oyaviy tamoyilga tayangan:

1. Insonparvarlik
2. Ezgulik
3. Bunyodkorlik

Mazkur g'oyalar zahirida zamonaviy O'zbekiston fuqarosining ijtimoiy-ma'naviy qiyofasini shakllantirish, davlat va jamiyat hayotida inson omilining ustuvorligini ta'minlash g'oyasi mujassamdir. Ushbu tamoyillar nafaqat milliy, balki umuminsoniy qadriyatlar bilan ham uzviy uyg'unlikda bo'lib, jahon hamjamiyatining ilg'or g'oyalari bilan hamohangdir.

Insonparvarlik – bu inson sha'ni, qadr-qimmatini, erkinligi va

huquqlarini e'tirof etish hamda ro'yobga chiqarishga qaratilgan jamiyat qurish konsepsiyasidir. Bu yondashuvda inson — davlat siyosati va ijtimoiy taraqqiyotning asosiy subyekti sifatida qaraladi. Insonparvarlik g'oyasi ilgari surilayotgan "Inson qadri uchun" degan tamoyilning tub mohiyatini tashkil etadi.

Ezgulik – bu inson va jamiyat hayotida ijobiy, ezgu niyat va maqsadlarni qaror toptirish, ularga amal qilish madaniyatini shakllantirishga yo'naltirilgan g'oyaviy yo'nalishdir. Ushbu prinsip qadimgi "Avesto" kitobida bayon etilgan "Ezgu fikr, ezgu so'z va ezgu amal" tamoyiliga tayanadi va xalqimizning asrlar davomida sayqal topgan ma'naviy merosini aks ettiradi.

Bunyodkorlik – bu shaxs, jamiyat va davlat faoliyatida yaratuvchanlik, ijodkorlik va barqaror taraqqiyotga intilish prinsipidir. Bunyodkorlik g'oyasi asosida adolatga tayanilgan, barqaror, farovon va erkin hayotni barpo etish davlat siyosatining bosh yo'nalishi sifatida qaralmoqda.

Diqqat bilan qaralganda, ushbu milliy g'oyada milliy qadriyatlar va umuminsoniy tamoyillar uyg'unlashgan holda o'z ifodasini topgan. Zero, insonparvarlik, ezgulik va bunyodkorlik har qanday taraqqiyotga intilgan jamiyat uchun muhim ma'naviy tayanch hisoblanadi.

Prezident tomonidan ilgari surilgan ushbu konsepsiya "Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari" degan bosh g'oya bilan yakdillashadi. Ushbu shior xalqimizning tarixiy xotirasi, zamonaviy orzu-intilishlari va kelajak avlodlar manfaatini ifodalovchi strategik tamoyildir. U, bir tomondan, milliy o'zlikni anglash, qadriyatlarni tiklashni nazarda tutsa, ikkinchi tomondan, ilm-fan, texnologiya va ma'naviy yuksalishga intilishni anglatadi.

Bu milliy g'oya nafaqat mafkuraviy konsepsiya, balki pedagogik amaliyotda, ayniqsa, boshlang'ich ta'lim tizimida tarbiyaviy ishlarning g'oyaviy asosini belgilaydi. Yosh avlodni Vatanga sadoqatli, ezgu niyatli, ijtimoiy faollikka tayyor, ijodkor va bunyodkor shaxs etib tarbiyalashda mazkur g'oyaning ilmiy-pedagogik asoslari muhim metodik tayanch bo'lib xizmat qiladi.

Zamonaviy O'zbekiston ta'lim tizimida milliy tarbiyaning pedagogik asoslari va o'ziga xos jihatlari

Bugungi kunda O'zbekiston ta'lim tizimida milliy tarbiya mazmuni va mohiyatining yangicha talqini shakllanmoqda. Bu jarayon mamlakatimizda ishlab chiqilgan yangi milliy g'oya asosida yo'lga qo'yilayotgani bilan ajralib turadi. Ya'ni, milliy tarbiya nafaqat umumiy pedagogika tamoyillariga asoslanadi, balki o'zbek xalqining boy ma'naviy merosiga, tarixiy tajribasiga va zamonaviy taraqqiyot talablariga ham tayangan holda takomillashib bormoqda.

Milliy tarbiya quyidagi asosiy pedagogik omillar negizida tashkil etiladi:

- Tarbiyaning samarali va maqbul metodlari: o'quvchining yosh xususiyatlari va shaxsiy ehtiyojlarini inobatga olgan holda tanlangan tarbiyaviy yondashuvlar.

- Tajribada sinovdan o'tgan va zamonaviy tarbiya texnologiyalari: axborot-kommunikatsiya vositalari, interaktiv metodlar, STEAM yondashuvi asosidagi integrativ usullar.

- Individual yondashuv asosidagi tarbiya uslublari: har bir o'quvchining ichki dunyosini chuqur tahlil qilish va shaxsiy rivojlanish sur'atlarini hisobga olgan holda tarbiya olib borish.

Ushbu komponentlar milliy tarbiyani boshqa tarbiya shakllaridan farqlantiruvchi omillar sifatida qaraladi. Milliy tarbiya o'z mazmunida jamiyatimizda asrlar davomida shakllangan xalq pedagogikasi, diniy-axloqiy qadriyatlar, oila va mahalla institutlarining tarbiyaviy imkoniyatlari bilan uyg'unlashadi.

Shuni alohida qayd etish joizki, milliy tarbiya quyidagi tamoyillar asosida amalga oshiriladi:

- Pedagogik jazodan imkon qadar chekinish va uning o'rniga ijobiy rag'batlantirish usullarini qo'llash;

- O'quvchilarda shakllangan ijobiy fazilatlarni e'tirof etish va mukofotlash orqali rag'batlantirish;

- Tarbiya jarayonida jamoaviylik, o'zaro hamkorlik, ota-ona, sinfdoshlar va ustozlar ishtirokini ta'minlash;

- Zamonaviy tarbiya yutuqlariga, ilmiy asoslangan

innovatsion pedagogik g'oyalarga tayangan holda faoliyat olib borish.

Ushbu tamoyillarni samarali qo'llash milliy tarbiyaning amaliyotda kutilgan natijalarini berishiga zamin yaratadi. Shu bilan birga, bu yondashuv milliy tarbiyaning ma'naviy-axloqiy, ijtimoiy-psixologik va shaxsiy taraqqiyotga xizmat qiluvchi o'ziga xos mazmunini belgilab beradi.

Milliy tarbiya – bu shunchaki odob-axloq darslari yig'indisi emas, balki shaxs kamolotining ildizlarini mustahkamlovchi, xalq ruhiyatini aks ettiruvchi, ma'naviy barkamollikni ta'minlovchi muhim pedagogik tizimdir. Uni amalga oshirishda o'zbek xalqining “Odob – elga ziynat”, “Yaxshi bola – elga toji” kabi milliy maqollariga tayanish, allomalarimizning tarbiya haqidagi fikrlarini amaliyotga tatbiq etish ayni muddaodir.

2. Boshlang'ich ta'lim tizimida milliy tarbiya tamoyillari

Boshlang'ich ta'lim bosqichida amalga oshiriladigan milliy tarbiya jarayoni, o'z mohiyati bilan, keng qamrovli milliy tarbiya tizimining ajralmas tarkibiy qismi sifatida qaraladi. Aynan shu bosqichda qo'yiladigan tarbiyaviy poydevor, keyingi yillarda bola shaxsining milliy ongi, ma'naviyati va dunyoqarashini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Boshlang'ich ta'limda milliy tarbiyani samarali tashkil etish quyidagi muhim jihatlar bilan belgilanadi:

- 7–11 yoshli o'quvchilarga dastlabki bosqichdayoq milliy tarbiya elementlarini singdirish – bu yoshda bolaning ongli idroki va emotsional qabul qilish qobiliyati faollashadi, shu bois, milliy ruhdagi tarbiya samarasi yanada barqaror bo'ladi;

- Boshlang'ich sinf o'quvchilarida milliy ong, milliy ruh va milliy axloqiy fazilatlarini shakllantirish – bunda Prezident ilgari surgan “Insonparvarlik”, “Ezgulik” va “Bunyodkorlik” g'oyalari g'oyaviy-tarbiyaviy mezon sifatida qo'llaniladi. Bu g'oyalar orqali o'quvchilarda xalqparvarlik, bag'rikenglik, hamkorlikka intilish kabi qadriyatlar rivojlantiriladi;

- O'quvchilarning milliy, ma'naviy va umuminsoniy

qadriyatlar bilan dastlabki tanishuvi – bunda xalq ogʻzaki ijodi, milliy bayramlar, urf-odatlar, oʻzbek adabiyotining namunalaridan foydalanish orqali bolalarda qadriyatga asoslangan tafakkur shakllantiriladi;

- Kichik yoshdagi oʻquvchilarni navbatdagi taʼlim bosqichlaridagi chuqurroq milliy tarbiya jarayoniga tayyorlash – bu esa tarbiyaning izchilligi, bosqichma-bosqichligi va barqarorligini taʼminlashga xizmat qiladi.

Shu jihatlari bilan boshlangʻich taʼlim milliy tarbiyaning asosi, negizi va yoʻnalish beruvchi dastlabki bosqichi hisoblanadi. Bu bosqichda bola shaxsiyatida “Kimman?”, “Qayerdanman?” kabi savollarga milliy va maʼnaviy javob topishga xizmat qiladigan tarbiyaviy faoliyatlar yoʻlga qoʻyiladi.

Milliy tarbiya tamoyillarini bolalarning yosh xususiyatlari, psixologik holati, oila va mahalla muhitidan kelib chiqib rejalashtirish lozim. Jumladan, Abdulla Avloniy, Mahmudxoʻja Behbudiy, Islom Karimov va Prezident Shavkat Mirziyoyev asarlarida bayon etilgan pedagogik fikrlar bu borada muhim nazariy asos vazifasini bajaradi.

Tarbiya jarayonining har bir bosqichida milliylik va umuminsoniylik uygʻunligiga eʼtibor qaratish, zamonaviy texnologiyalar bilan milliy qadriyatlarni integratsiyalash milliy tarbiyani yanada samarali amalga oshirish imkonini beradi.

Boshlangʻich taʼlim tizimida milliy tarbiyaning asosiy tamoyillari yuqorida koʻrsatilgan xususiyatlar negizida shakllanadi. Bu esa oʻz navbatida, oʻquvchilarning dastlabki bosqichdanoq milliy ong, milliy ruh va maʼnaviy immunitet bilan kamol topishini taʼminlaydi.

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev oʻzining “Insonparvarlik, ezgulik va bunyodkorlik – milliy gʻoyamizning poydevoridir” nomli asarida milliy gʻoyaga asoslangan holda amalga oshiriladigan milliy tarbiyaning quyidagi ustuvor yoʻnalishlarini taʼkidlab oʻtadi:

1. Fikr tarbiyasi – mustaqil va tanqidiy fikrlash, mantiqiy

xulosa chiqarish, ezgu niyatlar asosida qaror qabul qilishga o'rgatish;

2. Milliy qadriyatlar tarbiyasi – tarixiy ong, o'zlikni anglash, milliy an'ana va urf-odatlarini qadrlashni shakllantirish;

3. Umuminsoniy qadriyatlar tarbiyasi – insonparvarlik, bag'rikenglik, adolat, halollik kabi umumbashariy fazilatlarini rivojlantirish.

Ushbu metodologik yondashuv boshlang'ich ta'lim bosqichida milliy tarbiyani tizimli amalga oshirish uchun muhim g'oyaviy-pedagogik asos bo'lib xizmat qiladi. Uning doirasida milliy tarbiya quyidagi yo'nalishlarda olib borilishi ko'zda tutiladi:

- Fikr tarbiyasi asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish. Bu borada milliy g'oyamizning *Ezgulik* tamoyiliga asoslaniladi, ya'ni ezgu fikr, ezgu niyat va ezgu amallarni shakllantirishga qaratilgan metodik yondashuvlar qo'llaniladi. Bu o'quvchilarni ijobiy tafakkurga, ijodiy yondashuvga va axloqiy tanlov qilishga tayyorlaydi.

- Milliy qadriyatlartarbiyasi orqali o'quvchilarni xalqimizning boy ma'naviy merosiga hurmat ruhida voyaga yetkazish. Bu esa *Insonparvarlik* g'oyasi asosida amalga oshiriladi. Insonni qadrlash, unga rahm-shafqat ko'rsatish, jamiyatda har bir shaxsning o'rnini tushunish va hurmat qilish kabi qadriyatlar bu yondashuvning mazmuniy negizini tashkil etadi.

- Umuminsoniy qadriyatlar ruhidagi tarbiyada esa *Bunyodkorlik* g'oyasiga tayaniladi. Ushbu tamoyil asosida o'quvchilarda mehnatsevarlik, tashabbuskorlik, vatanparvarlik, bag'rikenglik, jamoaga foydali bo'lish kabi ijtimoiy faollikni shakllantirishga e'tibor qaratiladi. Ayniqsa, bunyodkorlik ruhida olib boriladigan faoliyatlar orqali bolalar jamiyat taraqqiyotiga hissa qo'shishga intiladi.

Mazkur yondashuvlar asosida shakllantirilgan milliy tarbiya tizimi o'quvchilarda mustahkam g'oyaviy immunitet, ma'naviy barqarorlik va hayotiy mas'uliyat tuyg'usini vujudga keltiradi. Bu esa ularning kelajakda jamiyatda faol, ijtimoiy mas'uliyatli va

vatanparvar fuqaro bo'lib shakllanishiga xizmat qiladi.

Shu bois, pedagogik jarayonda milliy tarbiya — bu shunchaki odob-axloq emas, balki shaxsiy va ijtimoiy kamolotning muhim kafolati sifatida ko'rilmog'i lozim. Uni boshlang'ich ta'limdan boshlab g'oyaviy izchillik bilan olib borish — zamonaviy ta'lim strategiyasining ajralmas tarkibiy qismidir.

Diqqat bilan qaralganda, boshlang'ich ta'lim bosqichida milliy tarbiyaning o'ziga xos pedagogik asoslari shakllanganligini ko'rish mumkin. Mazkur bosqichda milliy g'oyaga tayangan holda tarbiya jarayonini samarali tashkil etish turli xil ijtimoiy-madaniy muhitlar bilan uzviy bog'liqlikda kechadi. Ushbu muhitlar bola shaxsining shakllanishi va tarbiyasiga turlicha ta'sir etadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini milliy ruhda tarbiyalash quyidagi muhitlar orqali amalga oshiriladi:

1. Mikro muhit — bu eng yaqin ijtimoiy muhit bo'lib, o'z ichiga oila va ta'lim muassasasini oladi. Mikro muhitda bolaga milliy qadriyatlar, urf-odatlar, axloqiy me'yorlar bevosita amaliy faoliyat va shaxsiy namuna orqali singdiriladi. Masalan, o'qituvchining har bir harakati, ota-onaning o'z farzandiga bo'lgan munosabati, maktabdagi tarbiyaviy ishlar bevosita milliy tarbiyaning nazariy va amaliy yo'nalishlarini belgilaydi.

2. Mezo muhit — bu to'garaklar, mahalla, jamoat tashkilotlari va ijtimoiy guruhlarni o'z ichiga oladi. Bu muhit orqali bolalar ijtimoiylashadi, jamoada o'z o'rnini topadi va ijtimoiy munosabatlar orqali milliy qadriyatlarga yo'naltiriladi. Jumladan, folklor to'garaklari, sport, hunarmandchilik, badiiy ijod faoliyati orqali yoshlar o'z milliy ildizlariga bog'lanadi, o'zligini anglaydi va milliy iftixor tuyg'usini hosil qiladi.

3. Makro muhit — bu jamiyat miqyosidagi omillar, ya'ni ommaviy axborot vositalari, teatr, muzey, kutubxonalar, bayramlar, tantanali tadbirlar va jamoatchilik faoliyatlarini qamrab oladi. Bu muhit bolani umumiy ijtimoiy qadriyatlarga moslashtirish, milliy an'analarni kuzatish, ularga rioya qilish, ularni o'z hayotiga tatbiq qilish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Milliy

bayramlar – Navroʻz, Mustaqillik kuni, Mehrjon, til haftaligi kabi tadbirlar bolalarning qalbida milliy gʻurur va fuqarolik tuygʻularini uygʻotadi.

Mazkur muhitlarning har biri milliy tarbiya tizimining ajralmas qismi boʻlib, ular oʻzaro uygʻunlikda faoliyat yuritganida natija samaradorligi yanada oshadi. Mikro muhit – ichki tayanch, mezo muhit – ijtimoiy yoʻnaltiruvchi, makro muhit – umumlashtiruvchi va mustahkamlovchi omil vazifasini bajaradi.

Oʻzbek xalqining qadimiy maqoli bejiz aytilmagan: *“Yaxshi muhitda tarbiya topgan bola – elga manzur boʻladi”*. Shu bois, boshlangʻich taʼlimda milliy tarbiyani tashkil etishda bu muhitlarning har biri pedagogik jihatdan puxta tahlil qilinishi, rejalashtirilgan ishlar bilan uygʻunlashtirilgan holda olib borilishi zarur.

Milliy tarbiya — bu faqat oʻqituvchining emas, balki ota-ona, mahalla, ijtimoiy tashkilotlar, hatto davlatning umumiy gʻamxoʻrligiga tayanadigan koʻp qirrali jarayondir. Uni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun tarbiyaviy muhitlarning integratsiyasi pedagogik faoliyatning ustuvor yoʻnalishlaridan biri boʻlib qolishi lozim.

Boshlangʻich taʼlim bosqichida oʻquvchilarni milliy gʻoya asosida tarbiyalash jarayonida taʼsirchan vositalardan samarali foydalanish alohida ahamiyatga ega. Ayniqsa, yosh bolalarning maʼnaviy-axloqiy qarashlari shakllanish jarayonida ularga singdiriladigan tushuncha va qadriyatlar mazmun jihatdan chuqur va pedagogik jihatdan asosli boʻlishi lozim.

Milliy tarbiyani samarali amalga oshirishda quyidagi pedagogik vositalar ustuvor hisoblanadi:

- Tarbiyaning ahamiyatini ongli ravishda anglatish – oʻquvchiga tarbiyaning hayotiy zarurati, jamiyatdagi oʻrni va shaxsiy rivojlanishdagi roli tushuntiriladi. Bu orqali bolada oʻzini tarbiyalashga boʻlgan ehtiyoj shakllanadi. Tarbiyani qadrlash tuygʻusi insonning ichki dunyosiga singib ketishi uchun bu jarayon bosqichma-bosqich olib boriladi.

- Ezgu axloq qoidolari va milliy fazilatlariga ko'niktirish – bu vosita orqali bolalarga halollik, vatanparvarlik, kattalarga hurmat, mehnatsevarlik, bag'rikenglik kabi milliy axloqiy mezonlar tushuntiriladi va ularni amaliy faoliyatda qo'llash ko'nikmalari shakllantiriladi. Bu borada o'zbek xalq maqollari, allomalarning hikmatlari, milliy ertaklar, badiiy asarlar vositasidan keng foydalanish mumkin.

- Ijtimoiy faollik va amaliy natijadorlikka yo'naltirish – o'quvchilarni jamoada faol ishtirok etishga, foydali mehnatga, ijtimoiy tashabbusga undash orqali ularning shaxsiy mas'uliyatini oshirishga e'tibor qaratiladi. Bu vosita milliy g'oyamizning *Bunyodkorlik* tamoyiliga uyg'un bo'lib, o'quvchini jamiyatga foydali bo'lishga undaydi.

Mazkur vositalarni oqilona qo'llash, ularni bola psixologiyasi, yosh xususiyatlari, shaxsiy ehtiyojlari va qiziqishlariga moslashtirib tanlash, milliy tarbiyaning samaradorligini oshirishda hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qiladi.

Shu nuqtai nazardan qaralganda, boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun tarbiya vositalari faqat nazariy tushuncha emas, balki ular orqali hayotiy qadriyatlar va milliy o'zlik anglanadi, shaxsiy namuna va kundalik faoliyat orqali esa ular ongga singdiriladi.

Bugungi ta'lim jarayonida pedagoglar milliy qadriyatlarga asoslangan tarbiya vositalarini zamonaviy interaktiv metodlar bilan uyg'unlashtirish orqali ijobiy natijalarga erishmoqdalar. Ayniqsa, ta'limda teatr elementlari, rolli o'yinlar, milliy urf-odatlar asosida tashkil etilgan tadbirlar bu vositalarning ta'sirchanligini oshiradi.

3. Boshlang'ich sinflarda milliy tarbiyani amalga oshirishning samarali yo'llari

Boshlang'ich ta'lim bosqichida milliy g'oyaga asoslangan milliy tarbiyani samarali tashkil etish nafaqat o'quv-tarbiya jarayonining muhim vazifasi, balki yosh avlod qalbida milliy ong, ma'naviy ruh va vatanparvarlik g'oyalarini mustahkamlashning negizi hisoblanadi. Bunday tarbiya natijadorligini oshirish uchun

mas'ul shaxslar faoliyati aniq belgilanishi lozim.

Milliy tarbiya jarayonining mazmunan samarali va izchil amalga oshirilishini ta'minlashda quyidagi subyektlarning o'zaro hamkorligi muhim rol o'ynaydi:

1. Sinf rahbari – milliy tarbiya mazmunini rejalashtirish, uni o'quvchilar yosh xususiyatlariga mos tarzda tashkil etish va bu jarayonga ijtimoiy-psixologik muhit yaratish uchun mas'ul shaxs hisoblanadi. Sinf rahbari milliy bayramlar, odob-axloq mashg'ulotlari, ijtimoiy tadbirlar orqali o'quvchilarning milliy qadriyatlarga bo'lgan munosabatini shakllantiradi.

2. “Tarbiya” fani o'qituvchisi – o'quvchilarga milliy g'oyaning mazmuni, asosiy tushuncha va tamoyillarini tushuntirish, ularni milliy madaniyat, tarix, urf-odat va qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash uchun mas'uldir. Bu o'qituvchi o'quvchilarda mustahkam g'oyaviy immunitet va axloqiy mezonlar shakllanishiga xizmat qiladi.

3. Fan o'qituvchilari guruhi – o'z fanlari orqali milliy g'oyani integratsiyalash, ya'ni dars mazmunida milliylik, tarixiylik, o'zlikni anglash elementlarini singdirish orqali o'quvchilar dunyoqarashiga milliylik ruhini olib kiradi. Ular shuningdek o'quvchilar bilan individual ishlash orqali har bir bolaning shaxsiy tarbiyasini qo'llab-quvvatlashadi.

4. Maktab psixologi – o'quvchilar psixik rivojlanishida milliy ruhning shakllanishiga ta'sir etuvchi omillarni o'rganadi, shaxsiy va ijtimoiy o'zgarishlarni kuzatadi hamda milliy tarbiyani qo'llab-quvvatlaydigan psixologik muhitni shakllantiradi. Bu faoliyat bolaning qalbida o'zligini anglash, g'urur va milliy iftixor tuyg'ularini mustahkamlashga yordam beradi.

5. Maktab jamoasi – rahbariyatdan tortib texnik xodimlargacha bo'lgan barcha mutasaddilar hamkorlikda milliy tarbiya uchun zaruriy shart-sharoitlarni yaratishga xizmat qiladi. Jumladan, maktab kutubxonasi, tarbiya-tashviqot burchaklari, milliy meros targ'ibotlari, ota-onalar bilan hamkorlikdagi ishlanmalar va ko'rgazmalar orqali umumiy tarbiyaviy muhit yaratiladi. Maktab

jamoasi milliy tarbiya sifatini baholash, uning natijalarini tahlil qilish va mavjud muammolarni bartaraf etish bo'yicha jamoaviy mas'uliyatni o'z zimmasiga oladi.

Shunday qilib, boshlang'ich ta'limda milliy tarbiyani izchil va samarali amalga oshirish butun pedagogik jamoaning puxta rejalashtirilgan, hamkorlikda olib borilgan faoliyati bilan bog'liqdir. O'zbek xalq maqolida aytilganidek, *"Yaxshi boshlanish yarmi bitgan ishdir"*. Demak, boshlang'ich sinflarda asos solinadigan milliy tarbiya kelajak avlod ma'naviy kamolotining poydevoridir.

Boshlang'ich ta'lim tizimida milliy tarbiyaning samarali amalga oshirilishi o'quvchilarni nafaqat bilimlar bilan, balki ma'naviy qadriyatlar bilan boyitishni ham ta'minlaydi. Milliy tarbiyaning samaradorligini ta'minlashda mas'ul shaxslar tizimi muhim rol o'ynaydi. Bu mas'ullar o'quvchilarning milliy ongini rivojlantirish, ularni o'zining madaniyati, tarixiy merosi, va an'analariga bo'lgan hurmatini oshirishga xizmat qiladilar.

Boshlang'ich ta'limda milliy tarbiyaning samaradorligini baholashda quyidagi indikatorlar asosiy o'lchovlar sifatida qaraladi:

- O'quvchilar shaxsining insoniy talablar asosida shakllanishi – bu indikator o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy rivojlanishiga va ijtimoiy me'yorlarga mos keladigan fazilatlarining rivojlanishiga e'tibor qaratadi. O'quvchilarning milliy qadriyatlarni anglash, hurmat qilish va amal qilish ko'nikmalari shakllanishi kerak.

- O'quvchilar guruhida o'zaro ahillik va totuvlikning mavjudligi – milliy tarbiyaning samarali amalga oshirilishi guruhdagi ijtimoiy munosabatlarning yaxshilanishini ta'minlashi zarur. O'quvchilarning bir-biriga hurmat, yordam va hamjihatlikda bo'lishlari milliy g'oya asosida ijtimoiylikni oshiradi.

- Tarbiyasi og'ir o'quvchilar miqdorining kamligi – milliy tarbiyaning muvaffaqiyatli amalga oshirilganligini ko'rsatuvchi omillardan biri bu o'quvchilar orasida ijtimoiy va axloqiy muammolarning kamligi, shuningdek, ta'lim jarayoniga xalaqit beruvchi salbiy holatlarning yo'qligi hisoblanadi.

- O'quvchilararo pedagogik konfliktlarning pastligi – bu

indikator o'quvchilar orasidagi o'zaro munosabatlarni va ularning pedagogik jarayondagi o'zaro hurmatini aks ettiradi. Milliy tarbiya jarayonining samarali bo'lishi, shuningdek, konfliktlarni oldini olish, tenglikni saqlash va muammolarni do'stona hal qilishga asoslanadi.

- O'quvchilarning ijtimoiyligi – o'quvchilarning jamiyatga xizmat qilishga tayyor bo'lishi, jamoa faoliyatida ishtirok etishlari, o'zaro hamkorlikni rivojlantirishlari milliy tarbiyaning muhim natijasidir. Ular ijtimoiy javobgarlikni tushunib, milliy g'oyalar asosida harakat qilishga tayyor bo'lishlari kerak.

Mazkurindikatorlarasosidaboshlang'ichsinfo'quvchilarining milliy tarbiyalanganlik darajasi muntazam ravishda choraklik, yillik va yakuniy baholashlarda o'lchanadi. Sinf rahbari tomonidan amalga oshiriladigan nazorat bu jarayonning izchil va samarali amalga oshirilishini ta'minlaydi.

Bunday qilib, milliy'ich ta'limda tarbiya asoslari va uning amalga oshirish mexanizmlari o'ziga xos xususiyat ega bo'lib, bu soha ta'lim mexanizmlari, balki jamiyatning ijtimoiy ma'naviy va axloqiy rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Milliy - bu o'quvchilarda milliy identifikatsiyani kuzatish, ularda o'z xalqining tarixi, madaniyati va tarbiyasini hurmat qilish tuyg'usini rivojlantirishni maqsad qilgan tizi

Milliy tarbiyaning foydalaridan biri o'quvchilarda o'z el-yurtiga, ona zaminga va uning boy tarixiy merosiga nisbatan mustahkam hissiy va axloqiy munosabatlarni barqarordir. Shu bilan birga, milliy tarbiya jarayonida o'quvchilarni milliy o'z xalqining madaniy va tarixiy qadriyatlari bilan tanishtirish, balki ularni zamonaviy dunyoqarash, global yechish uchun zarur bo'lgan bilimlar va

hisoblash jadvalda milliy asoslari va uni amalga oshirish mexanizmlarining chuqur tahlili xulosasi. Jadvalda har bir asosiy jihat uchun amalga oshirishgan usullar va metodika aniq va mukammal ko'rinish.

Mustaqil ta'lim uchun savollar:

1. Milliy tarbiyaning mazmuni va mohiyati deganda nimani tushunasiz?

Milliy tarbiya — bu o'quvchilarga o'z xalqining madaniy, axloqiy, tarixiy va ijtimoiy qadriyatlarini o'rgatish, ularni o'z milliy identifikatsiyasini anglashga, milliy ozodlik, vatanparvarlik va jamiyatga foydali fuqarolar sifatida shakllantirishga qaratilgan tizimli jarayondir. Milliy tarbiyaning mazmuni, avvalo, milliy qadriyatlarni chuqur tushunish, o'z xalqining urf-odatlariga hurmat bilan qarash va undan foydalanishdan iborat. Mohiyati esa, o'quvchilarni o'zligini tanishga, milliy ruhda tarbiyalashga, jamiyatga foydali bo'lishga, axloqiy me'yorlarga rioya qilishga undaydi.

2. Boshlang'ich ta'limda milliy tarbiya asoslari nimalardan iborat?

Boshlang'ich ta'limda milliy tarbiya asoslari o'zida o'quvchilarga milliy tarix, madaniyat, urf-odatlar, milliy til va adabiyot orqali milliy o'zlikni anglashni, o'z vatani va xalqiga bo'lgan muhabbatni rivojlantirishni, vatanparvarlikni shakllantirishni, ijtimoiy va axloqiy mas'uliyatni oshirishni o'z ichiga oladi. Bu jarayon, o'z navbatida, o'quvchilarga umumxalq qadriyatlarini chuqurroq anglashga yordam beradi, ularda yuqori axloqiy fazilatlar, adolat, hurmat, mehnatsevarlik va jamoaviy ruhni rivojlantiradi.

3. Boshlang'ich ta'limda milliy tarbiyaning samaradorligi qanday indikatorlar asosida baholanadi?

Milliy tarbiyaning samaradorligi o'quvchilarning ijtimoiy, axloqiy va madaniy rivojlanishi asosida baholanadi. Samaradorlik indikatorlari sifatida quyidagilarni keltirish mumkin:

- o O'quvchilarda milliy qadriyatlar va urf-odatlarga hurmatni shakllantirish darajasi;

- o O'quvchilarning vatanga nisbatan o'zligini anglash darajasi;

- o Milliy va madaniy an'analarni o'rgatish bo'yicha faoliyatlarning intensivligi;

- o O'quvchilarda ijtimoiy mas'uliyat va vatanparvarlik hissi;

o O'quvchilarning jamiyatga va atrof-muhitga nisbatan ijobiy munosabati.

4. Milliy tarbiyaning samaradorligini aniqlash va baholash qanday mas'ullar tomonidan amalga oshiriladi?

Milliy tarbiyaning samaradorligini aniqlash va baholash pedagogik jarayonni boshqaruvchi mas'ullar tomonidan amalga oshiriladi. Bu o'qituvchilar, maktab rahbarlari, pedagogik jamoa, hamda ta'lim muassasalarining metodik xodimlari va ilmiy tadqiqotchilarni o'z ichiga oladi. Samaradorlikni baholashda o'quvchilarning axloqiy va ijtimoiy rivojlanishiga oid o'quv natijalari, metodik tadbirlar va darslarning samarasi hisobga olinadi. Shuningdek, milliy tarbiya sohasidagi baholash jarayonlari o'quvchilarni tarbiyalashda qo'llanilayotgan innovatsion metodlarni ham inobatga oladi.

Topshiriq: Pedagogik amaliyot

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning "Insonparvarlik, ezgulik va bunyodkorlik – milliy g'oyamizning poydevoridir" (Toshkent, 2021) nomli asarini diqqat bilan o'rganib chiqing va uning mazmunini mukammal tarzda o'zlashtirishga harakat qiling. Ushbu kitobda insonparvarlik, ezgulik va bunyodkorlik tamoyillari milliy g'oyaning asosini tashkil etishi, xalqimizning ma'naviy qadriyatlarini yuksaltirish va ijtimoiy taraqqiyotga erishishda ulardan qanday foydalanish zarurligi haqida batafsil so'z yuritilgan.

2. Yangi milliy g'oyaning asoslarini o'rganing va uning ijtimoiy hayotdagi ahamiyatini tushuning. Bu g'oya, asosan, millatning tarixiy merosi, madaniy qadriyatlari va ma'naviy salohiyatini mustahkamlashga qaratilgan bo'lib, uning zamonaviy dunyoda davomiy taraqqiyotini ta'minlashga qaratilgan muhim tamoyillarni o'z ichiga oladi.

3. Yangi milliy g'oya asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarini milliy tarbiyalashning samarali metodlarini o'zlashtiring. Bu, o'quvchilarga milliy qadriyatlar va o'z xalqining tarixiga

bo'lgan hurmatni shakllantirishga qaratilgan muhim pedagogik yondashuvlarni o'rganishni o'z ichiga oladi. Boshlang'ich ta'limda milliy tarbiyaning samaradorligini baholashda ishlatiladigan indikatorlar va mas'uliyatlarni o'zlashtirish zarur.

4. Boshlang'ich ta'lim tizimida milliy tarbiya asoslarini o'rganish va amalda qo'llash, o'quvchilarda vatanparvarlik, ma'naviyat va axloqiy fazilatlarni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu jarayonning samaradorligini baholashda pedagogik amaliyotning indikatorlari, jumladan, o'quvchilarning milliy qadriyatlar va axloqiy me'yorlarga nisbatan munosabati, ularning ijtimoiy faoliyati va jamiyatga foydali bo'lishdagi ishtiroki kabilar hisobga olinadi.

5. Shu tarzda, milliy tarbiyaning ta'lim jarayonidagi ahamiyatini tushunib, uni o'quvchilarga samarali tarzda yetkazish uchun zarur pedagogik metodlarni o'zlashtirish, milliy g'oya va qadriyatlarni hayotga tadbiq etishda katta rol o'ynaydi.

14-mavzu: Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonini takomillashtirishga doir yondashuvlar

Reja

- 1. Boshlang'ich ta'lim tizimida tarbiyaviy faoliyat samaradorligini oshirish ehtiyoji*
- 2. Tarbiya jarayoniga insonparvarlik tamoyillarini integratsiyalash zaruriyati*
- 3. Boshlang'ich ta'limda tarbiyaviy faoliyatni erkinlik va tenglik asosida tashkil etish yo'llari*

Tayanch tushunchalar

Kuchaytirish – mavjud pedagogik faoliyat samaradorligini oshirish, uning ta'sirchanligini kuchaytirish. Tarbiya jarayonini kuchaytirish orqali o'quvchilarda mustahkam ijtimoiy va axloqiy fazilatlarni shakllanadi.

Zaruriyat – muayyan faoliyatni amalga oshirishning ob'ektiv ehtiyoji. Boshlang'ich ta'limda tarbiyaviy ishlarni kuchaytirish,

global va milliy ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar sharoitida dolzarb ahamiyatga ega.

Insonparvarlashtirish – ta'lim va tarbiya jarayonida har bir bolaning qadr-qimmatini, erkin fikrlashi va ijodiy salohiyatini e'tiborga olish. Insonparvar yondashuv – O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonunida belgilangan asosiy prinsiplaridan biridir.

Demokratlashtirish – ta'lim jarayonida o'quvchi shaxsining fikriga hurmat bilan yondashish, teng huquqlilikni ta'minlash. Bu jarayon orqali o'quvchida fuqarolik mas'uliyati va ijtimoiy faollik shakllanadi.

Bilim – atrof-muhit, jamiyat, inson faoliyati haqidagi nazariy va amaliy ma'lumotlar majmui. Bilim tarbiya jarayonining negizidir, chunki u shaxsning ongli faoliyatini belgilaydi.

Ko'nikma – muayyan faoliyatni takroriy bajara olish qobiliyati. Tarbiyaviy jarayonda milliy qadriyatlarni singdirish orqali ijtimoiy ko'nikmalar shakllanadi.

1. Boshlang'ich ta'lim tizimida tarbiyaviy faoliyat samaradorligini oshirish ehtiyoji

Yangi O'zbekiston sharoitida boshlang'ich ta'limdagi tarbiya jarayonini takomillashtirishning nazariy va milliy-pedagogik asoslari

Zamonaviy O'zbekiston taraqqiyot bosqichida ta'lim-tarbiya tizimini tubdan isloh qilish, ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida tarbiyaviy jarayonni chuqurlashtirish, zamonaviy va milliy yondashuvlar asosida yangilash dolzarb pedagogik masala sifatida qaralmoqda.

Yangi O'zbekiston g'oyasiga tayangan holda, ta'limda insonparvarlik, ma'naviyat va milliy o'zlikni mustahkamlash tamoyillari asosida tarbiyaviy faoliyatni kuchaytirish zarurati kun tartibiga chiqdi. Bu yo'nalishda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrda e'lon qilingan PF-6108-sonli "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilmfan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni

muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Mazkur hujjatda boshlang'ich ta'limda tarbiya tizimini takomillashtirishga oid bir qator ustuvor vazifalar belgilab berilgan:

1. Tarbiya jarayonini modernizatsiya qilish – Bu, pedagogik faoliyatda zamonaviy yondashuvlar (innovatsion metodlar, axborot-kommunikatsion texnologiyalar, interfaol usullar) va milliy tarbiya vositalarini uyg'unlashtirish orqali o'quvchilarda ongli, faol, ijodiy shaxsni shakllantirishni nazarda tutadi.

2. Yuksak fazilatlar egasi bo'lgan avlodni tarbiyalash – Boshlang'ich sinf o'quvchilarining shaxsida vatanparvarlik, halollik, samimiyat, fidoyilik, mehnatsevarlik, boshqalarga hurmat kabi milliy axloqiy qadriyatlarni rivojlantirish muhim vazifa sifatida ko'riladi. Bu borada xalq og'zaki ijodi, urf-odatlar va ajdodlar merosi asosiy tarbiya vositasi bo'lib xizmat qilishi lozim.

3. Tug'ma qobiliyat va iste'dodlarni rivojlantirish – Har bir bolaning tabiiy salohiyatini erta aniqlab, uni yo'naltirish, o'quvchilarga shaxsiy yondashuv asosida ijtimoiy, estetik va intellektual qobiliyatlarni rivojlantirish uchun pedagogik sharoitlar yaratish. Bu borada milliy qadriyatlarga tayangan, bolalarning tabiiy dunyoqarashi va ijodiy tafakkurini rag'batlantiruvchi metodlar qo'llanilishi lozim.

4. Namunali shaxsiy sifatlarni shakllantirish – O'quvchilarda mustaqil fikrlash, o'zini boshqarish, ijtimoiy mas'uliyat, axloqiy intizom, muloqot madaniyati kabi fazilatlarini shakllantirish orqali jamiyatga foydali, ma'naviy barkamol shaxsni tarbiyalash. Bunda xalq pedagogikasi, ma'naviyat va ma'rifat targ'iboti, milliy g'oya asosiy yo'nalishlar bo'lib xizmat qiladi.

Shunday qilib, Yangi O'zbekiston davrida boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonini takomillashtirish nafaqat ta'limiy faoliyat, balki butun jamiyatning ma'naviy poydevorini mustahkamlashga qaratilgan strategik yo'nalish hisoblanadi. Bu esa, o'z navbatida, barkamol, milliy g'urur va o'zlikka ega bo'lgan, zamonaviy fikrlaydigan shaxslarni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ushbu vazifalarning samarali amalga oshirilishi natijasida boshlang'ich ta'lim tizimida tarbiyaviy faoliyatni yanada kuchaytirish imkoni paydo bo'ladi. Tarbiya jarayonining tizimli va bosqichma-bosqich tashkil etilishi pedagogik nuqtai nazardan maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Amaliy tajribalar va ilmiy-metodik izlanishlar shuni ko'rsatadiki, tarbiya ishlarini samarali olib borish uchun uni muayyan darajalarga ajratib tashkil etish eng maqbul usullardan biridir. Shu jihatdan qaralganda, quyidagi tarbiya bosqichlari amaliyotda sinovdan o'tgan va o'zini oqlagan:

1. Axborot-mazmuniy daraja – O'quvchilarga milliy va umuminsoniy qadriyatlar, odob-axloq me'yorlari, tarixiy-ma'naviy meros haqida dastlabki tushunchalarni shakllantirish. Bu bosqichda asosiy e'tibor o'quvchilarning ongiga sog'lom fikr, milliy g'oya, Vatanni sevis, milliy o'zlikni anglashi kabi qadriyatlarni singdirishga qaratiladi.

2. Motivatsion-emotsional daraja – Tarbiyaviy ta'sirning hissiy-ruhiy jihatlariga e'tibor qaratiladi. O'quvchilarda milliy g'urur, vatanparvarlik tuyg'ulari, o'z xalqining madaniyatiga mehr uyg'otiladi. Bu bosqichda milliy madhiyalar, xalq og'zaki ijodi, urf-odatlar orqali ichki ruhiy uyg'onish va ishtirokchanlik muhitini yaratish muhimdir.

3. Amaliy-harakat darajasi – Olingan bilim va qadriyatlarni amaliy faoliyatda qo'llash bosqichi. Bu jarayonda o'quvchilar maktabda, oilada va jamiyatda ijtimoiy foydali ishlar orqali faollik ko'rsatadi. Jumladan, ekologik loyihalarda, xayriya aksiyalarida, "Mehr-muruvvat" kunlarida ishtirok etish orqali tarbiyaviy samaradorlik ortadi.

4. Refleksiv-mustahkamlovchi daraja – O'quvchilarning o'zini baholash, tarbiyaviy faoliyat natijalarini anglash va shaxsiy sifatlarini rivojlantirish bosqichi. Bu bosqichda o'quvchilarda mustaqil fikrlash, axloqiy o'z-o'zini nazorat qilish, mas'uliyatni his etish singari fazilatlar shakllanadi.

Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonini bosqichma-bosqich

tashkil etish orqali o'quvchilarning shaxsiy, axloqiy va ijtimoiy kamolotiga erishish mumkin bo'ladi. Ayniqsa, bu jarayon milliy qadriyatlar, tarixiy meros va xalq pedagogikasiga tayangan holda olib borilsa, uning samaradorligi yanada ortadi. Shu asosda, zamonaviy boshlang'ich ta'lim tarbiyasi yosh avlodni nafaqat bilimli, balki vatanparvar, ma'naviy yetuk va ijtimoiy mas'uliyatli inson sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonining bosqichlari va prokuror pedagogik-milliy asoslari

Tarbiya bosqichi	Bosqichning mazmuni	Milliy-pedagogik asoslar va metodlar
1. Axborot-mazmuniy bosqich	O'quvchilarda tarbiyaviy dunyolarni kuzatish: axloqiy qadriyatlar, tarix, urfodatlar.	Milliy g'oya, "Ma'naviyat soati", ajdodlar merosi, xalq og'zaki ijodi, maqollar va hikmatlar orqali yetkazib berish.
2. Motivatsion-emotsional bosqich	Shaxsda vatanparvarlik, mehr-oqibat, milliy g'urur va ruhiy-axloqiy emotsiyalarni kuzatish.	Ona tilida she'rlar yodlash, milliy bayramlar, "Ona yurt", "Navro'z", "Til bayrami" dasturlarida ishtirok etish.
3. Amaliy-harakat bosqichi	O'rganilgan qadriyatlarni hayotda qo'llash: maktab va jamiyatda faol ishtirok, amaliy topshiriqlar.	Ekologik mahsulotlar, milliy hunar va kasb o'rgatish, xayriya aksiyalari, "Yaxshilik sabog'i" amaliy mashg'ulotlari.
4. Refleksiv-mustahkamlovchi bosqich	Tarbiyaviy maqsadlarni anglash, o'zini rivojlantirish, axloqiy mas'uliyatni chiqarish.	"Tarbiya daftari" yuritish, shaxsiy kunlik, o'zo'zini boshqarish, asoslangan asosda mulohaza yuritish.

Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonining darajalari: ijtimoiy, institutsional, psixologik va shaxslararo yondashuvlar asosida nazariy tahlil

Zamonaviy pedagogik qarashlarga ko'ra, boshlang'ich ta'lim tizimida tarbiya jarayonini tizimli va bosqichma-bosqich tashkil etish orqali uning samaradorligi oshiriladi. Shu jihatdan, tarbiya faoliyati quyidagi konseptual darajalar doirasida amalga oshirilishi

lozim:

1. Ijtimoiy daraja

Mazkur daraja asosida boshlang'ich sinf o'quvchilariga berilayotgan tarbiya jamiyatning ijtimoiy buyurtmalari va umummilliy ehtiyojlari bilan bevosita bog'liq holda yo'lga qo'yilishi zarur. Bunda ta'lim-tarbiya jarayoni davlat siyosati, milliy qadriyatlar, ijtimoiy-ma'naviy barqarorlik tamoyillariga asoslanadi. Ayniqsa, "Yangi O'zbekiston" g'oyasi asosida barkamol avlodni shakllantirish yo'lida ta'lim tizimining ijtimoiy yo'nalganligini mustahkamlash zarurati ortmoqda.

2. Institutsional daraja

Ushbu daraja doirasida tarbiya jarayonining muhim tashkiliy asoslari – oila, maktab va mahalla institutlari faoliyatini uyg'unlashtirish orqali amalga oshiriladi. Bundan tashqari, O'zbekistonning boy madaniy merosi, ajdodlarimizning ibratli hayoti, xalq pedagogikasida aks etgan qadriyatlar tarbiya tizimining notuzilmaviy, ammo muhim manbai hisoblanadi. Shu sababli, maktabgacha va boshlang'ich ta'limda bolalarni tarbiyalashda ana shu an'anaviy-milliy manbalarni faol qo'llash pedagogik jarayonni milliylashtirishga xizmat qiladi.

3. Ijtimoiy-psixologik daraja

Bu daraja tarbiya faoliyatining psixologik iqlimini, guruhiy munosabatlar va maktab jamoasining ijtimoiy ta'sirini o'z ichiga oladi. O'quvchilar jamoasida ijobiy muhit yaratish, sinfdoshlar va ota-onalar bilan samarali muloqotga kirishish, jamoatchilik vakillari – sport murabbiylari, san'at ustalari, nuroniylar ishtirokida tarbiyaviy tadbirlar tashkil etish orqali tarbiya samaradorligini oshirish mumkin. Bu ijtimoiy-psixologik yondashuv shaxsning ijtimoiy faolligini va ijtimoiy moslashuvini ta'minlaydi.

4. Shaxslararo daraja

Mazkur daraja pedagog va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro ishonch, hurmat, shaxsga yo'naltirilgan yondashuvga asoslangan munosabatni anglatadi. Bubosqichda o'qituvchi har bir o'quvchining individual-psixologik xususiyatlarini e'tiborga olib, tarbiyaviy

metodlarni moslashtiradi. Shaxslararo kommunikatsiyaning samarali tashkil etilishi orqali bolalarda mustaqil fikrlash, ijtimoiy mas’uliyat, axloqiy ong kabi sifatlar shakllanadi. Bu pedagogik yondashuv xalq pedagogikasidagi “ustoz-shogird” an’anasi bilan uyg’unlashadi.

Boshlang’ich ta’limda tarbiya jarayonining yuqorida keltirilgan darajalari zamonaviy pedagogik qarashlar va milliy qadriyatlar asosida uyg’unlashtirilib olib borilgandagina, ularning natijadorligi oshadi. Har bir daraja o’z mohiyatiga ko’ra o’quvchining shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi. Xususan, ijtimoiy talablar, milliy tarbiya vositalari va pedagogik hamkorlik muhitini uyg’unlashtirish orqali zamonaviy, barkamol, vatanparvar shaxsni tarbiyalash imkoniyati ortadi.

Boshlang’ich ta’limda tarbiya jarayonining darajalari va sudlov pedagogik-milliy xususiyatlari

Daraja nomi	Mazmuni (parafraz qilingan)	Pedagogik va milliy kontentga asoslangan izoh
1. Ijtimoiy daraja	Boshlang’imdagi ta’lim jamiyat jarayoni va umumiy ijtimoiy tarbiyaviy yo’lga qo’llanilishi kerak.	Tarbiya Vatanga muhabbat, ijtimoiy mas’uliyat, insonparvarlik kabi umummilliy qadriyatlar olib boriladi. Milliy g’oya, “Yangi O’zbekiston” voqealari asos bo’ladi.
2. Institutsional sovg’a	Tarbiya oila jarayoni, maktab va mahalla kabi ijtimoiy institutlar ishtirokida tashkil etilishi zarur.	An’anaviy institutlar – oila, mahalla, maktab uyg’unligi bilan bir qatorda, ajdodlar merosi, xalq og’zaki ijodi, odob-axloq saboqlari orqali milliy tarbiyalanadi.
3. Psixologik tadqiqotlar	O’quvchilarda janoadagi munosabatlar, ijtimoiy ta’siri, emotsional muhit va ruhiy holat orqali tarbiyaviy ta’sir birlashma.	Maktab janoasi, sinfdoshlar, ota-onalar va ishtirokida ruhiy quvvat beruvchi muhit yaratiladi. “Mehr-muruvvat”, “Do’slik” kabi milliy tarkiblar asosida ijtimoiy uyg’unlik ta’minlanadi.

4. Shaxslararo daraja	O'qituvchi va o'quvchi o'ziga tegishli o'zaro ishonchli va shaxsga yo'llangan aloqalar orqali tarbiya amalga oshirish.	Ustoz-shogird an'anasi, individual kasallik, bolaga mehr bilan munosabatda bo'lish, kasallik holatini e'tiborga olish orqali shaxsiy shaxsiy rivojlanishdir.
------------------------------	--	--

Demak, boshlang'ich ta'lim tizimida tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishda yuqorida keltirilgan konseptual yondashuvlarga asoslanish muhim natijalarni keltirib chiqaradi. Ayniqsa, ijtimoiy, institutsional, ijtimoiy-psixologik va shaxslararo darajalarda amalga oshirilgan tarbiyaviy faoliyatlar bolalarning har tomonlama rivojlanishiga zamin yaratadi.

Shunday qilib, boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonini mukammal tashkil etish, uni bosqichli yondashuvlar asosida shakllantirish va pedagogik tizimga integratsiyalash orqali kutilgan pedagogik samaradorlikka erishish mumkin. Mazkur yondashuvlar nafaqat metodologik jihatdan asosli, balki o'quvchilarning yosh xususiyatlari, psixologik holati va ijtimoiy muhitga mos holda yo'naltirilganligi bilan ahamiyatlidir.

Milliy qadriyatlar asosida boyitilgan shakli:

Milliy qadriyatlarga tayangan holda, tarbiya jarayonini xalq pedagogikasi, ajdodlar merosi, milliy urf-odatlar, oilaviy qadriyatlar, ona tilida muloqot madaniyati va ustoz-shogird an'analari asosida tashkil etish orqali, boshlang'ich sinf o'quvchilarida ma'naviy ong, Vatanga sadoqat, o'zligiga hurmat, axloqiy fazilatlar shakllanadi. Zero, xalqimizda azaldan "Yaxshi boshlanish – yarmiga teng" degan hikmat bor. Tarbiya aynan boshlang'ich bosqichda mustahkam poydevor topmog'i zarur.

2. Tarbiya jarayoniga insonparvarlik tamoyillarini integratsiyalash zaruriyati

O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi 2020-yil 23-sentabrda qabul qilingan Qonun yangi tahririda, ta'lim sohasining qonunlaridan biri sifatida va tarbiyaning insonparvarligi.

O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunining yangi tahririda (2020 yil 23 sentyabr) mamlakatimizning ta'lim

sohasidagi asosiy prinsiplaridan biri sifatida *“ta’lim va tarbiyaning insonparvarligi”* belgilab qo’yilgan (4-modda). Pedagog olimlarning fikricha, insonparvarlik – bu insonning qadri, erkinligi, baxti, teng huquqligi to’g’risidagi va insoniylikning barcha tamoyillarini yuzaga chiqarish g’amxo’rligidir.⁶

Boshlang’ich ta’lim tizimida tarbiya jarayonini insonparvarlashtirish, ya’ni gumanizm g’oyalariiga asoslangan holda tashkil etish bugungi kunda pedagogik faoliyatning muhim yo’nalishlaridan biri hisoblanadi. Insonparvarlik prinsipi O’zbekiston Respublikasi “Ta’lim to’g’risida”gi Qonunining 2020-yil 23-sentabrdagi yangi tahririda ta’limning asosiy tamoyillaridan biri sifatida belgilanganligi, ushbu yondashuvning davlat siyosati darajasida e’tirof etilayotganini ko’rsatadi.

Mazkur prinsipning mazmun-mohiyati boshlang’ich ta’limda tarbiyaviy faoliyatni o’quvchi shaxsining qadri, erkinligi va huquqlarini e’tirof etgan holda amalga oshirishni nazarda tutadi. Bu esa, tarbiya jarayonining shaxsga yo’naltirilganligini, bolaga mehr-muhabbat bilan yondashishni, uning o’z fikrini bildirishga va erkin qaror chiqarishga haqli ekanligini tan olishni taqozo etadi.

Boshlang’ich sinf o’quvchilarini qadrlash, ularni erkinlikka o’rgatish tarbiya jarayonining asosiy yo’nalishlaridandir. Bu borada o’qituvchi har bir bolani shaxs sifatida tan olib, uning ichki dunyosi, fikri va hissiyotlarini hurmat qilishi lozim. Shu orqali o’quvchida o’ziga bo’lgan ishonch, mustaqil fikrlash va mas’uliyat tuyg’usi shakllanadi.

Shuningdek, tarbiya jarayonida o’quvchilarda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni rivojlantirish, ya’ni o’z huquqlarini bilish va shu bilan birga boshqalar huquqlariga ham hurmat bilan yondashish ko’nikmalarini shakllantirish muhim hisoblanadi. Bu jihat bolalarni jamiyatda tinch, totuv va mas’uliyatli fuqarolar bo’lib voyaga yetishiga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, insonparvar tarbiya jarayonining yana bir muhim tarkibiy qismi – bu o’quvchilarda insoniylik fazilatlarini

⁶ Педагогик ағамалар дугани. Р.Жўрасов ва бошк. – Т. “Фан”. 2008.49-бел

shakllantirishdir. Mehr-oqibat, muruvvat, halollik, bag'rikenglik, hamkorlik, do'stlik kabi fazilatlar bolalik davridayoq ongli tarzda singdirilsa, ular hayot davomida o'zining ijobiy samarasini ko'rsatadi. Milliy qadriyatlarimiz, xalq og'zaki ijodi, maqollar, ertaklar va dostonlarda aks etgan ibratli namunalar bu borada boy manba bo'lib xizmat qiladi.

Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonini insonparvarlashtirish – bu nafaqat pedagogik vazifa, balki shaxsiy, ijtimoiy va milliy taraqqiyot uchun muhim omildir. Bolaga insoniylik ruhida yondashish, uni qadrlash, erkin fikrlashga o'rgatish, huquqiy ongini yuksaltirish va axloqiy fazilatlarni shakllantirish orqali biz kelajak jamiyatining barkamol va vatanparvar avlodini voyaga yetkazamiz. Bu esa Yangi O'zbekiston g'oyasining amaliy ifodasidir.

Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonini insonparvarlashtirish, o'quvchi shaxsini markazga qo'yish, uning shaxsiy fazilatlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan yondashuvni anglatadi. Bu borada tarixiy pedagogik qarashlar katta ahamiyatga ega. Misol uchun, qadimgi yunon faylasufi **Demokrit** ta'kidlashicha: "Yaxshi odam bo'lish uchun mashqlarga va inson tabiatiga e'tibor berish zarur. Tarbiya esa insonni qayta yaratadi." Demokritning ushbu fikri shuni ko'rsatadiki, har bir o'quvchining yaxshi inson bo'lishi tarbiya jarayonining maqsadi hisoblanadi, bu esa tarbiyachining asosiy vazifasidir.

Yana bir mashhur faylasuf **Aristotel** shunday deydi: "Tarbiyachilar ota-onalarga nisbatan ko'proq hurmatga sazovor, chunki ota-onalar bolaga hayot baxshida qilgan, tarbiyachilar esa bolaga munosib hayot baxshida qiladi." Bu fikr, pedagoglar o'z vazifasini mukammal bajarishi uchun ideal darajadagi insoniy fazilatlarga ega bo'lishi kerakligini bildiradi. Faoliyatlarining asosiy maqsadi o'quvchilarga hayotga tayyorlanish uchun zarur bo'lgan ma'naviy va axloqiy qadriyatlarni singdirishdir.

Seneka, G'arb pedagogikasining buyuk mutafakkirlaridan biri, shunday deydi: "Qo'ying, o'quvchi o'z bilganini gapirsin va uning xotirasi gapirmasin." Ushbu fikrda Seneka o'quvchilarning

mustaqil fikrlashini ta'kidlaydi. Agar o'quvchi o'z fikrini bayon qilsa, demak, u o'z bilimini va fikrini mustaqil ravishda shakllantiradi, xotirasiga suyanib faqat o'qituvchidan o'rganganini takrorlamaydi. Bu o'z bilimini o'zlashtirish va mustaqil fikrlashning muhim fazilatidir.

Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonini insonparvarlashtirish nafaqat o'quvchilarning bilimini, balki ularning shaxsiyatini ham rivojlantirishga yo'naltirilgan. Milliy ta'lim tizimimizda o'quvchilarga mehri-muhabbat, izzat-hurmat, milliy qadriyatlar va axloqiy me'yorlarni singdirish orqali, o'quvchi shaxsini jamiyatga foydali, mas'uliyatli fuqarolar sifatida shakllantirishga erishiladi.

Shu o'rinda, xalqimizning boy pedagogik merosi, ustoz-shogird an'analari, xalq og'zaki ijodi, maqollar va hikmatlar o'quvchilarda insoniy fazilatlarni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, xalqimizning "Bola bo'lib o'qimang, odam bo'lib o'qiting" degan maqolasi, o'quvchining nafaqat bilimli, balki axloqan yuksak bo'lishini nazarda tutadi.

Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonini insonparvarlashtirish nafaqat akademik bilimlarni o'rgatish, balki o'quvchining shaxsiy rivojlanishiga, uning ma'naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirishga ham alohida e'tibor qaratishni taqozo etadi. Bu esa, o'z navbatida, Yangi O'zbekistonning rivojlanishi va ijtimoiy barkamollikka erishishning muhim omillaridan biridir.

Bizning milliy pedagogikamizda boshlang'ich ta'limni insonparvarlik tamoyillari asosida tashkil etish g'oyasini birinchi bo'lib **Abu Ali Ibn Sino** amaliyotga tatbiq etgan. Uning mashhur "Shifo" asarida "Insoniylikdan xoli bo'lgan odamning tarbiya ishlari bilan shug'ullanish huquqi yo'q" degan g'oyasi muhim ahamiyatga ega. Bu fikr, Ibn Sinoning ta'lim va tarbiya jarayonidagi insonparvarlik prinsipini ilgari surganini ko'rsatadi, ya'ni o'quvchini rivojlantirishda uning shaxsiy qadriyatlari, ma'naviy holati va insoniy fazilatlari e'tiborga olinishi zarurligini bildiradi.

O'tgan asrning birinchi yarmida **Ibn Sinoning** bu insonparvarlik g'oyalari **jadid ma'rifatparvarlari** tomonidan

amalga oshirilgan. Ular, ayniqsa, boshlang'ich ta'lim tizimida mazkur g'oyalarni to'liq amalga oshirib, o'quvchilarning axloqiy va ma'naviy tarbiyasiga alohida e'tibor qaratganlar. Bu yondashuv, o'quvchilarda nafaqat bilim, balki ularning shaxsiyatini rivojlantirishga qaratilgan uslubiy yondashuvlarni ham keltirib chiqargan.

Shu o'rinda, Ibn Sinoning bu g'oyasi, zamonaviy boshlang'ich ta'limda ham, pedagoglarning o'quvchi shaxsini hurmat qilish, uning qadriyatlarini tan olish va tarbiyaviy faoliyatni insonparvarlik asosida qurish zarurligini ta'kidlaydi. Bu fikr nafaqat ilmiy nuqtai nazardan, balki milliy ta'lim tizimi rivojida ham katta ahamiyatga ega bo'lgan bir tamoyildir.

Misol sifatida, o'g'il va qiz bolalarining bir sinfda ta'lim olishlarini joriy etish, ta'limdagi insonparvarlikning aniq ifodasidir. Ushbu o'zgartirish, o'quvchilarning teng huquqliligi va ularning bir-biriga bo'lgan hurmatini rivojlantirish maqsadida amalga oshirilgan. Bu jarayon, nafaqat bilimlarni o'rgatish, balki ularning jamiyatdagi o'rinlarini tushunish va teng imkoniyatlarga ega bo'lishlarini ta'minlashga yo'naltirilgan.

XX asrning 50-60-yillarida Amerika Qo'shma Shtatlarida "Insonparvarlik pedagogikasi" deb ataluvchi yangi yondashuv shakllandi. Ushbu yo'nalishning asosiy maqsadi ta'lim jarayonida erkin va barkamol shaxsni shakllantirish edi. Bu g'oya, o'quvchi shaxsini nafaqat intellektual, balki ma'naviy va axloqiy jihatdan rivojlantirishni nazarda tutgan. Insonparvarlik pedagogikasi, o'quvchilarga o'z salohiyatlarini erkin va to'liq amalga oshirish imkoniyatini berishga harakat qilgan.

Shu tariqa, hozirgi zamon boshlang'ich ta'limida tarbiya jarayonining insonparvarlashtirish tamoyili, o'quvchilarning erkin va barkamol shaxs sifatida voyaga yetishlarini ta'minlashga qaratilgan. Bu yondashuv, har bir bolaga o'zining shaxsiyligini anglash, jamiyatda ijobiy o'rin egallash va o'z hayotini to'g'ri boshqarish imkonini berishga xizmat qiladi. Milliy pedagogikamizda ham, yoshlarni hurmat va tenglik asosida tarbiyalash, ularga

o'zligini anglash va jamiyatda o'z o'rmini topishga yordam berish katta ahamiyat kasb etadi. Bu qadriyatlar, xalqimizning tarbiyaviy an'analari va ma'naviy ko'rsatmalari bilan uyg'unlashadi.

3. Boshlang'ich ta'limda tarbiyaviy faoliyatni erkinlik va tenglik asosida tashkil etish yo'llari

Lotincha "demokratiya" so'zi xalqchillik, oshkoralik va tenglik kabi ma'nolarni anglatadi. XX asrdan boshlab, ta'limda shu ma'nolarni aks ettiruvchi demokratizm tushunchasi va g'oyasi keng tarqaldi. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunining 4-moddasida ta'limning asosiy tamoyillaridan biri sifatida "ta'lim va tarbiyaning demokratik xususiyatga ega"ligi belgilangan. Ushbu prinsip boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonini demokratlashtirishni nazarda tutadi, ya'ni ta'limda o'quvchi va o'qituvchi o'rtasida o'zaro hurmat va hamkorlikni rivojlantirish, barcha o'quvchilarga teng imkoniyat yaratish kerakligini anglatadi.

Demokratik ta'lim tizimi, o'quvchilarga faqat bilim berish emas, balki ularga o'z fikrini erkin ifoda etish, jamiyatdagi o'rni va roli haqida to'liq tasavvur hosil qilish imkoniyatini beradi. Bu prinsipning asosiy maqsadi – har bir o'quvchining shaxs sifatida rivojlanishiga yordam berish, unga o'zining jamiyatdagi o'rni haqida to'g'ri qarashlar o'rgatishdir. Shuningdek, o'quvchilarga teng huquqlilik, hurmat, erkinlik kabi prinsiplarni singdirish ta'lim jarayonida o'zgartirishlar kiritish, yangi pedagogik yondashuvlarni qo'llashni talab qiladi.

Demokratik ta'limni tashkil etish uchun o'qituvchi o'zining metodologik yondashuvlarini yangilab, o'quvchilarga faqat bilim berish bilan cheklanmay, ularni ma'naviy va axloqiy jihatdan rivojlantirishga harakat qiladi. Bu esa nafaqat bilimlar, balki o'quvchilarning ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishiga ham xizmat qiladi. O'zbekistonning ta'lim tizimida demokratik yondashuvlarni qo'llash, yoshlarni jismonan va ma'nan barkamol shaxslar qilib tarbiyalashga asos bo'ladi. Bu, o'z navbatida, jamiyatdagi ijtimoiy o'zgarishlar, yangilanishlar va demokratik qadriyatlarning mustahkamlanishiga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, milliy ta'lim tizimida demokratik prinsiplarni amalga oshirishda, xalqimizning boy pedagogik an'analari, milliy qadriyatlarimizni inobatga olish muhim ahamiyatga ega. O'quvchilarga nafaqat dunyoqarashni kengaytirish, balki ularga o'z vatani, millati, madaniyati va tarixini hurmat qilishni o'rgatish ham demokratik ta'limning bir qismidir. Bu yondashuv, milliy ta'limimizni yanada mustahkamlash va avlodlar o'rtasidagi davomiylilikni ta'minlashga xizmat qiladi.

a) Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonining xalqchillikka asoslanishi:

Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonining asosiy tamoyillaridan biri – xalqchillikni eng muhim yo'nalish sifatida e'tirof etishdir. Bu tamoyil, o'quvchilarga o'z xalqining tarixiy, madaniy va ma'naviy qadriyatlarini ta'lim jarayonida o'rgatish, ularni milliy ong va identitetni anglashga undashni nazarda tutadi. Xalqchillik, o'quvchilarga jamiyatdagi o'z o'rnini tushunish, millatga bo'lgan fidoyilikni rivojlantirish hamda milliy qadriyatlarni saqlashni ta'minlashga yordam beradi. O'zbek xalqining boy tarixi va madaniyati bu borada muhim manba hisoblanadi, chunki milliy pedagogika bizning tarixiy an'analarimiz va e'tiqodlarimizga asoslanadi.

b) Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonining oshkoralikka tayanishi:

Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonini oshkoralik prinsiplariga tayangan holda tashkil etish kerak. Bu o'quvchilarni fikrlarini erkin ifoda etish, o'z g'oyalarini ochiq ravishda bildirish va muloqotdafaolishtiroketishga o'rgatadi. Oshkoralik, o'qituvchilarga o'quvchilar bilan o'zaro hamkorlikda ishlash imkoniyatini beradi, shu orqali o'quvchilarning mustaqil fikrlash va qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. O'zbekistonning ta'lim tizimida oshkoralik ta'lim jarayonini yanada demokratlashtirishga yordam beradi, shuningdek, o'quvchilarga o'z xohish-irodasi bilan ta'limda ishtirok etish imkonini yaratadi.

v) Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonining tenglik

g'oyasiga mos bo'lishi:

Ta'limda tenglik g'oyasi barcha o'quvchilarga teng huquqlar, imkoniyatlar va erkinliklar taqdim etishni nazarda tutadi. Boshlang'ich ta'limda bu g'oya, o'quvchilarga o'z huquqlarini bilish, ularga teng yondashish va jamiyatda o'z o'rnini topish uchun zarur bo'lgan barcha imkoniyatlarni yaratadi. O'quvchilarning har biri o'z salohiyatini to'liq amalga oshirishga, ijodiy va intellektual jihatdan rivojlanishga imkon yaratadi. Ushbu tamoyil, nafaqat bilim olishni, balki o'quvchilarning ijtimoiy va axloqiy fazilatlarini ham shakllantiradi. O'zbekistonning ta'lim tizimi, bu prinsipni milliy qadriyatlarimiz va jamiyatimizning muhim ehtiyojlariga mos ravishda amalga oshiradi, shu bilan o'quvchilarning to'g'ri va samarali rivojlanishiga xizmat qiladi.

Xalqchilik, oshkoralik va tenglik g'oyalari boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonini doimiy ravishda demokratlashtirishga asos bo'lishi zarur. Bu tamoyillar ta'lim jarayonining ochiqligi, o'quvchilarning teng huquqliligi va fikr erkinligi kabi asosiy omillarni ta'minlaydi. Demak, boshlang'ich sinf o'quvchilarining tarbiyaviy jarayoni sodda, aniq va ochiq bo'lishi lozim. Ushbu holni tarbiya jarayonini tabiiylik asosida tashkil etish deb atash mumkin.

Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonini demokratlashtirish, demokratik yondashuvni qo'llashni taqozo etadi. Bu yondashuvda, tarbiya jarayoni o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida o'zaro teng huquqli hamkorlikka asoslanadi. O'quvchilarning fikr va qiziqishlari, shuningdek, ular uchun yaratilgan imkoniyatlar asosida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida faol va samarali muloqot bo'lishi zarur. O'qituvchi o'zining shaxsiy fikr va qarashlarini o'quvchiga majburan singdirmasdan, ular bilan birgalikda rivojlanish jarayoniga hissa qo'shadi. Tarbiya jarayonining demokratik usuli oshkoralik va ochiqlikni ta'minlaydi, bunda o'qituvchi o'quvchiga iltimos, maslahatlar va yo'naltirish berish orqali yordam ko'rsatadi.

Ushbu jarayonning muhim tomoni shundaki, ta'lim va tarbiya, jamiyatimizning umumbashariy qadriyatlariga asoslanib, milliy tarbiya yondashuvlariga moslashtirilgan holda amalga oshiriladi.

O'zbekistonning o'ziga xos madaniy qadriyatlari, o'zbek xalqining boy tarixi va an'analari bu jarayonni yanada mukammal va samarali qilishi mumkin. Bu jarayon, yosh avlodni nafaqat bilimli, balki jamiyatga foydali, axloqiy jihatdan to'g'ri va hurmatga sazovor shaxslar sifatida tarbiyalashga imkon yaratadi.

Hozirgi kunda, tarbiya jarayonining demokratik usulida ayrim murakkabliklar mavjud bo'lib, bu holat asosan boshlang'ich sinf o'quvchilari shaxsiga xos bo'lgan erkalik, injiqlik va noto'g'ri tushunmovchiliklar tufayli yuzaga keladi. Bunday vaziyatda, o'qituvchi yoki murabbiy, demokratik yondashuvga asoslanib, sabr-toqat va bag'rikenglik prinsiplarini qo'llashi zarur. Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonini demokratlashtirish jarayonida o'qituvchilarga katta mas'uliyat yuklanadi, chunki ular o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadigan asosiy shaxs hisoblanadi.

Shu nuqtai nazardan, 2020-2021 o'quv yilidan boshlab, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining tashabbusi bilan o'qituvchilarning ish faoliyatiga samaradorlik nuqtai nazaridan maosh to'lash tizimi joriy etildi. Bu iqtisodiy omil, boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonini demokratlashtirishning asosiy poydevori bo'lib, o'qituvchilarning ishga nisbatan motivatsiyasini oshirishga xizmat qiladi. Mazkur tadbir o'qituvchilarning pedagogik faoliyatini yanada samarali qilishga yordam beradi va o'quvchilarga yanada sifatli ta'lim va tarbiya berishga imkon yaratadi. Shuningdek, bu yangilik o'qituvchilarni o'z bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishga undaydi, shu bilan birga, boshlang'ich ta'lim tizimining yanada demokratik va ochiq bo'lishini ta'minlaydi.

O'zbekistonning o'ziga xos pedagogik tizimi va milliy qadriyatlari, bu jarayonni xalqimizning ehtiyojlariga mos ravishda amalga oshirishga yordam beradi, ta'lim va tarbiya sohasidagi ijtimoiy va iqtisodiy o'zgarishlarni yuksaltiradi.

Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonini demokratlashtirish ikki asosiy yondashuvga asoslanadi:

Birinchi yondashuv – “Tenglar ichida teng” tamoyili. Bu

tamoyilga ko'ra, o'qituvchi va o'quvchining manfaatlari, qiziqishlari va majburiyatlari o'zaro hamkorlik asosida, teng huquqlilikni ta'minlab amalga oshiriladi. Demak, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida o'zaro hurmat va muvozanatli aloqalar o'rnatiladi. Bu tamoyil boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning fikrlash erkinligini, o'zini ifoda etish huquqini ta'minlashga yo'naltirilgan.

Ikkinchi yondashuv – "Tenglar ichida birinchi" tamoyili. Bu tamoyil asosida, o'qituvchi, demokratik qadriyatlarga mos ravishda, rivojlanayotgan va o'z imkoniyatlarini ochib berayotgan ilg'or o'quvchilarni rag'batlantiradi. Bunday yondashuvda o'qituvchi ilg'or o'quvchilarni rag'batlantirishi orqali, ularning qobiliyatlarini yanada rivojlantirishga imkon yaratadi.

Boshlang'ich ta'limdagi tarbiya jarayonini demokratlashtirishda, yuqoridagi ikki yondashuvning har biri o'zining muhim ahamiyatiga ega. Ushbu yondashuvlar milliy pedagogik qadriyatlar, o'zbek xalqining ta'lim tizimidagi an'analari va ilg'or g'oyalar bilan uyg'unlashgan holda, o'quvchilarning tarbiyasi va ta'limining samaradorligini oshiradi. Bu jarayonlar nafaqat o'quvchilarning bilimlarini rivojlantiradi, balki ularning shaxsiy qobiliyatlarini, axloqiy fazilatlarini va ijtimoiy mas'uliyatini ham shakllantiradi.

O'zbekistonning zamonaviy ta'lim tizimida, aynan ushbu yondashuvlar orqali boshlang'ich ta'limning demokratik asosda rivojlanishi, o'quvchilarni mustaqil fikrlovchi, jamiyatda o'z o'rnini topgan fuqarolar sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi.

Hozirgi kunda, "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi"da tarbiya jarayonini demokratlashtirish masalasi pedagogik jazolarning qo'llanilishi haqida turli fikrlar va bahs-munozaralarga sabab bo'lmoqda. Tarbiyaning demokratik yondashuvi pedagogik jazoni inkor qiladi, ammo tarbiyaning samaradorligini ta'minlashda pedagogik jazoning o'z o'rnini va ahamiyati mavjudligini e'tirof etish zarur. Shu sababli, bizning nuqtai nazarimizga ko'ra, tarbiya jarayonining demokratik usulida o'qituvchi qat'iyatli va ijobiy yondashuvni qo'llab-quvvatlashi kerak, chunki bu o'quvchilarni tarbiyalashda muhim omil bo'ladi.

Shu bilan birga, boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonini insonparvarlashtirish va demokratlashtirish o'quvchi shaxsining rivojlanishiga yo'naltirilgan konsepsiyalardir. Bu jarayonlar o'quvchilarning shaxsiy, axloqiy va ijtimoiy sifatlarini rivojlantirishga, ularni mustaqil fikrlashga va jamoa a'zosi sifatida samarali faoliyat yuritishga tayyorlashga yordam beradi.

Milliy pedagogik qadriyatlarimizga asoslanib, biz o'quvchilarga nafaqat bilim, balki insoniy fazilatlarni ham o'rgatishga alohida e'tibor qaratishimiz kerak. O'zbekiston ta'lim tizimida o'quvchilarga hurmat, tenglik, va o'zaro hamkorlik kabi demokratik qadriyatlarni singdirish orqali ularning to'liq rivojlanishiga erishish mumkin. Bu jarayon, albatta, boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonining demokratik va insonparvarlik asosida amalga oshirilishini ta'minlaydi.

Mustaqil ta'lim uchun savollar va topshiriqlar:

1. Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonini kuchaytirish zaruriyati haqida qanday fikrlar bildirasiz? Ushbu zaruratning asosiy sabablari va muhimligini qanday tushunasiz?

2. Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonini insonparvarlashtirish asoslari qanday tamoyillar, qadriyatlar va yondashuvlarga asoslanadi? Ular o'quvchilarning shaxsiy, axloqiy va ijtimoiy rivojlanishiga qanday ta'sir ko'rsatadi?

3. Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonini demokratlashtirish omillari nimadan iborat? Demokratik yondashuvning tarbiya jarayonidagi o'rni va uning ahamiyatini qanday baholaysiz?

4. Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonini insonparvarlashtirish va demokratlashtirish asoslarini o'zlashtirish jarayonida qanday amaliyotlar va metodlardan foydalanish mumkin? Bu yondashuvlar o'quvchilarning akademik va ijtimoiy rivojlanishiga qanday yordam beradi?

Topshiriq: Pedagogik amaliyot

Mashhur frantsuz pedagogi Iogann Fridrix Oberlin (1740-1826) ning ***"Yon daftar"***ga ta'lim jarayonini insonparvarlashtirish

va demokratlashtirish asoslari bo'lgan quyidagi metodologiyasini yozib oling va chuqur o'rganing.

Oberlin, har bir shaxsning 16 yoshga qadar ta'lim olishining zarurligini qat'iyatli yondashuv sifatida ko'rgan. U, maktab faoliyatini quyidagi uch bosqichga bo'lib, metodik jihatdan asoslab bergan:

1. Boshlang'ich ta'lim – 7-9 yoshdagi o'quvchilar uchun;
2. O'rta ta'lim – 9-12 yoshdagi o'quvchilar uchun;
3. Yuqori ta'lim – 12-16 yoshdagi o'quvchilar uchun.

Ushbu pedagogik yondashuv XIX asrda Yevropaning ko'plab mamlakatlarida ta'lim tizimini shakllantirishda asos sifatida qabul qilingan va Oberlinning metodologiyasi bo'yicha tashkil etilgan. Uning ta'lim metodologiyasi, o'quvchilarning yoshi va rivojlanish bosqichlariga mos ravishda ta'limni shakllantirishga qaratilgan bo'lib, bu metodlar bugungi kunda ham dolzarb ahamiyatga ega.

Oberlinning metodologiyasini o'rganish va tahlil qilish, boshlang'ich ta'lim jarayonini insonparvarlashtirish va demokratlashtirish kontekstida yanada samarali yondashuvlarni ishlab chiqish imkonini beradi. Bu, nafaqat o'quvchilarning bilim darajasini oshirish, balki ularning shaxsiy rivojlanishi va jamiyatga moslashishi uchun ham zarur bo'lgan pedagogik asoslarni taqdim etadi.

15-mavzu: Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonining rivojlanish yo'nalishlari

Reja:

1. *Murakkab ijtimoiy sharoitlarda tarbiyaviy faoliyatni tashkil etishning o'ziga xos jihatlari*
2. *Zamonaviy davrda boshlang'ich ta'limdagi tarbiya jarayoniga ta'sir ko'rsatuvchi asosiy omillar*
3. *Boshlang'ich ta'limda tarbiya ishlarining samaradorligini baholash va aniqlashning samarali usullari*

Tayanch tushunchalar:

Zamonaviylik – bu mavjud pedagogik yondashuv va texnologiyalarni hozirgi jamiyat ehtiyojlari asosida yangilash, raqamli texnologiyalarni qo'llash, xalqaro tajribani milliy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirish demakdir.

Tendensiya – bu ma'lum davrda kuzatilayotgan barqaror pedagogik yo'nalish yoki o'zgarishlar majmui bo'lib, ta'lim va tarbiyada yangi metodlar, interaktiv yondashuvlar, axborot-kommunikatsiya vositalarining keng qo'llanilishi ana shunday tendensiyalardandir.

Yondashuv – bu tarbiya va o'quv jarayoniga pedagogik nuqtai nazardan yondashish uslubi bo'lib, zamonaviy ta'limda integrativ, shaxsga yo'naltirilgan, STEAM va milliy-axloqiy yondashuvlar ustuvor hisoblanadi.

Murakkablik – bu ta'lim va tarbiya jarayonida yuzaga keladigan ko'p qirrali va ziddiyatli holatlarni anglatadi. Masalan, pandemiya kabi global omillar ta'lim jarayonini yangi sharoitda qayta ko'rib chiqishni taqozo etadi.

O'ziga xoslik – har bir pedagogik vaziyat, hududiy shart-sharoit yoki madaniy muhitga xos bo'lgan tarbiya shakl va uslublarini nazarda tutadi. O'zbek xalqining milliy tarbiyaviy qadriyatlari bu borada alohida o'ringa ega.

Muammo – bu tarbiya jarayonida yuzaga keladigan yechimini talab qiluvchi pedagogik holatdir. Masalan, ijtimoiy muhitdagi beqarorlik, axloqiy inqirozlar – asosiy tarbiyaviy muammolardandir.

Yechim – bu mavjud muammolarning tahlil qilinib, samarali yo'llar bilan bartaraf etilishi bo'lib, u zamonaviy metodlar, innovatsion texnologiyalar va milliy qadriyatlarga tayanish orqali amalga oshiriladi.

1. Murakkab ijtimoiy sharoitlarda tarbiyaviy faoliyatni tashkil etishning o'ziga xos jihatlari

Jahon miqyosidagi boshlang'ich ta'lim tizimida har bir davrga xos tarbiya jarayonlari shakllangan va bu jarayonlar jamiyatning siyosiy, iqtisodiy hamda ijtimoiy holatlari bilan bevosita bog'liq

bo'lgan. Xususan, tarixiy bosqichlarda yuzaga kelgan ijtimoiy murakkabliklar, jumladan, urushlar, iqtisodiy inqirozlar yoki sog'liqni saqlash tizimidagi inqirozlar kabi omillar ta'limning eng nozik bo'g'ini — boshlang'ich ta'limda ham tarbiyaviy jarayonlarga o'z ta'sirini ko'rsatgan. Shunday davrlarda ta'lim-tarbiya faoliyati mavjud sharoitlarga mos holda yo'lga qo'yilgan bo'lib, u o'ziga xos pedagogik yondashuvlarni talab etgan.

2019-yil oxiridan boshlab butun dunyo pandemiya sharoitida yashashga majbur bo'ldi. Bu holat global darajada barcha sohalarga, xususan, ta'lim tizimiga, uning ichida esa ayniqsa boshlang'ich ta'lim bosqichiga jiddiy salbiy ta'sir o'tkazdi. Ushbu inqiroz holatining boshlang'ich sinf o'quvchilarining tarbiyalanish jarayoniga ta'siri quyidagicha namoyon bo'ldi:

- Karantin cheklovlari sababli o'quvchilar an'anaviy maktab muhitidan uzoqlashdi va dars jarayonidan uzildi;
- Ilmiy-metodik asosda olib borilayotgan tarbiya faoliyatida uzilishlar yuzaga keldi, buning oqibatida tarbiya sifati pasaydi;
- O'quvchilarning uzoq muddat davomida oilaviy muhitda qolib ketishi, ayrim hollarda ota-onalarning ularning tarbiyasiga nisbatan mas'uliyatsiz yoki noadekvat munosabatda bo'lishi sababli amaliy tarbiya shakllari susaydi;
- Tarbiya jarayonini to'ldiruvchi alternativ resurslar — masalan, maktabdan tashqari to'garaklar, bolalar kutubxonalari, teatr va madaniyat markazlari faoliyatining to'xtab qolishi sababli tarbiyaning boyituvchi vositalari yetishmadi;
- Natijada ayrim o'quvchilarda axloqiy normalar, fe'l-atvor, ijtimoiy munosabat va mas'uliyat borasida salbiy o'zgarishlar kuzatildi.

Milliy pedagogik qarashlar nuqtai nazaridan olib qaralganda, bu holatlar boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonining yangicha yondashuvlar asosida qayta ko'rib chiqilishini, o'quvchi shaxsini har tomonlama himoyalash va rivojlantirishga xizmat qiluvchi barqaror tarbiyaviy tizimlar ishlab chiqishni taqozo etdi. Xususan, xalqimizning "Farzand tarbiyasi — el kelajagi"

degan donishmandona qarashidan kelib chiqib, oila-maktab hamkorligining mustahkamlash, masofaviy sharoitda ham ma'naviy tarbiyani uzluksiz davom ettirish, axborot resurslaridan maqsadli foydalanish kabi dolzarb vazifalar kun tartibiga chiqdi.

Shakllanish va individual rivojlanish jarayonining eng muhim bosqichida bo'lgan boshlang'ich sinf o'quvchilari tarbiyasiga ijtimoiy murakkab sharoitlar sezilarli darajada salbiy ta'sir ko'rsatdi. Bunday og'ir vaziyatlar nafaqat o'quvchilarning ta'lim olish imkoniyatlarini chekladi, balki ularning ijtimoiylashuvi, axloqiy va ruhiy barqarorligiga ham putur yetkazdi. Ayniqsa, pandemiya kabi global inqirozlar fonida bola shaxsining ichki dunyosi, hissiy-irodaviy sifati, ota-ona va o'qituvchi bilan bo'lgan muloqotining izdan chiqishi tarbiyaviy jarayonning uzluksizligi uchun muammoli holatlarni yuzaga keltirdi.

Ushbu tajriba asosida ijtimoiy noaniqlik sharoitida tarbiya jarayonini qanday tashkil etish mumkinligi, unga qanday yondashuvlar samarali bo'lishi, mavjud muammolarni bartaraf etishda milliy qadriyatlar va ijtimoiy madaniyatdan qanday foydalanish lozimligi kabi dolzarb savollar paydo bo'ldi.

Shu bois, bunday sharoitlarda tarbiya jarayonini metodologik jihatdan asoslash zarurati yuzaga keldi. Bu esa, bir tomondan, zamonaviy pedagogik nazariyalarni tahlil qilishni, boshqa tomondan esa, xalqimizning boy tarbiyaviy merosidan, masalan, jadid ma'rifatchiligi, mahalla instituti, oila-maktab hamkorligi kabi milliy model elementlaridan foydalanishni taqozo etadi. Tarbiya jarayonining metodologik asoslarini ishlab chiqishda "avvalo, inson tarbiyasi – jamiyat poydevoridir" degan milliy tamoyil bosh mezon bo'lib xizmat qilishi lozim.

Ijtimoiy jihatdan murakkab vaziyatlarda boshlang'ich ta'lim bosqichida tarbiya jarayonini samarali tashkil etish metodologiyasi quyidagi konseptual yondashuvlar asosida shakllantirilishi lozim, deb hisoblaymiz:

a) avvalo, bunday inqirozli sharoitlarda boshlang'ich sinf o'quvchilarini tarbiyalashga qaratilgan maxsus Dastur ishlab

chiqilishi zarur. Ushbu Dastur o'z ichiga milliy qadriyatlar, an'anaviy tarbiya tamoyillari va zamonaviy pedagogik yondashuvlarni uyg'unlashtirgan holatda tuzilishi lozim;

b) Dastur doirasida boshlang'ich sinf o'quvchilarining tarbiyasiga mas'ul bo'lgan pedagoglar, psixologlar, ota-onalar va mahalla faollarining roli aniq belgilanib, ularning vazifa va majburiyatlari tizimli tarzda bayon etilishi muhim;

v) shu bilan birga, Dasturda ijtimoiy murakkab holatlarda tarbiya berishning asosiy metodlari, vositalari va pedagogik texnologiyalari qat'iy belgilab qo'yilishi, ular real hayotiy vaziyatlarga mos holda moslashtirilgan bo'lishi talab etiladi;

g) yana bir muhim jihat shundaki, mazkur Dasturda o'quvchilarning tarbiyaviy rivojlanish darajasini aniqlash uchun aniq indikatorlar va baholash mezonlari ishlab chiqilishi, bu mezonlar xalqimizning "Yaxshi farzand – el ko'zgusi" degan hikmatli tamoyiliga asoslanishi kerak.

Shunday tizimli va kompleks yondashuv orqali kutilmagan ijtimoiy yoki tabiiy favqulodda holatlarda ham boshlang'ich sinf o'quvchilarining tarbiyasi izchil davom ettiriladi. Chunki zamonaviy davrda global ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar, ekologik muammolar, raqamli dunyoga o'tish va iqlim o'zgarishi kabi omillar tarbiya tizimida yangi metodologik yondashuvlarni talab qilmoqda. Tarbiya jarayonining mustahkam metodologik poydevori – bu nafaqat o'quvchilar shaxsining to'laqonli shakllanishi, balki millatning ma'naviy kelajagini ta'minlashning eng muhim kafolatidir.

T/r	Tashkiliy yo'nalishlar	Tavsif (mazmuni va metodologik asoslari)
1.	Maxsus dastur ishlab chiqarish chiqish	Ijtimoiy murakkab sharoitlarda qurilish'ich o'quvchilarni tarbiyalashga yo sinf o'ratilgan, zamonaviy va milliy qadriyatlarni integratsiyalovchi metodik dastur ishlab chiqilishi zarur. Ush dastur pedagogik, texnika va sotsiokulturniy yukni yozishni kerak.

2.	Mas'ul shaxslar va transport vositalarini manzili	Pedago, psixolog, ota-ona, mahalla faoli kabi tarbiya ishtirokchilarining vazifalari aniq. Mas'ul dasturlarda ko'zda tutilgan tarbiyaviy tuzilmalarni amalga oshirishda faol ishlaydilar.
3.	Tarbiya metodlari va texnologiyalarini belgilash	Dasturda zamonaviy tarbiya usullari (masofaviy interaktiv metodlar, bilan integratsiyalashgan ishlab chiqarishlar, STEAM asosida tarbiya) aniq ko'rsatilib, hujjat pedagogik texnologiya asoslari ishlab chiqiladi.
4.	Baholash indikatorlari va mezonlari	O'quvchilarning tarbiyaviy inahsulotni aniqlovchi aniq ko'rsatkichlar, ishlab chiqarish mezonlari va monitoring mexanizmlari ishlab chiqiladi. Bu indikatorlar milliy ma'naviyat, axloqiy qadriyatlar va shaxsiy kamolot me'yorlariga asoslanadi.
5.	Yondashuvning yordamligi	SHunday ijtimoiy, tabiiy va texnologik o'zgarishlarga qarshi kuchli tarbiya. U o'quvchilarni ma'naviy, axloqiy va ijtimoiy himoyalangan holda saqlanadi.
6.	Milliy va pedagogik asos	Dasturda xalq pedagogikasining an'analari (jadidchilik, mahalla madaniyati, oila qadriyatlari) zamonaviy pedagogik jarayonlar bilan uyg'unlashtiriladi. "Farzan tarbiyasi – el kelajagi" g'oyasi asosiy metodologik jarayon bo'lib xizmat qiladi.

Ijtimoiy murakkab sharoitlarda boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonini samarali tashkil etish zamonaviy ta'lim tizimining dolzarb vazifalaridan biridir. Pandemiya kabi global inqirozlar sharoitida bola shaxsini har tomonlama rivojlantirish, uning ma'naviy-axloqiy barkamolligini ta'minlash uchun maxsus pedagogik yondashuvlar, barqaror tarbiyaviy tizimlar va metodologik asoslar ishlab chiqilishi zarurati tug'ildi.

Shu nuqtai nazardan, boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun ijtimoiy favqulodda vaziyatlarda mo'ljallangan kompleks tarbiya dasturini ishlab chiqish, bu dasturda mas'ul shaxslar vazifalarini

aniq belgilash, zamonaviy metod va texnologiyalarni qo'llash, tarbiya natijalarini baholash indikatorlarini belgilash muhim metodik yechim sifatida qaralmoqda.

Eng asosiysi, bu yondashuvda xalqimizning qadimiy tarbiyaviy tajribasi, oila va mahalla bilan hamkorlik, ma'naviy-axloqiy tamoyillar zamonaviy pedagogik qarashlar bilan uyg'unlashtirilishi lozim. Chunki "Millat kelajagi – barkamol avlod tarbiyasiga bog'liq" degan g'oya asosida har qanday sharoitda ham bolani komil inson qilib tarbiyalash ta'limning ustuvor vazifasi bo'lib qoladi.

2. Zamonaviy davrda boshlang'ich ta'limdagi tarbiya jarayoniga ta'sir ko'rsatuvchi asosiy omillar

Hozirgi davrda boshlang'ich ta'lim tizimida tarbiya jarayoniga ta'sir ko'rsatuvchi zamonaviy omillar mavjud bo'lib, ular tarbiya faoliyatining mazmuni, shakli va uslublarini belgilovchi muhim omillar sifatida e'tirof etiladi. Mazkur omillarni shartli ravishda ikki asosiy guruhga ajratish mumkin:

1) An'anaviy sharoitlarda tarbiya jarayonini tashkil etish:

Bunday sharoitlarda ta'lim muassasalari muntazam faoliyat yuritadi, dars mashg'ulotlari to'liq olib boriladi va tarbiya ishlari o'quv rejalari, sinfdan tashqari faoliyatlar, ota-onalar bilan hamkorlik asosida amalga oshiriladi. Tarbiya jarayonida xalq og'zaki ijodi, milliy urf-odatlar, qadriyatlar va oila tarbiyasining uzviyligi asosiy o'rin tutadi. "Elga yarasha odob, yurishga qarab iz" degan maqol mazkur omillar asosida shakllanadigan axloqiy mezonlarning mohiyatini ifodalaydi.

2) Ijtimoiy murakkab sharoitlarda tarbiya jarayonini tashkil etish:

Pandemiya, tabiiy ofatlar yoki ijtimoiy beqarorlik kabi omillar mavjud bo'lgan holatlarda tarbiya jarayoni yangi sharoitga moslashishni talab qiladi. Bu holatda tarbiya masofaviy vositalar, oilaviy muhit va muqobil resurslar orqali olib boriladi. Tarbiyaviy faoliyatning uzluksizligini ta'minlash uchun virtual darslar, onlayn maslahatlar, audio-video materiallardan foydalanish zarur

bo'ladi. Shuningdek, mahalla, ota-ona va maktab o'rtasidagi uzviy hamkorlik mustahkamlanishi, milliy qadriyatlarga tayangan holda bola shaxsining ma'naviy-axloqiy barkamolligini ta'minlash muhim hisoblanadi.

Shu bois, boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonining zamonaviy omillarini tahlil etish va ularni pedagogik jarayonga to'g'ri integratsiya qilish, bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Tarbiya tizimi har qanday sharoitda ham o'quvchining shaxsini har tomonlama rivojlantirishga xizmat qilishi, uni milliy g'oya, ma'naviyat va vatanparvarlik ruhida tarbiyalashi lozim.

T/r	Sharoit tur	Tarbiya jarayonining oqibatlari	O'qituvchilar malakasini oshirish	Milliy odamlar bilan uyg'unlik
1	An'an	Rahmat m	Sinfda	Oila va mahalla hamkorligi, urf-odatlar, xalq og'zaki ijodi, "Kattaga hurmat, kichikka izzat" natijalari.
2.	Ijtimoiy murakkab sharoit (pandemiya, ofat, natija va hk)	Maktab faoliyati, o'quvchilar uyi. Tarbiya asosan masofadan va oilada olib boriladi.	Masofaviy tarbiya, onlayn suhbatlar, audio/video materiallar, virtual ota-ona muloqotlari.	Oilaviy tarbiya, mas'uliyatli ota-onalik, "Farzand tarbiyasi – millat kelajagi" g'oyasi asosida harakat qilish.
3.	Har ikkala sharoit uchun umumiy	Tarbiya shaxsga yo'qolgan, tizimli va uzina-bosqich amalga oshirilgan.	Integrative, shaxsiy shaxsiy, axloqiy-psixologik tozalashni ta'minlashga bo'lgan mahsulotlar.	"Ma'naviyat – qalb mezon", "Insonni tarbiya qilish – jamiyatni tarbiya qilishdir" kabilarga tayaniladi.

Mazkur jarayon boshlang'ich ta'lim tizimini nafaqat milliy, balki jahon ta'lim standartlariga mos ravishda yo'lga qo'yishga xizmat qiladi. Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonining zamonaviy omillari pedagogik nuqtai nazardan muayyan

metodologik negizlarga tayanadi. Ushbu metodologiyaning asosiy tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat:

- **Boshlang'ich ta'limning majburiyligi** – bu bosqichda har bir bola sifatli ta'lim olish huquqiga ega bo'lib, bu xalqaro normalar (UNESCO va BMT bolalar huquqlari konvensiyasi) va O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni bilan belgilangan. Shu orqali davlat ta'lim siyosatining asosiy vazifasi sifatida barcha bolalarga barobar sharoit yaratish ko'zda tutiladi;

- **Shaxs va jamiyatning boshlang'ich ta'limdan manfaatdorligi** – bu bosqichda bola nafaqat bilim oladi, balki ijtimoiylashadi, ahloqiy-me'yoriy qadriyatlarni o'zlashtiradi, o'zining jamiyatdagi o'rnini anglay boshlaydi. Shu bois, otana, mahalla, maktab va davlat jamiyatning barkamolligi uchun birgalikda harakat qiladi. Xalqimizning "Ilm – nur, jaholat – zulmat" degan hikmatli so'zi bu bosqichdagi ta'lim-tarbiya ahamiyatini ifodalaydi;

- **Boshlang'ich ta'limning tarixiy tajribasi mavjudligi** – xalqimiz asrlar davomida bola tarbiyasiga alohida e'tibor qaratgan. Jadidlar harakatidan boshlab mustaqillik davrigacha bo'lgan tarixiy bosqichlarda boshlang'ich ta'limga asos soluvchi boy pedagogik tajriba shakllangan. Bu tajriba zamonaviy metodlar bilan uyg'unlashtirilishi lozim;

- **Boshlang'ich ta'limning jahon ta'lim tizimidagi o'рни** – bugungi kunda boshlang'ich ta'lim butun dunyoda shaxsning intellektual, ijtimoiy va ma'naviy poydevorini belgilovchi eng muhim bosqich sifatida e'tirof etilgan. Finlyandiya, Yaponiya, Janubiy Koreya kabi mamlakatlar tajribasida ham boshlang'ich ta'limga alohida e'tibor berilishi bunga dalildir. O'zbekistonning ham jahon ta'lim maydonida o'z o'rnini mustahkamlashi uchun boshlang'ich bosqichdagi islohotlar hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Shunday qilib, zamonaviy boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonining metodologiyasi xalqaro tajriba, milliy qadriyatlar, pedagogik izchillik va shaxsiy yondashuvlarning uyg'unligiga

asoslanadi. Bu esa kelajak avlodni barkamol inson etib tarbiyalashga xizmat qiladi.

Boshlang'ich ta'lim bosqichida 7–11 yoshli bolalarni tarbiyalash jarayoni nihoyatda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu davrda bola shaxsining intellektual, emotsional, jismoniy va ijtimoiy jihatdan shakllanishi uchun poydevor qo'yiladi. Mazkur jihatdan qaralganda, boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayoni quyidagi zamonaviy pedagogik omillarga asoslanadi:

- **Bolaning tafakkur salohiyatini rivojlantirish hamda ruhiy kamolotini qo'llab-quvvatlash** – bu orqali bola mantiqiy fikrlash, muammoni hal etish va hissiy muvozanatni saqlash kabi shaxsiy sifatlarni egallaydi;

- **Jismoniy rivojlanish va estetik didni shakllantirish** – bola sog'lom turmush tarzini yo'lga qo'yish, tanani chiniqtirish, san'at va go'zallikni his qilish ko'nikmalarini o'zlashtiradi;

- **Ijtimoiylashuvni ta'minlash va ta'lim-tarbiya jarayoniga samarali tayyorlash** – bola o'z jamiyatidagi o'rnini tushunadi, tengdoshlar va kattalar bilan muloqotga kirishadi, maktab hayotiga moslashadi;

- **Oila muhitida tarbiya sifatini oshirish uchun metodik-pedagogik yordam ko'rsatish** – ota-onalar bilan samarali hamkorlik qilish orqali bola tarbiyasida uy va maktabning bir-birini to'ldiruvchi rolini kuchaytirish nazarda tutiladi.

Ushbu omillar asosida boshlang'ich ta'lim bosqichida olib boriladigan tarbiya faoliyati o'quvchining har tomonlama kamol topishiga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, “dastlabki bosqich” tushunchasi faqat boshlanish emas, balki tarbiyaning izchil va uzluksiz jarayon sifatida keyingi o'rta ta'lim bosqichlarida davom ettirilishini anglatadi. Bu esa, umumiy o'rta ta'lim yakunida shaxsning to'laqonli ma'naviy-axloqiy shakllanishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Xalqimizning “Yaxshi boshlanish – yarim yutuq” degan naqliga tayangan holda, boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonini umumiy ta'lim tizimining eng mas'uliyatli va strategik bosqichi

sifatida baholash lozim. Chunki aynan shu bosqichda bola shaxsiyati asosi – milliy gʻurur, vatanparvarlik, halollik, mehnatsevarlik va ijtimoiy masʼuliyat kabi qadriyatlar singdiriladi.

Boshlangʻich taʼlim bosqichi bola shaxsining intellektual, ruhiy, jismoniy va ijtimoiy jihatdan shakllanishida poydevor vazifasini bajaradi. Ushbu bosqichda amalga oshiriladigan tarbiya faoliyati zamonaviy pedagogik tamoyillar, ilmiy yondashuvlar va milliy qadriyatlar bilan uygʻun holda olib borilgandagina natijador boʻladi.

Tarbiya jarayoni nafaqat bola tafakkurini rivojlantiradi, balki uni jamiyatga moslashgan, axloqan yetuk, vatanparvar, ijtimoiy masʼuliyatga ega inson sifatida shakllantiradi. Shu bois, dastlabki tarbiya bosqichini faqat boshlanish deb emas, balki uzluksiz va strategik jarayon sifatida talqin qilish lozim.

Milliy pedagogika tajribasi va xalqimizning tarbiyaga oid qadimiy qarashlari, zamonaviy taʼlim texnologiyalari bilan uygʻunlashtirilganda, boshlangʻich sinf oʻquvchisida yuksak maʼnaviyat, madaniyat, fikrlash va axloqiy mezonlar shakllanishiga zamin yaratiladi.

Shunday qilib, boshlangʻich taʼlimda tarbiya jarayoni jamiyatning ertangi kunini belgilovchi eng muhim bosqichlardan biri sifatida doimiy eʼtibor va ilmiy asoslangan yondashuvni talab qiladi.

3. Boshlangʻich taʼlimda tarbiya ishlarining samaradorligini baholash va aniqlashning samarali usullari

Boshlangʻich taʼlim bosqichida tarbiya jarayonining samaradorligini baholash, asosan, erishilgan natijalarni aniqlash va mavjud kamchiliklarni ochib berishga qaratilgan tahliliy faoliyatdir. Aytish joizki, shaxsning tarbiyalanganlik darajasini toʻliq va mukammal tarzda tashxislash murakkab hisoblanadi. Chunki eng yetuk va namunali insonda ham ayrim salbiy jihatlar yoki kamchiliklar mavjud boʻlishi mumkin. Shu sababli boshlangʻich taʼlimdagi tarbiya samaradorligini tashxislash nisbiy yondashuvga asoslanadi, yaʼni bu jarayonda oʻquvchilarning umumiy rivojlanish

dinamikasiga va ijobiy o'zgarishlarga e'tibor qaratiladi.

Tarbiya samaradorligini baholash jarayonida pedagogik nuqtai nazardan quyidagi mezonlar muhim ahamiyat kasb etadi:

- Boshlang'ich ta'limdagi tarbiya jarayonining maqsadga yo'naltirilgan va tizimli tashkil etilganligi – tarbiyaviy faoliyat davlat ta'lim standartlari va milliy ma'naviy qadriyatlarga mos holda olib borilishi lozim;

- O'quvchilarning aqliy, emotsional va jismoniy jihatdan uyg'un rivojlanishi – bola shaxsining har tomonlama rivojlanishida intellektual salohiyat, axloqiy barqarorlik va sog'lom turmush ko'nikmalari muhim o'rin tutadi;

- 11 yoshga to'lgan o'quvchilarning jamiyatga moslashganligi va ijtimoiy faolligi – bu yoshda bola o'z-o'zini anglashi, jamoaviy muhitda faol ishtirok etishi va ijtimoiy rollarni egallay olish qobiliyatiga ega bo'lishi lozim;

- Tarbiya jarayonining aniq pedagogik model asosida olib borilishi – ta'limda qat'iy metodik asos va tizimlilik bo'lishi, shuningdek, milliy tarbiya tamoyillarini aks ettiruvchi konkret yondashuvlar mavjud bo'lishi kerak.

Shu o'rinda ta'kidlash lozimki, xalqimiz azaldan “Odam bolasi – o'ziga tarbiya bilan odam bo'ladi” degan hikmatni ustuvor qadriyat sifatida qabul qilgan. Demak, tarbiya samaradorligini baholashda nafaqat texnik yoki raqamli natijalar, balki bola shaxsining insoniy fazilatlari, milliy g'ururi va ijtimoiy mas'uliyatini ham inobatga olish lozim.

Boshlang'ich ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan tarbiyaviy faoliyat samaradorligini aniqlash ma'lum mezonlar asosida amalga oshiriladi. Ushbu baholash jarayonida nafaqat o'qituvchilar, balki pedagog-mutaxassislar, psixologlar hamda maktab jamoatchiligi – ota-onalar va mahalla faollari ishtirokida kompleks yondashuv ta'minlanadi.

Dunyo miqyosida esa boshlang'ich ta'limdagi tarbiya samaradorligini baholashga oid yagona uslubiy yondashuv mavjud emas. Bunga sabab shuki, har bir mamlakat o'zining

madaniy, tarixiy, diniy va ijtimoiy xususiyatlaridan kelib chiqib, tarbiya mazmuni va tamoyillarini belgilaydi. Masalan, Sharq mamlakatlarida – xususan, O‘zbekistonda milliy qadriyatlar, oilaviy tarbiya, hurmat-izzat, vatanparvarlik va mehnatsevarlik asosiy e’tiborda tursa, G‘arbiy davlatlarda esa ko‘proq shaxsiy erkinlik va individuallik qadrlanadi.

Shu bois, xalqaro miqyosdagi ta’lim dasturlarida, odatda, boshlang‘ich ta’lim darajasini baholashda asosiy e’tibor bilim va ko‘nikmalar (masalan, o‘qib tushunish, hisoblash, mantiqiy fikrlash) darajasiga qaratiladi.

Masalan, 2021-yildan buyon xalqaro baholash dasturi – **PIRLS** (Progress in International Reading Literacy Study) orqali 4-sinf o‘quvchilarining matnini o‘qib anglash va tafakkur qilish salohiyati o‘lchanmoqda. Biroq bu dasturning doirasida o‘quvchilarning axloqiy qarashlari, ma’naviy fazilatlar yoki tarbiyalanganlik darajasi baholanmaydi.

Bu esa boshlang‘ich ta’limda tarbiya komponenti baholash tizimida yetarlicha aks etmayotganini ko‘rsatadi. Aslida, xalqimizning “Odam bolasi – tarbiya bilan odam” degan hikmatli so‘zidan kelib chiqib, boshlang‘ich ta’limdagi tarbiya samaradorligini o‘lchovchi milliy indikatorlar ishlab chiqilishi dolzarb vazifalardan biridir.

Hozirgi davrda O‘zbekistonning boshlang‘ich ta’lim tizimida tarbiya samaradorligini baholashga oid maxsus metodologiyani ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Zamonaviy ta’lim jarayonida tarbiya natijalarini to‘g‘ri va tizimli ravishda baholash, shaxsning shakllanish darajasini aniqlash hamda pedagogik faoliyatga ilmiy asos kiritish muhim ahamiyat kasb etadi.

Taklif qilinayotgan metodologik yondashuv quyidagi asosiy komponentlarni o‘z ichiga olishi maqsadga muvofiq:

1. **Boshlang‘ich ta’lim bitiruvchisining ijtimoiylashuv darajasi** – o‘quvchining jamiyatga moslashuvi, muloqot madaniyati, guruhda ishlash ko‘nikmasi, tengdoshlari va kattalar

bilan sogʻlom ijtimoiy munosabatlar oʻrnata olishi;

2. **Axloqiy fazilatlarning shakllanganligi** – mehr-oqibatlik, halollik, vatanparvarlik, hurmat, sabr-toqat, masʼuliyatlik kabi insoniy qadriyatlarning bola tafakkurida singdirilishi va kundalik faoliyatda namoyon boʻlishi;

3. **Tarbiyaning maqsadga yoʻnaltirilgan dastur asosida tashkil etilishi** – davlat taʼlim standartlari va milliy tarbiya konsepsiyasi asosida tarbiyaviy faoliyatning tizimli rejalashtirilganligi, uzviyligi va izchilligi;

4. **Tarbiya jarayonida manfaatdor subyektlar hamkorligining taʼminlanganligi** – oila, maktab, mahalla, jamoatchilik tashkilotlari va boshqa ijtimoiy institutlarning oʻzaro uzviy aloqada ishlashi.

Mazkur yondashuv asosida shakllantirilgan metodologik tizim boshlangʻich taʼlim bosqichidagi tarbiya jarayonining samaradorligini aniqlashda obʼyektiv mezonlarni taqdim etadi. Eng muhimi, bu yondashuv bolani nafaqat bilimli, balki maʼnaviy-axloqan barkamol inson etib tarbiyalashga xizmat qiladi.

Shu munosabat bilan, oliy pedagogik taʼlim muassasalarida tahsil olayotgan boʻlajak boshlangʻich sinf oʻqituvchilari ushbu metodologik yondashuvlar bilan tanish boʻlishi, ularni amaliy faoliyatda qoʻllashga layoqatli boʻlishi zarur. Bu esa zamonaviy talablarga javob beradigan, milliy qadriyatlarga sodiq, maʼrifatparvar pedagoglarni tayyorlashga zamin yaratadi.

Asosiy toifasi	Moyillik	Tavsif	Pedagogik ahamiyati	Yondashuvlar metodologiyasi	Amaliyotga taʼsiri
Uslubiy	Ob'yektiv mezonlar asosida amalga oshirish	Tarbiya jarayonining samarado	Bolani natiq bilimli, balki maʼnaviy-axloqan barkamol inson	Tarbiya	Bolaning aqliy, axloqiy va jismoniy rivojla

Oliy Ta'limda Yondashuvlar	O'qituvchilar tanlovi	Oliy ta'lim sharoitida bo'lajak bosh	Zamonaviy pedagogik talablarga javob beradi, milliy qadriyat	O'qituvchi gapiradi	Pedagogik faoliyatda zamonaviy met
Zamon	An'anavi	Tarbiya y	Tarbiya jarayoni	Tarbiya	Shaxsiy va ijtimoiy rivojla

Hozirgi zamon boshlang'ich ta'limida tarbiya jarayonining samaradorligini baholash va uning zamonaviy tendensiyalarini tahlil qilish ta'lim tizimining rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. An'anaviy, o'zgaruvchan va takomillashib boruvchi xususiyatlarga ega bo'lgan tarbiya jarayonining metodologik tizimi, pedagogik yondashuvlar va zamonaviy tendensiyalar o'quvchilarning aqliy, ruhiy va ijtimoiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Boshlang'ich ta'limdagi tarbiya jarayonining samaradorligini aniqlash uchun ob'yektiv mezonlarga asoslangan metodologik yondashuvlar zarur. Bu yondashuvlar o'quvchilarni nafaqat bilimli, balki ma'naviy-axloqan barkamol inson etib tarbiyalashga xizmat qiladi. Oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini ushbu metodologik tizim bilan tanishtirish, amaliyotda qo'llashga tayyorlash milliy qadriyatlarga sodiq va ma'rifatparvar pedagoglarni tayyorlashda muhim rol o'ynaydi.

Shu bilan birga, boshlang'ich ta'limda zamonaviy tendensiyalarni qo'llash orqali tarbiya jarayoni doimiy ravishda takomillashadi, o'quvchilarning zamon bilan hamnafas bo'lishi, axloqiy va ijtimoiy qobiliyatlarining rivojlanishi ta'minlanadi. Bu esa nafaqat ta'lim sifatini oshirish, balki jamiyatni yanada barkamol va ma'rifatli insonlar bilan ta'minlashga xizmat qiladi.

Mustaqil ta'lim uchun savollar:

1. Ijtimoiy murakkab (masalan, pandemiya kabi) sharoitlarda boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonini tashkil etish qanday amalga oshiriladi va bu jarayonning o'ziga xos xususiyatlari nimalardan iborat?

2. Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonini amalga oshirishda

qanday zamonaviy omillar muhim rol o'ynaydi?

3. Boshlang'ich ta'limda tarbiya samaradorligini baholash va tashxislash qanday mezonlar asosida o'tkaziladi?

4. Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonidagi zamonaviy tendensiyalarni aniqlay olasizmi va ular qanday ta'sir ko'rsatadi?

Topshiriq: Pedagogik amaliyot

Ijtimoiy murakkab sharoitlarda boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonini tashkil etishning asosiy prinsiplari va metodlarini o'rganing.

Boshlang'ich ta'limda, ayniqsa ijtimoiy murakkab sharoitlarda, tarbiya jarayonini samarali tashkil qilish uchun zarur bo'lgan zamonaviy omillarni o'zlashtirish.

Boshlang'ich ta'limda tarbiya samaradorligini baholash va tashxislash metodologiyasini yodda tuting va uni amaliyotda qo'llashni o'rganing.

Shuningdek, "Yon daftar"ingizga ijtimoiy murakkab sharoitlarda boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonini tashkil etish bo'yicha asosiy tushunchalarni va metodlarni konspekt sifatida yozib oling.

4-MODUL. “BOSHLANG‘ICH TA‘LIM PEDAGOGIKASI” METODOLOGIYASI

16-mavzu: Boshlang‘ich ta‘limda xorijiy tajribalardan foydalanish

Reja:

1. *Boshlang‘ich ta‘limda xorijiy tajribalardan ta‘lim maqsadlarida foydalanish*
2. *Boshlang‘ich ta‘limda xorijiy tajribalardan metodik jihatdan foydalanish*
3. *Boshlang‘ich ta‘limda xorijiy tajribalarni ilmiy tahlil qilish va o‘rganish*

Tayanch tushunchalar:

Xorijiy tajriba – boshqalar tomonidan ilgari surilgan yoki amalga oshirilgan pedagogik, ilmiy, yoki texnologik tajribalar, o‘rganish va amaliyotga tatbiq etish uchun imkoniyat yaratadi.

Boshlang‘ich ta‘lim – o‘quvchilarning ilk bilim va ko‘nikmalarini shakllantirish jarayoni, unda ta‘lim jarayonining asosiy maqsadi shaxsning ma‘naviy, axloqiy, aqliy va jismoniy rivojlanishini ta‘minlashdir.

Ta‘limiy foydalanish – xorijiy tajribalardan o‘rgangan bilim va ko‘nikmalarni, o‘z ta‘lim tizimida, shuningdek, o‘zbek milliy pedagogik an‘analari va qadriyatlariga mos ravishda tatbiq etish.

Metodik foydalanish – xorijiy pedagogik tajriba va metodlarni, milliy ta‘lim tizimining xususiyatlarini inobatga olgan holda, maqsadli tarzda ishlatish. Bu yondashuvning asosida o‘quvchilarga ta‘limni yanada samarali tashkil etish maqsadi yotadi.

Ilmiy o‘rganib borish – xorijiy tajriba va metodlarni ilmiy tahlil qilib, ularni ilmiy asosda o‘rganish va milliy ta‘lim tizimida qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan jihatlarini aniqlash.

Bilim va tajriba – boshlang‘ich ta‘lim tizimida bilim va amaliy ko‘nikmalarni o‘zlashtirish jarayoni. Bu tushuncha o‘qituvchilar va o‘quvchilar o‘rtasida samarali ta‘lim muhitini yaratish uchun zarur bo‘lgan bilim va tajribani anglatadi.

1. Boshlang'ich ta'limda xorijiy tajribalardan ta'lim maqsadlarida foydalanish

Mamlakatimizda boshlang'ich ta'limni rivojlantirishda xorijiy tajribalardan foydalanish katta ahamiyatga ega. Xorijiy tajribalar, o'zining samaradorligi va amaliy sinovdan o'tganligi bilan ta'lim jarayoniga yangiliklar kiritish, metodlarni takomillashtirish va ta'lim tizimini yaxshilashga xizmat qiladi. Bu yondashuv, ayniqsa, boshlang'ich ta'limda sifatni oshirish va o'quvchilarga innovatsion yondashuvlar taqdim etish uchun muhimdir. Boshlang'ich ta'limda xorijiy tajribalardan ta'limiy foydalanishning asosiy shakllarini quyidagicha tasavvur qilish mumkin:

1. Boshlang'ich ta'lim mazmunini boyitishda foydalanish: Xorijiy ta'lim tizimlarida qo'llanilayotgan yangi va ilg'or ta'lim mazmuni usullarini milliy ta'lim tizimiga moslab olib kirish. Bu, o'quvchilarning bilim doirasini kengaytirish va ularga global bilimlarni singdirish imkonini beradi.

2. Boshlang'ich ta'limni o'qitishda foydalanish: Xorijiy tajriba asosida, o'qituvchilar uchun yangi pedagogik metodlar, darsni tashkil etish usullari va o'quvchilarni o'qitishning samarali texnikalari ishlab chiqiladi. Bu usullar o'qituvchilarga ta'lim jarayonini yanada samarali boshqarishga yordam beradi.

3. Boshlang'ich ta'limda tajribaviy foydalanish: Ta'lim tizimida amaliy tajribalarni o'rganish va joriy qilish, o'quvchilarga nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy ko'nikmalarni ham o'rgatish imkonini beradi. Bu yondashuv o'quvchilarning kelajakdagi kasbiy faoliyatiga tayyorlanishlarini ta'minlaydi.

Boshlang'ich ta'limda xorijiy tajribalardan foydalanish, nafaqat o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini oshirish, balki ta'lim tizimining sifatini yaxshilashga ham xizmat qiladi. O'zbekistonning ta'lim tizimi, o'zining milliy an'analari va qadriyatlari bilan birga, xorijiy tajribalarni o'zlashtirish orqali yanada takomillashadi. Shuningdek, bu jarayon o'qituvchilarning professional malakasini oshirish, ularning pedagogik yondashuvlarini yangilash va ta'lim jarayoniga yangiliklarni

kiritishda muhim ahamiyatga ega. Xorijiy tajribalarning metodik jihatlari, milliy ta'lim tizimiga moslashtirilgan holda, nafaqat zamonaviy pedagogik yondashuvlarni qo'llashni ta'minlaydi, balki o'quvchilarning ijtimoiy va madaniy rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi.

Boshlang'ich ta'limni o'qitishda xorijiy mamlakatlarning tajribalaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Xususan, Finlandiya, Gollandiya va Vengriya kabi davlatlarda boshlang'ich ta'limda amaliyotdan nazariyaga tamoyili asosida ta'lim berish tizimi joriy etilgan. Bu tizimga ko'ra, boshlang'ich sinf o'quvchilari dastlab mavzularni amaliy topshiriqlar orqali o'rganadilar va topshiriqlarni bajarayotganlarida mavzularning nazariy qismlarini o'zlashtiradilar. Finlandiya tajribasini misol qilib keltiradigan bo'lsak, 2021-2022 o'quv yilidan boshlab ushbu tajriba mamlakatimizda sinov tariqasida qo'llanila boshlandi. Shu bois, O'zbekistonda boshlang'ich ta'lim o'quv fanlari uchun yangi avlod darsliklari ishlab chiqilmoqda va hozirda ular tajriba-sinovdan o'tkazilmoqda.

Boshlang'ich ta'lim tizimida xorijiy tajribalarni o'rganish, ayniqsa, milliy ta'lim tizimi va qadriyatlarimizni hisobga olib amalga oshirilgan yondashuvlarni o'z ichiga oladi. Finlandiya, Gollandiya va Vengriya tajribalari, o'quvchilarni amaliyotga yo'naltirib, nazariy bilimlarni ular bilan uyg'unlashtirish orqali ta'lim sifatini oshirishga xizmat qilmoqda. O'zbekiston ta'lim tizimida ham ushbu tajribalarni joriy etish, yangi avlod darsliklari yaratish va amaliyotdan nazariyaga yondashuvni tatbiq etish orqali boshlang'ich ta'limni takomillashtirishga xizmat qiladi. Milliy ta'lim tizimimizda xalqimizning pedagogik qadriyatlari va tarixiy an'analari hisobga olinishi kerak. Shu bilan birga, xorijiy tajribalarni o'rganish va ulardan foydalanish, yoshlarni har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiladi va O'zbekistonning ta'lim tizimini global miqyosda yanada raqobatbardosh qiladi.

Boshlang'ich ta'limda xorijiy mamlakatlar tajribasidan amaliy foydalanish muhim ahamiyatga ega. Bunda boshlang'ich

sinf o'qituvchisi bir o'quv yili davomida o'zining individual yondashuvi asosida ma'lum bir mamlakatning o'quv metodikasini tajriba tariqasida sinovdan o'tkazadi. Agar bunday tajriba kutilgan samarani keltirib chiqarsa, bu usul keng miqyosda qo'llaniladi. O'zbekiston ta'lim tizimida 2015-2016 o'quv yilidan boshlab, Matematika fanini o'qitishda xalqaro ta'lim dasturlariga asoslangan yondashuvlar joriy etildi. Natijada, boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning Matematikaga qiziqishi oshdi, ularning iqtidorlari rivojlanib, matematik tafakkurlari yanada mukammallashdi. Shuningdek, oxirgi paytlarda boshlang'ich sinf o'quvchilari matematika bo'yicha xalqaro fan olimpiadalarida faol ishtirok eta boshladilar. Bu esa, boshlang'ich ta'limda boshqa o'quv fanlarida ham xorijiy tajribalar asosida amaliy o'qitishning samarali bo'lishini ko'rsatmoqda.

Shakllar	Izoh
Boshlang'ich ta'limda tajribalardan ta'lim olish	Boshlang'ich ta'lim mazmunini boyitishda tajribalar asosida ta'limni samarali o'rgatishga yordam beradi.
Boshlang'ich ta'limda tajribalardan metodik etkazish	Xorijiy ta'lim jarayoniga asoslangan o'qitish metodlari o'quvchilarning o'zlashtirish ko'rsatkichlarini qayta ishlash va ta'lim jarayonini takomillashtirish.
Boshlang'ich ta'limda tajribalar asosida ilmiy o'rganish	Ilmiy xodimlar orqali tajribalarni o'rganib, ularni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish mumkin.

Bu jadval tajriba tajriba ta'lim va metodik ishlab chiqarishlarni qo'llashning ta'limdagi ta'limini ta'minlashga qanday yordam berishini ko'rsatadi.

O'zbekistonning boshlang'ich ta'lim tizimida xorijiy mamlakatlarning tajribalaridan ta'limiy foydalanish juda muhim ahamiyatga ega. Xorijiy tajribalar, o'quvchilarning bilim darajasini oshirish bilan birga, ularning ijtimoiy va axloqiy rivojlanishiga ham hissa qo'shadi. Shuningdek, bu tajribalar, milliy ta'lim

tizimining samaradorligini oshirishga va uning xalqaro ta'lim standartlariga moslashishiga yordam beradi. Oliy pedagogik ta'lim muassasalarida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun xorijiy ta'lim metodikalarini o'rganish, pedagogik malakani oshirish va o'quvchilarning individual ehtiyojlariga mos ta'lim tizimini yaratishga yordam beradi.

2. Boshlang'ich ta'limda xorijiy tajribalardan metodik jihatdan foydalanish

Boshlang'ich ta'limni samarali rivojlantirish uchun o'qitish metodikasining alohida ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlash lozim. Xorijiy tajribalardan metodik jihatdan foydalanish, o'quvchilarning bilim darajasini oshirish va ta'lim jarayonini takomillashtirishda muhim o'rin tutadi. Shu sababli, boshlang'ich ta'limda xorijiy metodlarni qo'llashda quyidagi yondashuvlarni amalga oshirish zarur:

1. Aniqlikni talab qiladigan fanlar bo'yicha metodikani to'g'ri tanlash;
2. Tabiiy fanlarni o'qitishda zamonaviy metodlarni joriy etish;
3. Gumanitar fanlarni o'qitishda innovatsion metodlarni qo'llash.

Bugungi kunda mamlakatimizda boshlang'ich ta'limda aniq fanlar, jumladan Matematika, Informatika va axborot texnologiyalari o'qitilmoqda. Rossiya Federatsiyasining tajribasidan foydalanish, ayniqsa aniq fanlarni o'qitishda, maqsadga muvofiq deb hisoblanadi, chunki bu mamlakatda ta'lim tizimi global miqyosda keng tan olingan. Rossiya metodikasiga ko'ra, boshlang'ich ta'limda o'tiladigan aniq fanlarning ko'plab mavzulari mustaqil topshiriqlarga asoslanadi. Bu yondashuv o'quvchilarga mustaqil fikrlash, o'z-o'zini boshqarish va ta'lim jarayonida o'z ko'nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlarini beradi. Rossiya tajribasida boshlang'ich sinfdan o'quvchilar soni maksimal 15 nafardan iborat bo'lishi ko'rsatilgan. Bu, o'z navbatida, o'quv jarayonining samaradorligini oshiradi va shaxsiy yondashuvni

amalga oshirishga imkon beradi. Ushbu tajriba milliy ta'lim tizimimizda metodik yondashuvni takomillashtirishda foydali bo'lishi mumkin. Shuningdek, bunday yondashuv, milliy pedagogik qadriyatlarimizga mos ravishda, o'quvchilarni nafaqat bilimli, balki ma'naviy jihatdan ham kamolotga yetkazadi.

Boshlang'ich ta'limda tabiiy fanlarni o'qitish bo'yicha Buyuk Britaniya tajribasidan foydalanish samarali hisoblanadi. Bu tajribaga ko'ra, tabiiy fanlar faqat laboratoriya mashg'ulotlari orqali o'qitiladi. Shu ma'noda, mamlakatimizda umumiy o'rta ta'lim maktablarida laboratoriyalarni ko'paytirish va ularni zamonaviy jihozlar bilan ta'minlash ishlari amalga oshirilmoqda. Bu metodika o'quvchilarga jamoaviy ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi va tajriba orqali o'rganishni qo'llab-quvvatlaydi. Misol sifatida, mamlakatimizda o'quvchilarning herbariy to'plash tajribasi o'ziga xosdir, bu esa biologiya fani bo'yicha o'quvchilarning tabiatga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Bunday tajriba o'quvchilarda tabiatni o'rganishga bo'lgan qiziqishni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shu bois, boshlang'ich ta'limda tabiiy fanlarni o'qitishda xorijiy mamlakatlar tajribasidan foydalanish, mamlakatimizning milliy pedagogik an'analari bilan uyg'unlashtirgan holda amalga oshirilishi muhimdir. Xususan, buyuk mutafakkir Alisher Navoiy va Bobur kabi ajdodlarimizning tabiatga bo'lgan munosabatini o'rganish, o'quvchilarga nafaqat ilmiy, balki ma'naviy-axloqiy jihatdan ham tarbiya beradi. Shu tarzda, xorijiy tajriba va milliy pedagogik qadriyatlarni birlashtirish orqali o'quvchilarning tabiiy fanlarga bo'lgan qiziqishini oshirish va ularning bilimlarini chuqurlashtirish mumkin. Bu esa kelajakda avlodning ilmiy tafakkurini va amaliy ko'nikmalarini shakllantirishda samarali bo'ladi.

Boshlang'ich ta'limda gumanitar fanlarni o'qitish jarayonida xorijiy tajribalarni o'rganish va qo'llash, mamlakatimiz ta'lim tizimining rivojlanishi uchun katta ahamiyatga ega. O'zbekiston Respublikasining Milliy malakalar ramkasi va boshlang'ich ta'lim davlat standartlari asosida, gumanitar fanlarni o'qitish

jarayonida Rossiya Federatsiyasining milliy ta'lim metodikasi va Misr Respublikasining amaliy ta'lim metodikalaridan foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi. Rossiyaning ta'lim metodikasida ona tilini o'rgatishda o'quvchilar bilan individual yondashuvlar orqali savodxonlikni rivojlantirishga katta e'tibor qaratiladi. Bu metodika o'quvchilarga tilga bo'lgan qiziqishni oshiradi va ularning akademik muvaffaqiyatlarini ta'minlaydi. Misrning amaliy ta'lim metodikasida esa, gumanitar fanlar orqali o'quvchilarning tug'ma va tabiiy iste'dodlarini rivojlantirishga katta ahamiyat beriladi. Bu metodika o'quvchilarning ijtimoiy va intellektual ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Shunday qilib, boshlang'ich ta'limda gumanitar fanlarni o'qitishda xorij tajribalarini o'rganish va ulardan samarali foydalanish, mamlakatimizning milliy pedagogik qadriyatlari va ta'lim an'analari bilan uyg'unlashtirilgan holda, o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy, intellektual va ijodiy rivojlanishini ta'minlaydi. O'zbekistonda gumanitar fanlarni o'qitish jarayonida, milliy madaniyatimizni va tarixiy merosimizni inobatga olgan holda, Rossiya va Misr kabi mamlakatlarning tajribalaridan foydalanish, mamlakatimizning ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga xizmat qiladi. Bu o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishini, ularda mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuv ko'nikmalarini rivojlantirishga imkon yaratadi.

3. Boshlang'ich ta'limda xorijiy tajribalarni ilmiy tahlil qilish va o'rganish

Mamlakatimizda boshlang'ich ta'limni rivojlantirish jarayonida xorijiy tajribalardan foydalanish o'zining ustuvor ahamiyatiga ega. Bu borada xorijiy mamlakatlar tajribalarini chuqur ilmiy o'rganish, o'qitish metodologiyasini takomillashtirish va o'qituvchilarni tayyorlash tizimini rivojlantirishga katta hissa qo'shishi mumkin. Xorij tajribalarini ilmiy tadqiq etishda quyidagi yo'nalishlarga alohida e'tibor qaratish maqsadga muvofiqdir:

1. Xorijiy davlatlarning nazariy ta'lim tajribasini o'rganish, o'qitish metodologiyasidagi yangi yondashuvlarni tahlil qilish va

ularni o'z ta'lim tizimimizga moslashtirish.

2. Zamonaviy o'qitish texnologiyalarini ilmiy asosda o'rganish va ularni amaliyotda keng qo'llash, o'quvchilarning ta'lim olish jarayonini yanada samarali qilish.

3. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlashda xorijiy tajribalar asosida professional rivojlanish tizimini o'rganish va amaliyotga tatbiq etish.

Boshlang'ich ta'lim tizimini yanada takomillashtirish va rivojlantirishda xorijiy mamlakatlarning tajribalarini o'rganish va ularni milliy ta'lim tizimiga tatbiq etish muhim o'rin tutadi. O'zbekiston ta'lim tizimining zamonaviy talablari asosida, xorij tajribalarini ilmiy tahlil qilish va ulardan samarali foydalanish ko'plab ijobiy natijalarga olib kelishi mumkin. O'quvchilarning ta'lim olish jarayonini yangilash va ularning intellektual rivojlanishini ta'minlash uchun xorijiy mamlakatlar tajribalari asosida yangi pedagogik metodlar, texnologiyalar va o'qituvchilarni tayyorlash usullarini ilmiy tahlil qilish zarur.

Shu nuqtada, xorijiy tajribalarni ilmiy o'rganish va ularni o'z ta'lim tizimimizga moslashtirishda milliy qadriyatlarni inobatga olish juda muhimdir. Xalqimizning tarbiyaviy an'analari, madaniy va ma'naviy qadriyatlarini boshlang'ich ta'lim jarayoniga integratsiya qilish, nafaqat xalqaro tajribalarni o'zlashtirish, balki o'zimizning milliy pedagogik metodlarimizni rivojlantirishga ham yordam beradi. Bunda xorijiy mamlakatlarning ijobiy tajribalarini o'rganib, ularni milliy ta'lim tizimimizga mos ravishda tatbiq etish, boshlang'ich ta'limning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Xorijiy davlatlarning boshlang'ich ta'lim tajribalarini nazariy jihatdan tahlil qilish katta ahamiyatga ega. Xorijiy mamlakatlarda boshlang'ich ta'limning nazariy yechimlarini ishlab chiqish uchun ilmiy tadqiqot markazlari tashkil etilgan. Misol uchun, Rossiya Federatsiyasidagi Rostov-na-Donu davlat pedagogika universiteti, boshlang'ich sinf o'quvchilarining miya tuzilishini fiziologik nuqtai nazardan o'rganish hamda shu asosda o'quvchilarning bilim olish imunitetini rivojlantirish masalalariga bag'ishlangan

ilmiy ma'ruzalarni har yili e'lon qiladi. Ushbu ilmiy ishlarning xulosalariga ko'ra, boshlang'ich sinf o'quvchilari miya faoliyati va uning fiziologik imkoniyatlarida o'xshashlikka ega, shuning uchun har bir o'quvchini optimal darajada bilim olish imkoniyati bilan ta'minlash mumkin. Biroq, pedagogik olimlar ta'kidlaydiki, boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilim olish darajasini tenglashtirish uchun, ularning kontentini, ya'ni sinfdagi o'quvchilar sonini me'yorga keltirish zarur. Kelajakda mamlakatimizda boshlang'ich sinflarning miqdorini oshirish orqali har bir sinfdagi o'quvchilar sonini 15 nafarga qisqartirish mumkin, bu esa bilim olishda chuqurlashtirishga yordam beradi. Xorij tajribalari, ayniqsa, bu sohada olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlar, boshlang'ich ta'lim tizimini yanada samarali qilishda foydalanish uchun juda foydali bo'lishi kutiladi. Shuningdek, iqtidorli va til o'rganishga qiziqish bildirgan yoshlarni ilmiy tadqiqotlarga jalb qilish, boshlang'ich ta'lim pedagogikasining muhim vazifalaridan biridir.

Xorijiy mamlakatlarning boshlang'ich ta'limdagi ilmiy tajribalarini nazariy o'rganish jarayoni alohida ahamiyatga ega. Xususan, Rossiya Federatsiyasida boshlang'ich sinf o'quvchilarining miya tuzilishi va uning fiziologik imkoniyatlarini o'rganish orqali ularning bilim olish imunitetini rivojlantirishga qaratilgan ilmiy ishlar muhim o'rin tutadi. Ushbu yondashuvni o'rganish mamlakatimizda ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga xizmat qiladi. Rossiya olimlari, boshlang'ich sinf o'quvchilarining miya faoliyatidagi o'xshashliklarga asoslanib, ularni har qanday boshlang'ich sinfdagi bilim olishda muvaffaqiyatli bo'lishlarini ta'minlash mumkinligini ta'kidlaydilar. Biroq, ularning fikricha, bilim olish darajasini tenglashtirish uchun sinflar sonini optimallashtirish zarur, ya'ni har bir sinfdagi o'quvchilar sonini 15 nafarga qisqartirish kerak. Bu metodologiya va o'quv tizimlarini milliy ta'limimizga moslashtirish, o'quvchilarning bilim olish ko'rsatkichlarini chuqurlashtirish imkoniyatini beradi.

Mamlakatimizda boshlang'ich ta'lim tizimini takomillashtirishda xorijiy tajribalarni ilmiy tahlil qilish muhim

rol o'ynaydi. Xorijiy davlatlarda amalga oshirilgan amaliyot va nazariy tadqiqotlar, ayniqsa pedagogik yondashuvlar, milliy ta'lim tizimiga joriy etish uchun samarali metodlarni taklif etadi. Bunday yondashuvlar, boshlang'ich ta'limda o'quvchilarni rivojlantirishda va ularning bilim olishda yuqori natijalarga erishish uchun zarurdir. Shuningdek, o'quvchilarning tabiiy qobiliyatlarini va ijodiy yondashuvlarini rivojlantirishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirish, boshlang'ich ta'lim pedagogikasining asosiy yo'nalishlaridan biridir.

Xorijiy korxonalarda loyiha'ich ta'limda o'quv texnologiyalarini ilmiy o'rganish ta'lim sifatini belgilash uchun katta xavfsizlik ega. , Amerika Qo'shma Shtatlarida o'quv texnologiyalarini doimiy lab borish va texnik yordam uchun ta'limni samarali o'tkazish istiqbolini taqdim etadi. Vashington universiteti pedagogika kollejlari texnologiyalari ishlab chiqilayotgan texnologiyalar, kompyuter texnologiyalariga yangi o'quv metodikalarini joriy etish ta'limini sifatli va samarali o'tkazishni ta'minlash. Mamlakatimizda ham bu natijalardan foydalanish, kompyuterni o'qitish metodi

Bugungi kunda ishlab chiqarishni rivojlantirishda ekologik tizimlar asosida kompyuterli texnologiyalarni qo'llash muhim korxona ega. Yangi ishlab chiqarilgan tizimlar o'quvchilarning jarohati va sog'lig'i holatini, kompyuterda uzoq vaqt ishlashdan charchagan mas'uliyatini ta'minlaydi. Bu, albatta, o'quvchilarning diqqatini yaxshilash va ta'limga bo'lgan ishonchga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ishlab chiqarish quvvati maktab-interfeys va o'quvchilarni o'z ichiga oladi.

Xorijiy mamlakatlarning boshlang'ich ta'limni tashkil etish va o'qituvchilarni tayyorlashdagi sog'lom pedagogik raqobatga asoslangan tajribalari, mamlakatimizda ta'lim tizimini rivojlantirish uchun katta ahamiyatga ega. Shu ma'noda, davlat va nodavlat oliy ta'lim muassasalari o'rtasida raqobatning sog'lom tarzda tashkil etilishi, pedagogik yondashuvlarning rivojlanishiga olib keladi. Mamlakatimizda ham aynan bu tamoyil asosida

boshlang'ich ta'limda o'qituvchilarning malakasini oshirish uchun yangi metodologiyalar joriy etilmoqda. Shuningdek, xorijiy tajribalarni milliy sharoitlarda qo'llash, o'quvchilarga nisbatan ilg'or metodlarni tatbiq etish va o'qituvchilarni yuqori darajada tayyorlash imkoniyatini yaratadi.

Xorijiy pedagogik tajribalarini o'rganish, boshlang'ich ta'limdagi o'qituvchilarni tayyorlashda yangi yondashuvlarni amalga oshirishni ta'minlaydi. Misol uchun, Buyuk Britaniyada boshlang'ich sinf o'qituvchilarini ikki yil ichida tayyorlash tizimi, qisqa muddatlarda yuqori malakali pedagoglarni tayyorlashga imkon yaratadi. Mamlakatimizda ham xorijiy tajribalardan foydalanish, milliy pedagogik tajribalarimizni hisobga olgan holda, boshlang'ich ta'lim sifatini yaxshilashga, o'quvchilarni zamonaviy pedagogik metodlarga asoslanib ta'lim berishga yordam beradi. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarning bilim olish darajasini oshiradi va o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantiradi.

Boshlang'ich ta'limda xorijiy tajribalardan ta'limiy foydalanish, ta'lim jarayonini yaxshilashning samarali usullaridan biri hisoblanadi. Bunday yondashuv, o'quvchilarni har tomonlama rivojlantirish va ularning ijodiy tafakkurini oshirishga qaratilgan. Xorijiy tajribalar, ayniqsa, innovatsion metodlar va texnologiyalarni o'rganish orqali ta'lim tizimini yanada samarali qilishga yordam beradi. Biroq, xorijiy tajribalarni milliy ta'lim tizimiga moslashtirishda, uning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish zarur. O'qituvchilar uchun bunday tajribalarni o'zlashtirish va amaliyotga joriy etish, nafaqat pedagogik ko'nikmalarni oshiradi, balki ta'lim sifatining yanada yaxshilanishiga olib keladi.

Milliy pedagogik kontentni rivojlantirishda xorijiy tajribalarning roli katta. Xususan, o'qitish metodikalarini, o'quv dasturlarini va pedagogik texnologiyalarni tahlil qilish, milliy ta'lim tizimiga moslashtirishni ta'minlaydi. Bunday jarayon, nafaqat pedagogik faoliyatni rivojlantirishga, balki o'quvchilarning umumta'lim ko'nikmalarini oshirishga xizmat qiladi. Milliy o'quv yondashuvlari bilan uyg'unlashgan xorijiy tajribalar, o'quvchilarni

jahon miqyosida raqobatbardosh qilishga yordam beradi. Shu tariqa, pedagogik yondashuvlar va metodlarni milliy kontekstga moslashtirishda o'qituvchilarning bilim va tajribasi asosiy rol o'ynaydi.

Savollar:

1. Boshlang'ich ta'limda xorijiy tajribalardan ta'limiy foydalanish asoslari nimadan iborat?
2. Boshlang'ich ta'limda xorijiy tajribalardan metodik foydalanish qanday amalga oshiriladi?
3. Boshlang'ich ta'limda xorijiy tajribalarni ilmiy asosda o'rganishning asosiy yo'nalishlari qanday?

Pedagogik topshiriq:

Boshlang'ich ta'limda xorijiy tajribalardan ta'limiy foydalanish, ta'lim jarayonini yaxshilash va yangilashda katta ahamiyatga ega. Xorijiy tajribalar, ayniqsa, ta'lim metodologiyalari, pedagogik texnologiyalar va o'quv materiallarini tanlashda yangiliklar kiritish imkoniyatlarini taqdim etadi. O'zbekistonda ta'lim tizimini rivojlantirishda xorijiy tajribalar samarali vosita bo'lishi mumkin, chunki ular milliy pedagogik an'analarimiz bilan uyg'unlashtirilgan holda, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini mukammal tarzda oshirishga yordam beradi. Bunda, ta'limda amaliy yondashuvlarni, interaktiv va innovatsion metodlarni joriy qilish alohida o'rin tutadi.

Bundan tashqari, boshlang'ich ta'limda xorijiy tajribalardan ta'limiy foydalanish, nafaqat o'qituvchilarning bilim doirasini kengaytirishga, balki ularning o'quvchilarga yanada sifatli ta'lim berish qobiliyatini oshirishga yordam beradi. Milliy ta'lim tizimiga moslashtirilgan xorijiy tajribalar, o'quvchilarning ilmiy tafakkurini rivojlantiradi, ularni global miqyosda raqobatbardosh qilishga imkon yaratadi. Shuningdek, xorijiy metodlarni o'rganish va konspekt qilish, o'qituvchilarga o'z pedagogik uslublarini mustahkamlash va yangi yondashuvlar bilan tanishish imkonini beradi. Bu jarayon milliy ta'lim tizimini xalqaro standartlarga moslashtirishda muhim ahamiyatga ega.

17-mavzu: Boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining xalqaro dasturlar orqali ko'nikmalarini takomillashtirish

Reja:

1. *TALIS xalqaro tadqiqot dasturi asosida o'qituvchilarning pedagogik ko'nikmalarini rivojlantirish*
2. *STEAM (Fan, Texnologiya, Muhandislik, San'at, Matematika) yondashuvi bo'yicha o'qituvchilarning innovatsion metodlarini oshirish*
3. *TALIS va STEAM dasturlari bo'yicha o'qituvchilarning ko'nikmalarini aniqlash va baholash mexanizmlari*

Tayanch tushunchalar:

Boshlang'ich ta'lim – bolalarning shaxs sifatida shakllanishi, asosiy bilim, ko'nikma va malakalarning rivojlanishini ta'minlaydigan boshlang'ich bosqichdagi muhim ta'lim pog'onasi bo'lib, u o'quvchilarda mustaqil fikrlash, savodxonlik, muloqot madaniyati va milliy qadriyatlarga hurmatni shakllantirishga xizmat qiladi. O'zbekiston Respublikasining 2030-yilgacha mo'ljallangan ta'lim strategiyasida boshlang'ich ta'lim sifatini oshirish ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida belgilangan.

Xalqaro ta'lim dasturlari – xalqaro miqyosda tan olingan va zamonaviy ta'lim tendensiyalarini aks ettiruvchi dasturlar (masalan, IB – International Baccalaureate, Cambridge Primary, PISA mezonlari) bo'lib, ular orqali o'quvchilarda global kompetensiyalar, funksional savodxonlik, tanqidiy va ijodiy fikrlash kabi ko'nikmalar shakllantiriladi. Ushbu dasturlarni o'zbek ta'lim tizimiga moslashtirish orqali milliy o'ziga xoslikni saqlagan holda zamonaviy ta'limga mos yondashuvlar yaratish mumkin.

Ko'nikma – o'quvchining ma'lum faoliyatni mustaqil va to'g'ri bajarish qobiliyatini ifodalaydi. Boshlang'ich ta'limda ko'nikmalar, xususan o'qish, yozish, hisoblash, mulohaza yuritish kabi amaliy mashg'ulotlar orqali shakllanadi. Milliy o'quv dasturlarida o'quvchilarning hayotiy ko'nikmalarini rivojlantirishga alohida urg'u beriladi.

Bilim – fanlar asosidagi nazariy va amaliy axborotlar tizimi

bo'lib, u o'quvchilarning aqliy va ma'naviy dunyoqarashini boyitadi. O'zbekiston ta'lim tizimida bilimlar milliy an'analar, urf-odatlar va zamonaviy ilmiy yondashuvlar asosida beriladi.

Malaka – o'quvchining olgan bilim va ko'nikmalarini amaliyotda to'g'ri va samarali qo'llash layoqatidir. Malaka hosil qilish uchun mustahkamlovchi mashg'ulotlar, ko'rgazmali vositalar, ta'limiy o'yinlar va loyiha faoliyatlari qo'llaniladi.

O'rganish – shaxsning bilim va ko'nikmalarni anglab, idrok etib, ichkilashtirib borish jarayonidir. Milliy ta'lim tizimida o'rganish faqat yod olish emas, balki tushunish, qo'llash va tahlil qilish bosqichlarini ham o'z ichiga oladi.

O'zlashtirish – o'quvchining bilim, ko'nikma va malakalarni o'z faoliyatida samarali qo'llay olish darajasi. O'zlashtirish jarayoni samarali bo'lishi uchun interfaol uslublar, milliy qadriyatlar asosidagi topshiriqlar va innovatsion texnologiyalardan foydalanish tavsiya etiladi.

1. TALIS xalqaro tadqiqot dasturi asosida o'qituvchilarning pedagogik ko'nikmalarini rivojlantirish

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 8 dekabrda 997-sonli qaroriga ko'ra, mamlakatimizda ta'lim sifatini baholash borasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish masalalari tartibga solingan. Ushbu qarorda TALIS, STEAM, TIMSS va PIRLS kabi xalqaro ta'lim dasturlarining qoidalarini mamlakatimiz ta'lim tizimiga joriy etish ko'zda tutilgan. Shu nuqtai nazardan, biz xalqaro ta'lim dasturlarini amalda qo'llashning ahamiyati va uning samaradorligini tahlil qilishni maqsad qilamiz.

A) TALIS xalqaro dasturining xususiyatlari. TALIS (Teaching and Learning International Survey – o'qituvchilar faoliyati, ish sharoiti va maktabdagi ta'lim muhiti masalalari bo'yicha xalqaro tadqiqot dasturi) – bu har 6 yilda bir marta xalqaro miqyosda o'tkaziladigan ta'lim tizimi tadqiqotidir. 2001 yildan boshlab Iqtisodiy Hamkorlik va Taraqqiyot Tashkiloti (OECD) tomonidan amalga oshirilayotgan ushbu tadqiqotning maqsadi turli mamlakatlarning ta'lim tizimini o'rganish va tahlil qilishdir. Dastur

quyidagi asosiy xususiyatlarga ega:

- a. ma'lum mamlakatlarning ta'lim tajribasini o'rganish;
- b. ilg'or ta'lim tajribalarini aniqlash;
- c. ilg'or ta'lim tajribalarini boshqa mamlakatlar ta'lim tizimiga tatbiq etish.

Shu sababli so'nggi yillarda har bir davlat, o'zining ta'lim tizimini xalqaro miqyosda baholash maqsadida, mazkur xalqaro ta'lim dasturida ishtirok etishga intilmoqda. TALIS xalqaro ta'lim dasturi bo'yicha so'nggi tadqiqot 2018 yilda amalga oshirilgan bo'lib, unga 48 ta davlat ishtirok etgan va uning natijalari 2020 yilda e'lon qilindi. Ushbu tadqiqotda Markaziy Osiyo davlatlaridan Qozog'iston ham o'z o'rnini mustahkamlab, natijalarda yuksak ko'rsatkichlarga erishganini ta'kidlash lozim.

TALIS dasturining navbatdagi tadqiqoti 2024 yil kuzida o'tkaziladigan bo'lib, unda O'zbekiston ilk bor ishtirok etadi. Shu sababli mamlakatimizdagi umumiy o'rta ta'lim maktablari tanlab olinib, ushbu tadqiqotda qatnashishlari ta'minlandi. Mamlakatimizning ta'lim tizimi va uning o'ziga xos xususiyatlari, tadqiqot natijalari asosida o'z ifodasini topadi.

B) TALIS xalqaro ta'lim dasturi tadqiqoti talablari. Mazkur dastur bo'yicha bir qator talablar ishlab chiqilgan bo'lib, ular tadqiqotning asosiy mezonlarini tashkil qiladi. Ushbu talablarning asosiylari quyidagilardan iborat:

- O'qituvchilar faoliyatining samaradorligi;
- O'qituvchilar uchun yaratilgan ish sharoitlari;
- Umumta'lim maktablaridagi ta'lim muhiti;
- Ta'lim muassasalarining boshqaruv samaradorligi.

TALIS xalqaro ta'lim dasturi o'z tadqiqotini yuqoridagi talablar asosida amalga oshiradi. Ushbu dasturning maqsadi, butun dunyo bo'ylab ta'lim tizimlarining samaradorligini o'rganish va turli mamlakatlar o'rtasida ta'lim sifatini taqqoslashdir. Mamlakatimizda o'qituvchilar faoliyatining samaradorligi masalasiga kelsak, hozirda mavjud bo'lgan sharoitlar o'zining ijobiy

natijalarini ko'rsatmoqda. O'qituvchilar o'z faoliyatini belgilangan o'quv rejasi, o'quv yuklamasi va jadvali asosida olib boradilar, va bu faoliyatning samaradorligi o'z navbatida o'quvchilarni tayyorlashdagi muvaffaqiyatlarga ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, o'qituvchilarning professional tayyorgarlik darajasi ham yuqori bo'lib, bu davlatimizning ta'lim siyosatining samarali ekanligidan dalolat beradi. Mamlakatimiz ta'lim tizimida o'qituvchilarning malakali faoliyat ko'rsatishiga xizmat qiladigan sharoitlar doimiy ravishda takomillashtirib borilmoqda. O'qituvchilar uchun yaratilgan ish sharoitlari, ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi, shuningdek, o'qituvchilarning professional o'sishlari uchun kerakli imkoniyatlar yaratish davr talabidir. Maktablarda o'quvchilarni samarali ta'lim bilan ta'minlash uchun, ta'lim muhitini sifatli tashkil etish zarur. Shuning uchun umumta'lim maktablarimizda ta'lim muhiti juda muhim o'rin tutadi. Maktablardagi tajribaviy imkoniyatlar bilan ta'minlash, yangi pedagogik texnologiyalarni joriy etish va laboratoriya jihozlarini yangilash ishlari dolzarb bo'lib turibdi. Bu borada davlat tomonidan amalga oshirilgan dasturlar, o'quvchilarni har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan. Maktablar, o'z navbatida, ta'limning yuqori sifatini ta'minlashga yo'naltirilgan amaliyotlarni amalga oshirishda doimiy rivojlanib borishini ko'rsatmoqda. Shu bilan birga, ta'lim muassasalarining boshqaruvi ham samarali tashkil etilgan. Ta'lim muassasalarining boshqaruv samaradorligi, tizimli ravishda yo'lga qo'yilgan faoliyatga bog'liqdir. Maktab menejerlari va ta'lim muassasalari rahbarlarini tayyorlashga qaratilgan dasturlar so'nggi yillarda ishlab chiqildi va amaliyotga tatbiq etilmoqda. Bu esa, o'z navbatida, ta'lim muassasalarining boshqaruvining yanada samarali bo'lishini ta'minlashga xizmat qiladi. Maktab menejerlarini tayyorlash va ularning malakasini oshirish, ta'lim tizimining sifatini yanada oshirishga imkon yaratadi. Bu kabi tashabbuslar, mamlakatimiz ta'lim tizimining modernizatsiyasiga va yangi pedagogik yondashuvlarning joriy etilishiga xizmat qilmoqda. Shu nuqtai nazardan, TALIS xalqaro ta'lim dasturi

talablariga muvofiq, mamlakatimiz umumta'lim maktablari tayyor ekanligini va ular doimiy ravishda takomillashtirilishi zarurligini ko'rish mumkin. O'zbekistonning ta'lim tizimi, xalqaro miqyosda raqobatbardosh bo'lishi uchun, samarali boshqaruv va professional tayyorgarlik jarayonlarini rivojlantirishda davom etishi zarur. Bu esa, o'z navbatida, kelajakda mamlakatimiz ta'lim tizimini yanada mustahkamlashga yordam beradi.

TALIS Xalqaro Ta'lim Dasturi Tadqiqotiga Tayyorlanish Asoslari

TALIS xalqaro ta'lim dasturi bo'yicha tadqiqotga tayyorlanish uchun bir qator asosiy omillarni inobatga olish zarur. Bu omillar o'qituvchilarni, ta'lim muassasalarini va ta'lim tizimlarini yaxshilashda samarali yondashuvlarni ta'minlaydi. Mamlakatimizda bu jarayonning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun, TALIS dasturi talablariga moslashtirilgan bir qator metodik va amaliy yondashuvlar ishlab chiqilishi kerak.

Birinchi omil sifatida, TALIS xalqaro ta'lim dasturi bilan bevosita tanishish alohida ahamiyatga ega. Bu dastur, o'qituvchilar faoliyatini, o'quvchilarning ta'lim olish jarayonini, maktabdagi ish sharoitlarini va ta'lim tizimidagi boshqaruvni tahlil qilishga qaratilgan. Ushbu dasturga tayyorlanish jarayonida, uning tuzilishi va mazmuni haqida to'liq ma'lumot olish talab etiladi. Bu tanishuv o'qituvchilarni va ta'lim muassasalari rahbarlarini yangi metodologiya va yondashuvlar bilan tanishtirishga imkon yaratadi.

Ikkinchi omil, TALIS xalqaro ta'lim dasturi talablarini o'rganish va mavjud kamchiliklarni aniqlashdir. Bu o'z ichiga dasturda keltirilgan mezonlar, metodik talablarga to'liq javob berish, o'qituvchilarning malakalarini rivojlantirish, shuningdek, o'quvchilarga sifatli ta'lim berishning asosiy prinsiplari kiradi. Shuningdek, talablarni o'rganish davomida, tizimdagi mavjud kamchiliklar aniqlanib, ularni bartaraf etish bo'yicha chora-tadbirlar ishlab chiqiladi. Bu jarayon, dasturda keltirilgan tajriba va metodlarning mahalliy sharoitga mosligini tekshirishga xizmat qiladi. Mamlakatimizda ta'lim tizimi hali ham bir qator

qiyinchiliklarga duch kelmoqda, shuning uchun TALIS talablarini o'rganish, ushbu muammolarni hal qilishda asosiy vosita bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Uchinchi, TALIS dasturida ishtirok etgan mamlakatlarning tajribalarini o'rganish muhimdir. Xalqaro tajriba, muvaffaqiyatli amaliyotlar va metodlar o'rganilishi, bu usullarni o'z ta'lim tizimiga tatbiq etishga imkon beradi. Har bir mamlakatning o'qituvchilar faoliyati va ta'lim tizimiga xos o'ziga xos jihatlari bor, shuning uchun dunyo bo'ylab amalga oshirilgan tadqiqotlar, yangi innovatsion yondashuvlarni kiritish va tizimni modernizatsiya qilishda muhim rol o'ynaydi. Mamlakatimizda ushbu tajribani o'rganish orqali, ta'limning barcha bosqichlarida sifatni oshirish, o'qituvchilarning bilim va ko'nikmalarini yaxshilash mumkin bo'ladi.

To'rtinchi, TALIS xalqaro ta'lim dasturi to'g'risida nashr etilgan tadqiqotlar bilan tanishish ham juda muhim. Bu tadqiqotlar dasturga oid yangiliklar, tahlillar va amaliy tavsiyalarni o'z ichiga oladi. Ularning asosida, o'qituvchilar va ta'lim tizimi rahbarlari o'z faoliyatlarini yanada samarali tashkil etish uchun zarur bilim va ko'nikmalarga ega bo'ladilar. Bu jarayonda, nashr etilgan ilmiy ishlar va tahlillar, o'qituvchilarning pedagogik kompetentsiyalarini oshirishga va tizimni takomillashtirishga yordam beradi. Mamlakatimizda TALIS dasturi bo'yicha o'tkazilgan tadqiqotlar va nashrlar o'qituvchilarga yangi bilimlarni taqdim etish va amaliyotga qo'llashda katta yordam beradi.

Bunday yondashuvlar, TALIS xalqaro ta'lim dasturida individual yoki jamoaviy qatnashishga tayyorlanishga imkoniyat yaratadi. Bu o'z navbatida, o'qituvchilarni zamonaviy ta'lim metodologiyalariga tayyorlashda va ta'lim tizimini global miqyosda raqobatbardosh qilishda yordam beradi. Mamlakatimizda pedagogik ta'lim tizimi rivojlanishining har bir bosqichi, xalqaro tajribalarni o'rganish va amalga oshirish bilan bog'liqdir. Bu yondashuv bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini sifatli ta'lim berishga tayyorlashga qaratilgan.

2. STEAM (Fan, Texnologiya, Muhandislik, San'at,

Matematika) yondashuvi bo'yicha o'qituvchilarning innovatsion metodlarini oshirish

Oliy pedagogik ta'lim jarayonida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining STEAM xalqaro ta'lim dasturi bo'yicha ko'nikmalarini tarkib toptirish va ularni mazkur dastur asosida faoliyatga tayyorlash alohida muhim ahamiyatga ega. STEAM yondashuvi – fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematikani birlashtirib, ta'lim jarayonini yanada samarali va innovatsion qilishga yordam beradi. Ushbu yondashuv, o'quvchilarga turli fanlar o'rtasidagi bog'liqlikni tushunishga yordam beradi va ularni har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan.

Bo'lajak o'qituvchilarni STEAM dasturi asosida tayyorlash, ularga nafaqat akademik bilimlar, balki ijodiy va tanqidiy fikrlash, innovatsion yondashuvlar hamda problemalarni hal qilish ko'nikmalarini ham o'rgatadi. Bu jarayon, o'qituvchilarning o'zgaruvchan va kompleks muammolarni hal qilishda hamda o'quvchilarning ilg'or fikrlashini rivojlantirishda kerakli bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishlarini ta'minlaydi. O'zbekistonning ta'lim tizimi, xalqaro ta'lim dasturlari va STEAM yondashuvini joriy etish orqali o'quvchilarni zamonaviy bilimlar bilan ta'minlashni maqsad qilmoqda.

STEAM dasturi doirasida o'qituvchilarga yangi pedagogik metodlar, texnologiyalar va interaktiv o'qitish usullarini o'rgatish zarur. Bu nafaqat ta'lim jarayonini yangilash, balki o'quvchilarning qiziqishlarini kuchaytirish va ularning bilimlarga bo'lgan ishtiyoqini oshirishga yordam beradi. O'zbekistonning ta'lim tizimi, shu kabi xalqaro dasturlarni o'z ichiga olgan holda, o'qituvchilarni zamonaviy ta'lim talablariga moslashtirish va global miqyosda raqobatbardosh qilishni maqsad qilmoqda.

TALIS va STEAM dasturlarining o'zaro bog'lanishi, ta'lim jarayonida integratsiyani kuchaytiradi va o'qituvchilarni yangi metodologiyalar bilan tanishtiradi. Shu bilan birga, bunday yondashuvlarning mahalliy kontekstda amalga oshirilishi, O'zbekistonning ta'lim tizimining rivojlanishiga katta hissa

qo'shadi. Mamlakatimizda o'qituvchilarning professionallik darajasi va pedagogik malakasini oshirish uchun samarali va innovatsion yondashuvlar zarur. Bu borada TALIS va STEAM kabi xalqaro ta'lim dasturlarining samarali tatbiq etilishi, ta'lim tizimining modernizatsiyasiga yordam beradi.

STEAM Xalqaro Ta'lim Dasturining O'zbekiston Ta'lim Tizimidagi O'rni va Uning Takomillashtirilishi

Zamonaviy jamiyatimizning rivojlanishiga qarab, ta'lim tizimining yangi shakllari va metodologiyalari muhim ahamiyat kasb etmoqda. Yangi O'zbekiston jamiyatida raqamli texnologiyalar va texnik vositalar asosida barpo etilayotgan hayot tarzi, ta'limni zamonaviylash va yangilashni talab qiladi. Bu jarayonning muhim elementlaridan biri sifatida, STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) xalqaro ta'lim dasturi ajralib turadi. STEAM dasturi, texnologiyalarni va san'atni integratsiyalashgan tarzda o'rganish orqali, o'quvchilarga nafaqat fanlararo bog'lanishni, balki ijodiy fikrlashni va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan.

O'zbekiston ta'lim tizimida STEAM dasturining joriy etilishi, mamlakatimizning zamonaviy ta'lim ehtiyojlariga javob beradigan yangi yondashuvlarni amalga oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda texnologiyalarning hayotimizning barcha jabhalariga kirib borishi, o'quvchilarga ta'limni ilg'or usullar bilan berish zaruratini tug'dirmoqda. Shu sababli, STEAM dasturining ta'lim jarayoniga qo'shilishi, nafaqat texnik, balki san'at va madaniyatni ham o'z ichiga olgan kompleks yondashuvni ta'minlaydi. Bu, o'z navbatida, yosh avlodni ko'p qirrali va zamonaviy dunyo talablariga javob beradigan shaxs sifatida tarbiyalashga yordam beradi. STEAM dasturining ART (San'at) yo'nalishi, nafaqat texnik bilimlarni, balki insoniy va demokratik tamoyillarni o'z ichiga olgan milliy tarbiyani amalga oshirishda muhim o'rin tutadi. Mamlakatimizda ta'lim tizimi, o'zining tarixiy, madaniy va milliy qadriyatlarini saqlagan holda, zamonaviy bilimlar bilan boyitilgan o'quv dasturlarini ishlab chiqishi zarur.

Bundan tashqari, umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'qitilayotgan fanlar, aynan STEAM dasturining ART yo'nalishiga mos keladi. Maktabda o'qitilayotgan Tasviriyy san'at, Musiqa madaniyati, Texnologiya, Tarbiya kabi fanlar, STEAM dasturining san'at va dizayn bo'yicha o'quv metodikasiga to'liq mos tushadi. Bu fanlar o'quvchilarning ijodiy ko'nikmalarini rivojlantirish, ularni amaliy ishlarda faol ishtirok etishga, shuningdek, ilmiy va texnologik yondashuvlarni san'at bilan uyg'unlashtirishga imkoniyat yaratadi. O'quvchilarning bunday faoliyatlari nafaqat ularning bilim va ko'nikmalarini chuqurlashtiradi, balki ularni dunyoqarashini kengaytiradi, yaratish va tadqiq qilish jarayonlarida o'z fikrlarini erkin ifodalashga o'rgatadi.

STEAM Xalqaro Ta'lim Dasturining Talablari

STEAM xalqaro ta'lim dasturi, dunyo bo'ylab ta'lim tizimlarining sifatini oshirishga qaratilgan va unga qo'yilgan talablar o'zgaruvchan ta'lim ehtiyojlariga javob beradi. Dasturning eng muhim talablaridan biri bu – o'quv fanlariaro o'zaro bog'liqlikka erishishdir. Ta'limda fanlararo integratsiya, o'quvchilarni faqat biror bir fanga qiziqtirish bilan cheklanmasdan, ularni turli sohalarida bilim olishga va o'zaro bog'lanishni tushunishga yo'naltiradi. Misol uchun, matematikani o'rganish jarayonida uning texnologiya va san'at bilan bog'liqligini ko'rsatish, o'quvchilarga yanada chuqurroq va kengroq qarashni taqdim etadi. Bu o'quvchilarni nafaqat fanlar bo'yicha, balki ular o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rishga ham o'rgatadi.

Ikkinchi talab, bu – gumanitar va tabiiy fanlarning o'zaro bog'liqligiga erishishdir. STEAM dasturi, o'quvchilarga nafaqat ilm-fan va texnologiyalarni o'rgatibgina qolmay, balki ular uchun gumanitar bilimlarni ham integratsiyalashgan tarzda taqdim etishni maqsad qiladi. San'at va adabiyot, ilm-fan bilan uzviy bog'lanib, o'quvchilarga yanada to'liq va baquvvat dunyoqarashni shakllantiradi. Gumanitar va tabiiy fanlar o'rtasidagi bog'liqlik, o'quvchilarga ilmiy tadqiqotlar olib borish va zamonaviy texnologiyalarni yaratishda san'at va kreativ yondashuvlarni

birlashtirishga yordam beradi.

Uchinchi talab esa, integratsiya, ya'ni o'quv fanlarini o'zaro bog'liq holda o'qitishda amaliy ko'nikmalarni kuchaytirishdir. STEAM dasturining asosi – o'quvchilarga nafaqat nazariy bilimlar, balki amaliy ko'nikmalarni ham berishdir. O'quvchilarni zamonaviy texnologiyalarni o'rganishga, o'zlarini tanqidiy fikrlashga, innovatsion yechimlar topishga, ijodiy va tadqiqotchilik ishlarida faol ishtirok etishga o'rgatish, ularning kelajakda muvaffaqiyatli bo'lishiga yordam beradi. Shuningdek, bu ko'nikmalarni rivojlantirish, o'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi va ularga o'z bilimlarini amaliyotda qo'llash imkonini yaratadi.

O'zbekistonda STEAM Dasturining Joriy Etishidagi Muhim Omillar

O'zbekistonda STEAM dasturini muvaffaqiyatli joriy etish uchun bir qator muhim omillarni inobatga olish zarur. Mamlakatimizda ta'lim tizimini yanada takomillashtirish va global miqyosda raqobatbardosh qilish uchun, STEAM yondashuvining barcha sohalarida joriy etilishi kerak. O'zbek ta'lim tizimi tarixan boy ilmiy va madaniy an'analarga ega bo'lsa-da, zamonaviy ta'lim ehtiyojlariga javob beradigan, texnologiya va san'atni birlashtirgan yondashuvlarni amaliyotga tatbiq etish zarur. Shu maqsadda, ta'lim jarayonida STEAM dasturining integratsiyasi nafaqat ta'lim metodikalarini yangilaydi, balki o'quvchilarga xalqaro darajada raqobatbardosh ko'nikmalarni berish imkonini yaratadi.

Shuningdek, STEAM dasturi bo'yicha pedagoglarni tayyorlash va ularning malakasini oshirishga alohida e'tibor qaratish zarur. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari, STEAM yondashuvining barcha aspektlarini chuqur o'rganib, o'z pedagogik faoliyatida tatbiq etishi lozim. Bu o'qituvchilarga, o'zlarini nafaqat bilim beruvchi, balki o'quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beruvchi yetakchilar sifatida shakllantirish imkonini beradi.

O'zbekistonda STEAM dasturining joriy etilishi, o'quvchilarning ilmiy va texnologik ko'nikmalarini rivojlantirish,

ularni ijodkor, innovator va muammolarni hal qiluvchi shaxslar sifatida tarbiyalashga yordam beradi. Shu bilan birga, STEAM dasturi orqali o'quvchilarning san'at va madaniyatga bo'lgan qiziqishlari ham oshadi, bu esa ularning shaxsiy rivojlanishiga va dunyoqarashining kengayishiga xizmat qiladi.

STEAM Xalqaro Ta'lim Dasturi va O'quv Fanlarini Integratsiyalash

STEAM xalqaro ta'lim dasturi o'quv fanlarining o'zaro bog'liqligini ta'minlashda alohida o'rin tutadi. Ushbu yondashuv, fanlarni integratsiyalash orqali, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini bir-biriga yaqinlashtirib, ta'lim jarayonini yanada samarali va mazmunli qiladi. Bu jarayonda, o'quv fanlarining maqsadlari, mazmuni va xususiyatlari inobatga olinib, yangi o'quv rejalari va dasturlari tuzish zarurati tug'iladi. O'quv adabiyotlarini ishlab chiqish va o'quv metodikasini yangilash, o'quvchilarga fanlararo bog'liqlikni yaxshiroq tushunish va o'zlashtirish imkoniyatlarini yaratadi.

O'zbekistonning umumiy o'rta ta'lim maktablarida STEAM dasturining joriy etilishi, o'quvchilarning fanlararo bog'liqlikni chuqur tushunib olishlariga yordam beradi. Masalan, boshlang'ich ta'lim jarayonida Texnologiya va Tabiiy fanlar o'quv fanlarini o'qitish, aynan matematika fanining yordami bilan amalga oshirilishi mumkin. Texnologiya o'quv fanida o'lchash, kesish, yasash kabi amallarni bajarish jarayonida matematik amallarni qo'llash zarurati tug'iladi. Shu tarzda, matematika fani, o'quvchilarga nafaqat raqamlar va formulalar, balki ular bilan bog'liq amaliy topshiriqlarni bajarish uchun zarur bo'lgan vosita sifatida xizmat qiladi. Misol uchun, o'quvchilarga materiallarni kesish, qurish yoki modellash kabi amaliy ishlarni bajarishda, o'lchovlar va hisob-kitoblar kerak bo'ladi, va bu jarayonlarda matematika fanining o'quvchilarga yordam berishi kutiladi.

Shuningdek, Tabiiy fanlar o'qitish jarayonida Texnologiya fanining o'rni katta. Tabiiy fanlarda o'quvchilar, masalan, kimyo yoki fizika kabi fanlarda laboratoriya ishlari o'tkazishadi. Bu

jarayonda, Texnologiya o'quv fani taqdim etadigan laboratoriya jihozlari va texnik vositalar yordamida, o'quvchilar o'z bilimlarini amaliyotda qo'llashadi. Matematik vositalar, o'z navbatida, laboratoriya tajribalari davomida o'lchovlarni amalga oshirish va natijalarni tahlil qilishda muhim ahamiyatga ega. Shu tarzda, STEAM dasturi o'quvchilarga fanlararo aloqalarni o'rganish va fanlarni o'zaro bog'liq holda o'qitish orqali, ularning amaliy ko'nikmalarini yanada rivojlantirish imkoniyatlarini taqdim etadi. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarning nafaqat bilimlarini kengaytiradi, balki ularning ilmiy izlanishlarga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi.

STEAM dasturining gumanitar va tabiiy fanlar o'rtasidagi integratsiyasi, o'quvchilarni nafaqat fanlar bo'yicha, balki ularning o'rtasidagi bog'liqlikni ham chuqur anglashga undaydi. O'quvchilarga ilmiy va texnik bilimlarni, san'at va gumanitar bilimlar bilan birlashtirish orqali, zamonaviy jamiyatning talablariga mos keladigan, ko'p qirrali va ijodiy shaxslar shakllantiriladi. Bu esa, o'quvchilarning o'z bilimlarini turli sohalarida samarali qo'llay olishlariga yordam beradi. O'qituvchilar, STEAM dasturini amalga oshirayotgan bo'lsalar, o'quvchilarga har bir faning o'zaro bog'liqligini tushunishga yordam berishlari zarur. Masalan, matematika va fizika fanlarining matematik modellarni yaratish, musiqiy asarlarni tahlil qilish, yoki san'at asarlarini yaratishda matematik qoidalarni qo'llash kabi vazifalar, o'quvchilarga o'quv fanlari o'rtasidagi bog'liqlikni yanada yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

Bundan tashqari, STEAM dasturining yana bir muhim talabi, bu – o'zaro bog'liqlikda o'qitilgan fanlarning samaradorligini ta'minlashdir. Dastur o'quvchilarni fanlararo integratsiyani amalga oshirgan holda o'qitishda, har bir fanning mavzularini o'zaro bog'lab, ularga aniq va chuqur bilim berishga intiladi. Har bir fan, o'zining o'rganilishiga, o'quvchilarni nafaqat nazariy bilimlar bilan, balki amaliy ko'nikmalar bilan ham ta'minlashi kerak. Shuning uchun, STEAM dasturining samaradorligini oshirish uchun, o'quv rejalari va dasturlarini tuzishda, har bir fanning

o'zaro bog'liqligi va uning amaliy qo'llanilishi alohida e'tiborga olinadi. Bu jarayonni o'quvchilarga yanada qiziqarli va samarali qilish uchun, o'qituvchilar o'z metodikalarini muntazam ravishda yangilab borishlari lozim.

STEAM dasturining muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun, o'qituvchilar o'z bilimlarini kengaytirish, yangi metodikalarni qo'llash va amaliy tajribalarga asoslangan o'qitishni rivojlantirishlari zarur. Buning uchun, oliy pedagogik ta'lim jarayonida STEAM dasturining asoslari chuqur o'zlashtirilishi kerak. Bu, o'qituvchilarga fanlararo bog'liqlikni o'qitishda samarali yondashuvlarni amalga oshirish imkonini yaratadi va o'quvchilarga yuqori darajadagi bilimlarni berishga yordam beradi. O'qituvchilar, STEAM dasturining talablari va imkoniyatlarini to'liq tushunib, o'z pedagogik faoliyatlariga tatbiq etish orqali, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishga katta hissa qo'shishlari mumkin.

Shunday qilib, STEAM xalqaro ta'lim dasturi, o'quv fanlarining o'zaro bog'liqligini ta'minlashda va ularni samarali o'qitishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. O'zbekiston ta'lim tizimida bu dastur yordamida, gumanitar va tabiiy fanlarning integratsiyasi nafaqat o'quvchilarning bilimlarini kengaytiradi, balki ularning ijodiy, analitik va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. STEAM dasturining muvaffaqiyatli amalga oshirilishi, o'quvchilarning nafaqat ilmiy, balki amaliy ko'nikmalarini ham oshirishga yordam beradi. Shu sababli, bu dastur, ta'lim jarayonining sifatini oshirish va o'quvchilarning kelajakda muvaffaqiyatli bo'lishlariga imkon yaratish uchun katta ahamiyatga ega.

3. TALIS va STEAM dasturlari bo'yicha o'qituvchilarning ko'nikmalarini aniklash va baholash mexanizmlari

Oliy pedagogik ta'lim jarayonida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining TALIS va STEAM xalqaro ta'lim dasturlarini o'zlashtirish darajasi, o'quvchilarning professional kompetentsiyalarini shakllantirishning asosiy jihatlaridan biridir. Bo'lajak o'qituvchilarning bu dasturlarni o'zlashtirganligini

baholash, ularning o'qituvchilik faoliyatiga tayyorligini aniqlashda muhim omil hisoblanadi. Talabalar o'qituvchilik kasbining fundamental bilimlarini o'zlashtirishlari va zamonaviy ta'lim texnologiyalarini yaxshi bilishlari kerak, chunki bu ikki omil, o'qituvchilarning samarali pedagogik faoliyatini ta'minlashda katta rol o'ynaydi. Shuningdek, bu baholashda o'qituvchilik kasbining rivojlanishiga moslashish va jahon ta'lim tizimlariga integratsiyalashuv darajasi ham muhim hisoblanadi.

TALIS va STEAM dasturlarining asosiy talablari bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari tomonidan nafaqat bilimlarni o'zlashtirishni, balki bu bilimlarni amaliyotga tatbiq etishni talab qiladi. Bu o'qituvchilarni baholashda quyidagi mezonlarga alohida e'tibor qaratish lozim:

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy bilimlarga qiziqish darajasi. O'qituvchilikka tayyorlanayotgan talabaning o'qituvchilik kasbiga bo'lgan qiziqishi, uning kasbiy bilimlarni chuqurroq o'rganish va ularni amaliyotga tadbiq etish istagi bilan bog'liq. Bu, o'z navbatida, o'qituvchilik kasbining o'zgaruvchan va dinamik xususiyatlariga moslashishga qodir bo'lishini ko'rsatadi. O'qituvchilik kasbiga bo'lgan qiziqish, talabalar uchun o'z bilimlarini nafaqat sinfda, balki pedagogik amaliyotlarda ham samarali qo'llash imkoniyatini yaratadi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining zamonaviy texnologiyalar bo'yicha bilim darajasi. Bugungi kunda o'qituvchilar zamonaviy pedagogik texnologiyalarni, shu jumladan multimedia vositalari, ta'lim platformalari va interaktiv ta'lim metodlarini bilishi zarur. Zamonaviy texnologiyalarni o'zlashtirish, o'qituvchiga o'quvchilarni ta'lim jarayoniga jalb qilish va ta'limni qiziqarli, samarali va interaktiv qilish imkonini beradi. Bu, o'z navbatida, STEAM dasturining talablariga javob beradigan pedagogik yondashuvlarni ishlab chiqish va o'quvchilarga fanlararo integratsiyalashgan bilimlarni etkazishning samarali vositasidir.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining raqamli texnologiya bo'yicha ko'nikma darajasi. Raqamli texnologiyalarni

o'zlashtirish, bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik faoliyatini yanada samarali qilish imkonini beradi. Bu ko'nikmalar o'quvchilarga bilimlarni raqamli vositalar yordamida tez va samarali etkazish, o'quv jarayonini interaktiv qilish va ta'limni individuallashtirish imkonini yaratadi. Shuningdek, raqamli texnologiyalarni o'qitish jarayonida to'g'ri qo'llash, o'quvchilarni mustaqil fikrlashga undash, ularga yangi bilimlarni o'zlashtirishda yordam beradi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining boshlang'ich ta'limda Matematika va Tabiiy fanlar asoslari bo'yicha kasbiy ko'nikmalari darajasi. Matematika va tabiiy fanlar bo'yicha o'qituvchilarning kasbiy ko'nikmalari, o'quvchilarga mantiqiy fikrlashni, ilmiy izlanishlarni olib borishning asosiy prinsiplari va usullarini o'rgatishda muhim o'rin tutadi. Bu fanlarni samarali o'qitish, o'quvchilarni yuqori darajada ilmiy va texnik fikrlashga tayyorlashga yordam beradi. Matematika va tabiiy fanlar, STEAM dasturining fanlararo bog'liqligini tashkil etuvchi asosiy elementlar hisoblanadi, shuning uchun bo'lajak o'qituvchilarning bu fanlar bo'yicha chuqur bilimlarga ega bo'lishlari kerak.

Shu sababli, TALIS va STEAM xalqaro ta'lim dasturlarini o'zlashtirgan bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining tayyorgarligini baholash, ularning pedagogik faoliyatiga tayyorligini aniqlash va o'quvchilarga yuqori sifatli ta'lim berishga tayyorligini ko'rsatadi. Bu baholash, o'qituvchilarning ta'lim jarayonida qaysi darajada muvaffaqiyatli bo'lishlari mumkinligini aniqlashda asosiy vosita sifatida xizmat qiladi.

TALIS va STEAM xalqaro ta'lim dasturlarini o'zlashtirgan bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining ko'nikmalarini baholash ularning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish jarayonining muhim bir qismi sifatida qaraladi. Bu dasturlar bo'lajak o'qituvchilarning ta'lim va tarbiya jarayonlarini samarali tashkil etish va o'quvchilarga yuqori sifatli ta'lim berish uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarni egallashlarini ta'minlashga yordam beradi. Oliy pedagogik ta'lim jarayonida TALIS va

STEAM dasturlarini chuqur o'zlashtirish, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini zamonaviy ta'lim yondashuvlari va metodologiyalariga tayyorlashning asosiy vositasidir.

TALIS dasturi o'qituvchilarning professional faoliyatini o'rganish va ularning ish sharoitlarini baholashga yo'naltirilgan xalqaro tadqiqot dasturidir. Bu dastur, o'qituvchilarning pedagogik faoliyatini samarali tashkil etish uchun zarur bo'lgan kasbiy bilimlar va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, ta'lim tizimining sifatini oshirishga xizmat qiladi. TALIS dasturi orqali bo'lajak o'qituvchilarga o'z faoliyatlarini yaxshilash va o'quvchilarga yanada samarali ta'lim berish uchun zarur bo'lgan metodologik bilimlar, pedagogik strategiyalar va boshqaruv yondashuvlarini o'rgatish mumkin. TALIS dasturi, shuningdek, o'qituvchilarni ijtimoiy va ma'naviy jihatdan rivojlantirishga, ularning kasbiy va shaxsiy rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi.

STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) dasturi esa fanlararo yondashuvni asos qilib olgan ta'lim modelidir. Ushbu dastur, o'qituvchilarni faqat bitta fan bo'yicha bilimlar bilan ta'minlamaydi, balki barcha fanlarni o'zaro bog'lash va ularni birlashtirish orqali o'quvchilarga butun dunyoqarashni shakllantirishga yordam beradi. Bu yondashuv, o'quvchilarga faqat nazariy bilimlarni o'rgatish bilan cheklanmay, balki amaliyotga asoslangan ko'nikmalarni ham rivojlantirishga imkon yaratadi. STEAM dasturi bo'yicha bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligi va o'zlashtirish darajasi o'quvchilarning yangi davr ta'limiga moslashishini ta'minlash uchun zarurdir.

Oliy pedagogik ta'lim jarayonida TALIS va STEAM dasturlarini chuqur o'zlashtirish, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining zamonaviy ta'lim metodlarini o'zlashtirishi va amaliyotda qo'llashi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi. Bu jarayon, o'qituvchilarni ta'limning barcha jihatlarini tushunishga va o'z faoliyatlarida eng zamonaviy pedagogik metodlarni qo'llashga imkon yaratadi. Shuningdek, bu dasturlar o'qituvchilarni o'z kasbiy

bilimlarini yanada chuqurlashtirish va kengaytirishga, pedagogik yondashuvlarni innovatsion tarzda qo'llashga yordam beradi.

Shuningdek, TALIS va STEAM dasturlarini o'zlashtirish, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining pedagogik faoliyatining samaradorligini oshirishga, o'quvchilarga zamonaviy va yuqori sifatli ta'lim berishga xizmat qiladi. Bu dasturlar o'qituvchilarga o'z bilimlarini mustahkamlash, pedagogik texnologiyalarni amaliyotda qo'llash va o'quvchilarning ta'lim jarayonida faol ishtirok etishini ta'minlash imkoniyatini beradi. Bu yondashuvning asosiy maqsadi o'quvchilarning faolligini oshirish, ularning ijodkorlik va analitik fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishdir.

TALIS va STEAM dasturlarini o'zlashtirish bo'yicha bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun o'quv jarayonida ilmiy izlanishlar olib borish, yangi metodologik yondashuvlarni ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish imkoniyatlarini yaratadi. Shuningdek, bu dasturlar o'qituvchilarni o'quvchilarni individual ehtiyojlariga mos ravishda ta'lim berishga tayyorlaydi, bu esa o'quvchilarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishiga xizmat qiladi. Shunday qilib, TALIS va STEAM dasturlari bo'yicha kasbiy tayyorgarlik o'quvchilarga eng yuqori darajada ta'lim berish imkonini yaratadi va bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini jahon ta'lim tizimiga moslashishga yordam beradi.

Oliy pedagogik ta'lim jarayonida TALIS va STEAM dasturlarini o'zlashtirish, nafaqat bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini oshirishga, balki ta'lim tizimini global miqyosda yaxshilashga ham xizmat qiladi. Bu yondashuv o'quvchilarning bilim darajasini oshirish, ularni jamiyatga faol va mas'uliyatli fuqarolar sifatida tayyorlash, ta'lim tizimining sifatini yaxshilash va yangi pedagogik metodlarni ishlab chiqishga yordam beradi. Shu tarzda, TALIS va STEAM dasturlarini o'zlashtirish, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini shakllantirish va zamonaviy ta'lim tizimiga tayyorlashning asosiy vositasi hisoblanadi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining TALIS va

STEAM xalqaro ta'lim dasturlari bo'yicha ko'nikmalarini tarkib toptirish, o'qituvchining kasbiy faoliyatini samarali amalga oshirishi, o'quvchilarga ta'lim berishdagi yondashuvlari va uslublarini rivojlantirishning muhim jihatlaridan biridir. Bu ko'nikmalarni tarkib toptirish jarayoni, ayniqsa, bo'lajak o'qituvchilarni zamonaviy pedagogik texnologiyalar, metodologiyalar va ilmiy yondashuvlar bilan tanishtirishga yo'naltiriladi. Bu dasturlar orqali o'qituvchilarning nafaqat nazariy bilimlari, balki amaliy ko'nikmalari ham rivojlantiriladi. O'qituvchilarni bu dasturlar orqali tayyorlash, ularning pedagogik malakalarini oshirish, ta'lim jarayonida innovatsion metodlarni qo'llashni o'rgatish va o'quvchilarni ilg'or pedagogik yondashuvlar yordamida tarbiyalashda ularga yordam beradi.

TALIS (Teaching and Learning International Survey) xalqaro ta'lim dasturi, asosan, o'qituvchilarning kasbiy faoliyatini va ish sharoitlarini baholashga qaratilgan. Bu dastur o'qituvchilarning pedagogik yondashuvlarini, ta'lim tizimidagi muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish usullarini ishlab chiqish uchun muhim manba hisoblanadi. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun TALIS dasturini o'rganish, ularning o'qitish uslublari va metodlarini yanada takomillashtirish, o'quvchilarning ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Buning uchun o'qituvchilarni amaliyotda samarali ishlashga tayyorlash, ularni ilmiy-tadqiqot asosida o'quv jarayonlarini tahlil qilishga undash kerak.

STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, and Mathematics) xalqaro ta'lim dasturi esa o'qituvchilarga fanlararo yondashuvni qo'llashni ta'minlaydi. Bu dastur o'qituvchilarga matematikani, ilm-fan, texnologiya va san'atni birlashtirib o'quv jarayonida interdisipliner yondashuvni amalga oshirish imkoniyatini beradi. STEAM dasturi bo'yicha bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining ko'nikmalarini tarkib toptirishda, ular bilim va ko'nikmalarni yagona tizimda o'rganishlari kerak. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarni ilmiy va ijodiy fikrlashga undaydi va ta'limda yangiliklarni joriy etishda ularning ko'nikmalarini

mustahkamlashga yordam beradi. Shuningdek, STEAM dasturi o'qituvchilarga fanlararo integratsiya asosida o'quv jarayonlarini tashkil etish va har bir fanning o'zaro bog'liqligini ko'rsatish imkonini yaratadi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining TALIS va STEAM xalqaro ta'lim dasturlari bo'yicha ko'nikmalarini baholash mezonlari, ular tomonidan o'rganilgan bilimlarning samaradorligini aniqlash va amaliyotga tatbiq qilishda qo'llanadigan mezonlarni o'z ichiga oladi. Bu mezonlar o'qituvchining o'quvchilarga qanday ta'lim berishini, o'quv jarayonida qanday yondashuvlar qo'llanayotganini va o'qituvchining o'z faoliyatini qanday baholashini o'z ichiga oladi. Misol uchun, TALIS dasturi bo'yicha baholashda, o'qituvchining pedagogik bilimlari va metodologiyalari, ish sharoitlari va ta'lim muhitining samaradorligi baholanadi. STEAM dasturi bo'yicha esa, o'qituvchining fanlararo integratsiya va amaliy ko'nikmalarni o'rgatishdagi muvaffaqiyati, shuningdek, ilmiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan yondashuvlari baholanadi.

Taqdimot tayyorlash

TALIS va STEAM dasturlari bo'yicha o'qituvchilarni baholash mezonlarini o'zlashtirish va taqdimot tayyorlash uchun, avvalo, mazkur dasturlar asosidagi pedagogik yondashuvlar va metodlarni chuqur o'rganish kerak. Taqdimotda, o'qituvchilarni baholashning asosiy mezonlari, bu mezonlarni qanday qo'llash, va o'qituvchilarning pedagogik faoliyatini qanday tahlil qilish haqida ma'lumot berish zarur.

Taqdimotda quyidagi asosiy jihatlar e'tiborga olinadi:

O'qituvchilarni Baholashning Asosiy Mezonlari: TALIS va STEAM dasturlari bo'yicha o'qituvchilarni baholash mezonlarini tanishtirish, ularning har biri qanday yondashuvni o'z ichiga olishi va bu mezonlarning o'qituvchilarni rivojlantirishdagi ahamiyatini tushuntirish.

Mezonlarga Yondashuv: Har bir baholash mezoniga qanday yondashuvlar qo'llanilishi, masalan, o'qituvchining metodik

yondashuvini baholashda qanday baholash usullari qo'llaniladi.

STEAM va TALIS Dasturlarining Integratsiyasi: STEAM va TALIS dasturlari qanday integratsiya qilib o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga xizmat qiladi, ularni o'qitishda qanday kombinatsiyalarni yaratish mumkinligi haqida ma'lumot berish.

18-mavzu: Boshlang'ich ta'lim o'quvchilarining har tomonlama rivojlanishini ta'minlash metodik asos.

Reja:

1. *Boshlang'ich sinf o'quvchilarining jismoniy holatini aniqlash va sog'lom turmush tarzini muntazam metod*
2. *Kichik o'quvchilarda aqliy faoliyatni rivojlantirishda zamonaviy pedagogi*
3. *Boshlang'ich sinf o'quvchilari ruhiy holatini yaxshilash va ruhiy kasalliklarni ta'minlashda tarbiyaviy sharoitlarni*

Tayanch tushunchalar:

Boshlang'ich sinf – ta'limning birlamchi bosqichi bo'lib, 6–10 yoshdagi bolalar uchun mo'ljallangan bo'lib, unda shaxsiy tarbiya, dastlabki bilim va ko'nikmalar shakllantiriladi. Bu bosqichda o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki tarbiyachi, psixolog va yo'lboshchi sifatida faoliyat yuritadi.

O'quvchilarni rivojlantirish – bu o'quvchilarning jismoniy, aqliy, ruhiy va ijtimoiy qobiliyatlarini kompleks holda rivojlantirish jarayoni bo'lib, u milliy qadriyatlar asosida, uzluksiz va bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. Bu rivojlanish jarayonida oila, maktab va mahalla muhitining o'zaro hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Jismoniy rivojlanish – bolalarning sog'lig'i, mushak va harakat faoliyatining rivojlanishini nazarda tutuvchi pedagogik yo'nalish bo'lib, bunda jismoniy mashqlar, sport o'yinlari, sog'lom turmush tarzi elementlari asosida ularning kuch-quvvati, chaqqonligi va bardoshligi mustahkamlanadi. O'zbek xalqining an'anaviy o'yinlari va xalqona jismoniy tarbiya vositalari bu borada muhim omildir.

Aqliy rivojlanish – o‘quvchilarning tafakkurini, fikrlash doirasini, muammoli vaziyatlarga yondasha olish qobiliyatini shakllantirishga yo‘naltirilgan jarayon. Bu rivojlanishda o‘quv dasturlari, mantiqiy mashqlar, ijodiy topshiriqlar va xalq og‘zaki ijodi namunalaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega.

Ruhiy rivojlanish – bolaning emotsional holati, hissiy barqarorligi, o‘zini tutish madaniyati va o‘zaro munosabatlardagi uyg‘unlikni rivojlantirishga yo‘naltirilgan yo‘nalish. Milliy urf-odatlar, oilaviy qadriyatlar va ijobiy namunalarning ta’siri bu rivojlanishda asosiy vositalardan hisoblanadi.

Ijtimoiy rivojlantirish metodikasi – bolaning jamiyatga moslashuvi, jamoada faol ishtirok etish, hamkorlikda ishlash, axloqiy-me‘yoriy bilimlarni o‘zlashtirish jarayonlarini tartibga soluvchi metodik yo‘nalish. Bu borada maktabda o‘tkaziladigan darsdan tashqari tadbirlar, milliy bayramlar, ota-onalar bilan uchrashuvlar va xalq pedagogikasi vositalari alohida o‘rin tutadi.

1. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining jismoniy holatini aniqlash va sog‘lom turmush tarzini muntazam metod

O‘zbekiston ta’lim tizimida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini har tomonlama rivojlantirish muhim pedagogik va ijtimoiy vazifa sifatida e’tirof etiladi. Mazkur jarayon jamiyatning ijtimoiy, madaniy va milliy qadriyatlari asosida yo‘naltiriladi hamda "ijtimoiy rivojlantirish" konsepsiyasiga tayanadi. Ushbu g‘oya o‘quvchilarning jismoniy, aqliy va ruhiy salohiyatini uyg‘un rivojlantirish zaruratini ilgari suradi. Ayniqsa, bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida o‘zbek maktablarida maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim bosqichidan boshlab o‘quvchining shaxsiy taraqqiyotini ta’minlash, milliy qadriyatlarga sodiq, zamonaviy fikrlovchi, jismonan sog‘lom va ruhan barqaror shaxsni shakllantirish asosiy ustuvor yo‘nalishlardan biri sanaladi.

Shu ma’noda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini jismoniy rivojlantirish masalasi o‘zbek xalqining sog‘lom avlodni voyaga yetkazish borasidagi qadimiy tajribalari va zamonaviy pedagogik yondashuvlar uyg‘unligidatahlil qilinadi. Jumladan, o‘quvchilarning

harakat faolligi, chaqqonligi, muvozanat, muvofiqlashtirish va chidamlilik kabi ko'rsatkichlarini shakllantirishda jismoniy tarbiya mashg'ulotlari, milliy sport turlari (kurash, belbog'li o'yinlar), xalq o'yinlari (masalan, "chillak", "arqon tortish", "to'sh tortish") muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Bu kabi faoliyatlar nafaqat bolalarning jismoniy salohiyatini oshiradi, balki ularni ijtimoiylashtirish, jamoa bilan ishlash va milliy qadriyatlar asosida tarbiyalashga ham xizmat qiladi. Shu boisdan, o'quv dasturlari va tarbiya konsepsiyalarida jismoniy rivojlantirishga oid faoliyatlar tizimli yondashuv asosida yo'lga qo'yilishi zarurdir.

Mamlakatimiz ta'lim tizimida, xususan, boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning sog'lomlik holatini tizimli nazorat qilish, ularning jismoniy rivojlanishini monitoring qilish orqali pedagogik jarayonni individual yondashuv asosida tashkil etish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan olib qaralganda, O'zbekistonda boshlang'ich sinf o'quvchilarining sog'lomlik holati xaritasini tuzish bo'yicha muayyan amaliy tajriba shakllangan. Ushbu yondashuv ta'lim va sog'liqni saqlash tizimlari o'rtasidagi integratsiyalashgan hamkorlik natijasida amalga oshirilmoqda. Jumladan, maktablarda faoliyat olib borayotgan tibbiyot xodimlari ishtirokida har bir boshlang'ich sinf o'quvchisining jismoniy rivojlanish ko'rsatkichlari – vazni, bo'yi, tayanch-harakat tizimining holati, ichki organlar faoliyatining o'zgarish dinamikasi va umumiy organizm rivojlanish sur'atlari muntazam qayd etilib boriladi.

Mazkur sog'lomlik xaritasi bolaning individual jismoniy rivojlanish trayektoriyasini belgilashga, yosh xususiyatlariga mos rivojlanish sur'atlarini kuzatishga va pedagogik hamda tibbiy choralarni o'z vaqtida belgilashga imkon yaratadi. Agar o'quvchining jismoniy rivojlanishi bo'yicha ko'rsatkichlari belgilangan me'yorlardan chetga chiqqan bo'lsa, maktabning yaqin hududida joylashgan oilaviy poliklinika yoki tibbiyot muassasalari bilan hamkorlikda zarur sog'lomlashtirish tadbirlari amalga oshiriladi. Ushbu tadbirlar doirasida bolalarga shifokor

ko'rigidan o'tish, jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini moslashtirish, to'g'ri ovqatlanish tartibi va shaxsiy gigiyena madaniyatini shakllantirishga oid tavsiyalar beriladi.

Shuningdek, o'quvchilarning yoshi, jinsi va individual salomatlik xususiyatlaridan kelib chiqqan holda ularning tana vazni, bo'yi, qomatining to'g'ri rivojlanishi, mushak va tayanch-harakat organlarining moslasha olish qobiliyati, umumiy chidamlilik darajasi kabi jismoniy rivojlanish ko'rsatkichlari muntazam tahlil etiladi. Bu borada, ayniqsa, milliy sog'lomlashtirish tajribasi — masalan, o'zbek xalqining qadimiy tabobat an'analari, salomatlikni saqlashga oid xalqona usullar, milliy sport o'yinlari (kurash, milliy yugurish va xalq o'yinlari) o'quvchilarning jismoniy tarbiyasini boyituvchi vosita sifatida faol qo'llaniladi. Zero, xalqimizda "Sog'tanda — sog'aql" degan maqol bejizga aytilmagan. Bu borada maktabda sog'lom turmush tarziga oid sinfdan tashqari tadbirlar, sport musobaqalari, sog'lomlashtirish mashg'ulotlari, gigiyena soatlarining yo'lga qo'yilishi jismoniy rivojlanishning tizimli tarzda ta'minlanishiga xizmat qiladi.

Shu boisdan, zamonaviy pedagogik yondashuv asosida ishlab chiqilgan sog'lomlik xaritasi modeli orqali har bir boshlang'ich sinf o'quvchisi bo'yicha aniq ko'rsatkichlar asosida diagnostika olib borilib, ularning rivojlanish jarayonlari ustidan doimiy monitoring yo'lga qo'yiladi. Kelgusida bu kabi sog'lomlashtiruvchi nazorat tizimlarini raqamlashtirish, ya'ni maktab elektron platformalariga sog'lomlik xaritalarini integratsiyalash orqali o'quvchi salomatligi holatini yanada samarali kuzatish va tahlil qilish imkoniyatlari yaratilishi rejalashtirilmoqda.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimining uzviy bo'g'ini hisoblangan boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning sog'lig'i va jismoniy rivojlanishini ta'minlash dolzarb ilmiy-amaliy vazifalardan biri sifatida e'tirof etiladi. Zero, "Yangi O'zbekiston — yangi ta'lim" tamoyiliga asoslanilgan holda, sog'lom avlodni shakllantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Shu nuqtai nazardan, boshlang'ich sinf

o'quvchilarining sog'lomlik holatini muntazam kuzatib borish va ularda salomatlik madaniyatini shakllantirish masalasi pedagogik jarayonning ajralmas qismi sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu jarayon, avvalo, sinf rahbarlari boshchiligida maktab tibbiyot xodimlari bilan hamkorlikda amalga oshiriladi. O'qituvchilar esa sog'liqni saqlash tizimining ishonchli axborot manbalari sifatida xizmat qiladilar.

Sog'lomlik holatini kuzatish tizimi doirasida o'quvchilarning sanitariya-gigiyenik madaniyatini shakllantirish alohida e'tibor talab etadi. O'zbekiston xalqining qadimiy gigiyenik an'analari – har kuni pokiza yurish, suv va toza havoning qadriyat sifatida ulug'lanishi, milliy tabobatdagi “kasallikni davolashdan ko'ra, uning oldini olish ma'qul” degan qarashlar bugungi zamonaviy gigiyena tizimi bilan uyg'unlashmoqda. Boshlang'ich sinf o'quvchilari gigiyenaning oddiy ko'rinishlarini, masalan, qo'l yuvish, og'zaki gigiyena, kiyim-kechak ozodaligini saqlash kabi ko'nikmalarni kundalik odat sifatida egallashi zarur. Bu borada maktablarda tashkil etilayotgan “Gigiyena haftaliklari”, “Sog'lom bolalik festivallari”, “Ozoda sinf – sog'lom sinf” kabi tadbirlar o'quvchilarda gigiyena madaniyatini mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini sog'lomlashtirish jarayonining yana bir muhim jihati – ularning individual va jamoaviy gigiyenik qoidalarni puxta egallashi bilan bog'liq. Bu yo'nalishda 1–2-sinf o'quvchilari gigiyenik odatlarni egallashga, 3–4-sinf bosqichida esa sanitariya talablariga qat'iy amal qilishga o'rgatiladi. Ularning jismoniy holatini baholashda yosh xususiyatlariga muvofiq tana og'irligi, bo'y o'sishi, mushaklar faoliyati, harakat koordinatsiyasi kabi mezonlar inobatga olinadi. Ushbu ko'rsatkichlar asosida shakllantirilgan “Sog'lomlik xaritasi” o'quvchilarning jismoniy rivojlanishini tizimli kuzatib borish va sog'liqda yuzaga kelgan salbiy omillarga o'z vaqtida ta'sirchan pedagogik va tibbiy choralarni ko'rish imkonini beradi.

Milliy pedagogika tajribasiga tayaniladigan bo'lsa, o'zbek

xalq maqollari, masalan, “Tinch bola – sog‘lom bola”, “Sog‘tandan sog‘ aql” kabi hikmatli so‘zlar bugungi kun maktablarida sog‘lomlashtirish ishlarining ma’naviy poydevorini tashkil etmoqda. Shu bilan birga, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun milliy sport o‘yinlari – chilla, arqon tortish, halqa uloqtirish, tosh ko‘tarish va milliy raqs mashqlari orqali sog‘lom turmush tarziga yo‘naltirilgan sinfdan tashqari faoliyatlar o‘z ijobiy samarasini bermoqda.

Shuningdek, sog‘lom turmush tarzi asoslarini egallashda boshlang‘ich ta’lim o‘quv fanlarining roli beqiyosdir. Masalan, “Atrof-muhit bilan tanishuv” fanida ekologik xavfsizlik va gigiyena bilan bog‘liq bilimlar berilsa, “O‘qish” va “Ona tili” fanlarida salomatlik haqidagi matnlar orqali bolalarning axloqiy va gigiyenik madaniyati shakllantiriladi. “Tasviriy san’at” darslarida esa bolalar chizgan sog‘lomlikka oid rasmlar orqali o‘z salomatligi haqida ijobiy tasavvurga ega bo‘ladi.

O‘quvchilarning sog‘liqni saqlash madaniyatini shakllantirishda ota-onalar bilan hamkorlik ham alohida ahamiyatga ega. Maktabda ota-onalar uchun sog‘lom ovqatlanish, gigiyenik tarbiya, kundalik jismoniy faollik bo‘yicha seminar va maslahatlar tashkil qilinadi. Shu tariqa, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari va maktab tibbiyot xodimlari ishtirokida sog‘lomlikni ta’minlovchi pedagogik va tibbiy yondashuvlar uyg‘unlashgan holda amalga oshirilmoqda.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining sog‘lig‘ini saqlash borasidagi faoliyat milliy qadriyatlar, zamonaviy ilmiy yondashuvlar va sog‘liqni saqlash tizimi bilan uyg‘un holda olib borilmoqda. Bunday integratsion yondashuv sog‘lom, jismonan barkamol, gigiyenik madaniyatga ega bo‘lgan shaxsni tarbiyalashga xizmat qiladi. Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi doirasida bu boradagi sa’y-harakatlar izchil davom ettirilmoqda va bu orqali sog‘lom avlodni shakllantirishga qaratilgan davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlari hayotga tatbiq qilinmoqda.

2. Kichik o‘quvchilarda aqliy faoliyatni rivojlantirishda

zamonaviy pedagogi

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining jismoniy rivojlanishini ta'minlashda ularning organizmini chiniqtirish muhim pedagogik vazifalardan biri bo'lib, bu jarayon bolaning sog'lom ulg'ayishida, immunitetining mustahkamlanishida, jismoniy faolligining oshishida va psixofiziologik barqarorligining ta'minlanishida asosiy o'rin egallaydi. O'zbekiston Respublikasining Davlat ta'lim standartlari, "Sog'lom avlod uchun" davlat dasturi, "Yoshlar sog'lig'ini muhofaza qilish va mustahkamlash" milliy strategiyasi asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarini chiniqtirish bo'yicha maqsadli ishlar yo'lga qo'yilgan. Jumladan, chiniqtirish quyidagi asosiy yo'nalishlar bo'yicha amalga oshiriladi:

1) Turli jismoniy mashqlar orqali chiniqtirish: Bu yo'nalishda o'quvchilarning kundalik dars jarayonlarida jismoniy harakatlarga faol jalb etilishi ta'minlanadi. Masalan, darslar oralig'ida sog'lomlashtiruvchi tanaffuslar, ertalabki badantarbiya mashg'ulotlari, dars oldidan qisqa tana mashqlari (ko'z, bo'yin, yelka, qo'l va oyoq harakatlari) tashkil etiladi. Bu mashqlar o'quvchilarning nafaqat mushaklar tizimini faollashtiradi, balki diqqat, xotira, mantiqiy fikrlash, muvozanatni saqlash kabi psixik jarayonlarini ham rivojlantiradi. Shuningdek, sport elementlarini o'z ichiga olgan jismoniy tarbiya mashg'ulotlari (futbol, yugurish, sakrash, estafeta, milliy o'yinlar) o'quvchilarda sog'lom raqobat muhitini yaratadi.

2) Tabiiy-iqlimiy omillar asosida chiniqtirish: O'zbekiston iqlim sharoiti yilning turli fasllarida bolalarni chiniqtirish uchun qulay imkoniyatlar yaratadi. Bahor va yoz fasllarida ochiq havoda o'tkaziladigan mashg'ulotlar (sayrlar, ekskursiyalar, sport musobaqalari) bolalarda kislorod almashinuvi, yurak-qon tomir tizimi faoliyati, teri nafasining faollashuvi va umumiy chidamlilikning oshishiga xizmat qiladi. Ayniqsa, tonggi salqin havoda bajariladigan jismoniy mashqlar bolaning immun tizimini mustahkamlashda samarali bo'lib, uni turli mavsumiy kasalliklardan himoya qiladi.

3) Muolaja-tibbiy tadbirlar vositasida chiniqtirish: Bu yoʻnalishda boshlangʻich sinf oʻquvchilarining shaxsiy sogʻligʻi holatiga qarab ularni tibbiy-profilaktik muolajalarga jalb etish, vitaminlash, massajlar, muolajaviy harakat mashqlari, fizioterapiya usullari qoʻllaniladi. Maktab tibbiyot xodimlari bilan hamkorlikda oʻtkaziladigan sogʻlomlashtiruvchi komplekslar bolaning organizmini kuchaytirishga qaratilgan. Maktablarda tibbiy xizmatning sifatli tashkil etilishi orqali har bir oʻquvchi sogʻligʻi nazorat ostida boʻladi.

Chiniqtirish ishlarining milliy pedagogik asoslari: Oʻzbekiston xalq pedagogikasida bolani chiniqtirishga oid qadimiy anʼana va urf-odatlar mavjud. Masalan, bolalarning harakatda, oʻyinda chiniqishi uchun moʻljallangan “arqon tortish”, “koʻpkari”, “halqa uloqtirish”, “tosh koʻtarish”, “suvda yurish” kabi milliy oʻyinlar sogʻlom avlodni tarbiyalashda qadimdan muhim rol oʻynagan. Bugungi kunda mazkur oʻyinlar pedagogik texnologiyalar bilan uygʻunlashtirilib, oʻquvchilarning jismoniy faolligini oshirishda muvaffaqiyat bilan qoʻllanilmoqda.

Zamonaviy yondashuvlar asosida chiniqtirishni tashkil etish: Oʻzbekiston Respublikasi Sogʻliqni saqlash vazirligi va Xalq taʼlimi vazirligi tomonidan tavsiya etilgan tartibga koʻra, har bir mashgʻulot boshlanishidan oldin 10 daqiqa davomida jismoniy mashqlar oʻtkazilishi maqsadga muvofiqdir. Bunda oʻquvchilarning koʻz mashqlari, toʻgʻri nafas olish texnikalari, toʻgʻri oʻtirish, bel va boʻyin mushaklarining holatini yaxshilovchi mashqlar bajarilishi kerak. Hatto maska taqqan holda toʻgʻri nafas olish, infeksiyon xavfsizlik choralariga rioya qilish, gigiyenik qoidalarga amal qilish kabi komponentlar jismoniy chiniqtirishning uzviy qismiga aylangan.

Pedagogik kengashlar roli: Har bir maktabda pedagogik kengashlar tomonidan bolaning sogʻligʻini saqlash, chiniqtirish dasturlarini shakllantirish va amaliyotga tadbiiq etish strategiyasi belgilab olinadi. Ushbu kengashlar maktab maʼmuriyati, jismoniy tarbiya oʻqituvchilari, sinf rahbarlari va tibbiy xizmat koʻrsatuvchi

shaxslar bilan hamkorlikda faoliyat yuritadi. Bolaning shaxsiy rivojlanish xaritasi asosida tayyorlanadigan individual chiniqtirish dasturi natijasida uning salomatligi, jismoniy imkoniyatlari va kasallikka qarshi chidamliligi muntazam nazoratda bo'ladi.

Xulosa sifatida ta'kidlash joizki, boshlang'ich sinf o'quvchilarini chiniqtirish jarayoni ularning jismoniy salomatligi, ruhiy holati va shaxsiy kamoloti uchun poydevor bo'lib xizmat qiladi. Bunda pedagoglar, ota-onalar, sog'liqni saqlash mutaxassislari o'rtasida samarali hamkorlik yo'lga qo'yilishi talab etiladi. Milliy qadriyatlar, xalq an'analari, zamonaviy yondashuvlar sintezida tashkil etilgan chiniqtirish ishlari sog'lom, faol va vatanparvar avlodni voyaga yetkazishga xizmat qiladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining jismoniy chiniqtirilishini ta'minlash, ularning individual xususiyatlari, yashash hududlarining iqlimiy sharoiti, mahalliy hayot tarzining o'ziga xosliklarini hisobga olgan holda, kompleks tarzda tashkil etilishi zarur. Zero, har bir hudud o'zining tabiiy resurslari, iqlim omillari, hayot ritmi bilan farqlanadi va bu omillar bolaning organizmini chiniqtirishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Jumladan, O'zbekistonning turli geografik zonalarida yashovchi boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun chiniqtirish metodikasining diferensial asosda tashkil etilishi milliy pedagogikaning dolzarb vazifalaridan biridir. Misol uchun, respublikaning cho'l zonalarida joylashgan Xorazm, Buxoro, Navoiy kabi viloyatlarda issiq iqlim sharoitiga mos moslashtirish mashqlari bilan shug'ullanish, suv ichimligiga rioya qilish, chanqoqni to'g'ri nazorat qilish va yengil ovqatlanish rejimiga amal qilish orqali organizmni issiqqa nisbatan chidamli qilish mumkin. Shu bilan birga, vodiylar va tog'oldi hududlarida, masalan, Farg'ona vodiysi, Andijon va Namangan viloyatlarida sovuq fasllarga tayyorlov maqsadida sovuqqa chidamlilikni oshirish bo'yicha ochiq havoda ertalabki badantarbiya, yengil yugurish, nafas olish mashqlari tashkil etiladi.

Mazkur jihatlar respublikamiz iqlim zonalarida asosida ishlab chiqilayotgan jismoniy chiniqtirish metodikasini pedagogik

amaliyotda qo'llash zaruriyatini ko'rsatadi. Bugungi kunda ushbu yo'nalishda Sog'liqni saqlash vazirligi va Maktabgacha hamda maktab ta'limi vazirligi hamkorligida boshlang'ich sinf o'quvchilarining chiniqtirish mexanizmini ilmiy asosda takomillashtirish ishlari olib borilmoqda. Ayniqsa, oromgohlarda sog'lomlashtirish va chiniqtirish faoliyatining yo'lga qo'yilishi dolzarb masala sifatida qaralmoqda. 2019-yildan boshlab mamlakatimizda yozgi oromgohlarga o'quvchilarning to'laqonli jalb qilinishiga alohida e'tibor qaratildi. Bu esa bolalarning jismoniy chiniqish darajasini oshirish, salomatliklarini mustahkamlashda muhim ijtimoiy-ijtimoiy vosita sifatida xizmat qilmoqda.

Bundan tashqari, maktablar yaqinidagi oilaviy shifokor punktlari bilan hamkorlikda jismoniy muolajalar, xususan uqalash (massaj), nafas mashqlari, fizioterapevtik tadbirlar, giyohvandlikka qarshi profilaktika mashg'ulotlari ham o'tkazilmoqda. Shu orqali o'quvchilarni chiniqtirishda tibbiyot va ta'lim tizimi o'rtasidagi integratsion hamkorlik shakllanmoqda.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining jismoniy rivojlanishida sog'lom turmush tarziga o'rgatish asosiy vazifalardan biridir. Bunda ularning harakatga bo'lgan ehtiyoji, serharakatlik darajasi, tayanch-harakat apparatining rivojlanish holati hisobga olinadi. Ayniqsa, hozirgi zamon urbanizatsiya sharoitida o'quvchilarning harakat faolligi kamaygani bois, ularni jismoniy faollikka yo'naltirish, jismoniy mehnat ko'nikmalarini shakllantirish dolzarb masaladir.

Jismoniy harakat ko'nikmalarini rivojlantirishda sport o'yinlariga keng jalb etish, harakatli o'yinlar, milliy sport turlari (kurash, arqon tortish, tosh ko'tarish, chopqir yugurish, "aloqani ushla", "qizquvdi" va boshqalar) asosida mashg'ulotlar tashkil qilish tavsiya etiladi. Pedagogik kuzatuvlar shuni ko'rsatmoqdaki, ayniqsa qiz bola o'quvchilarning harakat faolligi past bo'lishi mumkin. Shu boisdan 2020-yildan boshlab maktablarda Xotin-qizlar qo'mitasi qoshida qizlarning sportga jalb qilinishini nazarda tutuvchi seksiyalar faoliyati yo'lga qo'yildi. Bu esa qiz bolalarni jismoniy chiniqtirishda gender yondashuvini amalga oshirish

imkonini bermoqda.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining jismoniy mehnat ko'nikmalarini shakllantirishda texnologiya darslarining salohiyatidan keng foydalanish zarur. Gul va daraxtlarga shakl berish, sinfdagi tozalikni saqlash, sinf burchaklarini bezash, plastilindan shakllar yasash, yog'ochdan jihozlar yasash kabilar orqali nafaqat bolalarning mehnatga munosabati, balki estetik didi va ijodiy tafakkuri ham rivojlanadi. Jumladan, xalq pedagogikasida bola mehnat bilan chiniqadi, deya e'tirof etiladi. Mashhur pedagog A.Suxomlinskiy o'quvchilarning jismoniy mehnat ko'nikmalarini shakllantirishni tarbiyaning poydevori sifatida baholagan.

Shu bilan birga, inklyuziv ta'lim oluvchi o'quvchilarning individual salohiyatidan kelib chiqqan holda jismoniy faollik mashg'ulotlariga moslashtirilgan yondashuv qo'llaniladi. Ularning holatiga qarab mehnat faoliyatiga qamrab olish, maxsus jismoniy mashqlar kompleksini ishlab chiqish, sog'lomlashtiruvchi texnikalardan foydalanish orqali jismoniy rivojlanishiga ko'maklashiladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini jismoniy chiniqtirish — bu nafaqat sog'liqni saqlash, balki milliy g'oya va an'analar bilan uyg'unlashgan holatda sog'lom, bardam, mehnatkash avlodni tarbiyalashga xizmat qiladigan muhim pedagogik yo'nalishdir. Bu jarayonda oila, maktab, mahalla va sog'liqni saqlash tizimi o'rtasidagi uzviy hamkorlik muhim rol o'ynaydi. Shu bois har bir pedagog jismoniy chiniqtirish metodikalarini chuqur o'zlashtirib, uni milliy va zamonaviy yondashuvlar asosida boyitib borishi lozim.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining jismoniy chiniqtirish jarayonining muhim bosqichlaridan biri ularni muntazam jismoniy faoliyatga yo'naltirishdir. Bu jarayon bolalarning sog'lom rivojlanishini ta'minlashda, ularning organizmini mustahkamlashda va turmush tarzi ko'nikmalarini shakllantirishda asosiy omillardan biri sifatida e'tirof etiladi. Jismoniy faoliyat tushunchasi o'z ichiga bolaning harakatga oid barcha xatti-harakatlarini oladi. Jumladan,

ertalabki badantarbiya, tanaffus paytidagi harakatli o'yinlar, jismoniy mashg'ulotlar, texnologiya darslaridagi jismoniy ishlar, sinfdan tashqari sport mashg'ulotlari va boshqa faoliyat turlarini qamrab oladi.

Mazkur faoliyatni tashkil etishda yosh bolalarning individual jismoniy imkoniyatlarini inobatga olish muhim ahamiyatga ega. Shu sababli, ularni yoshiga va rivojlanish darajasiga mos og'irlikdagi jismoniy yuklamalarni bajarishga o'rgatish, jismoniy mashg'ulot vaqtida tanaffus qilish, to'g'ri nafas olishni yo'lga qo'yish va zarur holatlarda birinchi yordam ko'rsatish kabi hayotiy muhim ko'nikmalarni shakllantirish pedagogik faoliyatning ajralmas qismidir.

Ayni chog'da, O'zbekiston Respublikasi maktab ta'limi tizimida o'quvchilarning hayotiy ko'nikmalarini shakllantirish muhim metodik yo'nalish sifatida ilgari surilmoqda. Xususan, Prezidentimiz tomonidan ilgari surilgan "Sog'lom avlod – yurt tayanchi" tamoyiliga asoslanib, maktablarda sog'lom turmush tarzi elementlarini ta'lim jarayoniga integratsiyalash bo'yicha keng ko'lamli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Ushbu yondashuv doirasida bolalarni harakatli hayotga o'rgatish, ularni jismoniy faoliyatga rag'batlantirish, faol harakatga asoslangan darslar va to'garaklar tashkil qilish, sog'lomlashtirish oromgohlariga jalb qilish hamda jismoniy faoliyatni madaniy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirish muhim o'rin tutadi.

Mazkur jarayonda tibbiyot xodimlarining ishtiroki ham muhim ahamiyat kasb etadi. Umumiy o'rta ta'lim maktablari shifokorlari va hamshiralari nafaqat o'quvchilarning sog'ligini kuzatadi, balki ularning jismoniy yuklamalarga tayyorligini aniqlash, ortiqcha zo'riqishlar oldini olish va darslarda harakat faolligini muvozanatlash bo'yicha o'qituvchilar bilan hamkorlikda ish olib boradi. Ayniqsa, yurak-qon tomir tizimi, nafas olish tizimi, tayanch-harakat apparati faoliyati ustidan monitoring olib borish orqali har bir o'quvchining jismoniy faolligi individual ravishda boshqariladi.

Ta'kidlash joizki, jismoniy chiniqtirishga oid metodik yondashuvlar o'zbek xalqining milliy an'alariga hamohang tarzda olib borilishi lozim. Misol uchun, xalqimizda bolalarni yoshligidan sog'lom bo'lishga o'rgatish, harakatli va chaqqon bo'lishga undashga oid maqollar, topishmoqlar va xalq og'zaki ijodi namunalaridan samarali foydalanish mumkin: "Sog'liq – boylik", "Harakat – barakat", "Yuradigan bolaga yurak yetmaydi" kabi maqollar bu borada motivatsion vosita sifatida xizmat qiladi. Shu bilan birga, qadimiy xalq o'yinlari – "Arqon tortish", "Qiz-quvdi", "Oshiq o'ynash", "Uloq" kabi harakatli o'yinlar ham maktabgacha va maktab ta'limida jismoniy chiniqtirishning milliy ildizlariga asoslangan shakli hisoblanadi.

Shu nuqtai nazardan qaralganda, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun jismoniy chiniqtirishga oid metodik yondashuvlarni chuqur o'zlashtirish ta'lim jarayonining dolzarb vazifasiga aylanadi. Pedagogik tayyorgarlik jarayonida ularni bolaning sog'lig'i, fiziologik holati, gigiyenasi va chiniqish darajasi asosida to'g'ri jismoniy faoliyatga yo'naltirish usullarini puxta egallashlari, xalq an'analari va zamonaviy tibbiy-me'yoriy ko'rsatmalarga asoslangan holda darsdan tashqari faoliyatni tashkil eta olish ko'nikmasi bilboshlang'ich sinf o'quvchilarining jismoniy chiniqtirish jarayoni ular uchun sog'lom va harakatchan hayot tarzi asoslarini barpo etuvchi, milliy va zamonaviy metodik yondashuvlarni o'zida mujassamlashtirgan murakkab, ammo zaruriy pedagogik faoliyat shaklidir. Bu faoliyatda oilaviy tarbiya, maktabdagi sog'lom muhit, mahalla bilan hamkorlik, xalq qadriyatlariga asoslangan ko'nikmalarni rivojlantirish muhim o'rin tutadi. Ayniqsa, bu masalada bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining professional kompetensiyasi yuksak bo'lishi, ular o'z amaliyotlarida sog'lom, jismonan chiniqqan, faol va bardam yosh avlodni shakllantirishga yo'naltirilgan metodikalarni qo'llay olishlari ta'lim samaradorligini oshirishning muhim kafolati hisoblanadi.

3. Boshlang'ich sinf o'quvchilari ruhiy holatini yaxshilash

va ruhiy kasalliklarni ta'minlashda tarbiyaviy sharoitlarni

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining aqliy rivojlanishini ta'minlash metodikasi – zamonaviy pedagogikaning milliy asoslari bilan uyg'unlashgan dolzarb yo'nalish

O'zbekiston Respublikasi umumiy o'rta ta'lim tizimining bosh maqsadlaridan biri – intellektual salohiyatli, mustaqil fikrlaydigan va ijtimoiy faol shaxsni tarbiyalashdir. Aynan shu yondashuv boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning aqliy salohiyatini aniqlash, rivojlantirish va shakllantirishni ustuvor metodik yo'nalish sifatida belgilaydi. Aqliy rivojlanish, bu – bolaning intellektual qobiliyatlari, idrok etish tezligi, tafakkur yuritish darajasi, fikrlashning mustaqilligi, umumlashtirish va tahlil qilish qobiliyatlarining shakllanishi va takomillashuvi jarayonidir. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini aqliy rivojlantirish metodikasi zahirida uch asosiy yo'nalish yotadi: (1) ularning aqliy imkoniyatlarini aniqlash, (2) bilim olishga bo'lgan layoqatini rivojlantirish va (3) mustaqil fikrlash ko'nikmasini shakllantirish.

Birinchi navbatda, o'quvchilarning aqliy imkoniyatlarini aniqlashda bolalarning o'zlashtirish darajasi, aqliy mashqlarni bajarish sur'ati, savollarga qay tarzda javob berishi, matnni tahlil qilish layoqati, vizual va eshituv asosidagi tafakkuri, shuningdek, ularning qiziqish va motivatsiya darajalari chuqur tahlil qilinadi. Bu jarayonda xalqimizning qadimiy tajribasida shakllangan bolani erta kuzatish va e'tiborli munosabat usullaridan foydalanish pedagogik maqsadga muvofiqdir. Jumladan, ota-bobolarimiz "bolaning tili chiqmasidan oldin aqli chiqadi" degan hikmat orqali aqliy imkoniyatlar erta kuzatilishi lozimligini urg'ulaganlar. Mazkur tamoyillar bugungi kunda zamonaviy psixologik-dagnostik vositalar bilan uyg'un holda qo'llaniladi.

Ikkinchidan, o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan tabiiy layoqati ularning aqliy salohiyatini shakllantirishda asosiy mezonlardan biri sifatida qaraladi. Layoqat bu — o'quvchining o'zlashtirishga bo'lgan tabiiy moyilligi va o'quv jarayonida intellektual energiya sarflashdagi faolligidir. Layoqat individual

xususiyat bo'lib, har bir o'quvchida har xil namoyon bo'ladi. Shuningdek, u tashqi omillarga, xususan, oilaviy muhit, tarbiya, o'qituvchining yondashuvi va dars metodikasiga bog'liq holda takomillashadi. Shu sababli o'quvchilarning layoqatini aniqlashda faqat sinov usullarigagina emas, balki turli didaktik vositalar – rasmiy testlar, qiziqarli mantiqiy topshiriqlar, matnli tahlil mashqlari, hikoya tuzish va ifodali nutq shakllariga ham murojaat qilinadi.

Uchinchidan, boshlang'ich sinf o'quvchilarini mustaqil fikrlashga o'rgatish ta'lim-tarbiyaning eng muhim ustunligidir. Mustaqil fikrlash – bu bolaning muayyan holatlar, masalalar va savollar bo'yicha o'z qarashiga ega bo'lishi, mavjud bilimlar asosida xulosa chiqara olish qobiliyati, muammoli vaziyatlarda ijodiy fikr yurita olish salohiyatidir. Bunday ko'nikmalarni shakllantirishda milliy qadriyatlar, xalq pedagogikasiga oid masallar, maqollar, topishmoqlar, dostonlar, ertaklar va didaktik o'yinlar samarali pedagogik vosita bo'lib xizmat qiladi. Ayniqsa, "To'rt tushunchadan to'g'ri top", "Maqolni davom ettir", "Ermakli ertak yakunini ayt" kabi xalq og'zaki ijodining zamonaviy talqini o'quvchilarni fikrlashga undaydi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytish mumkinki, aqliy rivojlanish insonning intellektual taraqqiyoti uchun zarur bo'lgan eng asosiy omildir. Aql insonni boshqa mavjudotlardan ajratib turadigan tabiiy va ijtimoiy ne'matdir. Aql – bu inson miyasi faoliyatining murakkab mahsuli bo'lib, u orqali odamzod bilim oladi, tafakkur yuritadi, hayotda yo'l tanlaydi. Shu sababli o'quvchilarda aqliy salohiyatni rivojlantirish ularning tafakkurini, kuzatuvchanligini, umumlashtirish qobiliyatini oshirishga xizmat qiladi.

Milliy kontekstda olib qaranganda, bu borada maktab va oilaning o'zaro hamkorligi juda muhim. Jumladan, ota-onalar bilan "Farzandingizning qiziqish doirasi qanday?", "U qanday savollarga ko'proq qiziqadi?", "Ertak tinglaganda qanday xulosa qiladi?" kabi suhbatlar orqali bolaning aqliy rivojlanish darajasi haqida

muhim ma'lumotlar to'plash mumkin. Shu bilan birga, "Kitob – aql chirog'i", "Bilim – aqlni charxlaydi", "O'qimishli bola – nurli kelajak" kabi maqollar asosida sinfda "Maqollar ilmi", "Kitob do'sti" kabi loyihalar tashkil etilishi pedagogik jarayonni boyitadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining aqliy rivojlanishini ta'minlash — bu faqat bilim berish emas, balki ularning tafakkurini tarbiyalash, idroki va layoqatini shakllantirish, mustaqil va tanqidiy fikrlashga undovchi, milliy va zamonaviy metodik asoslarni birlashtirgan muhim pedagogik faoliyatdir. Bu faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirishda o'qituvchilarning kasbiy salohiyati, milliy qadriyatlarni chuqur bilishi, har bir o'quvchiga individual yondasha olishi ta'limning sifat ko'rsatkichiga aylanishi lozim.

Quyida siz taqdim etgan matn asosida mazmun saqlangan holda, akademik-pedagogik yondashuvda, milliy qadriyatlar va kontekst bilan boyitilgan holda qayta yozilgan tahrirni taklif qilaman:

Zamonaviy O'zbekiston ta'lim tizimi shiddatli axborot oqimida yo'naltirilgan, ongli va tanqidiy fikrlay oladigan, ijtimoiy muhitda o'z o'rnini topa oladigan shaxsni tarbiyalashni maqsad qilgan. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida bu vazifa yanada dolzarb hisoblanadi. Zero, aynan shu davr bola tafakkurining shakllanishi, mustaqil fikrlash ko'nikmasining tarkib topishi va ruhiy barqarorlikning asoslari qo'yiladigan davrdir. Shu bois, boshlang'ich sinf o'quvchilarini aqliy rivojlantirish metodikasi doirasida ularni mustaqil fikrlashga o'rgatish alohida ahamiyat kasb etadi.

Mustaqil fikrlash – bu o'quvchining to'g'ri yoki noto'g'ri bo'lishidan qat'iy nazar o'z fikrini bildira olish qobiliyatidir. Bu nafaqat bilimga asoslangan, balki bolaning shaxsiy dunyoqarashi, ichki his-tuyg'usi va ijtimoiy munosabatlarida o'z ifodasini topadigan jarayondir. Shu ma'noda, mustaqil fikr – bola ichki olamining ko'zgusidir. Uni rivojlantirish esa o'quv jarayonida maxsus yondashuvni talab etadi. Milliy pedagogik merosda bu

boradagi tamoyillar qadimdan mavjud bo'lib, Alisher Navoiy "Zukko yoshda tilga o'rgat, fikrga odatlantir" deya fikr yuritgan. Demak, bola erkin so'zlash, o'z fikrini ifoda etish, o'zгалarning fikrini hurmat bilan eshitish, o'z pozitsiyasini himoya qilish ko'nikmalariga bolalikdan o'rgatilishi lozim.

Boshlang'ich ta'lim muhitida bu ko'nikmalarni shakllantirish uchun o'qituvchi quyidagilarga e'tibor qaratishi lozim:

- bolalarning har bir fikrini qadrlash va rag'batlantirish;
- noto'g'ri javoblarni tanqid qilmasdan, ularni muhokamaga ochiq qilish;
- fikrlashga undovchi savollar berish ("Nima bo'lishi mumkin edi?", "Agar boshqacha bo'lsa, nima o'zgaradi?", "Sen qanday yechim taklif qilarding?");
- xalq og'zaki ijodi – maqollar, topishmoqlar, masallar orqali erkin va ma'naviy to'yingan muloqotni tashkil etish.

Masalan, "Har kim o'z fikrida sobit" mavzusida kichik muhokama o'tkazish yoki "Nima uchun bu voqea ertakda boshqacha tugadi?" kabi topshiriqlar o'quvchini ijodiy tafakkurga chorlaydi. Shu bilan birga, milliy qadriyatlar asosida erkin fikrlashni shakllantirishda oiladagi tarbiya uslublari, ayniqsa, otalar va bobolarning hayotiy tajribasi asosida hikoya qilinadigan real voqealar, ertaklar asosida suhbatlar olib borish ham foydali hisoblanadi.

Shu o'rinda ta'kidlash lozimki, mustaqil fikrlash aqliy rivojlanish bilan chambarchas bog'liq bo'lsa-da, uni samara bilan ta'minlash uchun ruhiy rivojlanish asoslari ham mustahkam bo'lishi kerak. Zero, ruhiy jihatdan barqaror bo'lmagan bola fikr bildirishga jur'at etmasligi mumkin. Shuning uchun boshlang'ich sinf o'quvchilarini ruhiy rivojlantirish ham pedagogik-metodik faoliyatning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ruhiy rivojlantirishda quyidagi masalalar muhim ahamiyatga ega:

1. Boshlang'ich sinf o'quvchilari ruhiyati mazmunini aniqlash – bu bolalarning emotsional holati, ruhiy ehtiyojlari,

psixologik sezgirligi, oʻzini tuta bilish qobiliyati, shaxsiy his-tuygʻulari va empatiyasini oʻrganishni nazarda tutadi. Oʻzbek xalq pedagogikasida “bola koʻnglini ogʻritma” degan hikmat bejiz aytilmagan. Bu ibora ruhiy muvozanatni asrashga, bolaning nozik ichki olamini qadrlashga chaqiradi.

2. Boshlangʻich sinf oʻquvchilarini ruhiy yoʻnaltirish – bu ularning ichki dunyosini tushunish, muammolarini anglash, kayfiyatni koʻtarish, ijobiy energiyani oshirish orqali amalga oshiriladi. “Koʻngilni koʻtar – yurakni top” tamoyiliga asoslanib, bolalar bilan mehrlı, doʻstona, quvnoq muhitda muloqot qilish oʻquvchini ruhiy barqarorlik sari yoʻnaltiradi. Bu jarayonda ertalabki salomlashuv, oʻyinli tanaffuslar, kunlik ijobiy baho kabi mayda pedagogik vositalar katta samara beradi.

3. Boshlangʻich sinf oʻquvchilarining ruhiy barqarorlik koʻnikmasini shakllantirish – bu bola stressli vaziyatlarda oʻzini tuta olish, asabiylashmaslik, sinfdoshlar bilan mojarolarga aralashmaslik, sabrli boʻlish, koʻngli toʻq yurish kabilarni oʻz ichiga oladi. Milliy psixologik tarbiyada bu borada bobolarimiz “sabrli bola yengadi”, “hissiyotga emas, hushga quloq sol” kabi pandu nasihatlar bilan ruhiy barqarorlikni shakllantirishga harakat qilganlar. Bugungi kunda esa, maktab psixologi, sinf rahbari hamda ota-onalar bilan hamkorlikda bola ruhiyatini nazorat qilish, bolalar psixologiyasiga oid treninglar oʻtkazish zaruriy pedagogik amaliyot hisoblanadi.

Boshlangʻich sinf oʻquvchilari rivojlanishida aqliy va ruhiy rivojlanishning oʻzaro uygʻunligi asosida mustaqil fikrlash koʻnikmasining shakllanishi taʼlim samaradorligining asosi hisoblanadi. Bu esa, har bir oʻqituvchidan nafaqat dars oʻtishni, balki bola qalbini his eta olishni, milliy pedagogik merosni zamonaviy texnologiyalar bilan uygʻunlashtirishni, har bir bolaning oʻziga xosligini tan olishni talab qiladi.

Boshlangʻich sinf oʻquvchilarining ruhiy rivojlanishini taʼminlashning metodik asoslari

Ruhiyat (psixika) — insonning ichki dunyosi, hissiy-

emotsional holati, tafakkur va irodaviy jihatlarini o'zida mujassam etgan murakkab psixologik tuzilma hisoblanadi. Mazkur tushuncha nafaqat ilmiy-psixologik, balki diniy-ma'naviy jihatdan ham qadimiy manbalarda keng yoritilgan. Jumladan, buyuk alloma Imom Muhammad G'azzoliy o'zining "Kimyoi saodat" asarida ruhni inson miyasiga bog'liq, ammo qalbda o'z in'ikosini topadigan nozik va zohiran ko'rinmas, ammo ta'siri kuchli jism sifatida talqin etgan.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ruhiy holati ularning shaxs sifatida shakllanishida tayanch mezonlardan biri hisoblanadi. Ruhiyat ta'lim jarayonida aqlga muqobil tarzda faoliyat yuritadi: aql – idrok va mantiq orqali bilimlarni anglashga xizmat qilsa, ruhiyat – hissiyot va kechinmalar orqali haqiqatni chuqurroq his etishga imkon beradi. Shu boisdan ham boshlang'ich sinfda ta'lim olayotgan bolalarning his-tuyg'ularini shakllantirish va ruhiy barqarorlikni ta'minlash ularning umumiy rivojlanishida muhim rol o'ynaydi.

Ruhiy yo'naltirishning zarurati

Boshlang'ich sinf o'quvchilari odatda nozik psixologik tuzilishga ega bo'lib, ular uchun ijobiy muhit, mehr-muruvvat, ishonchli muloqot va pedagogik qo'llab-quvvatlash muhim omillardan hisoblanadi. Ruhiy yo'naltirish – bu bolaning ichki dunyosini aniqlash, unga to'g'ri psixologik ta'sir ko'rsatish, hissiy barqarorlikni mustahkamlash hamda uning shaxs sifatida rivojlanishiga imkon beruvchi pedagogik faoliyatlar majmuidir.

Shu jihatdan, har bir boshlang'ich sinf o'quvchisida:

- o'ziga bo'lgan ishonch;
- qiyinchiliklar oldida dovdiramalik;
- muammolarni sabr-toqat bilan yengish;
- ijtimoiy faol bo'lish;
- o'qituvchi va sinfdoshlariga mehrli munosabatda bo'lish

kabi ruhiy kompetensiyalarni shakllantirish zarur.

Amaliy kuzatishlar ko'rsatadiki, ayniqsa 3–4-sinf bosqichlarida o'quvchilarning ruhiy holati barqarorlik bosqichiga

oʻtadi. Shu sababli mazkur davrda sinf rahbarlari, maktab psixologi va ota-onalar oʻzaro hamkorlikda har bir oʻquvchining ruhiy muvozanatini taʼminlash uchun individual yondashuvni shakllantirishlari kerak. Bu jarayonda xalq pedagogikasining ijobiy taʼsiri, masalan, ertaklar, maqollar, xalqona oʻyinlar ham ruhiy yoʻnaltirish vositasi sifatida samarali boʻlishi mumkin.

Ruhiy barqarorlikni shakllantirish

Ruhiy barqarorlik – bu oʻquvchining oʻz his-tuygʻularini nazorat qila olishi, irodaviy jihatdan mustahkam boʻlishi va ijtimoiy vaziyatlarda muvozanatli harakat qilish qobiliyatidir. Boshlangʻich sinf oʻquvchisida bu koʻnikmani shakllantirish orqali:

- haddan ortiq tortinchoqlik;
- jamoadan ajralish holatlari;
- oʻqituvchilardan qoʻrqish;
- tez ranjish va oʻziga ishonchsizlik kabi salbiy holatlarning oldi olinadi.

Oʻzbek xalq maqollarida bu holat “Koʻngil charchasa – tana toliqar” degan chuqur maʼnoli hikmatda mujassam. Ruhiy barqaror bola aqliy faoliyatga ham faolroq jalb etiladi, uning taʼlim olishdagi natijalari yuqoriroq boʻladi.

Tajribalar shuni koʻrsatadiki, serharakat, ochiqtabiat bolalarda ruhiy barqarorlik koʻnikmasi tezroq shakllanadi. Biroq muammoli oilalarda voyaga yetayotgan oʻquvchilarda bu jarayon kechikkan holda kechadi. Bunday hollarda pedagogik yondashuv bilan birga psixologik profilaktika va individual maslahatlar asosida ishlash talab etiladi. Shu bois maktab psixologining ishtiroki va pedagog bilan hamkorlikda olib boriladigan kompleks yondashuv asosida ruhiy barqarorlikni shakllantirish boʻyicha maxsus metodik qoʻllanmalar ishlab chiqilishi maqsadga muvofiqdir.

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytish mumkinki, boshlangʻich sinf oʻquvchilarining rivojlanishini taʼminlashda ularning jismoniy, aqliy va ruhiy rivojlanishi oʻzaro uzviy bogʻliq holda yondashuvni talab qiladi. Ayniqsa, ruhiyatni mustahkamlash – bu bolaning kelajakdagi ijtimoiy moslashuvi, aqliy yuksalishi va barkamol

inson sifatida shakllanishining asosi bo'lib xizmat qiladi. Shu bois, xalqimiz donishmandlari aytganidek: "Ko'ngli butun bolaning yo'li ochiq bo'ladi."

Mustahkamlash uchun savollar:

1. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini jismoniy rivojlantirish asoslari nimalardan iborat?
2. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini aqliy rivojlantirish negizlari nimalar tashkil qiladi?
3. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ruhiy rivojlantirish omillari nimalardan iborat?

Pedagogik topshiriq:

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini jismoniy rivojlantirish asoslarini o'zlashtiring va taqdimot materialini tayyorlang.

19-mavzu: Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida boshqaruv madaniyatini rivojlantirishning dolzarb masalalari

Reja:

1. *Boshlang'ich ta'lim tizimini boshqarishning konseptual asoslari*
2. *Tashkiliy faoliyatda madaniy yondashuv va zaruriy ko'nikmalarni egallash*
3. *Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining samarali boshqaruv kompetensiyasini shakllantirish*

Tayanch tushunchalar:

Milliy an'analariga moslashuvchanlik – o'quvchilarni Vatanparvarlik, mehr-muhabbat, fidoyilik kabi fazilatlar asosida tarbiyalash.

Til va madaniyatni o'rgatishda mahorat – ona tili va adabiyotni chuqur o'zlashtirish orqali milliy kimlikni mustahkamlash.

Jamiyat va oila bilan hamkorlik – ota-onalar va mahalla bilan uzviy bog'lanishni yo'lga qo'yish.

Liderlik va motivatsiya – o‘quvchilarning faolligini oshirishda kreativ yondashuvlar.

Psixologik-pedagogik diagnostika – har bir o‘quvchining individual qobiliyatlarini aniqlash va ularni rivojlantirish.

Raqamli kompetentlik – zamonaviy axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish.

Pedagogik oliy o‘quv yurtlarida maxsus treninglar – liderlik, konfliktlarni hal qilish, vaqtni boshqarish kabi fanlarni joriy etish.

Amaliy tajribani kuchaytirish – o‘quv amaliyotlari davomida real sinf muhitida boshqaruv qobiliyatlarini sinab ko‘rish.

Mentorlik tizimini rivojlantirish – tajribali o‘qituvchilar bilan yangi kadrlarni uyg‘unlashtirish.

1. Boshlang‘ich ta‘lim tizimini boshqarishning konseptual asoslari

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ta‘lim islohotlari sharoitida boshlang‘ich ta‘lim tizimida kasbiy faoliyat yuritishga tayyorlanayotgan bo‘lajak o‘qituvchilarning boshqaruv madaniyatini shakllantirish — ularning umumiy pedagogik tayyorgarligining muhim tarkibiy qismi sifatida e‘tirof etilmoqda. Zero, zamonaviy boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi faqatgina bilim beruvchi emas, balki ta‘lim jarayonini samarali boshqaruvchi, o‘quvchilarning ijtimoiy-ruhiy rivojlanishini ta‘minlay oladigan lider pedagog bo‘lishi zarur.

Boshqaruv madaniyati deganda, avvalo, boshlang‘ich ta‘lim va tarbiya jarayonini puxta rejalashtirish, sinfdagi pedagogik muhitni shakllantirish, har bir o‘quvchining individual rivojlanish dinamikasini tahlil qilish, ularning bilim va ko‘nikmalarini muntazam nazorat qilib borish hamda ota-onalar va jamoa bilan samarali hamkorlikni yo‘lga qo‘yish ko‘zda tutiladi. Ushbu jarayonlarda o‘qituvchidan yuqori darajadagi tashkiliy, psixologik va kommunikativ kompetensiyalar talab etiladi.

O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonuni, “Uzbekiston – 2030” strategiyasi, “Barkamol avlod” konsepsiyasi

va boshqa muhim hujjatlarda pedagog kadrlarning boshqaruv salohiyatini rivojlantirish ustuvor vazifa sifatida belgilab qo'yilgan. Ayniqsa, xalqimizga xos bo'lgan milliy qadriyatlar – mehr-oqibat, hurmat, sabr, jamoaviylik singari fazilatlar asosida tashkil etilgan boshqaruv modeli boshlang'ich maktabda sog'lom ijtimoiy muhitni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Shu nuqtai nazardan olib qaralganda, boshlang'ich ta'lim boshqaruvi asoslari quyidagi yo'nalishlarni qamrab oladi:

Boshlang'ich ta'limni tashkil qilish – sinf faoliyatini tizimli asosda rejalashtirish, o'quv reja va dasturlar asosida dars jarayonini samarali olib borish, individual va guruhviy o'quv faoliyatini uyg'unlashtirish orqali o'quvchilarda asosiy fanlarga doir bilim va ko'nikmalarni shakllantirish. Bunda Mahalla, Oila va Maktab hamkorligi muhim omil sifatida ko'riladi.

Boshlang'ich ta'limda tarbiyani tashkil qilish – o'quvchilarda vatanparvarlik, milliy g'urur, ekologik madaniyat, mehnatsevarlik, axloqiy poklik kabi qadriyatlarni shakllantirishga qaratilgan tarbiyaviy ishlarni rejalashtirish va amalga oshirish. Tarbiya jarayoni milliy urf-odatlar, xalq og'zaki ijodi, buyuk ajdodlar merosi asosida olib boriladi.

Boshlang'ich ta'limda sinfdan va maktabdan tashqari ishlarni tashkil qilish – to'garaklar, ekskursiyalar, musobaqalar, ijodiy loyihalar va tadbirlar orqali o'quvchilarning qiziqishlari, iqtidorlari va ijtimoiy faolligini rivojlantirish. Bu yo'nalish bo'lajak o'qituvchidan tashkiliy qobiliyat va tashabbuskorlikni talab qiladi.

Boshqaruv madaniyati – bu nafaqat o'qituvchining kasbiy zarurati, balki u orqali ta'lim-tarbiya jarayonining sifat darajasi, bolalar jamoasining rivojlanish sur'ati va maktabdagi ijtimoiy-ruhiy muhit aniqlanadi. Shu bois, pedagogik oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining boshqaruv madaniyatini shakllantirishga alohida e'tibor qaratilishi zarur.

Boshlang'ich ta'limni tashkil qilishning nazariy-metodik asoslari va milliy modelining shakllanishi

Boshlang'ich ta'lim – ta'lim tizimining eng muhim, poydevor

bosqichidir. Zero, aynan shu bosqichda o'quvchilarda dastlabki bilim, ko'nikma va kompetensiyalar, ijtimoiy va madaniy qadriyatlarga sodiqlik, o'qishga bo'lgan ijobiy munosabat shakllanadi. Shuning uchun bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining professional tayyorgarligida boshlang'ich ta'limni ilmiy asosda tashkil etish kompetensiyasini shakllantirish muhim strategik vazifa hisoblanadi.

Boshlang'ich ta'limni tashkil qilish jarayoni quyidagi ustuvor yo'nalishlarga tayangan holda amalga oshiriladi:

boshlang'ich sinflar uchun fanlarni tanlash va ularni o'quv yoshi, rivojlanish darajasi hamda ijtimoiy ehtiyojlarga moslashtirish;

o'quv rejalari, dasturlar, metodik qo'llanmalar va darsliklarni ishlab chiqish hamda yangilash;

o'quv jarayonini samarali tashkil qilish va baholash mezonlarini aniqlash;

darslarning sinf kesimidagi didaktik tuzilmasini optimallashtirish.

Bu faoliyat O'zbekiston Respublikasining qator me'yoriy-huquqiy hujjatlari – "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun, "Pedagog maqomi to'g'risida"gi Qonun, Milliy malakalar ramkasi, Boshlang'ich ta'lim Davlat ta'lim standarti, shuningdek, Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligining normativ-uslubiy hujjatlari asosida amalga oshiriladi. Mazkur hujjatlar boshlang'ich ta'limni tashkil qilish va uni samarali boshqarishning huquqiy, didaktik va tashkiliy negizini belgilab beradi.

Bundan tashqari, boshlang'ich ta'limni tashkil qilishda milliy qadriyatlar va insonparvarlik g'oyalari muhim o'rin tutadi. Jumladan, quyidagi pedagogik tamoyillarga asoslaniladi:

Bolaparvarlik – har bir bola individual shaxs sifatida e'tirof etilib, uning qiziqishlari, qobiliyatlari va ehtiyojlari inobatga olinadi;

Insonparvarlik – o'quvchilarning ruhiy-emotsional holati, huquq va manfaatlari ustuvor deb qaraladi;

Umuminsoniylik – halollik, adolat, sabr, mehnatsevarlik kabi qadriyatlarni singdirish;

Bag'rikenglik va madaniyatlararo muloqotga ochiqlik – o'quvchilarda turli fikrlarga, madaniy tafovutlarga nisbatan hurmat va tushuncha uyg'otish;

Adolatparvarlik – baholash, rag'batlantirish, imkoniyatlarni yaratishda tenglik prinsipiga asoslanish.

Boshlang'ich ta'limni tashkil etishda mahalliy tajribalar bilan bir qatorda xorijiy ilg'or amaliyotlar ham o'rganilib, ulardan zarur jihatlar milliy sharoitga moslashtirilgan holda joriy qilinadi. Xususan, Finlyandiya, Yaponiya, Janubiy Koreya, Singapur va boshqa davlatlarning boshlang'ich ta'lim sohasidagi ilg'or metodik yondashuvlari (kompetensiyaviy yondashuv, loyihaviy ta'lim, integratsiyalashgan darslar) o'zlashtirilmoqda.

Shuningdek, AKT vositalaridan foydalanish, STEAM yondashuvi, differensial va individual ta'lim, raqamli baholash tizimlari singari zamonaviy pedagogik texnologiyalar boshlang'ich ta'limni tashkil etishning ajralmas komponentiga aylanmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi ushbu bosqichdagi ta'lim jarayonini muvofiqlashtirib, metodik xizmatlar orqali o'qituvchilarning salohiyatini muntazam rivojlantirib boradi. Bundan tashqari, maktab pedagogik kengashlari, metodik birlashmalar va jamoaviy mas'uliyat orqali tashkil etilayotgan boshqaruv yondashuvlari boshlang'ich ta'lim sifatini oshirishga xizmat qilmoqda.

Boshlang'ich ta'limni tashkil etish – bu faqatgina dars jadvalini tuzish yoki dars o'tish emas, balki ta'lim-tarbiya, ijtimoiylashuv va shaxsiy rivojlanishni uyg'un tarzda tashkil etishdir. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisi nafaqat o'qituvchi, balki ijtimoiy-pedagogik muhitni boshqaruvchi, milliy qadriyatlar targ'ibotchisi, intellektual va ma'naviy tarbiya yetakchisidir. Shu bois, boshlang'ich ta'limni tashkil qilishda nafaqat huquqiy-me'yoriy hujjatlarga, balki xalqona donishmandlik, milliy ma'naviyat va zamonaviy yondashuvlarning uyg'unlashuviga tayanish muhimdir.

Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonini tashkil etishning mazmuni, tamoyillari va milliy xususiyatlari

Boshlang'ich ta'lim bosqichi – bu nafaqat o'quvchilarning bilim olishi, balki ularning shaxsiy fazilatlarini, axloqiy qadriyatlarini va ijtimoiy moslashuv mexanizmlari shakllanadigan eng muhim tarbiyaviy davr hisoblanadi. Shu boisdan, ushbu bosqichda tarbiya jarayonini ilmiy asosda, milliy qadriyatlar ruhida va individual yondashuv asosida tashkil etish boshlang'ich sinf o'qituvchisining eng muhim pedagogik vazifalaridan biri sanaladi.

Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayoni quyidagi yo'nalishlarni qamrab oladi:

o'quvchilarning shaxsiy ongi va dunyoqarashini shakllantirish;

xarakter va iroda kuchini tarbiyalash;

axloqiy fazilatlar – halollik, samimiylilik, hurmat, tartiblilik kabi sifatlarni tarkib toptirish;

ijtimoiy-huquqiy ongini uyg'otish;

milliy g'urur va vatanparvarlikni mustahkamlash.

Mazkur tarbiyaviy faoliyat O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, "Yoshlar siyosati to'g'risida"gi Qonun, "Barkamol avlod" konsepsiyasi, shuningdek, milliy ta'lim konsepsiyasida belgilangan maqsad va tamoyillar asosida tashkil etiladi. Tarbiya jarayonining samaradorligi ko'p jihatdan uni boshqarish va rejalashtirishning puxtaligiga, sinfdagi ijtimoiy-psixologik muhitga va o'qituvchining ma'naviy-axloqiy salohiyatiga bog'liq.

Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayoni quyidagi asosiy pedagogik tamoyillarga tayanadi:

Ijtimoiylilik – bola shaxsining jamiyat bilan uzviy bog'liqligini shakllantirish, o'zini jamoaning faol a'zosi sifatida his qilishi uchun zarur bo'lgan fazilatlarini rivojlantirish.

Dunyoviylik – tarbiyaviy ishlar dunyoviy bilimlar, ilmiy asoslar va insoniy qadriyatlar negizida olib borilishi.

Demokratiklik – o'quvchilarning erkin fikrlashi, tanlov qilish huquqiga ega bo'lishi, muhokama va muloqot madaniyatini o'zlashtirishi.

Tarbiya jarayonining yana bir muhim jihati – bu o‘quvchilarning axloqiy ko‘nikmalarini korreksiya qilish, ya’ni ularning nojo‘ya xatti-harakatlari, ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklari, oilaviy muhitdan kelib chiqadigan psixologik omillarni inobatga olib, tarbiyaviy ta’sirni moslashtirishdir.

Amaliy kuzatishlar shuni ko‘rsatmoqdaki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari turli ijtimoiy qatlam, turmush darajasi, ma’naviy-axloqiy muhiti farqli oilalardan maktabga kelishadi. Bu esa o‘z navbatida o‘qituvchidan tarbiyaviy individual yondashuv, emotsional sezgirlik va ijtimoiy-adabiy vositalardan samarali foydalanishni talab etadi. Shuningdek, xalq og‘zaki ijodi, ertaklar, maqollar, ajdodlar ibratli hayoti asosida tarbiya berish milliy modelimizning muhim qismi bo‘lib qolmoqda.

Korreksion yondashuv – bu o‘quvchining shaxsiy xatti-harakatlaridagi og‘ishlarni aniqlash va ularni ijobiy tomonga yo‘naltirishga xizmat qiluvchi kompleks pedagogik faoliyat bo‘lib, bunda psixolog, ota-ona va sinf jamoasi bilan hamkorlik muhim rol o‘ynaydi.

Boshlang‘ich ta’limda tarbiya jarayonini tashkil etish – bu shunchaki targ‘ibot emas, balki bola qalbiga nur olib kirish, uni milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida kamolga yetkazishdir. Shuning uchun o‘qituvchi har bir bola shaxsini chuqur anglab, unga mehr va mas’uliyat bilan yondashmog‘i, tarbiyaviy ta’sirni bosqichma-bosqich, tizimli va uzluksiz olib borishi lozim. Bu borada milliy tajriba bilan bir qatorda, zamonaviy psixologik-pedagogik yondashuvlarni uyg‘unlashtirish muhim nazariy va amaliy yo‘nalish bo‘lib qoladi.

Boshlang‘ich ta’lim boshqaruvida sinfdan va maktabdan tashqari ishlarni tashkil etishning o‘rni va milliy qadriyatlarga asoslangan yondashuv

Boshlang‘ich ta’lim tizimi boshqaruvida muhim yo‘nalishlardan biri sifatida sinfdan va maktabdan tashqari ta’lim-tarbiya ishlarini samarali tashkil etish alohida ahamiyat kasb etadi. Bu jarayon bolalarning ta’lim doirasidan tashqaridagi mustaqil

fikrlash, ijtimoiylashuv, milliy qadriyatlarni anglash va ularga hurmat bilan yondashish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Sinfdan tashqari ta'lim va tarbiya faoliyatlari asosan maktab ichida olib boriladi, ya'ni to'garaklar, fan olimpiadalari, adabiy-badiiy kechalar, teatrsahnalari, sport musobaqalari orqali o'quvchilar ijodiy faoliyatga jalb etiladi. Maktabdan tashqari ishlar esa mahalla, kutubxona, muzey, madaniyat uylari, sport majmualari va boshqa ijtimoiy-ma'rifiy muassasalar bilan hamkorlikda yo'lga qo'yiladi. Ayniqsa, milliy urf-odatlar, xalq og'zaki ijodi namunalari o'rgatish, ajdodlar merosini tanitish orqali o'quvchilarni milliy g'urur va Vatanga sadoqat ruhida tarbiyalash muhim ahamiyatga ega.

Shu jihatdan, sinfdan va maktabdan tashqari ishlar orqali bolalarga nafaqat darslik doirasidagi bilimlar, balki keng ijtimoiy-tarbiyaviy mazmun kasb etuvchi ko'nikmalar singdiriladi. Bu jarayonda o'quvchilarning ma'naviy-estetik dunyoqarashi, ijtimoiy faolligi va shaxsiy mas'uliyati shakllanadi. Jumladan, Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur, Ahmad Yassaviy kabi ulug' siymolarning hayoti va ijodi asosida milliy o'zlikni anglashga doir darsdan tashqari mashg'ulotlar o'tkazilishi, "Navro'z", "Mehr-oqibat haftaligi", "Qariyalar haftaligi", "Kitob bayrami" kabi tadbirlar orqali o'quvchilarda ezgulik va insonparvarlik fazilatlarini shakllantirish tavsiya etiladi.

Shu munosabat bilan, boshlang'ich ta'limni boshqarish bo'yicha oliy pedagogik ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini sinfdan va maktabdan tashqari ishlarga tayyorlash muhim vazifalardan biridir. Ularga nazariy bilimlar bilan birga, amaliy ko'nikmalar, pedagogik tashabbus va ijodiy yondashuvlarni shakllantirish zamonaviy talablardan hisoblanadi.

Boshlang'ich ta'lim tizimini samarali boshqarish, avvalo, uning mazmun-mohiyatini chuqur anglash va pedagogik jarayonni puxta tashkil etishga tayanadi. Zero, boshlang'ich ta'lim bosqichi

— shaxs kamolotining poydevorini qo'yadigan, intellektual, axloqiy va ijtimoiy salohiyatining shakllanishida hal qiluvchi o'rin tutadigan muhim davrdir. Shu boisdan, boshlang'ich ta'limni tashkil etish bilan bog'liq boshqaruv faoliyatlari ta'lim mazmunining milliy qadriyatlar, umuminsoniy tamoyillar, ilg'or pedagogik yondashuvlar asosida olib borilishini taqozo etadi.

Yurtimizda amalga oshirilayotgan islohotlar zahirida ham ta'limni boshqarishda samaradorlikni ta'minlash, xususan, boshlang'ich bosqichda dars jarayonlari, tarbiya tizimi, o'quvchilarning individual va ijtimoiy rivojlanishini nazoratga olish, o'qituvchilarning metodik salohiyatini oshirish kabi muhim yo'nalishlar belgilangan. Shu jihatdan olib qaraganda, boshlang'ich ta'lim boshqaruvi — bu faqat tashkiliy-amaliy faoliyat emas, balki ta'limni milliy ma'naviyat, xalqona an'analar, zamonaviy ilm-fan yutuqlari bilan uyg'unlashtirib olib boriladigan kompleks pedagogik jarayondir.

2. Tashkiliy faoliyatda madaniy yondashuv va zaruriy ko'nikmalarni egallash

Oliy pedagogik ta'lim tizimida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonida ularning boshqaruv kompetensiyalarini shakllantirish muhim yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Xususan, tashkilotchilik madaniyatining zamonaviy yondashuvlar asosida o'rgatilishi pedagogik boshqaruvning asosiy tamoyillaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Tashkilotchilik madaniyati — bu nafaqat pedagogning tashkiliy jarayonlarda ishtirok etishi, balki bu faoliyatni milliy qadriyatlar, jamiyat ehtiyojlari va o'quvchilarning psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda samarali boshqara olish qobiliyatidir.

Boshlang'ich ta'lim sohasida samarali boshqaruv faoliyatini tashkil etish uchun bo'lajak o'qituvchining quyidagi madaniy va kasbiy tashkilotchilik ko'nikmalariga ega bo'lishi zarur:

Ta'lim-tarbiya bo'yicha tashkiliy ishlarni mustaqil rejalashtira olish va samarali amalga oshirish — bu orqali o'qituvchi sinfdan va maktabdan tashqari ta'lim-tarbiya ishlarini ham tizimli yo'lga

qo'yadi, xalq og'zaki ijodi, urf-odatlar, milliy bayramlar kabi tarkibiy elementlarni tarbiyaviy vosita sifatida qo'llay oladi.

Individual tashabbuskorlik va innovatsion fikrlash qobiliyatiga ega bo'lish – boshlang'ich sinf o'qituvchisi nafaqat mavjud holatga moslashuvchi, balki yangi g'oyalarni ilgari suruvchi, ta'lim jarayonini yangilovchi subyekt bo'lishi lozim.

Jamoa bilan ishlash, ijtimoiy muloqot va hamkorlikni samarali tashkil eta olish – o'qituvchi sinf jamoasi, ota-onalar, mahalla yetakchilari va boshqa ijtimoiy institutlar bilan hamkorlikda ishlay olishi zarur. Bu esa, milliy pedagogik merosimizdagi "hamjihatlik", "ahillik", "ustoz-shogird" tamoyillariga asoslanadi.

Shunday qilib, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisini pedagogik boshqaruv faoliyatiga tayyorlashda tashkilotchilik madaniyatining chuqur nazariy va amaliy asoslarini o'rgatish, ularni milliy-ma'naviy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirish ta'lim sifatini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

Ta'lim-tarbiya jarayonida tashkiliy ishlarni samarali amalga oshirish ko'nikmasi: mazmuni, ahamiyati va milliy qadriyatlar bilan uyg'unligi

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining boshqaruv kompetensiyalarini shakllantirishda tashkiliy faoliyatni samarali amalga oshirish ko'nikmasi muhim o'rin tutadi. Ayniqsa, tashkilotchilik madaniyatini egallash orqali ular o'z kasbiy faoliyatida nafaqat dars jarayonlarini, balki tarbiyaviy va ijtimoiy faoliyatlarni ham mazmunli tashkil eta oladilar. Bu boradagi ko'nikmalarni shakllantirishda milliy qadriyatlar, xalq pedagogikasi, oila-mahalla-maktab hamkorligining boy an'analari asosiy tayanch bo'lib xizmat qiladi.

Boshlang'ich ta'lim va tarbiya jarayonini tashkil etish bo'yicha asosiy tashkiliy ko'nikmalar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Dars jarayonini tashkil qilish: Darslarni zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida, o'quvchilarning yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda samarali tashkil etish, o'quvchilarning

faolligini oshirish va ularni mustaqil fikrlashga yo'naltirish.

Tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etish: Milliy madaniyat, urf-odat va an'analar asosida tarbiyaviy ishlarni rejalashtirish va tashkil qilish. Masalan, Navro'z, Mehrjon kabi xalq bayramlarini sinfda o'tkazish orqali o'quvchilarda vatanparvarlik, insonparvarlik va ekologik madaniyatni shakllantirish.

O'quvchilar faoliyatini tashkil qilish: Sinf dan tashqari mashg'ulotlar, to'garaklar va loyihaviy ishlarda o'quvchilarning ishtirokini ta'minlash, ularni ijodkorlik va jamoaviylik ruhida tarbiyalash.

O'qituvchilar jamoasi faoliyatini muvofiqlashtirish: Maktab jamoasida hamkorlikda ishlash, metodik birlashmalar faoliyatida ishtirok etish, tajriba almashish va o'zaro o'rganishga tayyor bo'lish.

Ota-onalar bilan hamkorlikni tashkil etish: Oilaviy tarbiyaning maktabdagi ta'lim-tarbiya jarayonidagi rolini to'g'ri baholash va ota-onalarni bolalarining ta'limiy rivojiga faol jalb etish.

Jamoatchilik bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish: Mahalla, maktab, nodavlat tashkilotlar va boshqa ijtimoiy institutlar bilan tizimli hamkorlikni yo'lga qo'yish orqali ta'limning ijtimoiy-tarbiyaviy samaradorligini oshirish.

Shu asosda tashkilotchilik faoliyatining mazmunini chuqur anglagan bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisi kasbiy faoliyatida pedagogik madaniyat va mas'uliyatni, boshqaruv salohiyati va yetakchilik kompetensiyalarini namoyon eta oladi. Bu esa, o'z navbatida, ularning tashkilotchilik madaniyatining milliy-ma'naviy asoslarda shakllanishiga zamin yaratadi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy shakllanish jarayonida tashkilotchilik madaniyati muhim tarkibiy komponent sifatida namoyon bo'ladi. Ayniqsa, ushbu madaniyatning asosini tashkil etuvchi individual tashabbuskorlik salohiyati pedagogik faoliyatning samaradorligini belgilovchi muhim omillardan biridir. Bu esa, o'z navbatida, boshlang'ich ta'lim tizimida o'qituvchining nafaqat bilim va ko'nikmalari, balki mustaqil qaror qabul qilish,

yangilikka intilish va tashabbus ko'rsatish kabi kasbiy-psixologik jihatlarini ham shakllantirish zaruratini yuzaga keltiradi.

Boshlang'ich ta'lim muhitida o'qituvchining individual tashabbuskorligi quyidagi yo'nalishlar bo'yicha ko'nikma sifatida namoyon bo'ladi:

Ta'lim jarayonini tashkil etish bo'yicha individual tashkilotchilik – o'qituvchining dars jarayonini interaktiv, kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etish, mahalliy o'quvchilarning ehtiyojlari va qobiliyatlarini hisobga olgan holda moslashuvchan metodlarni tanlay bilishidir;

Tarbiya jarayonini tashkil etish bo'yicha individual tashkilotchilik – milliy qadriyatlarga asoslangan tarbiyaviy faoliyatni loyihalash va amalga oshirish, bolalarda ona-Vatanga muhabbat, ma'naviy poklik va fuqarolik mas'uliyatini shakllantirish;

O'quvchilar bilan ishlash bo'yicha individual tashkilotchilik – har bir o'quvchining shaxsiy rivojlanish trayektoriyasini ilg'ash va unga mos pedagogik yondashuvlarni ishlab chiqish, psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini yo'lga qo'yish;

Jamoatchilik bilan ishlash bo'yicha individual tashkilotchilik – ota-onalar, mahalla yetakchilari, nodavlat tashkilotlar bilan ijtimoiy hamkorlikni yo'lga qo'yish, xalqchilik an'analari va jamoaviy tarbiyaning imkoniyatlaridan unumli foydalanish.

Ushbu ko'nikmalarning shakllanishi, eng avvalo, o'qituvchilik kasbining ijtimoiy mas'uliyatini chuqur anglash, ta'lim va tarbiya jarayonlariga yangicha yondashuvni amaliyotda qo'llash, shuningdek, O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, "Yangi O'zbekiston — yangi ta'lim" konsepsiyasi, hamda "Maktab ostonasidan boshlangan taraqqiyot" tamoyillariga sodiq qolgan holda amalga oshiriladi.

Shunday qilib, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining tashkilotchilik madaniyati nafaqat kasbiy tayyorgarlikning ajralmas qismi, balki ularning shaxsiy va ijtimoiy faoliyatida muhim omil sifatida namoyon bo'ladi. Mazkur ko'nikmalar orqali o'qituvchi ta'lim muhitini boshqarishga qodir, mustaqil qaror qabul qiluvchi,

tashabbuskor, ijtimoiy mas'ul shaxs sifatida shakllanadi.

Zamonaviy pedagogik jarayonda boshlang'ich sinf o'qituvchisining professional tayyorgarligi nafaqat bilim va ko'nikmalarni egallash bilan, balki pedagogik boshqaruv madaniyatini shakllantirish bilan ham uzviy bog'liqdir. Ayniqsa, boshqaruv madaniyatining ajralmas komponentlaridan biri bo'lgan jamoa bilan ishlash ko'nikmasi bo'lajak o'qituvchilar faoliyatida muhim o'rin tutadi.

Pedagogik jamoa bilan samarali hamkorlik qilish – bu nafaqat metodik faoliyatda, balki sinfdan tashqari tarbiyaviy tadbirlar, ota-onalar bilan munosabatlar, maktab ichki muhitini boshqarish va ijtimoiy loyihalarda ham hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. O'zbekistonning milliy ta'lim konsepsiyasi, xususan, “Yangi O'zbekiston – Yangi ta'lim” tamoyillari asosida pedagog kadrlar tayyorlashda jamoaviylik, ochiqlik va hurmat muhitini shakllantirish ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida ko'zda tutilgan.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida jamoa bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirishda quyidagi jihatlar asosiy tayanch unsur bo'lib xizmat qiladi:

Oshkoralik va ochiq muloqot yuritish: o'qituvchi jamoa ichida fikrini erkin bayon eta olish va boshqalarning fikriga hurmat bilan qaray olish ko'nikmasini egallashi kerak;

O'zaro tushunuvchanlik va empatiya: pedagog jamoasida do'stona, tushunishga asoslangan munosabatlar bo'lishi zarur;

Milliy qadriyatlarga hurmat: ustoz-ustoz, ustoz-ota-ona va ustoz-o'quvchi munosabatlarida milliy an'anaviy qadriyatlarga asoslangan hurmat, muomala va odob doirasidagi muloqot ustuvor hisoblanadi;

Jamoa manfaatini shaxsiy manfaatdan ustun qo'yish: bu jihat, ayniqsa, o'zbek xalqining “birlikda baraka bor” degan maqoli mazmuniga uyg'un holda talqin qilinadi;

Huquqiy ong va tartibga rioya: jamoa ichki nizomlariga, ta'lim muassasasi qoidalariga sodiqlik boshqaruv madaniyatining asosiy komponentidir;

Mustaqil fikrlilik va konstruktiv taklif bildirish: o'qituvchi jamoada faol ishtirok etish, muammolarga o'z qarashlarini bildirishga tayyor bo'lishi zarur.

Shuningdek, bu ko'nikmalarni rivojlantirishda xalqona pedagogika, jadidchilik merosi va zamonaviy interfaol ta'lim metodlaridan foydalanish ayni muddaodir. Xususan, Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdulla Avloniy kabi ma'rifatparvarlarning pedagogik qarashlari asosida jamoa bilan ishlash madaniyatining asosi – mehr-oqibat, mas'uliyat va odillik tamoyillarini o'rgatish mumkin.

Demak, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining tashkilotchilik madaniyati faqatgina tashkiliy qobiliyat emas, balki ijtimoiy-pedagogik muhitda samarali faoliyat yuritish, jamoa ichida sog'lom muhit yaratish, milliy qadriyatlarni amaliyotga tatbiq etish kompetensiyasidir. Shu boisdan, oliy ta'lim muassasalarida ushbu ko'nikmalarni shakllantirishga qaratilgan maxsus modullar, seminar-treninglar, jamoaviy loyihalar tashkil etilishi dolzarb vazifalardan biridir.

3. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining samarali boshqaruv kompetensiyasini shakllantirish

Zamonaviy ta'lim jarayonida boshlang'ich sinf o'qituvchisi nafaqat bilim beruvchi, balki sinf jamoasini boshqaruvchi, muhitni tashkil qiluvchi va tarbiyaviy faoliyatni yo'naltiruvchi pedagog sifatida faoliyat yuritadi. Shu bois, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining boshqaruv kompetensiyasini shakllantirish bugungi kunda dolzarb va strategik ahamiyatga ega pedagogik masala hisoblanadi.

Boshqaruv kompetensiyasi pedagogik faoliyatda muvofiqlashtiruvchi, tashkilotchilik va kommunikativ ko'nikmalarni o'z ichiga oladi. Xususan, boshlang'ich ta'lim bosqichida bu kompetensiya quyidagi asosiy jihatlar orqali shakllantiriladi:

Normativ-huquqiy hujjatlarni bilish va ularga asoslanish Bo'lajak o'qituvchi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun, "Davlat ta'lim standartlari", o'quv dasturlari va me'yoriy-metodik hujjatlar mazmunini chuqur o'zlashtirishi, ularni amaliyotda qo'llay olish

malakasiga ega bo'lishi zarur. Bu, o'z navbatida, o'quv jarayonini qonuniy va samarali tashkil etishda asosiy omil hisoblanadi.

Sinf jamoasi bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish Har bir boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'quvchilar shaxsiyatini anglab yetish, ularning yosh xususiyatlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda tarbiyaviy va o'quv faoliyatini tashkil etish, ota-onalar va sinf jamoasi bilan ijtimoiy-psixologik aloqalarni samarali yuritish bo'yicha ko'nikmaga ega bo'lishi lozim. Ayniqsa, milliy qadriyatlar, urf-odatlar asosida sinfda hamjihatlik, insonparvarlik, hurmat va mehr-muruvvat muhitini yaratish boshqaruv madaniyatining muhim tarkibiy qismidir.

Boshqaruv hujjatlarini yuritish madaniyatiga ega bo'lish Dars jurnali, sinf rahbari kundaligi, tarbiyaviy reja, ota-onalar bilan ishlash jadvallari, individual ishlash kartalari kabi hujjatlarni to'g'ri yuritish — pedagogik boshqaruvning tartibli va tizimli olib borilishida muhim ahamiyat kasb etadi. Bu borada zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish, raqamli platformalar orqali boshqaruv jarayonini yengillashtirish bo'yicha malakalarni rivojlantirish talab etiladi.

Umuman olganda, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining boshqaruv kompetensiyasini shakllantirish — ularning kasbiy yetuklik darajasini belgilovchi mezonlardan biri hisoblanadi. Bu kompetensiya ta'lim muassasasining ichki muhitini sog'lomlashtirish, o'quvchilarning shaxsiy rivojini ta'minlash hamda milliy-ma'naviy qadriyatlarga asoslangan holda ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish imkonini beradi. Shu nuqtai nazardan, pedagog kadrlarni tayyorlash jarayonida boshqaruv kompetensiyasiga alohida e'tibor qaratish lozim.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisining boshqaruvga oid me'yoriy-huquqiy hujjatlarni egallashi: zamonaviy talab va milliy zarurat

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisi uchun ta'lim-tarbiya jarayonida samarali boshqaruvni tashkil etish, tegishli me'yoriy-huquqiy hujjatlarni chuqur o'zlashtirish orqali amalga oshiriladi.

Bu esa, avvalo, pedagog kadrlarni tayyorlash jarayonida, ya'ni oliy pedagogik ta'lim muassasalarida maxsus fanlar orqali tizimli tarzda o'rgatilishi lozim bo'lgan muhim masalalardan biridir.

Pedagogik ta'lim jarayonida "Pedagogik boshqaruv asoslari", "Ta'limda menejment", "Ta'lim huquqi" kabi mutaxassislik fanlari orqali talabalar ta'lim boshqaruvi bilan bog'liq me'yoriy-huquqiy hujjatlar – O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun, "Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi", "Davlat ta'lim standartlari" hamda O'zbekiston Respublikasi Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksida aks etgan pedagogik faoliyatga oid majburiyatlar va huquqlar bilan tanishtiriladi.

Shuningdek, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari mustaqil ta'lim asosida ham boshqaruvga oid me'yoriy-huquqiy hujjatlarni o'rganishlari zarur. Bu jarayon ularda huquqiy ong va boshqaruv madaniyatini shakllantirish, o'z kasbiy faoliyatini davlat siyosati, qonunlar va normativ-huquqiy hujjatlar asosida olib borish layoqatini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Milliy kontekstda ta'lim jarayonining islohot qilinishi, xususan, "Yangi O'zbekiston – maktabdan boshlanadi" tamoyili asosida maktab ta'limini modernizatsiya qilish, boshqaruvga oid yondashuvlarni yangilash, pedagoglar zimmasiga ko'proq tashabbuskorlik, huquqiy savodxonlik va boshqaruv malakasini talab qilmoqda. Shu bois, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy-siyosiy, huquqiy va ma'naviy kontekstini chuqur anglagan holda, me'yoriy-huquqiy hujjatlarga tayangan holda faoliyat yuritishlari zarur.

Natijada, pedagogik ta'limda boshqaruvga oid me'yoriy-huquqiy bilimlarning puxta egallanishi bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini ta'minlaydi, ularning mustaqil qaror qabul qilish, mas'uliyatli yondashuv ko'nikmalarini shakllantiradi va ta'lim jarayonida boshqaruv samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining sinf bilan ishlash ko'nikmasini shakllantirish va boshqaruv hujjatlarini yuritish

malakalarini rivojlantirishning dolzarbligi

Bugungi kunda boshlang'ich ta'lim tizimida raqobatbardosh, boshqaruv kompetensiyalariga ega pedagog kadrlarni tayyorlash zamon talabi sifatida e'tirof etilmoqda. Xususan, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining samarali boshqaruv ko'nikmalarini shakllantirish ularning professional tayyorgarligi jarayonida ustuvor yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

Avvalo, bo'lajak o'qituvchilar sinf bilan ishlash ko'nikmasiga ega bo'lishi, ya'ni o'quvchilar jamoasining tarkibi, yosh xususiyatlari, ijtimoiy-ma'naviy holati va oilaviy muhitini tahlil qila olishi zarur. Shu bilan birga, sinf rahbari sifatida tarbiyaviy ishlarni rejalashtirish, sinf ichki muhitini shakllantirish, ijtimoiy-psixologik iqlimni nazorat qilish va har bir o'quvchining shaxsiy rivojlanishini kuzatib borish kabi mas'uliyatli vazifalarni bajarish uchun zarur bilim, ko'nikma va malakalarni egallashi lozim.

Shuningdek, boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalari o'quv-amaliyot (haftalik malakaviy amaliyot) jarayonida sinf bilan ishlash faoliyati bo'yicha eksperimental-tajriba sinovlarini olib borishi maqsadga muvofiq. Ushbu amaliyotlar natijasida ularning sinfda samarali ishlash, individual yondashuv asosida pedagogik faoliyatni tashkil etish, sinfda ijtimoiy faollikni shakllantirish hamda ota-onalar bilan tizimli aloqani yo'lga qo'yish ko'nikmalari tarkib topadi.

Bundan tashqari, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida me'yoriy-huquqiy hujjatlar bilan ishlash madaniyatini shakllantirish, pedagogik jarayonni hujjatlashtirish bo'yicha amaliy malaka hosil qilish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Jumladan, sinf rahbarining amaliy faoliyatida quyidagi boshqaruv hujjatlarini yurita olish ko'nikmalari alohida o'rganiladi:

Bayonnoma – sinf yoki ota-onalar yig'ilishi natijalari asosida rasmiylashtiriladi;

Dalolatnoma – muayyan voqea yoki holat yuzasidan tuziladi;

Ariza – o'quvchi, ota-ona yoki pedagog tomonidan murojaat shaklida yoziladi;

Sinf jurnali – o‘quvchilarning davomati, o‘zlashtirishi va baholanishini aks ettiruvchi asosiy rasmiy hujjat;

Tarqatma materiallar va o‘quv-rejalashtiruvchi hujjatlar – sinfda olib boriladigan darsdan tashqari faoliyatlar uchun zaruriy hujjatlar.

Masalan, bayonnoma tuzishda quyidagi tarkibiy qismlarga rioya qilish talab etiladi:

Majlis o‘tkazilgan ta’lim muassasasi yoki tashkilotning to‘liq nomi;

Majlisning sanasi va joyi;

Kun tartibiga kiritilgan masalalar;

Ishtirokchilar ro‘yxati (familiya, ism va lavozimi);

Muhokama etilgan masalalar va bildirilgan fikrlar bayoni;

Qabul qilingan qarorlar;

Bayonnomani tuzuvchi va tasdiqlovchi shaxslarning F.I.Sh. va imzolari.

Shu bilan birga, Respublikamizda ta’lim sohasini modernizatsiyalash, “Yangi O‘zbekiston” taraqqiyot strategiyasi va “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonun asosida boshlang‘ich ta’limni tizimli rivojlantirishga qaratilgan islohotlar bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda. Mazkur huquqiy asoslar bo‘lajak o‘qituvchilarni pedagogik va hujjatshunoslik savodxonligini oshirishga undaydi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi nafaqat bilim beruvchi, balki sinfni ijtimoiy boshqaruvchi shaxs sifatida ham shakllanishi zarur. Bunda u sinfda sog‘lom ijtimoiy muhit yaratish, o‘quvchilar o‘rtasida hamjihatlikni mustahkamlash, hamkorlikda faoliyat yuritish madaniyatini rivojlantirish orqali ta’lim-tarbiya sifatini oshiradi. Shu ma’noda, boshqaruv kompetensiyalariga ega, ijtimoiy mas’uliyatli va zamonaviy texnologiyalarni egallagan pedagoglar tayyorlash – zamonaviy pedagogik ta’limning asosiy vazifasidir.

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kasbiy faoliyati jarayonida yuzaga keladigan boshqaruv vazifalarining samarali amalga oshirilishi, avvalo, tegishli hujjatlarni to‘g‘ri yuritish

ko'nikmalarini egallashni talab etadi. Ayniqsa, amaliy faoliyatda keng qo'llaniladigan va ko'p uchraydigan hujjatlardan biri – bu bayonnomadir. Bayonnoma – bu o'quvchilar, ota-onalar yoki pedagogik jamoa bilan o'tkazilgan yig'ilishlar, uchrashuvlar, muhokamalar natijalarini rasmiylashtirishda muhim ahamiyatga ega hujjat hisoblanadi. U belgilangan tartibda tuziladi va raqamlashtirib boriladi. Bu jarayon, o'z navbatida, huquqiy aniqlikni ta'minlash, mas'uliyatni aniqlashtirish va pedagogik faoliyatda shaffoflikni qaror toptirishga xizmat qiladi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining boshqaruv ko'nikmalarini shakllantirish – zamonaviy pedagogik tayyorgarlikning ajralmas tarkibiy qismidir. Ushbu ko'nikmalarni oliy pedagogik ta'lim muassasalarida ta'limiy va amaliy mashg'ulotlar orqali tizimli o'rgatish dolzarb hisoblanadi. Jumladan, boshqaruv madaniyati, pedagogik etika, rasmiy hujjatlar bilan ishlash texnologiyasi kabi yo'nalishlarda chuqur bilim va amaliy ko'nikmalar berilishi lozim.

O'zbekiston Respublikasi ta'lim siyosatida o'qituvchining boshqaruv madaniyatini yuksaltirishga alohida e'tibor qaratilgan. Bu, o'z navbatida, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi", "O'qituvchi maqomi to'g'risida"gi qonun va boshqa normativ-huquqiy hujjatlarda o'z aksini topgan. Shu nuqtai nazardan qaranganda, boshlang'ich sinf o'qituvchisining boshqaruv madaniyati — nafaqat ularning kasbiy mahorati, balki umumiy pedagogik kompetensiyasining ajralmas tarkibiy elementi sifatida e'tirof etiladi.

Shunday qilib, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining boshqaruv hujjatlari, xususan bayonnoma tuzish va yuritish bo'yicha tayyorgarligi ularning amaliy kasbiy faoliyatiga samarali integratsiyalashgan bo'lishi zarur. Bu esa, zamonaviy ta'lim muassasasida samarali boshqaruv muhitini yaratishning muhim shartlaridan biridir.

Mustahkamlash uchun nazariy savollar:

Boshlang'ich ta'lim boshqaruvi asoslarini nimalartashkiletadi?

– Boshlang‘ich ta‘lim boshqaruvi asoslarini zamonaviy pedagogik yondashuvlar, Davlat ta‘lim standarti, o‘quv jarayonini tashkil etishdagi me‘yoriy-huquqiy hujjatlar, shuningdek, sinfda pedagogik muhitni shakllantirishga oid boshqaruv tamoyillari tashkil qiladi. Bunga O‘zbekiston Respublikasi “Ta‘lim to‘g‘risida”gi qonuni, “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” va boshqa strategik hujjatlar asos bo‘lib xizmat qiladi.

Tashkilotchilik madaniyati ko‘nikmasi deganda nimani tushunasiz?
– Tashkilotchilik madaniyati ko‘nikmasi – bu o‘qituvchining o‘quv-tarbiyaviy jarayonni samarali rejalashtirish, muvofiqlashtirish, tashkiliy ishlarni amalga oshirish, vaqt va resurslardan oqilona foydalanish, jamoani boshqarish va pedagogik iqlimni barqaror saqlashga oid kasbiy-mahorat majmuidir. Bu ko‘nikma, ayniqsa, sinf rahbarligi, dars tashkiliyoti, ota-onalar bilan ishlash jarayonida namoyon bo‘ladi.

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining boshqaruv ko‘nikmalari asoslari nimalardan iborat?

– Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining boshqaruv ko‘nikmalari quyidagi asosiy jihatlarni o‘z ichiga oladi:

O‘quv jarayonini samarali boshqarish va tashkil qilish (dars jadvali, mashg‘ulotlar, sinfdan tashqari tadbirlar);

Me‘yoriy-huquqiy hujjatlar (sinf jurnali, bayonnoma, pedagogik maslahat protokoli) bilan ishlash;

Sinfda intizom va psixologik muvozanatni ta‘minlash;

Ota-onalar va jamoatchilik bilan muloqot madaniyatini shakllantirish;

Yangi pedagogik va axborot texnologiyalarini qo‘llash orqali boshqaruv faoliyatini innovatsion tarzda yo‘lga qo‘yish.

Amaliy pedagogik topshiriq;

Tashkilotchilik madaniyati ko‘nikmasi asoslarini o‘zlashtirish va konspekt tarzida bayon qilish.

Bunda quyidagilarga e‘tibor berish:

Tashkiliy faoliyatda milliy qadriyatlar va urf-odatlarining in‘ikosini aniqlash;

O'zbek xalqining qadimiy tarbiyaviy an'alariga asoslangan sinf boshqaruvi namunalarini keltiring;

O'qituvchining shaxsiy namunasi va pedagogik etakchilik fazilatlarini tahlil qiling;

Konspektingizda zamonaviy ta'lim strategiyalari, xususan, STEAM va interaktiv metodlar asosida tashkilotchilik madaniyatini rivojlantirish yo'llarini ko'rsating.

20-mavzu: "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi" bo'yicha egallangan bilim va ko'nikmalarni aniqlash

Reja:

1. *Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi nazariy bilimlarini o'zlashtirish darajasini aniqlash*

2. *Boshlang'ich ta'limda tarbiyaviy faoliyat bo'yicha egallangan bilim va tushunchalarni baholash*

3. *Boshlang'ich ta'lim metodlariga oid nazariy-amaliy kompetensiyalarni aniqlash va baholash*

Tayanch tushunchalar:

Pedagogika nazariyasi – ta'lim-tarbiya jarayonining qonuniyatlarini, tamoyillarini va usullarini o'rganuvchi fan bo'lib, boshlang'ich ta'limda quyidagi jihatlarni nazarda tutadi:

Yosh psixologiyasiga moslashuvchanlik – bolalarning rivojlanish bosqichlariga mos metodlarni qo'llash.

Milliy-ma'naviy tarbiya – Vatanparvarlik, odob-axloq, madaniy merosni o'rgatish.

Didaktik tamoyillar – nazariya va amaliyotning uyg'unligi, vizual materiallardan foydalanish.

Tarbiya nazariyasi – shaxsning ma'naviy-axloqiy, jismoniy va estetik jihatdan kamolotiga yo'naltirilgan tizimdir. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi quyidagi vazifalarni bajarishi kerak:

Milliy qadriyatlarni o'rgatish – o'zbek xalqining an'analari, qadriyatlari va madaniy merosini o'quvchilarga yetkazish.

Ijtimoiy-madaniy kompetensiyalarni rivojlantirish –

jamoaviy ishlash qobiliyati, muloqot madaniyati, mas'uliyat hissi.

Insonparvar tarbiya – mehr-shafqat, halollik, adolat kabi fazilatlarni shakllantirish.

Boshlang'ich ta'lim metodlari – bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirishning samarali usullari bo'lib, quyidagilarni o'z ichiga oladi:

An'anaviy metodlar – hikoya qilish, suhbat, mashq, mustaqil ish.

Innovatsion yondashuvlar – loyihalar, interfaol darsliklar, STEAM-ta'lim, o'yin texnologiyalari.

Individual yondashuv – har bir o'quvchining qobiliyatlarini hisobga

Boshlang'ich ta'limda bilim va ko'nikmalarni baholash – bu faoliyat samaradorligini aniqlash va rivojlanish istiqbollari belgilash uchun muhim jarayon. Bunda quyidagilar asosiy ahamiyatga ega:

Formativ baholash – o'quvchilarning kunlik ishlarini kuzatish, tushunmovchiliklarini bartaraf etish.

Summativ baholash – davr oxiridagi nazorat ishlari, testlar va imtihonlar.

Diagnostic baholash – o'quvchilarning rivojlanish darajasini aniqlash va ularga mos dasturlar ishlab chiqish.

1. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi nazariy bilimlarini o'zlashtirish darajasini aniqlash

Oliy pedagogik ta'lim tizimida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining **boshlang'ich ta'lim pedagogikasi** bo'yicha nazariy bilimlarini chuqur o'zlashtirish darajasini aniqlash — zamonaviy pedagog tayyorlashning muhim yo'nalishlaridan biridir. Bu jarayon, nafaqat ta'lim mazmunini puxta egallashni, balki o'zbek xalqining tarixiy-madaniy merosi, milliy qadriyatlari va tarbiyaviy tamoyillariga asoslangan yondashuvni ham o'z ichiga olishi lozim.

Baholash jarayonida quyidagi yo'nalishlarga e'tibor qaratilishi zarur:

1. **Boshlang'ich ta'lim manbalarini o'zlashtirish darajasi** – talaba zamonaviy boshlang'ich ta'lim konsepsiyasi, ilg'or xorijiy va mahalliy pedagogik g'oyalar, Davlat ta'lim standartlari hamda o'quv rejalari bilan tanish va ularni amaliyotda qo'llash qobiliyatiga ega bo'lishi lozim;

2. **Boshlang'ich ta'lim tarixini bilish darajasi** – o'quvchi O'zbekistonda boshlang'ich ta'lim rivojlanish bosqichlari, mashhur pedagog olimlar (masalan, A. Avloniy, H. Doniyorov, Q. Yo'ldoshev) va ularning ilmiy merosi bilan tanish bo'lib, bu bilimlarni kasbiy faoliyatga integratsiyalash imkoniyatiga ega bo'lishi kerak;

3. **Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisiga qo'yiladigan kasbiy talablarni o'zlashtirish darajasi** – pedagogik etikani bilish, milliy tarbiya mezonlariga sodiqlik, zamonaviy didaktik yondashuvlardan foydalana olish, o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlariga mos dars tashkil eta olish kompetensiyalarini egallaganlik darajasi aniqlanadi.

Shuningdek, baholash mezonlarida talabalarning **interaktiv metodlar, STEAM yondashuvi, differensial va kompetensiyaviy yondashuvlar** asosida dars loyihalashi, baholash mezonlarini ishlab chiqishi va milliy qadriyatlarni tarbiyaviy faoliyatga integratsiyalash darajasi ham inobatga olinishi lozim.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining boshlang'ich ta'lim manbalarini o'zlashtirish darajasini baholashning ilmiy-metodik asoslari

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari tayyorlov jarayonida ularning boshlang'ich ta'lim manbalariga oid bilim va ko'nikmalarini aniqlash, zamonaviy pedagogik tayyorgarlikning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ushbu jarayonda, eng avvalo, talabaning milliy va xorijiy pedagogik meros, ilg'or tajribalar hamda zamonaviy ta'lim konsepsiyalaridan xabardorligi o'rganiladi.

Baholash jarayoni quyidagi asosiy yo'nalishlarni qamrab oladi:

1. **Milliy pedagogik merosga doir bilimlar** – Jumladan,

Ahmad Donish, Abdulla Avloniy, Munavvarqori Abdurashidxonov kabi jadid ma'rifatchilarning ta'lim-tarbiyaga oid qarashlarini o'zlashtirish darajasi, shuningdek, xalq og'zaki ijodining ta'limiy-ma'naviy ahamiyatini tushunish va amaliyotda qo'llash ko'nikmalari.

2. **Xorijiy mamlakatlar tajribasi** – Dewey, Montessori, Frebel, Komenskiy kabi pedagog olimlarning asosiy g'oyalari, ularning boshlang'ich ta'limga qo'shgan hissasini anglash darajasi.

3. **Ilmiy-tadqiqot manbalaridan foydalanish madaniyati** – Respublikamiz olimlari (masalan, H. To'raxo'jayev, N. Saidahmedov, O. Inoyatova, G'. Jo'raeva va boshqalar) tomonidan yaratilgan boshlang'ich ta'limga oid ilmiy ishlanmalardan samarali foydalanish salohiyati.

Baholash metodlari sifatida maxsus tuzilgan diagnostik testlar, strukturalangan suhbatlar, keys-stadilar (amaliy vaziyatlar) hamda trening mashg'ulotlari qo'llaniladi. Ayniqsa, kompetensiyaviy yondashuv asosida baholash indikatorlarini ishlab chiqish va ularni amaliyotga tatbiq etish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Shu bilan birga, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun boshlang'ich ta'limning nazariy va amaliy manbalarini chuqur o'zlashtirish – ularning kasbiy identifikatsiyasi va ta'lim sifati kafolati sifatida qaraladi. Shu jihatdan qaralganda, ta'lim manbalariga tayanuvchi, milliy qadriyatlar va zamonaviy yondashuvlarni uyg'unlashtirgan pedagogik tayyorgarlik modeli zaruriyatga aylanmoqda.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining boshlang'ich ta'lim pedagogikasi nazariyasini bilish darajasini baholashda tarixiy-pedagogik bilimlarning o'rni

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarning boshlang'ich ta'limga oid nazariy bilimlarini baholashda ularning ta'lim tarixini tizimli tarzda o'rganishi muhim mezon hisoblanadi. Ayniqsa, ular tomonidan boshlab beriladigan ta'lim jarayoni chuqur tarixiy ildizlarga ega bo'lgani bois, pedagogik merosni izchil o'rganish va tahlil qilish zarur bo'ladi.

Mazkur baholash jarayonida pedagogika fanining taraqqiyot bosqichlariga, ya'ni eng qadimgi davrlardan VII asr oxirigacha, VIII–XIX asr oxirigacha va XX asrdan hozirgi kungacha bo'lgan tarixiy davrlarga oid boshlang'ich ta'lim shakllari va mazmuni bo'yicha bilim darajasi aniqlanadi. Bu bosqichlarning har biri o'ziga xos tarixiy-siyosiy, diniy-ma'naviy va madaniy ijtimoiy sharoitlarda shakllangan bo'lib, ular orqali boshlang'ich ta'limning bosqichma-bosqich rivojlanib borganligi kuzatiladi.

Xususan, o'zbek xalqining boy tarixiy-madaniy merosida, jumladan, Abu Nasr Forobiy, Ibn Sino, Alisher Navoiy, Ahmad Donish, Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov kabi allomalar asarlarida ta'lim-tarbiyaning mazmuni va metodlari chuqur tahlil qilingan. XX asr boshlarida Jadid ma'rifatparvarlari tomonidan ilgari surilgan dunyoviylik, ilmiylik va zamonaviylik tamoyillariga asoslangan boshlang'ich ta'lim g'oyalari hozirgi kun pedagogik qarashlarning shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatdi.

Shu bois, bo'lajak pedagoglar tarixiy taraqqiyot bosqichlari va milliy pedagogik tafakkurning rivojlanish yo'nalishlarini chuqur o'zlashtirishi lozim. Bu esa ularning professional tayyorgarlik darajasini oshirish bilan birga, o'z milliy g'ururiga, madaniy xotirasiga sadoqat bilan yondashishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda boshlang'ich ta'lim tizimi zamonaviy ilmiy yondashuvlar asosida shakllanayotgan bo'lsa-da, bu tizimning tarixiy ildizlari va milliy xususiyatlarini bilish – pedagogik tafakkurning muhim tarkibiy qismidir. Shu nuqtayi nazardan, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining pedagogik tarixiy bilim darajasini aniqlashda testlar, suhbatlar, treninglar kabi diagnostik vositalardan foydalanish samarali hisoblanadi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy talablarni o'zlashtirishidagi nazariy va amaliy asoslar

Zamonaviy pedagogik jarayonlarda bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini chuqur va har tomonlama tashkil etish muhim ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi. Bu jarayon, eng avvalo, ularning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish bilan

uzviy bog‘liq bo‘lib, bu borada milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg‘unlashtirgan yondashuvlar alohida ahamiyat kasb etadi.

Bo‘lajak pedagoglarga qo‘yiladigan asosiy kasbiy talablar qatorida quyidagilar alohida e‘tiborga loyiq: bolaning individual rivojlanish xususiyatlarini chuqur anglash va unga g‘amxo‘rlik bilan yondashish (bolaparvarlik), pedagogika nazariyasi, tarixi va metodologiyasini puxta egallash, o‘qituvchilik faoliyatiga ma‘naviy-ruhiy va kasbiy-psixologik tayyorgarlik ko‘rish, hamda ta‘lim oluvchilar bilan interaktiv, innovatsion hamkorlik uslublarini amaliyotga tatbiq eta olish.

Ayniqsa, xalqimizning qadimiy tarbiyaviy an‘analari – ota-onaga hurmat, ustozga ehtirom, bolaga mehr, ilmga chanqoqlik va halollik kabi qadriyatlar boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining shaxsiy fazilatlar va kasbiy pozitsiyasining poydevorini tashkil etadi. Shu bois, oliy pedagogik ta‘lim tizimida ushbu talablarga mos holda bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarni shakllantirish, nazariy bilimlarni pedagogik amaliyot bilan mustahkamlash zaruriy hisoblanadi.

E‘tibor berilsa, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining **Boshlang‘ich ta‘lim pedagogikasi nazariyasini** qanchalik chuqur egallaganlik darajasini aniqlash – ularning kasbiy shakllanishini baholashning muhim mezonlaridan biridir. Bu baholashda nafaqat zamonaviy ilmiy yondashuvlar, balki milliy-pedagogik tajriba va an‘analar, jumladan, jadid pedagogikasining ilg‘or g‘oyalari, o‘zbek ma‘rifatchiligining boy merosi ham inobatga olinmog‘i lozim.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi nafaqat zamonaviy pedagogik bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lishi, balki o‘z xalqining tarbiyaviy merosini e‘zozlaydigan, uni zamonaviy ta‘lim bilan uyg‘unlashtira oladigan yetuk shaxs sifatida shakllanishi zarur.

2. Boshlang‘ich ta‘limda tarbiyaviy faoliyat bo‘yicha egallangan bilim va tushunchalarni baholash

Hozirgi davrda ta‘lim tizimida olib borilayotgan islohotlar, xususan, boshlang‘ich ta‘lim bosqichida yosh avlodni milliy va

umuminsoniy qadriyatlarga sodiq, axloqiy barkamol, vatanparvar shaxs sifatida tarbiyalashga alohida e'tibor qaratilmoqda. Shu jihatdan, oliy pedagogik ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining tarbiyaviy faoliyatga oid kasbiy bilim va amaliy ko'nikmalarni chuqur egallashi pedagogik tayyorgarlik jarayonining muhim tarkibiy qismini tashkil etadi.

Mazkur bilim va ko'nikmalarni baholashda quyidagi mezonlar inobatga olinadi:

1. **Boshlang'ich sinf o'quvchilarining axloqiy ongini shakllantirishga doir bilim darajasi** – bu ko'rsatkich o'qituvchi nomzodning bolalarda ezgulik, halollik, insof, sabr-toqat, kattalarga hurmat, vatanparvarlik kabi milliy qadriyatlarga asoslangan axloqiy tushunchalarni shakllantira olish qobiliyatini o'z ichiga oladi;

2. **Axloqiy fazilatlarni tarkib toptirish metodikasini bilish darajasi** – bu mezon orqali bo'lajak o'qituvchining yosh o'quvchilarda mas'uliyat, odoblilik, mehnatsevarlik, insonparvarlik singari xulqiy sifatlarni shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik strategiyalarni amaliyotga tatbiq eta olish malakasi baholanadi;

3. **O'quvchilarning axloqiy faoliyatini rivojlantirishga tayyorlash ko'nikmasi** – bu indikator orqali talabaniy maktabda sinfdan tashqari tarbiyaviy tadbirlar, milliy urf-odatlariga asoslangan o'yinlar, ijtimoiy foydali mehnat turlari orqali o'quvchilarning axloqiy faolligini oshirishga bo'lgan tayyorgarlik darajasi aniqlanadi.

Bu mezonlar asosida baholash, nafaqat kasbiy tayyorgarlikni aniq ko'rsatib beradi, balki bo'lajak o'qituvchining zamonaviy tarbiya konsepsiyalarini, milliy-ma'naviy qadriyatlarni integratsiyalash qobiliyatini ham aks ettiradi. Shu orqali pedagogik ta'lim sifati va natijadorligini oshirishga xizmat qiluvchi muhim omillardan biri shakllanadi.

Shu nuqtai nazardan, oliy pedagogik ta'lim tizimida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligida axloqiy tarbiya masalalari alohida o'rin egallaydi. Jumladan, mutaxassislik

va tanlov fanlari asosida ularning boshlang'ich sinf o'quvchilarida axloqiy ongni shakllantirishga doir chuqur nazariy bilimlari va amaliy ko'nikmalari rivojlantirilishi zarur. Axloqiy ongning mazmunini axloqiy g'oyalar, tushunchalar va fikrlar majmui tashkil etadi. Bu esa, axloqiy tarbiyani faqat ma'naviy–axloqiy me'yorlarni o'rgatish emas, balki ularni bolalarning ichki dunyosiga singdirish jarayoni sifatida talqin qilishni taqozo etadi.

Boshlang'ich ta'limda axloqiy tarbiyaning milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida shakllanishi o'ta muhim bo'lib, bu jarayonda o'qituvchi o'zining kasbiy mahorati, shaxsiy namunasi va metodik yondashuvlari bilan o'quvchilarning axloqiy ongini rivojlantirishda yetakchi rol o'ynaydi. Shu bois, bo'lajak o'qituvchilar axloqiy g'oyalarni o'zlashtirish, ularni yosh avlod ongiga singdirish, milliy qadriyatlar asosida axloqiy me'yorlarni shakllantirish bo'yicha tizimli bilim va amaliy ko'nikmalarga ega bo'lishi zarur.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida axloqiy fazilatlar — insonparvarlik, kamtarlik, adolatparvarlik, vatanparvarlik, ota-onaga hurmat, o'zgalarga mehr-oqibat bilan munosabatda bo'lish — kabi milliy-ma'naviy qadriyatlar asosida shakllantiriladi. Shu nuqtada bo'lajak pedagoglar nafaqat axloqiy bilimlarga, balki ijtimoiy-psixologik yondashuvlarga asoslangan tarbiyaviy usullarni egallab, har bir o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ularni amalda qo'llay olish malakasiga ega bo'lishi lozim.

Bundan tashqari, shaxsiy manfaatni jamiyat manfaatidan yuqori qo'ymaslik, ijtimoiy mas'uliyat hissi va murosaviy munosabatlar kabi fazilatlarni shakllantirishda o'qituvchining didaktik mahorati, psixologik yondashuvi va madaniy pozitsiyasi muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu kompetensiyalar esa maxsus diagnostika usullari orqali baholanib, pedagogik tayyorgarlik jarayonida doimiy takomillashtirib boriladi.

Boshlang'ich ta'limda tarbiyaviy faoliyat bo'yicha kasbiy bilim va ko'nikmalarni baholashning metodologik asoslari

Oliy pedagogik ta'lim jarayonida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligi, avvalo, ularning tarbiyaviy faoliyatga oid chuqur bilim va amaliy ko'nikmalarga ega bo'lishlarini taqozo etadi. Ayniqsa, bugungi globalashuv va axborot xurujlari sharoitida yosh avlodning axloqiy-ruhiy barqarorligini ta'minlash, ularni milliy an'analar va umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiyalash – boshlang'ich ta'lim bosqichida muhim vazifalardan biri sifatida qaraladi.

Shu nuqtai nazardan, bo'lajak o'qituvchilarning o'quvchilarni axloqiy faoliyatga tayyorlashga doir bilimlari quyidagi jihatlar bo'yicha baholanadi:

1. **Boshlang'ich sinf o'quvchilarining axloqiy ongini shakllantirish** – bu bosqichda o'qituvchi o'quvchilarning yaxshilik va yomonlik, odob va noodob, haqiqat va yolg'on kabi tushunchalarni anglash darajasiga ta'sir ko'rsatadi. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni va "Yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish va ularni bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish"ga oid davlat dasturlarida ushbu jihatga alohida urg'u berilgan.

2. **Axloqiy fazilatlarni shakllantirish** – bu jarayonda o'qituvchi o'quvchilarda halollik, kamtarlik, sabr-toqat, hurmat-ehtirom, mehr-oqibat, kattalarga ehtirom va vatanparvarlik kabi fazilatlarni ongli ravishda singdirishga xizmat qiladi. Bu esa milliy qadriyatlarimiz – oila, mahalla, ustoz-shogird an'analari asosida amalga oshiriladi.

3. **O'quvchilarni axloqiy faoliyatga tayyorlash** – axloqiy bilim va tushunchalarni amaliyotda qo'llay olish, kundalik hayotda odob-axloq me'yorlariga amal qilishda namuna bo'la olish salohiyatini anglatadi. Bu jarayonda o'qituvchining shaxsiy namunasi, pedagogik didi, kommunikativ madaniyati va tarbiyaviy yondashuvi muhim o'rin tutadi.

Bo'lajak o'qituvchi o'z faoliyatida o'quvchilarni nafaqat dars jarayonida, balki maktabdan tashqari muhitda – oila, mahalla, jamoat joylarida ham odob-axloqqa rioya qilishga o'rgatishi kerak. Chunki bolalar ko'p hollarda axloqiy me'yorlarni bevosita

ustozidan o'rganadi. Shu bois, pedagoglar tarbiya jarayonida **ilmiy-metodik asoslangan, milliy-madaniy qadriyatlarga tayanilgan, zamonaviy ijtimoiy-psixologik holatlarga moslashgan yondashuvni** shakllantirishlari zarur.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining tarbiyaviy faoliyatga oid kasbiy kompetensiyalari quyidagi mezonlar asosida baholanadi:

- milliy va umuminsoniy axloqiy qadriyatlar asosida o'quvchilarning axloqiy ongini shakllantirish;
- tarbiyaviy jarayonni loyihalashtirish, tashkil etish va tahlil qilish ko'nikmalarini namoyon eta olish;
- tarbiya jarayonida oilaviy, ijtimoiy va madaniy muhit bilan integrativ hamkorlik olib borish qobiliyati;
- axloqiy faoliyatda o'quvchilarning individual va yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda pedagogik yondashuvni qo'llay olish.

3. Boshlang'ich ta'lim metodlariga oid nazariy-amaliy kompetensiyalarni aniqlash va baholash

Oliy pedagogik ta'lim tizimida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida ularning boshlang'ich ta'lim metodlariga oid nazariy va amaliy bilim hamda ko'nikmalarni egallaganlik darajasini aniqlash va baholash muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur jarayon zamonaviy pedagogika nazariyasi, ta'lim sifati monitoringi hamda milliy tarbiya tamoyillariga asoslangan holda tashkil etilishi lozim.

Shuningdek, bu baholash jarayonida quyidagi yo'nalishlar bo'yicha kompleks yondashuv tatbiq etiladi:

1. **Boshlang'ich ta'limda o'qitish metodlarini bilish darajasini baholash** – bunda talabaning fanga oid metodik bilimlar, dars jarayonida fanlararo integratsiyani amalga oshira olish, STEAM yondashuvi asosida dars loyihalash, differensial ta'limni rejalashtirish va o'quvchilarning individual xususiyatlariga mos metodlarni tanlay olish ko'nikmalari aniqlanadi.

2. **Boshlang'ich ta'limda tarbiya metodlarini bilish**

darajasini baholash – bu bosqichda talabanning milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida o‘quvchilarni tarbiyalash, axloqiy, estetik, ekologik, mehnat va jismoniy tarbiya metodlarini tanlay olish va ularni o‘zaro uyg‘unlashtirish ko‘nikmalariga e’tibor qaratiladi. Ayniqsa, “Tarbiya — buyuk ne’mat” degan qadimiy hikmat asosida yosh avlodni ma’naviy yetuk shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiluvchi metodlarni tanlash ko‘nikmasi muhim sanaladi.

3. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari bilan ishlash darajasini baholash – bunda talabanning yosh xususiyatlariga mos yondasha olish, kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish, bolalarning psixologik holatini tahlil qila olish, hamda mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va jamoaviy ishlash kabi kompetensiyalarni o‘quvchilarda shakllantirish borasidagi amaliy tayyorgarligi tahlil etiladi. Shu bilan birga, o‘zbek xalq pedagogikasidagi “avval tarbiya, keyin ta’lim” tamoyiliga tayangan holda sinfdagi ijtimoiy-psixologik muhitni boshqara olish salohiyatiga ham baho beriladi.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining ta’lim metodlarini o‘zlashtirishdagi kompetensiyalarini baholash, ularning professional shakllanishidagi asosiy ko‘rsatkichlardan biri bo‘lib, bu jarayonni tizimli, mezonli va milliy-ma’naviy qadriyatlar asosida tashkil etish pedagogik ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarligida boshlang‘ich ta’lim metodlarini egallash darajasini aniqlash va baholash oliy pedagogik ta’limning muhim vazifalaridan biridir. Xususan, bugungi kunda ta’lim jarayonida an’anaviy yondashuvlar bilan bir qatorda zamonaviy, innovatsion metodlar ham faol qo‘llanilmoqda. Shu boisdan, bo‘lajak pedagoglar boshlang‘ich ta’limdagi metodlarning nazariy asoslarini puxta o‘zlashtirib, ularni amaliyotda samarali qo‘llay olish kompetensiyasiga ega bo‘lishi talab etiladi.

An’anaviy metodlar qatoriga o‘quvchilarga bilim berishning klassik usullari – tushuntirish, ko‘rsatish, yo‘naltirish,

mustahkamlash kiradi. Biroq zamonaviy ta'lim konsepsiyalari, jumladan, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun, Milliy o'quv dasturlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli Farmoni asosida ta'limda innovatsion metodlardan keng foydalanish ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilanmoqda. Masalan, muammoli ta'lim, loyiha asosida o'qitish, jamoaviy o'yinlar, axborot-kommunikatsion texnologiyalarni qo'llash, STEAM yondashuvi, metakognitiv strategiyalar kabilar boshlang'ich ta'limda keng qo'llanayotgan metodlar sirasiga kiradi.

Shu nuqtai nazardan, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'quvchilarning yosh xususiyatlari, individual ehtiyojlari va milliy qadriyatlarga asoslangan o'qitish metodikasini chuqur o'zlashtirishlari lozim. Bu esa ular tomonidan metodlarni tanlash, moslashtirish va samarali qo'llash kompetensiyasining shakllanishini ta'minlaydi.

Bundan tashqari, oliy pedagogik ta'lim jarayonida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining tarbiyaviy metodlarni o'zlashtirish darajasi ham nazorat qilinadi va baholanadi. Hozirgi zamonaviy boshlang'ich ta'lim jarayonida axloqiy-ruhiy tarbiya, ijtimoiy moslashuvni ta'minlash, shaxsiy o'sishga yo'naltirish, faoliyatga rag'batlantirish, vatanparvarlik ruhida tarbiyalash kabi metodlar muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu jarayonda xalq og'zaki ijodi, milliy qadriyatlar, urug'-aymoq an'analari, ma'naviy-ma'rifiy meros asosida tarbiyaviy faoliyat olib borish dolzarb hisoblanadi.

Shu munosabat bilan, pedagogik ta'lim muassasalari o'quv rejaları va dasturlarida tarbiya metodikasiga alohida e'tibor qaratilib, bo'lajak o'qituvchilarning shaxsiy namunasi, pedagogik muloqot madaniyati, tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish uslubi kabi jihatlari ham shakllantiriladi. Ularga bolalar psixologiyasi, pedagogik etik etiket, oila-va-maktab hamkorligi kabi yo'nalishlarda chuqur nazariy va amaliy bilimlar beriladi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining nazariy va amaliy kompetensiyalarini baholashda ularning o'qitish va tarbiyalash metodlariga oid bilim, ko'nikma va malakalari chuqur

tahlil qilinadi. Bu esa ularning kasbiy tayyorgarlik darajasini, zamonaviy maktab sharoitida muvaffaqiyatli faoliyat yuritish salohiyatini aniqlashga xizmat qiladi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligi jarayonida ularning o'quvchilar bilan samarali ishlashga oid nazariy bilimlari va amaliy ko'nikmalarini shakllantirish muhim o'rin tutadi. Xususan, boshlang'ich ta'lim bosqichida ta'lim oluvchi bolalarning psixofiziologik, ijtimoiy-emotsional, shaxsiy-rivojlanish xususiyatlarini inobatga olgan holda individual yondashuv asosida ishlash, ularning qobiliyat va ehtiyojlariga qarab ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish – pedagogik mahoratning ajralmas tarkibiy qismlaridandir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF–60-son Farmonida ta'lim sifatini oshirish, boshlang'ich ta'limda zamonaviy pedagogik yondashuvlarni joriy etish orqali o'qituvchining rolini kuchaytirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Shu nuqtai nazardan qaraganda, bo'lajak o'qituvchilarning har bir o'quvchi bilan individual ishlash, o'g'il bolalar va qiz bolalar guruhlar bilan gender yondashuv asosida faoliyat yuritish hamda sinf miqyosida metodik yondashuvlarni qo'llash kabi kompetensiyalarga ega bo'lishi muhimdir.

Pedagogik amaliyot va haftalik amaliy mashg'ulotlar bo'lajak o'qituvchilarga nazariy bilimlarini amaliyotda qo'llash, real ta'lim muhitida o'quvchilar bilan muloqotga kirishish, ularning bilimni aniqlash va rivojlantirish mexanizmlarini amalda sinab ko'rish imkonini beradi. Shu orqali o'qituvchilik kasbining asosiy vazifalari – o'quvchilarda bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish, ularni baholash va rivojlantirish bo'yicha tizimli yondashuv qaror topadi.

Boshlang'ich ta'lim metodlarini o'zlashtirganlik darajasini aniqlashda quyidagi yo'nalishlar bo'yicha baholash ishlari amalga oshiriladi:

1. Boshlang'ich ta'limda o'qitish metodlarini bilish darajasi – bu yo'nalish bo'yicha bo'lajak pedagoglarning dars rejasini tuzish, interaktiv metodlardan foydalanish, o'quv faoliyatini bosqichma-bosqich tashkil etish ko'nikmalari baholanadi.

2. Boshlang'ich ta'limda tarbiya metodlarini bilish darajasi – bunda o'qituvchining tarbiyaviy ishlarni rejalashtirish, milliy qadriyatlar asosida tarbiya berish, o'quvchilarni ijtimoiy moslashtirishga oid yondashuvlari o'rganiladi.

3. Boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan ishlash malakasi – bu esa o'quvchilarning bilim darajasi, mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuvlarini aniqlash va rag'batlantirish bo'yicha metodik vositalardan foydalanish qobiliyatlarini o'z ichiga oladi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining “Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi” fanini puxta o'zlashtirishi, ushbu fan doirasida shakllanadigan kasbiy bilim va ko'nikmalarni amaliyotda qo'llashga tayyor bo'lishi ularning kelajakdagi pedagogik faoliyatining muvaffaqiyatli bo'lishiga asos yaratadi. Bu esa ta'lim sifati va samaradorligini oshirish, yosh avlodni Vatanga sadoqatli, bilimli va faol fuqarolar etib tarbiyalashning poydevoridir.

Mustahkamlash uchun nazariy va amaliy savollar:

1. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi nazariyasini o'zlashtirganlik darajasini baholashning asosiy mezonlari nimalardan iborat?

Ushbu savol orqali bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining pedagogik tafakkur darajasi, o'quv jarayonining mazmunini tushunish qobiliyati, fanlararo integratsiyalashgan yondashuvni qo'llay olish malakasi aniqlanadi. Shuningdek, o'quvchi shaxsini rivojlantirishga yo'naltirilgan didaktik yondashuvlar ham baholash mezonlari qatoriga kiradi.

2. Boshlang'ich ta'limda tarbiya masalalarini o'zlashtirganlik darajasini aniqlashda qaysi nazariy va amaliy asoslar muhim hisoblanadi?

Bu savol bo'yicha o'qituvchining milliy qadriyatlarga asoslangan tarbiyaviy faoliyatni rejalashtirish, tarbiyaning asosiy

yoʻnalishlari (maʼnaviy-axloqiy, estetik, ekologik, mehnat tarbiyasi va boshqalar) boʻyicha metodik yondashuvlarni tushunish darajasi, shuningdek, tarbiyaning uzluksiz va tizimli xususiyatini anglash malakasi baholanadi.

3. Boshlangʻich taʼlim metodlarini oʻzlashtirganlik darajasini aniqlovchi asosiy omillar nimalardan iborat?

Bu omillar tarkibiga dars mazmunini bola psixologiyasiga mos holda tashkil etish, aktiv va interfaol metodlardan foydalana olish, STEAM yondashuvi asosida integrallashgan dars ishlanmalarini tuzish, shuningdek, sinfdagi differensial yondashuvni taʼminlash qobiliyatlari kiradi. Oʻqituvchining mustaqil izlanishga tayyorligi va kasbiy refleksiya yurita olish qobiliyati ham muhim mezon hisoblanadi.

Pedagogik topshiriq:

Topshiriq: Boshlangʻich taʼlim metodlarini oʻzlashtirganlik darajasini aniqlovchi asosiy omillarni chuqur oʻrganing va ularni konspekt shaklida yozib chiqing. Konspektda quyidagi jihatlarga alohida eʼtibor bering:

- Metodik kompetensiyaning tarkibiy qismlari;
- Mahalliy va xalqaro standartlarga asoslangan taʼlim metodlari;
- Bolalar shaxsini rivojlantirishga xizmat qiladigan yondashuvlar;
- Oʻzbek xalq pedagogikasidagi oʻqitish metodlarining oʻrni;
- Amaliy darslardan kuzatgan metodik faoliyat namunalari.

Yakuniy topshiriq:

Mazkur modul doirasida siz “Boshlangʻich taʼlim pedagogikasi” fani boʻyicha nazariy va amaliy bilimlarni egalladingiz. Egallagan bilim va koʻnikmalingizni quyidagicha mustahkamlashingiz tavsiya etiladi:

• **Mustaqil taʼlim faoliyati** orqali nazariy bilimlarni chuqurlashtiring.

• **Mahalliy maktablarda haftalik malakaviy amaliyot** davomida oʻrgangan bilimlaringizni amaliyotda qoʻllang, dars

tahlillari va reflektiv yozuvlar tayyorlang.

- O'rgangan metod va texnologiyalarni milliy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirgan holda, zamonaviy o'quvchi shaxsini tarbiyalashga xizmat qiluvchi yondashuvlarni ishlab chiqing.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 2023-yil 30-aprel kuni o'tkazilgan O'zbekiston Respublikasi referendumida umumxalq ovoz berish huquqi qabul qilingan.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oli ta'lim tizimini rivojlantirish chora-tadbirlari-keng ko'lamli chora " gi PK-2909-son qarori // O'zbekiston Respublikasining Davomi Qonuni, 2017 yil, 6-son, 70-modda, 20-son, 354-modda. 20.04.2017 y

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti "O'zbekiston Yanada Respublikasi strategiya bo'yicha harakatni boshladi " gi PF-4947-Farmon bilan / / O'zbekiston Respublikasi yordam to'g'risidagi qonun, 2017, 6, 70, 20, 354-moddalar.

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oli ta'lim samarali ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakat Amga oshirish keng kamrovli islohotlarda sudycha kyrgyzcha chora-tadbirlar dlrısında ta'minlashda ishtirok etish" gi PK-3775-son qarori // huquq huzhatlyar ma'lumotlar bazasi ma'lumotlari, 0.06.0.01.

5. 2019 yil 31 dekabr "Uzluksiz ma'naviyat ta'limi tasdiqlash tushunchasi va amatga oshirish chorasi-uzoq muddatli chora" gi 1059-orzu yechimi 1-ixtiyoriy. // Bozori Milliy Direktoriyaning qonuni, 03.01.2020 Y., 09/20/1059/4265-o'g'li.

6. O'zbekiston Respublikasi oliy va maxsus son professor-o'qituvchilari 6011200-jismoniy tarbiya bakalavri Toshkent shahridagi pedagogik mahorat. <https://www.namdu.uz>

7. O'zbekiston Respublikasi prezidenti G. M. Mirziyevning " jismoniy tarbiya va sport plyaj sportini rivojlantirish masali alalariga bog'langan " igilish nutqi; 2018 yil 21 sentabr xalq gazetasi 1-2 bet.

8. O'zbekiston Respublikasi prezidenti "O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimi 2030 tasdiqlash konsepsiyasini ishlab chiqish" gi PF-5847-son qarori / ma'lumotlar bazasi bilan hamkorlik to'g'risidagi qonun, 08.10.2019.

9. Mirziyoev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik

qoidasi bo'lishi kerak. Toshkent. O'zbekiston. 2017-y.

10. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – engilmas kuch. – T.: "O'zbekiston", 2009. – 176 b.

11. Kaykovus Unsurul Maoliy. Qobusnoma. (Forschadan Muhammad Rizo Ogahiy tarjimai). S.Dolimov. – T.: O'qituvchi, 2006. – 208 b.

12. Navoiy Alisher. Mahbub ul-qulub. Asarlar. 15-tom. –T.: Fan, 2005.

13. "Ta'lim-tarbiya va kadrlar tayyorlash tizimini tubdan isloh qilish, barkamol avlodni voyaga yetkazish" to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1997 yil 6 oktabrda qabul qilgan Farmoni.

14. Forobiy Abu Nasr. Fozil odamlar shahri. – T.: A. Qodiriy nomidagi Xalq merosi nashriyoti, 1993. – 187 b.

15. Pedagogika (Pod. red. P.I.Pidkasistogo). – M.: Pedagogicheskoe obshchestvo Rossii, 2003. – 608 s.

16. Pedagogika nazariyasi va tarixi. 1-qism: Pedagogika nazariyasi. (M.X.Toxtaxodjaeva va boshqalar)–T.: "IQTISOD-MOLIYA", 007.– 380 b.

17. Жабборов О., Умарова З., Бабаходжаева Л. Бошланғич таълим педагогикаси, инновация ва интеграцияси: Дарслик. – Тошкент: Малик Принт, 2021. – 197 б.

18. Жабборов О., Умарова З. Бошланғич таълим диагностикаси: Монография. – Тошкент, 2023.

19. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон – 2030” стратегияси. – Режим доступа: <https://www.ziynet.uz>

20. Ахмедова М.Т. Педагогик конфликтология: Ўқув кўлланма. – Тошкент: Донишманд зиёси, 2020. – 305 б.

21. Бордовская Н.В., Реан А.А. Педагогика: ЮНЕСКО тавсия этган дарслик. – СПб.: Питер, 2021. – 176 с.

22. Мухамедов Г., Ходжамкулов У. Инновацион педагогик таълим кластер: таъриф, таркиб, тасниф: Монография. – Чирчик: Университет, 2018. – 210 б.

23. Умарова З. Бошланғич таълимда конфликтология: Дарслик. – Тошкент: Янги Чирчиқ Принтс, 2023. – 134 б.
24. Педагогик атамалар луғати / туз. Р. Жўраев ва бошқ. – Тошкент: Фан, 2008. – 110 б.
25. Ҳасанбоев Ж., Туракулов Х., Ҳайдаров М., Ҳасанбердиева О., Усмонов Н. Педагогика фанидан изоҳли луғат. – Тошкент: Фан ва технология, 2009. – 670 б.
26. Kuchkinov A.Y. “Boshlang‘ich ta’limda STEAM” Darslik.-T.2024
27. Mirzayeva N.A. “Boshlang‘ich ta’limda STEAM” Darslik.-T.2024
28. Kuchkinov A.Yu. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini tabiatni e‘zozlash ruhida tarbiyalash. - T., «Fan va texnologiya», 2012, 78 bet.
29. Pirmuxamedova M. Pedagogik mahorat asoslari.- T.: 2001.
30. Xolnqov A. Pedagogik mahorat. O‘quv qo‘llanma. T.: «IQTISODMOLIYA» nashriyoti, 2010,-312 bet.
31. Ochilov M. Muallim – qalb me‘mori. Saylanma. – T.: “O‘qituvchi” nashriyoti, 2001-y. – 432 b. 290-bet.
32. Suxomlinskiy V.D. Bolalarga jonim fido. –T.: O‘qituvchi, 1984.-254 b.
33. O‘zbek pedagogikasi tarixi //A.Zunnunov tahriri ostida. T.: O‘qituvchi, 1997. – 272 b.
34. Tarbiyaviy ish metodikasi. // Pedagogika institutlari uchun o‘quv qo‘llanma (L. I. Ruvinskiy tahriri ostida). – T.: “O‘qituvchi”, 1991. – 376 b.
35. G‘oziev E. Psixologiya. – T.: O‘qituvchi, 1994. – 224 b.

QAYDLAR UCHUN

TILAVOVA SAYORA BEKMURATOVNA

**BOSHLANG‘ICH TA‘LIM
PEDAGOGIKASI**

DARSLIK

Muharrir: X. Tahirov

Texnik muharrir: S. Meliquziyeva

Musahhih: M. Yunusova

Sahifalovchi: D. Toshboltayev

Nashr. lits № 2244. 25.08.2020 y.

Bosishga ruxsat etildi 06.08.2025 y.

Bichimi 60x84 1/16. Ofset qog‘ozi. “Times New Roman”
garniturası. Hisob-nashr tabog‘i. 24,5.

Adadi 100 dona. Buyurtma № 51.

«ZEBO PRINT» MCHJ bosmaxonasida chop etildi.

Manzil: Toshkent sh., Yashnobod tumani, 22-harbiy shaharcha.

+998 (94) 673-66-56, +998 (97) 017-01-01

ISBN 978-8910-581-64-9

9 789910 581649